



# BOREC

6-7  
1970

# BOREC ☆ 1970 ☆ XXII

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD »BOREC«, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10  
REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOŽ, IVO KRIZNAR, ZVONE KRŽISNIK, VOJKO  
NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTER, DRAGO SELIGER, IVE SUBIC, FRANCE VREG, FRANCE  
VURNIK

GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER  
ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK  
TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK  
OVITEK: ING. ARH. BRANKO SIMČIC  
LEKTOR: PROF. AVGUŠTIN PIRNAT  
METER: HERMAN MIKLIČ

## KAZALO

|                                                                    | stran |
|--------------------------------------------------------------------|-------|
| Janez Kocjančič: Za trdno in močno socialistično Jugoslavijo . . . | 481   |
| Tone Krašovec: Kako naprej . . .                                   | 484   |
| Ivan Landripet: Vseljudska obramba . . .                           | 487   |
| Matevž Hacc: Komandirjevo premišljevanje . . .                     | 498   |
| Darko Komac: Nepraznovani praznik . . .                            | 503   |
| Ivan Cimerman:                                                     |       |
| Večni ženin . . .                                                  | 506   |
| Bencinski blues . . .                                              | 506   |
| Ta čas . . .                                                       | 506   |
| Visoki popoldan . . .                                              | 507   |
| Suženj . . .                                                       | 507   |
| Kmečki akvarel . . .                                               | 508   |
| Ti blodiš . . .                                                    | 508   |
| Ti že siviš . . .                                                  | 508   |
| Potemnele breze . . .                                              | 509   |
| V kamnolomu zvezd . . .                                            | 509   |
| Sloji . . .                                                        | 510   |
| Nenavadne dvoživke (Janko Liška) . . .                             | 512   |

## SPOMINI — ZAPISI

|                                                            |     |
|------------------------------------------------------------|-----|
| Katja Spur: Svobodno majsko sonce . . .                    | 521 |
| Nande Žužek: Tista pomlad . . .                            | 527 |
| Mirko Mohar-Branko: Prvi belogardisti na Notranjskem . . . | 530 |
| Ignac Zdovc: Čez Dravo . . .                               | 534 |
| Janez Svajncar: Boji za severno mejo . . .                 | 538 |
| Franc Dragovan-Hinko Wilfan: Od Begen do Snežnika . . .    | 545 |
| Janez Govc: Pobeg iz Piskra . . .                          | 551 |
| Franc Čurk: Po sedemnajstih letih v Vipavi . . .           | 557 |

## DOKUMENTI

|                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------|-----|
| Generalmajor Dušan Kveder: Osvobodite in očistite svojo domovino . .    | 561 |
| Ivo Čeh: Od Roške ofenzive do kapitulacije Italije . . .                | 569 |
| Vevški papirničarji v boju za svoje pravice 1842—1945 (Miroslav Kokolj) | 577 |

## KULTURNA PANORAMA

|                                              |     |
|----------------------------------------------|-----|
| Louis Adamič: Orel in korenine (S. R.) . . . | 583 |
| Ilja Erenburg: Portreti (S. R.) . . .        | 584 |

## LIKOVNA UMETNOST

|                                                                    |     |
|--------------------------------------------------------------------|-----|
| Ob razstavi 25 let slovenske grafike 1945—1970 (Vera Visočnik) . . | 586 |
| MED REVIJAMI . . .                                                 | 595 |
| BIBLIOGRAFIJA KNJIG . . .                                          | 607 |

Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 — Telefonska številka uredništva 21-173 — Rokopisov ne vračamo — Enojna številka stane 2 nova dinarja, dvojna 4 nove dinarje. Letna naročnina je 24 novih dinarjev, polletna 12 novih dinarjev. Letna naročnina za inozemstvo je 37,50 novega dinarja (3 USA dolarje). — Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«). Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 501-3-360/1, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 502-61806-250-514 — Klišeeji, tisk in vezava: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. — Uredništvo sprejema sodelavce vsak ponedeljek, sredo in petek od 10. do 12. ure.

# Za trdno in močno socialistično Jugoslavijo

Slovenci smo majhen narod, ki mu viharji zgodovine niso nikoli prizanašali. Zgodaj so nas podjarmili tujci, velikokrat smo zamujali v zgodovinskih prelomnicah, ko bi se bili lahko dvignili iz družbene in ekonomske zaostalosti ter dosegli nacionalno emancipacijo na novih, naprednejših osnovah. Kazalo je že, da bodo interesi tujcev in reakcionarnost vladajočih slojev naš narod za vedno spremenili v narod zamudnikov, v narod, ki bo stopical za razvojem na periferiji Evrope. In verjetno bi bilo res tako, če bi jugoslovanski narodi, delavski razred in Komunistična partija ne bili v odločilnih trenutkih našli dovolj sile, da začno boj z okupatorjem in z njim povežejo socialno revolucijo. To je bil velik preobrat v zgodovini slovenskega naroda, saj je v njem zbudil tiste sile, ki so ga sposobne voditi naprej po poteh napredka.

Mlade generacije slovenskega naroda ne žele, da bi se ponavljale grenke zgodovinske izkušnje, mi nočemo, da bi naš narod, stisnjen med slovenske hribe in griče, životaril na robu svetovnih dogajanj. Želeli bi mnogo, mnogo več. Predvsem to, da si s svojim delom in svojo ustvarjalnostjo priborimo častno mesto med narodi sveta, da z njimi tekmujejo v vseh dosežkih civilizacije, v materialni blaginji in v srečnejših medčloveških odnosih. Želeli bi, da lahko ponosno pogledamo v oči vsakomur, trdno zasidrani na svojih tleh, v svoji realnosti in v svojem delu.

To tudi pomeni, da si ne želimo socializma, osnovanega iz puhlih fraz, da si ne želimo družbenih odnosov, v katerih bi izkoriščanje ali pa okoriščanje sekalo našo družbo na dvoje. V mnogih teoretičnih in praktičnih odgovorih socialistična Jugoslavija prednjači v odkrivanju novih poti razvoja človeške družbe. Vendar se zavedamo, da niso samo velike načelne odločitve tiste, ki določajo usodo družbi. Veliko važnejše je njihovo uresničenje, njihov dejanski domet v življenjski stvarnosti. Zato besed mladih ljudi, naših želja, interesov in predlogov ne bi nihče smel preveč naivno razumevati kot besedičenje ali kot govorniške okraske, ampak so to naša stališča v boju za napredek, za katerimi stoje odločnost, pripravljenost in opredeljenost za akcijo. Socialne razlike, porast cen, nesolidnost v poslovanju, nedoslednost v uveljavljanju družbene in ekonomske reforme, birokratski odnos do ljudi, mnoge krivice in še marsikaj nas često ogorči. Vendar to ni povod, da bi našo družbo obsojali. Nasprotno, vse to nas sili v angažma, v družbeno akcijo, ki naj sedanje razmere spreminja.

V Jugoslaviji gradimo samoupravni socializem. To ni socializem v imenu delovnih ljudi, to ni socializem birokratskega etatizma. Čeprav so birokratski odpori in pojavi vse prej kot redkost, se vendarle čedalje bolj uveljavljajo socialistični samoupravni odnosi, osvobojeni spon in pritiskov, dejanski odsev demokratičnih teženj delovnih ljudi. V uveljavljanju teh odnosov moramo mladi videti smisel svoje aktivnosti. Ideje in stališča, ki jih ponavljamo več let, dobijo često

\* Prispevek je delno prirejen govor predsednika Zveze mladine Jugoslavije Janeza Kocjančiča na mladinski akciji Svobodno Pohorje 70.



zven fraz. Vendar naj nas to ne zmede. Odrinimo fraze in borimo se za resničnost idej!

Mlada generacija v samoupravljanju ni in ne sme biti obrobna in odrinjena družbena skupina. Samoupravljanje lahko razvijajo in poneso naprej samo ustvarjalne sile dela in znanja. Delo in predvsem znanje pa je in bo čedalje bolj karakteristika mladih generacij.

Mnogi bi radi našo revolucijo odmaknili v preteklost, postavili bi jo radi na piedestal, pred katerim bi morale mlade generacije pobožno molčati, dali bi ji radi romantičen lesk, ki bi jo napravil za nedosegljivo. Vendar pa takega odnosa ne moremo in ne smemo sprejeti, in to ne samo mladi, ampak tudi vsi tisti, ki jih lahko imamo za ustvarjalne sile samoupravnega socializma. Ne gre za to, da bi želeli zanikati revolucionarno preteklost in pomen oboroženega boja proti okupatorjem in razrednemu sovražniku; gre za to, da doumemo in uveljavimo v življenju spoznanje o kontinuiteti revolucionarnih sprememb, o nujnosti, da revolucija ne ostari in ne stagnira. Zato je potrebno doseči, da se revolucionarne sile neprestano obnavljajo, da se nikdar generacijsko ne izolirajo, temveč da ravno v idejnem in akcijskem povezovanju generacij izpričujejo svojo prodornost in vitalnost.

Danes gotovo ni čas, ko bi lahko samozadovoljno preštevali revolucionarne zasluge. Mnogo je razlogov nezadovoljstva, problemov in želja, ki nas silijo naprej. Danes je čas dela, znanja in sposobnosti. V svetu bo napredoval in se razvijal tisti družbeni sistem, ki bo znal najbolje vgrajevati znanje in sposobnost v procese družbenega dela in bo omogočal, da delo človeka ne bo odtujevalo, temveč ga bo osvobajalo. Zato je tudi v naših razmerah veliko bolje upreti pogled v prihodnost in aktivizirati delovne ljudi in mladino, kot pa se zgubljati ob glorifikacijah preteklosti. Vse to seveda ne pomeni, da mlade ljudi preteklost ne zanima. Nasprotno, v njej iščemo in bomo še iskali inspiracije, poizkušali bomo, da v revolucionarnem boju Komunistične partije in delavskega razreda najdemo spodbude za reševanje današnjih problemov, za današnje revolucionarne preosnove družbenih odnosov.

Prvi korak v veliki svet znanstvenih in tehnoloških odkritij, hitrega razvoja in neslutnih možnosti pomeni za mlade ljudi šola. Danes se daleč največji del mladih ljudi naše domovine izobražuje. Zato tudi ni čudno, če v Zvezi mladine Slovenije menimo, da so od kvalitete naše šole in od odnosov v njej odvisni ne samo položaj šole v družbi — to nikakor ni eden izmed neproduktivnih sektorjev — marveč usoda in prihodnost celotne slovenske družbe. Tudi osrednji pomen šole za oblikovanje strokovnega znanja in svetovnonazorske usmerjenosti mlade generacije ni potrebno posebej obrazlagati, saj mora biti jasen vsakomur, ki misli z odprto glavo. V teh spoznanjih so tudi osnovni razlogi, da Zveza mladine želi bolj aktivno, bolj sistematično in bolj temeljito posegati v šolsko problematiko.

S sedanjim stanjem nismo zadovoljni. Veliko preveč razmišljamo, razpravljamo in razpredamo o reformi zdaj te, zdaj one stopnje šolstva, veliko premalo pa storimo, da bi celotno šolstvo resnično preobrazili in prilagodili sodobnim družbenim potrebam. V tem bi morali imeti pred očmi, da znanje ne sme biti prilagojeno včerajšnjim in današnjim produkcijskim zahtevam, temveč mora ustrezati tehnološkim procesom in družbenim potrebam jutrišnjega dne. Zato bi morali bolj odgovorno, pa tudi bolj pogumno načrtovati kadrovske potrebe gospodarstva in družbenih služb ter profile, ki jih bomo potrebovali v našem prihodnjem razvoju. Vizija družbe, ki bi naj čez 15 let ustvarjala narodni dohodek po 3000 dolarjev na prebivalca, ne more biti zgolj mehanična reprodukcija da-

našnjih odnosov v bolj bogatem okolju, temveč pomeni preosnovno družbe na temeljih dosežkov znanstvene in tehnološke revolucije.

Naša šola mora biti socialistična. Velikokrat smo že rekli in ponovili, da so za nas nesporejmljive ideje o tako imenovani nevtralni šoli, ki bi učencem, dijakom oziroma študentom nudila različne odgovore na ista vprašanja, različne ideološke sheme in nazore. Menimo, da so taki predlogi prozoren poskus, da se na tako pomembno in hkrati občutljivo področje, kot sta izobraževanje in vzgoja mladine, prikradejo skozi mala vrata protikomunistični pogledi in sile. Naša šola mora biti socialistična, angažirana in borbena, mladim ljudem mora posredovati marksistični kritični znanstveni pogled v svet, osvobojen vseh dogem, kompromisov, pa tudi liberalističnih predsodkov.

V razmerah, ko uveljavljamo demokratične in samoupravne odnose na vseh področjih družbenega življenja in dela, je nesmotrno, konzervativno in zaostalo, če v šolstvu učence, dijake in študente odrivamo od urejanja in odločanja o bistvenih problemih izobraževalnega procesa. Učenci, dijaki in študenti bi morali skladno s svojim mestom v osnovnem delovnem, to je v pedagoško-izobraževalnem procesu sodelovati v odločanju o delu in vsebini šole. Dosledno uresničevanje tega ne pomeni samo vračati dolg našemu najosnovnejšemu družbenemu principu, ampak bi predvsem pomenilo aktivirati veliko mladih ljudi v iskanju odgovorov na mnoga, vse prej kot preprosta vprašanja. Pedagogi s tem ne bi ničesar izgubili, dobili pa bi močnega in ognjevitega zaveznika v boju za moderno in učinkovito socialistično šolo.

V naših zavzemanjih za novo šolo moramo računati z mnogimi odpori. Predvsem mislim na odpor tistega dela pedagoških delavcev, ki svojo avtoriteto grade na hierarhičnih odnosih, na položaju ex cathedra in na podrejanju osebnosti učenca, dijaka ali študenta. Zanje je vsak predlog za spremembo nevaren, saj ogroža njihovo lažno avtoriteto in vzvišen položaj.

Prav tako moramo tudi računati, da sorazmerno nizka stopnja zavesti v precejšnjem delu šolske mladine često zadaja našim prizadevanjem udarce v hrbet. Mnogo prepogosto še slišimo: »Saj se ne izplača«, mnogo prečesto podlegajo skupine mladih ugodju oportunitizma in strahu pred namišljenimi sankcijami. Vendar pa — vztrajajmo. Potrudimo se, da bo šola postala prvi korak v osvobajanju človeka in v oblikovanju njegove samoupravljalvske osebnosti, da bo formirala zavest o njegovih pravicah in dolžnostih, o odgovornosti za celoten družbeni razvoj. V taki šoli ne bo mesta za odtujevanje, za tiste elemente pedagoškega procesa, ki v mnogih deželah sveta pripravljajo prihodnjega delovnega človeka na podrejen proizvodni in družbeni položaj.

Naša pozornost šoli seveda ne pomeni, da bi zanemarjali probleme drugih slojev mladine. Mladi delavci in mladi kmetje še vnaprej ostajajo v središču naše pozornosti in politične akcije. Mladi delavci, ki predstavljajo četrtno vseh zaposlenih, so najneposredneje vključeni v proizvodne odnose. Njihovi interesi so del tistih interesov delavskega razreda, ki opredeljujejo osnovno politično usmeritev naše družbe. Zato se tudi zavzemamo, da bi delavska mladina odločneje vplivala na dejavnost Zveze mladine, na naše načrte in akcije. Predvsem bi morali črpati spodbudo v nekonformizmu in protibirokratskem razpoloženju mladih delavcev, v njihovih elementarnih težnjah za resnično demokratičnimi in samoupravnimi odnosi in za družbo, ki bo slonela na delu in ustvarjalnosti. Dajmo, naredimo vse, kar je v naših močeh, da bo položaj posameznika v naši družbi določalo delo, ne pa denar.

V mladi generaciji potekajo vse ločnice, ki sicer delijo družbo. Zaman bi za mlade trdili, da so imuni za ta ali oni družbeni pojav, zaman bi jim v celoti da-

jali pozitivne ali negativne predznake. To bi bile lahko le zmote ali pa celo laži. Revolucionarna zanesenost se meša z oportunizmom, radikalnost s konformizmom, načelni odnos do nacionalnega vprašanja često skalijo nacionalistični prebliski, politizacijo enih delov mladine spremlja pasivnost in otopelost drugih. Vendar nam vse te ugotovitve ne bi smele zamegliti pogleda na osnovna vprašanja in na osnovno usmeritev najširših slojev mladine. Prepričan sem, da je ta usmeritev nesporno pozitivna, da raste zavzetost mladih za družbeno delo in mladina predstavlja pomemben element družbenega dinamizma in napredka. Zato bi morala predvsem Zveza komunistov več pričakovati in več črpati iz mladih generacij, ki to tudi žele, pričakujejo in zahtevajo.

Živimo v svetu, ki se zaradi zaostrenih protislovij ni sposoben odreči vojnih strahot in politike sile. Tragedije narodov pod kolonialnim jarmom in imperialistične vojne v jugovzhodni Aziji in na Bližnjem vzhodu nas opozarjajo, da moramo krepiti svojo obrambno moč, saj je to najboljša zagotovitev za našo neodvisnost. Ker se ne želimo podrediti blokom in hlapčevati tujcem, moramo strniti vse delovne ljudi, celotno ljudstvo v boju proti vsem notranjim vzrokom nestabilnosti, v pripravljenosti in sposobnosti, da se naša domovina brani. Za to je potrebno marsikakšno samoodpovedovanje, potrebno je žrtvovati marsikakšen trenutek prostega časa in zabave. Vendar pa so vrednote, ki jih ustvarjamo in varujemo preveč dragocene, da bi bili lahko brezbrizni. Zato sporočamo vsem, ki jih morebiti kdaj zasrbijo kremplji, da bi jih stegnili po naši zemlji, da jih bodo zelo težko potegnili nazaj. Naša dežela je prepojena s krvjo borcev in revolucionarjev, in če bo treba, jo bomo pojili tudi mi, v obrambo svobode, neodvisnosti in socializma.

Najlepši spomenik, ki ga lahko postavimo milijonom borcev za svobodo, je trdna in močna socialistična Jugoslavija, demokratična skupnost enakopravnih narodov, ki je ne majejo notranja nasprotja in ki ima dovolj sile, da se nikdar ne bo nikomur priklonila.

## Kako naprej

Tone Krašovec

Ni naključje, da letos tako temeljito proučujemo prehojeno pot v zadnjih petih letih. V bistvu namreč končujemo — da ne ravno uspešno, bomo kasneje videli — prvo etapo gospodarske in družbene reforme in pripravljamo dokumente o našera razvoju v prihodnjih petih letih. Zato je važno, da temeljito ocenimo, pri čem smo.

Vsekakor nismo uspeli doseči vsega tistega, kar smo si načrtali leta 1965 v reformnih smernicah. Medtem ko smo na eni strani uspeli zagotoviti zavidljivo stopnjo gospodarske rasti in viden napredek pri povezovanju s svetovnim trgom ter določeno rast produktivnosti in zaposlovanja, smo na drugi strani daleč zaostali pri uresničevanju nekaterih drugih zastavljenih nalog, kar občutno slabi lesk naših uspehov.

Predvsem moramo odkrito pogledati v oči dejstvu, da smo si spet dovolili podvreči visokim stopnjam napredovanja gospodarstva vrsto drugih nalog, med njimi tudi tako pomembno kot je gospodarska stabilnost. Ker smo želeli močan



*Božidar Jakac: Novo mesto v snegu, 1957, akvatinta, barvni lesorez*

napredek za vsako ceno, so danes tržne razmere sila neuravnovešene in pregrete ter silijo k resnim razmišljanjem, če jih lahko uredimo samo z ekonomskimi ukrepi in če ne bo treba znova vsaj začasno poseči po nekaterih administrativnih potezah. V času, ko gre članek v tisk, se jih zvezni organi še branijo — tistih glede trga — prav nič pa se jih ne sramujejo že daljši čas na nekaterih drugih področjih. Današnji čas je tak, da je količina denarja v obtoku narasla precej občutneje, kot bi si to smeli dovoliti — celo če upoštevamo možnosti za pospeševanje gospodarstva z dozirano inflacijo. Trditvam bankirjev, da to ni posledica emisije, ampak predvsem boljše poslovnosti bank, le redki verjamejo. V obdobju, ki bi ga morala odlikovati močna stabilnost, cene nebrzdano rastejo. Ni čudno, da so se življenjski stroški v Jugoslaviji v zadnjih petih letih za okrog tretjino povečali, v Sloveniji pa raje še nekaj več. Napovedi, da bodo letos naraščali bolj umirjeno, so že v prvi tretjini leta padle v vodo. Na eni strani imamo vrsto podjetij v težavah in desettisoče zaposlenih z osebnimi dohodki, ki težko zadoščajo

le za najosnovnejše življenjske potrebe, v celoti pa osebni dohodki prehitujejo gospodarske dosežke. Tako mora ob 20-letnici samoupravljanja družba posegati na to področje z zakonom o usmerjanju in delitvi dohodka. Vse vrste porabe so se občutno razmahnila in delež gospodarstva v družbeni delitvi je daleč od predvidenih 70 odstotkov. V takih razmerah seveda gospodarstvo ne more biti nosilec razširjene reprodukcije. V letu, ko bi morali najpomembnejšo reformno etapo in obenem njen temelj končati s čvrsto vključitvijo v mednarodno delitev dela, z uravnovešeno plačilno bilanco, s stabilnimi razmerami v domačem gospodarstvu in s konvertibilnim dinarjem, opažamo nebrzdano divjanje cen nad 600 milijonov dolarjev deficita v plačilni bilanci. Ni čudno, da v takih razmerah vsaka slučajna ali zlonamerna navržena vest povzroči tak preplah kot ga je v maju »novica« o takojšnjem razvrednotenju dinarja. V teh okoliščinah je izredno visoka tudi medsebojna zadolženost v gospodarstvu. Neodločnost pristojnih organov pri uveljavljanju ukrepov za ublažitev te težave v praksi krepko občutimo.

Zaostajanje za nekaterimi bistvenimi cilji reforme je torej občutno. Na drugi strani pa v nekaterih organih, čeprav ne v gospodarstvu, tako samoumevno sprejeto, da je prav zanimivo slišati, da si za prihodnje petletno obdobje z navdušenjem zastavljamo nekatere iste naloge, ki bi morale biti zdaj že uresničene. Zato se nam ne zdi prav nič potrebno aplavdirati predsedniku zvezne vlade ko v letu 1970 naglašja, da bo predložil kot enega izmed temeljnih ciljev prihodnjega srednjeročnega plana konvertibilnost dinarja, ali pa, ko predstavniki zvezne administracije poudarjajo, da se moramo odločneje lotiti usklajevanja domačih cen s svetovnimi, kot da to ni predvideno v samih načelih reforme od leta 1965 naprej. Še bi lahko naštevali take primere, vendar so odveč.

Bistvo je drugje — v odgovoru na vprašanje: kako naprej? Kar smo do zdaj zavozili, moramo popraviti in obenem začeti iskati nova pot za nadaljnje uspešnejše uresničevanje reforme. Ne gre za nič drugega, kot za doslednost pri izvajanju proklamiranih načel. Določenih in čvrstih sklepov na papirju je dovolj — od tistih s partijskih kongresov pa do tistih s sej raznih drugih zveznih, republiških in občinskih organov. Žal je praksa prepogosto v razkoraku z njihovo vsebino. Po dobri stari navadi pa za neustrezen tok stvari spet ni nihče odgovoren.

Trenutek pa terja, da moramo takoj ukrepati. Zdaj se namreč pristojni organi marsikje z žilavo doslednostjo upirajo poseči po kakršnikoli administrativni potezi, čeprav bi lahko le tako trenutno umirili položaj in pridobili čas za ukrepe trajnejšega pomena, na drugi strani pa marsikje z lahkim srcem zavijejo z reformnih tirnic. Zakaj toliko pomišljanja glede zamrznitve cen nekaterih za življenje delovnega človeka najpomembnejših artiklov. V mislih imamo meso, kruh, gradbeni material itd. Ali bi se s tem res tako hudo pregrešili proti zakonitostim socialističnega tržnega gospodarstva, ko pa na drugi strani zvezna administracija z lahkim srcem drži pod kontrolo cele proizvodne veje. To navajamo le, da bi opozorili da je nadaljnje obotavljanje škodljivo, položaj je nujno vsaj toliko umiriti, da se bomo lahko lotili bistvenih trajnejših potez in jih resno izvajali.

Ne trdimo, da so bile vse reformne naloge v prvem obdobju res realno načrtane ali vsaj, če lahko tako rečemo, ustrezno dozirane. Morda smo nekatere cilje zastavili previsoko ali pa smo si pustili premalo časa, da jih dosežemo. Po svoje je stvar razumljiva, ker je bilo ozračje v naših družbenih vodstvih takrat zelo sila optimistično in polno zavzetosti. Morda ga miselnost vsega delovnega razreda ni mogla takoj razumeti in dojeti pomena nalog. Vendar se je v glavah ljudi naglo marsikaj spremenilo in rodila so se do kraja odločna spoznanja, da je usoda vsakega delovnega kolektiva v njegovih lastnih rokah in obenem povezana z uresničitvijo najpomembnejših družbenih ciljev. V teku let so usmerjevalci reformnih

tokov v praksi občutili, da je lahko dosledno uresničevanje reformnih smernic tudi boleče in vsekakor zelo odgovorno, posebno še, ker za urejanje najtežavnejših posledic ni bil pripravljen dovolj ustrezen družbeni mehanizem. Ko so se vodilni organi v načelih še izrekli za dosledno privrženost reformnim načelom, so v praksi marsikje dovolili kompromise, popuščanja ali celo odkrito nezvestobo zastavljenim načrtom. Danes je nevarnost druga — da lahko pripravljenost in zavzetost najnaprednejšega dela delavskega razreda splahni, če mu ne bodo vodilna telesa naše družbe odpirala vrata na nova, najnaprednejša pota, po katerih je razviti svet že krepko zakoračil. Kakšna je lahko škoda, če bi ta pripravljenost in zavzetost najprodornejših vrst delavstva zamrla, si je težko zamisliti. Današnji dan torej terja od vseh vodilnih organov naše družbe skrajno resno, odgovorno in odločno ravnanje pri utiranju poti prihodnjega razvoja. Res je, da to glede na nekatere okoliščine v notranjem ozračju dežele in na določene zunanje politične momente ni vedno lahko in zahteva obilo poguma. Je pa nujno, sicer bomo čez pet let ob »koncu druge etape reforme« lahko znova razpravljali o marsikateri nalogi, ki bi jo morali že do danes uspešno opraviti.

## Vseljudska obramba

Ivan Landripet

9. kongres ZKJ je delo komunistov razširil še na novo področje družbenega življenja. Kot je bilo ocenjeno na kongresu, je naša samoupravna družba bolj aktivno posegla na področje vseljudske obrambe, na področje, ki je skoraj v vseh družbah bolj ali manj odtujeno delovnemu človeku. Obramba dežele je bila tudi prej ena izmed poglavitnih nalog Zveze komunistov in družbe na sploh, zdaj pa postaja sestavni del samoupravne prakse in delovanja delovnih ljudi in občanov.

Zveza komunistov ni posegla na to območje družbenega dela pod vplivom zunanjih dogodkov, kot marsikje menijo. Že dolgo je tega, kar smo spoznali, da to zahteva naš razvoj, da to sledi iz zakonitosti razvoja naše družbe v samoupravljanje. Razvoj samoupravljanja, neodvisnost in neuvrščenost naše države so temeljna načela naše obrambe in našega opiranja na svoje sile. Te sile so v ljudeh in v njihovih samoupravnih, ekonomskih, tehničnih, zgodovinskih, kulturnih, političnih, narodnih, duhovnih in drugih zmožnostih, z eno besedo, v njihovi popolni družbeni biti.

Zunanjepolitični dogodki minulih let so vplivali samo na to, da smo urejanje vseljudske obrambe pospešili z mobilizacijo vse družbe, materialnih sil in samoupravnih osebkov. Še do nedavnega smo na tem področju počasi napredovali. Zamisli vseljudske obrambe smo le počasi ugrajevali v naš samoupravni sistem. Razmerja na področju državne obrambe so se počasi spreminjala predvsem v odnosu med državo in samoupravno družbo.

Prav v zadnjem času pa smo, kot smo že omenili, zelo napredovali pri obdelavi zamisli vseljudske obrambe. ZK se je lani odločno zavzela za nadaljnjo obdelavo načel vseljudske obrambe. Storjeno je bilo marsikaj tistega, kar je nujno potrebno, da se ZK organizacijsko idejnopolično usposobi, da bo uresničila tisto funkcijo obrambe dežele, ki temelji na sistemu vseljudske obrambe. K temu naj bi prispe-

vale svoje tudi komisije pri vseh komitejih ZK ter organi za vseljidsko obrambo. Del resolucije 9. kongresa, ki je posvečen vseljidski obrambi, daje zelo široko idejnopolitično osnovo za delovanje ZK na tem področju.

Od vsega začetka, od takrat, ko so sprejeli načela vseljidske obrambe, se Zveza komunistov srečuje z manjšim ali večjim odporom, nerazumevanjem in idejnopolitičnimi odmiki. Normalno je pričakovati, da se bo ZK na tem področju tudi v prihodnje srečavala z raznimi idejnopolitičnimi problemi, ki jih bo morala reševati. S svojo idejnopolitično aktivnostjo in usmerjanjem pa bo utirala pot hitrejšemu uresničevanju stališč iz resolucije 9. kongresa o sistemu vseljidske obrambe.

Smo družba, ki lahko trdi, da je njena teorija in praksa izredno pomembna sociološka, politološka in ekonomska kritika sodobnega birokratizma in etatizma, kritika, ki je v svojem dosedanjem razvoju korenito spremenila razmere v prid demokratičnemu socializmu in samoupravljanju. Takšna kritika pa je bila pomanjkljiva prav na vojaškem področju. Pred Zvezo komunistov je še pomemben ideološki politični boj na tem področju še posebno v politološki in sociološki obdelavi načel vseljidske obrambe. S tega stališča so upravičene pripombe, da so bila vojaška vprašanja, obramba države nasploh, predolgo zaprta za družbo, za javnost, za samoupravo. Dogodki, ki so sledili lanskemu avgustu, val navdušenja in prebujene **energije pri ljudeh in mladini** so še posebej pokazali, koliko hitreje bi lahko oblikovali tudi načela vseljidske obrambe, kako je naša družba zrela za te procese.

Ne bi hoteli nekaterim dilemam in idejnopolitičnim pojavom dajati pomena, ki ga pravzaprav nimajo, vse je treba uvrstiti v realne družbenopolitične okvire, oceniti je treba, kakšna naj bo idejna in politična akcija ZK, pregledati je treba, kje zares nastajajo nesporazumi in kako so politično razsežni.

Načela vseljidske obrambe različno pojmujemo in razlagamo. Nekateri menijo, da se ta zamisel izraža v operativni vojski s teritorialnimi in partizanskimi enotami, drugi pa si jo predstavljajo kot decentralizacijo vojske in ustvarjanje »republiških armad«. Marsikdo vidi v tem ogrožanje enotnosti naše socialistične skupnosti. S tem so povezana tudi nekatera omahovanja glede tega, kakšna je vloga operativne armade. Dilema se kaže v obliki, ali ne pomeni ustvarjanje teritorialne obrambe vendarle slabljenje in upadanje vloge operativne vojske?

Ta dilema terja seveda pojasnilo, odgovor in rešitev. Odgovori pa so bolj odsev neustreznih idejnopolitičnih stališč kot pa pravilnega razumevanja novih odnosov, ki nastajajo na področju vseljidske obrambe.

Ömenjena pojmovanja skrajno poenostavljeno in enostransko izražajo načela vseljidske obrambe kot nekaj statičnega, izločenega iz spleta samoupravnih družbenih odnosov. V uvodu k zakonu o ljudski obrambi je vseljidska obramba označena kot »del jugoslovanske zamisli o novi humani, demokratični, socialistični in samoupravni družbi ter nasploh del miru in napredka v svetu«. Z drugimi besedami, naša zamisel vseljidske obrambe je del družbenopolitičnega in samoupravnega sistema, del odnosov, s katerimi naj naša družba mobilizira vse razpoložljive sile, da branijo in ubranijo našo pot v humani, demokratični socializem in zagotove našo neodvisnost in mir.

Mislim, da bi lahko znanstveno potrdili misel, da so načela vseljidske obrambe nastala že leta 1941, kot uradna splošno veljavna vojaško-politična doktrina pa so bila oživiljena leta 1957. Kljub temu pa dobi ta zamisel popolnoma nov pomen v drugi polovici leta 1968, ko se naši narodi, vsi delovni ljudje naše države, tako rekoč spontano in plebiscitarno izjavijo za vseljidsko obrambo in ko začne ta prehajati s formalno-državnega dela na samoupravni del družbe, ko postane skrb vseh samoupravnih dejavnikov v družbenopolitičnih skupnostih.



*Miha Maleš: Pred plesom, 1949, akvatinta*

Nove zamisli o vseljudski obrambi bodo vsekakor vplivale na družbene vede — politologijo, sociologijo in psihologijo, da se bodo še neposredneje začele ukvarjati z obrambnimi problemi države, da bodo ta del družbenih odnosov znanstveno pojasnile kot del samoupravne socialistične družbe, pri tem pa se bodo seveda opirale na Marxa, Engelsa in Lenina. Vseljudsko obrambo pa bodo morale pojasniti tudi s stališča naše zunanjepolitične usmeritve in mednarodnega položaja naše države ter mednarodnih odnosov nasploh. Z optimizmom lahko rečemo, da je glede tega opaziti že zelo pomembne pobude.

V tem sestavku se bomo ozrli na nekatera že označena, po našem mnenju bistvena idejnopolična vprašanja, predvsem na tista o decentralizaciji vojske in ustvarjanju »republiških, narodnih armad«, ter na to, kakšen je v tem spletu položaj operativne vojske. Naš namen je objaviti razmišljanja o teh vprašanjih.

Po ustavi in zakonu o ljudski obrambi je treba razumeti oborožene sile države kot celoto. V ustavi piše: »Neodtujljiva pravica in dolžnost narodov Jugoslavije je, da varujejo in branijo neodvisnost in ozemeljsko celoto SFRJ.« In naprej: »Obramba države je pravica in dolžnost državljanov, delovnih in drugih organizacij, kot tudi federacije, republik, občin in drugih družbenopolitičnih skupnosti.«

V zakonu o ljudski obrambi pa piše: »Oborožene sile Jugoslavije sestavljata jugoslovanska ljudska armada in teritorialna obramba.« Po tem pa: »Teritorialna obramba je organizirana po enotnih načelih na področju vse države.« In še: »Enote teritorialne obrambe oblikujejo občina, pokrajina in republika.«

Zakon nalaga enotam teritorialne obrambe poleg drugega tudi tele naloge: »Samostojno ali skupaj z JLA vodijo oborožen boj proti prodirajočemu sovražniku in sovražnikovim vpadom.« In: »Na začasno zasedenem ozemlju nadaljujejo vseljudski odpor in oborožen boj s sovražnikom.« Gre torej za redne oborožene enote družbenopolitičnih skupnosti, republik, občin in delovnih skupnosti ter njihove bojne naloge v sistemu vseljudske obrambe.

V zakonu razširja pojem oboroženih sil določilo, ki pravi, da je pripadnik oboroženih sil Jugoslavije v vojni tudi vsak državljan, ki se organizirano in z orožjem v roki bori s sovražnikom. Pravi smisel in bistvo načel vseljudske obrambe je prav v tem, da vsak državljan aktivno in organizirano sodeluje v vseh oblikah boja za obrambo države pred agresijo.

Tudi resolucija 9. kongresa ZKJ enotno obravnava oborožene sile. Tam namreč piše: »Kongres poudarja vlogo in pomen organiziranja in pripravljanja oboroženih sil za uspešen oboroženi boj proti vsakemu napadalcu. Nadaljnji razvoj oboroženih sil SFRJ — JLA in oboroženih enot teritorialne obrambe — mora temeljiti na znanstvenem preučevanju vsega, kar je pomembno za vojskovanje...«

Verjetno je to dovolj za ugotovitev, da ne gre za ustvarjanje nekakšnih republiških armad, temveč za ustvarjanje oboroženih sil narodov in narodnosti Jugoslavije na mnogo bolj široki družbenopolitični podlagi, z vključevanjem vseh zmožnosti, človeških in materialnih, v obrambo države in z uporabo vseh oblik boja in odpora, kar vse skupaj naj okrepi obrambno moč države.

Kot vemo, so zamisli o vseljudski obrambi del razvoja naše družbe na podlagi samoupravljanja in mednarodnega položaja naše države, pravzaprav naše aktivnosti v zunanji politiki. Prav tako pa so tudi posledica spoznanj, da naša družba ne more ustvariti takó močne stalne vojske, ki bi bila sama zmožna zavarovati družbo, če bi jo morda napadla katerakoli od blokovskih sil ali obe hkrati. Učinkovito obrambo in neodvisnost naše samoupravne družbe nam lahko da in zagotovi le oboroženo ljudstvo. V takšnih zamislih za politiko državne obrambe ni drugih možnosti. JLA je le del oboroženega ljudstva, del vseljudske obrambe.

Moč vseljudske obrambe bo še večja, če bo imel vsak del v tem sistemu ustrezno mesto in pa kolikor hitreje bomo odpravljali tisto shematičnost, ki jo imamo tako radi. Vseljudski upor agresij in pripravljenost ljudstva na neusmiljeno, dolgotrajno vseljudsko vojno je dinamičen proces, v katerem bodo imeli razni deli različne vrednosti in v raznih časih različno vlogo.

Zato se nam zdi nesprejemljivo stališče, da elemente obrambne sile družbe in vseljudskega odpora delimo na tiste, ki so del federacije, in na tiste, ki so del republike ali nekega območja. Federacijo dandanes razumemo predvsem kot socialistično skupnost narodov in narodnosti Jugoslavije, v kateri odgovarjajo za obrambo države vsi njeni samoupravni organi: zvezna skupščina, skupščine socialističnih republik in občin, delovne organizacije in drugi. Torej so oborožene sile v celoti del samoupravne socialistične družbe, ki mu je zaupana obramba pred napadom, del socialistične skupnosti narodov in narodnosti Jugoslavije.

Ne presenečajo nas razni pogledi na pomen posameznih delov v sistemu vseljudske obrambe. Zveza komunistov marsikje, kot je videti, ne skrbi dovolj za to, da bi takšne razlike čim hitreje odpravili, da bi spoznali, kako skrajno nevzdržne so umetne dileme o prednosti operativne vojske ali enot teritorialne obrambe. Prav tako bi bile nevarne razne misli o tem, da bi morda kazalo določiti, kakšna naj bo oborožitev in vojaško-tehnična moč vsakega dela. Niso mogoče dileme o vlogi armade in njeni nadaljnji krepitvi in izpopolnjevanju v sistemu vseljudske obrambe. To je jasno rečeno tudi v resoluciji 9. kongresa, kjer piše, »...da mora biti JLA tudi vnaprej ustrezno, sodobno, tehnično, tehnološko in organizacijsko urejena v skladu s potrebami naše vseljudske obrambe in z našimi možnostmi. Upravičena pa je tudi želja, da bi se tudi enote teritorialne obrambe čimprej tako razvile.«

Bistveno je spoznati, da se na področju družbene obrambe spreminjajo odnosi med samoupravno družbo in državo. Država, kot del družbenopolitičnega sistema, ima še vedno važno vlogo in njen vpliv na nekatera področja družbenih odnosov bo še dolgo potreben. Tudi armada kot spremljevalka in organ vsake države, torej tudi socialistične, je zgodovinsko nujna. Ima svoje, z ustavo določene namene: zavarovanje ustavne ureditve in zavarovanje neodvisnosti in nedotakljivosti mejá. O teh funkcijah ne more biti razpravljanja, saj so jasno določene in objektivno dane.

Kadar gre za zunanjo funkcijo armade, za zaščito neodvisnosti in nedotakljivosti meja, potem sistem vseljudske obrambe krepi te funkcije, ko v obrambo države vključuje neposredno družbo, vse ljudstvo in vse sposobnosti družbe. To pa je to novo razmerje, ko niso država in njeni organi edini, ki varujejo pred zunanjim napadom in pritiski vseh mogočih vrst, to je zdaj vsa družba, vključno z JLA kot temeljno oboroženo silo vseljudske obrambe. Odnose v tej smeri je treba spreminjati v skladu z našimi splošnimi premiki in oblikovanju samoupravne družbe, še posebej pa v zvezi s spremembami in transformacijo vloge države, pri tem pa razumemo tudi republiko kot del državnosti. Pravica in dolžnost obrambe države je eden izmed atributov suverenosti republik. Republike postajajo vse bolj odgovorne za oblikovanje zunanje in notranje politike, političnega in gospodarskega sistema in vseh primarnih odnosov v družbi, torej je naravno, da se vse bolj podružblja tudi funkcija obrambe, postaja pravica in dolžnost in odgovornost vseh samoupravnih subjektov naše družbe. V tem spletu je povsem neumestno vprašanje, ali vloga armade pada ali narašča. Narašča pomen oborožene sile in obrambne moči države nasploh, zato sta si naša družba in njena vodilna sila, Zveza komunistov, naložili nalogo zgraditi sistem vseljudske obrambe, da bi v

obrambo države lahko še bolj vključili vse materialne, umske, fizične in druge zmožnosti.

Družbeno vlogo JLA potemtakem ne bi mogli pojmovati in obravnavati drugače kot del vseljidske obrambe. S tem se armada še tesneje vključuje v samoupravno družbo, ker prehaja obramba države vse bolj v neposredno družbeno odgovornost samih delovnih ljudi, delovnih organizacij in družbenopolitičnih skupnosti. To je družbeni smisel vseljidske obrambe.

Sistem vseljidske obrambe se razvija pod stalnim vplivom družbenih protislovij, ob stalnem in močnem nasprotovanju etatistično-birokratskih pojmovanj, ki jih je še čutiti v sedanjem obdobju našega razvoja. So ostanek tradicionalizma in stališč poprejšnjih obdobj, pa tudi našega povojnega administrativnega obdobja, takó imenovanega revolucionarnega etatizma, zato se žilavo upirajo podružbljanju funkcij državne obrambe.

Ko pa razmišljamo o vprašanju narodnih armad, ne smemo pozabiti na zgodovinski podatke, da se je naša armada razvila iz narodnoosvobodilne vojske, ki je bila oboroženo ljudstvo, da so se med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo razvijale oborožene sile na narodnih temeljih, da so imele svoja področna in republiška narodna vodstva, glavne štabe.

Komunistična partija Jugoslavije je začela graditi oborožene sile naše revolucije spodaj, z ustanavljanjem vojaških komitejev, udarnih grup, čet, odredov in tako naprej do narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, do JLA. Ta proces je imel svoje odlike samoorganiziranja narodov v boju proti okupatorju in za osvoboditev države. V naših razmerah je bil pojem za oboroženo ljudstvo.

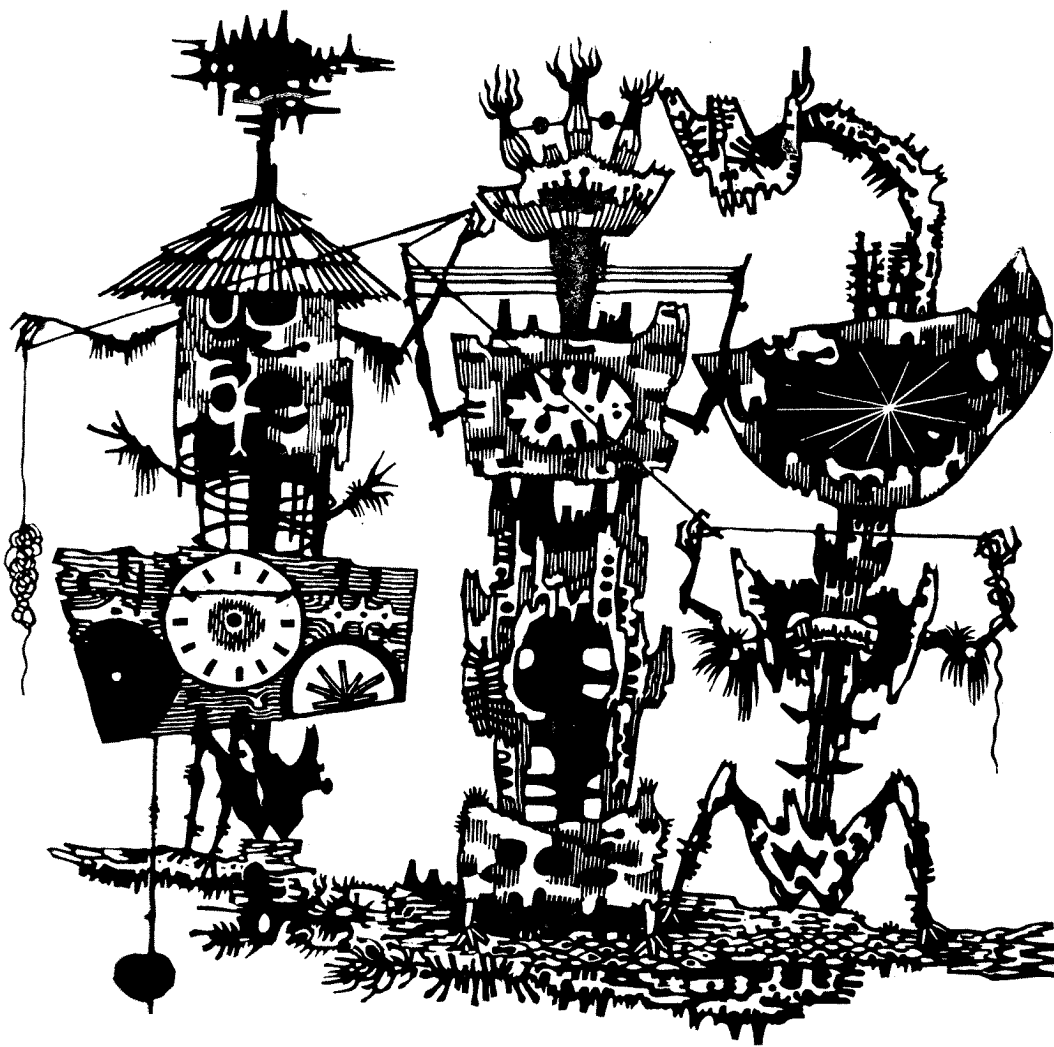
Torej so se v organizacijskem pogledu oborožene sile med ljudsko revolucijo razvijale kot narodne sile, kot vojaške sile narodov Jugoslavije in prihodnjih ljudskih republik z vsemi začetnimi privzdevki narodne suverenosti, vključno z uporabo narodnega jezika v poveljevanju.

Po svojem pomenu, vlogi, namenu in nalogah pa so bile vojaške enote narodov Jugoslavije v najširšem smislu vsejugoslovanske. Samo partizanski odredi so bili vezani na svoj kraj, večje enote, partizanske brigade, divizije in korpusi, v sklepnih operacijah tudi armade, pa so se vojskovale tam, kjer je bilo to najbolj upravičeno ter politično in strateško najbolj potrebno.

Naš sistem, ki smo ga ustvarili med narodnoosvobodilnim bojem, je vzdržal vse preizkušnje in na koncu zmagal. Pokazal je vso svojo vrednost, moč in življenjsko silo. To so dragocene skušnje, na katere moramo neprestano misliti, ko ustvarjamo naše zamisli vseljidske obrambe. Ta sistem je poleg drugega zmagal tudi zato, ker je bil globoko naroden, ker je ustrezal hotenjem in željam vsakega naroda in narodnosti Jugoslavije, hkrati pa je bil v najširšem smislu jugoslovanski, internacionalen, vsečloveški, human.

Se naprej moramo graditi takšen sistem, ki bo najbolj ustrezal našim razmeram, našemu samoupravnemu socializmu, narodnostni strukturi naše države, psihologiji in patriotizmu, ki izhajata iz naših socialističnih družbenih odnosov, pri tem pa se moramo opirati na izkušnje narodnoosvobodilnega boja in revolucije, na vse, kar so pozitivnega dala osvobodilna gibanja v minulem obdobju, na ves povojni razvoj naše države. Sistem za obrambo neodvisnosti bo nepremagljiv, če bo ustrezal željam in hotenjem narodov in narodnosti Jugoslavije, če bo zrasel iz njihovih samoupravnih družbenih odnosov in osnov.

Praksa je potrdila, da je boj proti zunanji nevarnosti, ki grozi kateremu koli delu naše države in družbeni skupnosti, v interesu vseh narodov in narodnosti Ju-



*France Mihelič: Parke, 1970, lesorez*

goslavije. V obrambo naših stvari v Istri in Slovenskem Primorju so na primer kot eden vstali vsi jugoslovanski narodi. Boj proti pritiskom in poželenju bolgarskih revanšistov do dela Srbije in Makedonije je tudi stvar Slovencev in Hrvatov ter vseh drugih narodov in narodnosti Jugoslavije. Ta skupni vsejugoslovanski interes izhaja iz zgodovinskih interesov naših narodov, iz razvoja samoupravljanja, samoupravnih socialističnih družbenih odnosov, ki so porok za samostojnost, razvoj in uveljavitev vsakega naroda v širši družbeni samoupravni socialistični skupnosti Jugoslavije. Zato je treba organizacijo oboroženih sil družbe in sistem vseljudske obrambe neposredno povezati z razvojem narodnih, političnih in samoupravnih družbenih odnosov.

Marsikje zdaj razmišljajo, zakaj smo se odločili takó, da smo iz narodnoosvobodilne vojske, organizirane po načelu narodnih štabov, ustvarjali stalno vojsko, za

katero skrbi in zanjo odgovarja zgolj zvezni državni aparat, ki zagotavlja obrambo državne suverenosti. Za to je bilo več vzrokov, vendar se nam zdijo poglavitni predvsem nekateri.

Oblast, ki je bila izbojevana in ustvarjena med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo, je bilo treba utrditi in do konca izoblikovati zgradbo sodobne države (proletariat, organiziran kot država), močne in sposobne, da zatire možnost za protirevolucijo razlaščenih razredov in ustvari ekonomsko podlago za okrepitev politične zmage in za razvoj socializma. Pri tem je treba vedeti, da je bil proletariat organiziran kot država.

Na to je vplivala tudi neposredna zunanja nevarnost zahodnih kapitalističnih držav, ki se niso hotele sprijazniti s tem, da se na oblast ne bo vrnila buržoazija z begunsko vlado. Tej nevarnosti se je leta 1948 pridružila še nevarnost pritiskov in neposrednega napada z Vzhoda.

Vsi narodi in narodnosti Jugoslavije, ki so imeli slabe izkušnje ob razpadu Jugoslavije leta 1941, so se v takratnih mednarodnih razmerah in odnosih zavedali, da vsak zase ne more ohraniti svoje narodne neodvisnosti in okrepiti uspehov štiriletnega boja, zato so nekatere attribute svoje državnosti, med njimi tudi obrambo države, prostovoljno prenesli na zvezni državni aparat.

Naša socialistična družba se tudi ni mogla razvijati zgolj na svoji lastni osnovi, morali smo uporabiti dotedanjo prakso in spoznanja, ker človeška zavest in spoznanja ne morejo iti pred zgodovinskim razvojem.

Ker je obramba države pred zunanjo nevarnostjo kot tudi pred protirevolucijo med najvažnejšimi družbenimi funkcijami, je bila logična posledica tega okrepitev in centralizacija oblasti, takó imenovanega revolucionarnega etatizma v rokah zveznega državnega aparata, s tem da so se tam strnile vse pristojnosti s področja narodne obrambe, zunanje politike in drugega. Posledica tega je bilo ustvarjanje močne poklicne stalne vojske, odprava narodnih in republiških atributov in tistega, kar se je med narodnoosvobodilnim bojem pojavilo že kot določena oblika oboroženega ljudstva. Z drugimi besedami je to pomenilo zavestno in nujno izvzemanje politične oblasti izpod neposrednega vpliva delovnih ljudi, družbenopolitičnih skupnosti, političnih organizacij in drugih dejavnikov na področju narodne obrambe. Naš takratni razvoj je šel v smer močne centralistične državne oblasti, sposobne vzdržati težave, ki so izhajale iz naše splošne zaostalosti in nerazvite materialne osnove, še posebej pa iz nevarnosti, ki so grozile naši revoluciji od zunaj. Armada je vsekakor glavni spremljevalec in steber vsake centralistične državne oblasti, zato je to objektivno pomenilo tudi krepitev etatistične miselnosti poklicnega armadnega sestava in birokratizmu v medarmadnih odnosih. Vemo, da je že Lenin pisal, kako je stalna vojska kot temeljni steber državne strukture tudi močna opora militarizmu in birokratizmu, odvisno od tega, za katero državo gre, vojska pa je bila vedno sopotnica izrazito centralističnih političnih sistemov in odločilno je vplivala na militaristična hotenja.

V naši armadi se nikoli niso resno pokazala takšna hotenja, to pa zaradi posebnih zgodovinskih vzrokov njenega nastajanja in razvoja med narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo, socialnega sestava njenih starešin in zato, ker smo se po letu 1950 tako odločno zavzeli za samoupravno družbo.

To, da smo sprejeli in izoblikovali načela vseljudske obrambe, pomeni v sedanjem razvoju materialne osnove in družbenih odnosov pri nas nekaj novega. Ustvarili smo osnovne možnosti za to, da družba sama, prek svojih samoupravnih organov in združb upravlja pomembne posle državne obrambe, da v ta namen v celoti

izrabljuje vse razpoložljive možnosti države in tako za večkrat poveča svojo obrambno moč. Politično to pomeni, da družbi vračamo tiste funkcije, ki smo ji jih vzeli.

Razvoj Jugoslavije na podlagi samoupravljanja je bistven za vseljidsko obrambo. Večja materialna osnova in razvoj socialističnih družbenih odnosov v samoupravljanju sta tisto, kar omogoča vse večjo enakopravnost in samoupravno samostojnost narodov in narodnosti Jugoslavije. Kolikor hitreje se bo ta pogoj uresničeval, toliko krepkejša bo moč in enotnost jugoslovanske skupnosti narodov. Če ne spoznamo teh združevalnih silnic, bi zašli v nekakšno politično slepilo, ki kaže strah pred ustvarjanjem »republiških armad«, ki groze enotnosti Jugoslavije in njeni varnosti. To bi pa lahko razumeli tudi tako, da večnacionalna struktura Jugoslavije objektivno zavira sistem vseljidske obrambe.

Pri tem zanemarjamo takó znano resnico, da je Jugoslavija kot socialistična skupnost narodov in narodnosti tista politična oblika, s pomočjo katere sta si vsak naš narod in vsaka naša narodnost pridobila vso svojo narodno neodvisnost in se uveljavila. Prav takó bo tudi v prihodnje suverenost Jugoslavije kot federativne skupnosti bistvena za narodno uveljavitev in svobodo vsakega naroda in narodnosti posebej. Tega se naši narodi zavedajo in iz tega izhaja, da je struktura Jugoslavije, četudi večnacionalna, trdno poročstvo za njeno moč in obrambno sposobnost, ki naj temelji na vseljidski obrambi. To pa seveda ob dveh zahtevah: da še naprej dosledno upoštevamo usmeritev v samoupravno družbo na vse višjih temeljih, takó nasploh kot v njenih osnovnih celicah — delovni organizaciji, krajevni skupnosti in občini. In drugič: da bomo še naprej dosledni pri odpravljanju nasprotij, ki izhajajo iz neenakomernega gospodarskega, političnega in kulturnega razvoja posameznih delov Jugoslavije. To je tisto, kar nam daje poročstvo za nadaljnji razvoj, svetlejšo prihodnost, materialni, kulturni in vsak drug razvoj in razcvet narodov in narodnosti. To je poročstvo za njihov obstoj in narodni razvoj, zato so vedno pripravljeni, da se bore za takšno skupnost, kot so zmeraj do zdaj tudi dokazali.

Kadar pa gre za nacionalni del vseljidske obrambe, je treba precej bolj iskati in poudarjati tiste narodne, politične, sociološke, vojaške, mednarodne in druge posebnosti, ki so skupne, ki povezujejo hotenja vseh narodov in narodnosti Jugoslavije v skupno željo, da si uredijo takšen sistem vseljidske obrambe, ki bo poročstvo za samostojen in samoupraven razvoj narodov Jugoslavije.

Nacionalni del načel vseljidske obrambe je gotovo med zelo važnimi ali skoraj najvažnejši porok moči in trdnosti naše družbe, eden izmed trajnih porokov enotnosti. To pa seveda ne pomeni, da na tem področju ne more biti tudi večjih deformacij, zato je treba spoznati vse tisto, objektivno in subjektivno, kar ima lahko slab vpliv. To pa je treba vrednotiti s pravilno mero, omejiti na tisto, kar res predstavlja potencialne možnosti za deformacije. Zveza komunistov mora tudi na tem področju opozarjati in si prizadevati za tisto, kar je pozitivnega in naprednega, kar je poročstvo za nadaljnji razvoj.

Zunanjepolitični del mednacionalnih odnosov v vseljidski obrambi je še posebej velikega pomena. Gotovo je, da računajo z našimi nacionalnimi nasprotji in težavami vsi tisti zunaj naših meja, ki nam niso prijateljsko naklonjeni, ki imajo kakršnakoli poželenja po naši državi ali po kakšnem njenem delu in narodu, kot tudi tisti, ki jim je naš demokratični socialistični sistem trn v peti. O teh nasprotjih javno razpravljamo v ZK, v skupščinah, družbenopolitičnih skupnostih in v drugih samoupravnih organih. Toda etatistični dogmatiki in okostenela pamet tistih zunaj in tistih pri nas ne morejo razumeti te javne, odkrite razprave o naših mednarodnih in medrepubliških odnosih in drugih problemih, o čemer

razpravljamo na pobudo ZK. V njihovem načinu mišljenja se to drugače kaže in v tem vidijo glavno slabost, z njo pa spletajo svoje mračne načrte. V zadnjem času se nekateri na zahodu in na vzhodu vse bolj zanimajo za to, kako mi oblikujemo naš sistem vseljudske obrambe in kako urejamo odnose na podlagi decentralizacije.

Nekatere člane ZK skrbi »vse več« nacionalnih nasprotij pri nas. Toda ne vidijo, da posamezni problemi mednacionalnih odnosov prihajajo na površje, postajajo politično pereči zato, ker jih do danes še nismo mogli uspešno rešiti ali pa niso mogli biti objektivno do konca rešeni s centralistično državo po osvoboditvi, v kateri so vladali popolnoma etatizirani lastninski in družbeni odnosi, zato ni bilo mogoče do konca rešiti nacionalnega vprašanja v vseh pogledih. To je bilo obdobje, ko smo v celoti uresničili politično enakopravnost narodov in narodnosti in ko so se pokazale vse narodne posebnosti. Toda pravo vsebino narodne enakopravnosti prevzema nase razvoj družbenega samoupravljanja, katerega bistvo je v tem, da želje neposrednih proizvajalcev postanejo na podlagi združenega dela glavna gonilna sila za nadaljnji napredek družbe. Razvoj samoupravljanja proizvajalcev in njegov položaj v družbi postaja pravzaprav osnovno in popolno poroštvo za narodno enakopravnost.

Naše državno in politično vodstvo, ZK v celoti, je odločno nastopilo proti teoriji, proti omejeni suverenosti socialističnih držav. Glede tega smo dosledni tudi na notranjem področju kot večnacionalna skupnost, če gre za položaj republik narodov in narodnosti. Glede tega moramo biti dosledni do konca. Naš samoupravni socializem zagotavlja na političnem področju popolno uveljavitev in svobodo vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. Ne more biti izjem in nobenih višjih interesov, ki bi jim bilo treba ta cilj podrediti. Zveza komunistov vztraja, da moramo cilj doseči, pomemben del uresničevanja tega cilja pa je tudi dosledno izvajanje zamisli o vseljudski obrambi. Predsednik zveznega izvršnega sveta Mitja Ribičič je o tem izrekel tudi tole misel: »Lahko rečemo, da sta načelo vseljudske obrambe in vloga oboroženih sil v njem tisti vidik naše samoupravne družbe, ki vsebuje boj za neodvisnost in suverenost narodov.«

Torej je za nadaljnji razvoj vseljudske obrambe pomembno tudi nadaljnje razvijanje narodov in narodnosti Jugoslavije v samoupravni samostojnosti. Vzrok za to, da danes mi govorimo in tudi več vemo o naših narodih in narodnostih, ni zgolj v tem, da oni obstajajo, temveč tudi v tem, da so ustvarjalni del življenja in oblikovanja naše večnacionalne družbene skupnosti narodov in narodnosti Jugoslavije.

Razviti samoupravni socialistični odnosi na vseh področjih družbenega življenja so temelj za enotno obravnavanje vseh delovnih ljudi Jugoslavije, temelj moči in enotnosti v oblikovanje sistema vseljudske obrambe in naše družbe nasploh.

Seveda bi bila večnacionalna struktura Jugoslavije v določenih razmerah lahko vzrok za slabitev njene obrambne moči in enotnosti. Toda le, če bi se spremenila v skupnost neenakopravnih narodov, če bi zavrgli našo usmeritev v resnično samoupravno družbo. Podružbljanje funkcij narodne obrambe je zelo pomemben proces, ki neposredno preprečuje takšno deformacijo. Vseljudska obramba je izraz in posledica doseženega razvoja narodov in narodnosti ter obsega njihove samoupravne samostojnosti, ko lahko sami upravljajo zadeve državne obrambe. Deatazacija obrambnih zadev je v bistvu višja oblika organizacije družbe, ker si tudi v narodni obrambi narodi in narodnosti sami zagotavljajo medsebojno enakopravnost narodnih kolektivov, s tem pa izražajo tudi svojo zgodovinsko potrebo in prostovoljnost življenja v federativni socialistični skupnosti jugoslovanskih narodov.



*Maksim Sedej: Melanholija, 1953, barvni lesorez*

# Komandirjevo premišljevanje

Matevž Hace

Zevnik si je bil na jasnem o tem, da bi bilo treba vse belčke, ki so jih ujeli v postojankah, poslati tja na Hrvatsko, da bi se tam utrdili in prepričali, kaj je pravičen boj, naš ali njihov. Zevniku ni šlo v glavo, da so komisarji v nekaj političnih urah govorili o pomenu osvobodilnega boja, nato pa razmestili bivše belčke po četah in bataljonih.

Oh, kako lepo so si oni višji zamislili: komisarji bodo imeli nekaj političnih ur, kulturniki bodo pa peli in recitali. Harmonikar bo igral nekaj dunajskih valčkov in poskočnic, belčki pa bodo vzgojeni in prevzgojeni za našo revolucijo v štirinajstih dneh.

Zevnik in drugi so si pa drugače mislili. Niso zaupali tistim, ki so se leto ali več tolkli proti njim, hodili v zasede, lovili terence in kurirje. Da, oni komisarji niso vsega vedeli. Pomisliti bi morali tudi na to, da jih bodo obiskovali svojci — bratje, sestre, žene, dekleta, strici. Kaj se bodo pomenkovali, komisarji ne bodo vedeli. V nič bodo devali partizanstvo. Govorili jim bodo, da komunizem ne bo prinesel sreče v naše kraje. Katoliške vere tudi ni še nihče premagal na tem svetu. Ne verjemite tistim komisarjem, ki svojo gonijo kar naprej.

Tudi tisti še višji, ki vidijo čete samo v poročilih, si vse tako lepo zamišljajo. Mislijo, da bo šlo vse po maslu. Figo bo šlo. Prišli bodo izurjeni Nemci. Umakniti se bo treba, zdaj na levo, pa zdaj v višje in nižje hribe. On, Zevnik in njegovi tovariši, ki so že poldrugo leto v brigadi, vedo, kako in kaj. Za uspehi pride tudi umikanje, mrtvi in ranjeni, dezertirji in plašljivci. Takrat bodo oni ušli drugam. Ne bodo verjeli, da bomo mi nekaj dosegli. Mislili si bodo, da je konec partizanščine, da je vse izgubljeno, če bomo bežali. Hudič je to, če nimaš tovarne za orožje, skladišč za moko in mast, tovarn za obleke in čevlje. Pa se pojdi partizane, če nič nimaš. Ranjence drže v bunkerjih, kjer ni sonca, ne dobre hrane. Hudič je, če moraš večkrat bežati.

Zato bi bilo najbolje, da bi dali Hrvatom petsto naših belčkov, da bi jih prevzgojili. Mi pa bi njihove utrdili in razgledali. Zevnik je zamahnil z roko in dejal sam pri sebi: »Tako bi bilo za obe strani prav, za nas in za Hrvate, saj so bili njega dni dobri vojaki. Tako mi je oče pripovedoval. Hrvatje in Bosanci so bili v prvi svetovni vojni dobri in hrabri vojaki. Seveda ni oče pozabil povedati, da so bili enako hrabri slovenski vojaki, ki so se vojskovali v 17. kranjskem, 47. spodnještajerskem in 97. tržaškem polku.« Zevnikov oče je znal tako lepo pripovedovati, kot da bi bil najmanj komandir čete kot njegov sin.

Spomnil se je Jerneja. Zaškripal je z zobmi. No, ustrelil ne bi Jerneja, čemu! Toda tri leta bi ga dal delati na občinske ceste. Vse občinske ceste bi bile popravljene z domačini. Potem bi jih pa odpustil domov, da bi delali na kmetijah. In vsi bi bili zadovoljni. Tako si je zamišljal komandir čete Zevnik. Pri tem je tudi vztrajal.

Globoko se je zamislil. Oni višji delajo vse z rokavicami. Lahko je tistim, ki so bolj učeni od Zevnika. Pa vendar, praktično voditi četo pa zna Zevnik bolje kakor kakšen izobraženec, ki zna lepo pisati okrožnice in letake. Na streljanje se pa menda bolj malo razume ali nič.

Zasmejal se je, ko se je spomnil nekega dogodka pred meseci. V četo so mu poslali učenjaka. Ni imel še trideset let, pa je bil že napol sivolas. Rekel je, da je to od večnega študiranja. Povedal je, da je prebral že kopice knjig. Govoril je, da so tudi na zvezdah nekakšni ljudje, da pa se še točno ne ve, če se gredo tudi oni partizanščino. Govoril je o luni, da je polovica ledena, druga pa poraščena z gozdovi in naseljena z bitji, pol živalmi pol ljudmi, ki hodijo po vseh štirih, noč in dan. Ko mu je dal Zevnik v roke pištolo, je rekel, da je ta reč bolj zapletena kakor luna. Naboj je potiskal spredaj v cev namesto zadaj. Dolgo si je ogledoval puško. Pretipal je njen sleherni delček in dejal: »Fantje in možje, rečem vam, da tisti, ki je izumil in napravil načrt za to flinto, ki ljudi ubija, ni bil pri pravi. Zagotovo je v vicah ali je pa še kaj hujšega z njim.« Obrnil se je k Zevniku in mu rekel: »Državljan, komandir, bolje bi bilo na svetu, če bi bili ostali pri sulicah in helebardah, kopjih in mečih, konjih in oslih.« To so ga pogledali.

V boju, ko so nekateri streljali, drugi molčali, tretji kričali, je oni učenjak ležal na hrbtu, gledal v nebo in izgovarjal čudne besede. Puško je imel pod glavo kakor blazino. Ko mu je četni vodnik rekel, da ni pravišnji borec partizan za domovino, mu je odgovoril, da ga vsak portir ne bo učil kako in kaj.

Prišlo je pismo, da je učenjak, ki se spozna na zvezde, bolj potreben drugje kot v Zevnikovi četi.

Tako se je zgodilo, da je deževnega jutra Zevnik poklical zvezdoslovca partizana v četno komando in mu rekel:

»V četi res nimamo odseka za zvezde. In da boš vedel, ti čudak, mi smo le borci za domovino in še kaj lepšega. Zate pa res ni prostora pri nas. Višji te kličejo k sebi, ker jim je dolgčas. Gotovo te bodo poslušali, kako žive mušice, bolhe in druge živali na luni, Marsu in drugih zvezdah. Morda te bodo veseli ali pa tudi ne. Slišali smo, da so tam ljudje, ki rajši poslušajo poročila in pripovedke o zvezdah ter luni kakor pa poročila četnega komandirja Zevnika, bivšega dninarja, ki ni gledal lune in drugih zvezd.«

Bil je srečen in presrečen, da je bil Zevnik tako uvideven in razumen, da je prišel do spoznanja, da bo zvezdoslovec več koristil višji komandi kot njim. Šel je in četa je pozabila nanj. Kolikor so se ga spomnili, so se ga takrat, kadar je padal dež in ko poti v nočnih pohodih niso bile ne jasne ne vidne. Zevnik je sklenil svoje razmišljanje, ki ni bilo nikjer zapisano. Vedel je le to, da so učenjaki in drugi, ki več vedo kot Zevnik, za višje komande, kjer je več časa za gledanje lune in zvezd.

Iz razmišljanja ga je zbudil stražar.

»Tovariš komandir, neki star mož stoji pred vasjo. Pravi, da je vaš oče. Je velik, suh in ima rjave brke. Čika in pljuje. Rad bi govoril s teboj.«

Sonce je posijalo v sobo, kjer je za mizo ob zemljevidu sedel komandir Zevnik. Začudil se je. Očeta ni videl že vse leto. Tri ure daleč je prišel.

»Naj kar pride.«

Medtem je prišel bataljonski kurir in zasopljeno povedal, da je prišla neka tovarišica iz centralnega komiteta in bo govorila, tedaj pa morajo biti navzoči vsi komunisti bataljona.

»Reci komisarju, da me eno uro ne bo, ker me bo obiskal moj rodni oče. Zame je oče prvo, ker ga že leto dni nisem videl. One tovarišice ne poznam. Mi bo že komisar povedal, kaj je pametnega govorila. Lahko greš.«

»Ampak moral bi iti,« je sitnaril kurir.

»Pojdi k vragu ti in tista pridigarka,« je jezno dejal in mu obrnil hrbet. Kurir je odšel presenečen nad Zevnikovim vedenjem.

V sobo se je primajal suh, visok moški šestdesetih let. Pokrit je bil z rjavim klobukom s širokimi kraji.

»Oho, sin moj, mladi Zevnik!«

Stresla sta si roke in se oba zasmejala nenavadnemu srečanju.

»Oče, kaj vas je le prineslo semkaj?« ga je vprašal sin in si ga ogledoval.  
»Oče, shujšali ste.«

»Kaj ne bi v teh vojnih časih. Živeža ni bilo in kar naprej so bili pri meni beli in oni polentarji. Slišal sem, da so te povišali.«

»Ja, četo imam, oče,« je smeje odvrnil Zevnik.

»Lepo je, da te rdeči cenijo. Jaz sem v štirih letih prišel le do frajtarja in samo dve odlikovanji sem dobil. Rečem pa ti, da mi je še sedaj hudo, ker smo izgubili Avstrijo. Tako lep denar je imela.« Stari Zevnik je udaril po mizi, da je odletel zemljevid k vratom.

Sin se je zasmel. »Oče, ne razbijajte po mizi, ker niste doma. Če bi bil tukaj tisti sitni komisar, bi rekel: 'To je pa oča s hribov.'«

»Ja, ali je tvoj komisar frajtar, a?« ga je začudeno vprašal oče in pomežiknil, kakor bi hotel reči: »Požvižgam se na tvojega učenega komisarja.«

»Kako pa Burjevi, stari in drugi?«

»Stari Burja se ne vtika v politiko, molči in dela za dva. Samo enkrat sem ga slišal, ko je rekel, da ruski komunizem ne bo prinesel kmetom sreče. Rekel je še, da je nesreča, ker je šel sin Jernej k belim. To je bilo vse, kar sem slišal od starega Burje. Kristina me ne pogleda. Ošabna je, da je kaj. Tista Jožica, za katero si ti lazil, pa ti je hrbet obrnila, ker si bil kajžarski, se je zadnjič, ko sem jo srečal, obrnila vstran in pljunila. Ošabna je.« Stari Zevnik mu je našteval, kako se vedejo vaščani.

Kurir je prinesel skodelico golaža in kos rženega kruha.

»Še za očeta prinesi porcijo,« je važno rekel Zevnik.

»Oho, ni vam slabo. V delavnik jeste golaž. Pa so govorili, da stradate. Kaj lažete?« je posmehljivo dejal Zevnik in zmajeval z glavo. »Oni dan sem slišal, da ste ušivi in lačni.«

»Res je, da smo večkrat tudi stradali. To je bilo lansko leto, ko so nas gonili Italijani, saj jih je bilo kot listja in trave.« Zevnik se je zamislil in rekel: »Oče, pojejte mojo porcijo. Sam bom počakal. Res je, lačni smo bili. Toda povem vam, da sem v hribih pojedel več mesa kakor vse življenje doma. Olajšali smo belčke za goveda in za prašiče, pšenično moko, seveda v sili je bil tudi krompir dober.«

»Jaz bi belčkom vse pobral, vse, kar se da odnesti. Oni Burjev Jernej mi je prisolil dve klobuti.«

»Oho, zakaj pa?« je začudeno vprašal sin in z očmi vrtal po očetovem obrazu.

»Tako je bilo, menda sem bil sam kriv. Ko so šli mimo naše hiše, sem kričal, da jih bo vrag vzel in da so italijanski hlapci. Burjev Jernej je zakričal: 'Molči, stari, gobec drži, če ne boš ...'«

»Kaj, kaj, kdo bo mene, bivšega frajtarja klobutal? Smrkavci me ne bodo klobutali, ne!' sem zakričal.«

»Beli so obstali. Jernej je skočil k meni in zakričal: 'Kdo je smrkavec?' 'Ti!' sem mu zakričal. No, pa mi je prisolil dve klobuti.«

»Hm, Jernej je sedaj v naši četi in kar v redu mitraljezec je. Oče, ne bi smeli belčkov tako na glas zmerjati. Čudno, da vas niso ustrelili,« je dejal sin in hitro zajemal golaž.



*Marij Pregelj: Sedmina, 1957, barvna litografija*

»A tako je s tem. Prej smo mi hodili na dnino k Burjevim, sedaj si pa ti višji in Burjevega komandiraš. Lahko mu pa rečeš, da je bilo grdo, ker je starega moža oklofotal. Rečem ti še enkrat, da bi belim pobral do zadnjega zajca in kokoši. Naj občutijo našo zmago in pesti. Kako so se lansko leto posmehovali. 'Zmrznili bodo v gozdu, polovili jih bomo kakor zajce, uši jih bodo snedle, sladke koreninice jedo v gozdu,' so govorili. Sin moj, take sem poslušal, čeprav kot bivši cesarski vojak dobro vem, da človek, dokler ima puško v roki, ne strada.«

»Eh, no ja, oče, tudi mi smo zmerjali belčke, da jedo italijanski riž in makarone, da ljubi bog ne drži z njimi in še drugo.«

Stari Zevnik ga je poslušal. »Kar je prav. Iz ljubega Boga se pa tudi vam ni treba norčevati. Čeprav sem bil cesarski vojak, vere nisem izgubil. Če si rdeč vojak, si tudi lahko veren, kakor smo bili vsi v našem rodu.«

»Vi vsega ne razumete, oče,« ga je zavrnil sin in odrinil prazno porcijo na rob mize.

»Imaš kaj prida vojščake?«

»Kakor se vzame. Dobro, manj dobro, plašne in hrabre, vse vrste, kakor so vrste trav na našem vrtu.«

»Ker imaš položaj, bodo ženske letale za teboj. Žensk se izogiblji. Ženske prinesejo samo nesrečo. Pri reki Piavi na Italijanskem je bilo. Naš lajtnant je bil babjek. Nekoč je spal z neko Elviro, pri kateri je prej spalo trideset italijanskih oficirjev. Vlačila se je, da se je Bogu smilila. Bila je hči bogatega trgovca. Ko smo se umikali, je rekel lajtnant: 'Tito, Elviro moram še prej krepko potolažiti, da bo pomnila, kakšni smo avstrijski oficirji.' V deževni noči smo se umikali. Kurir je šel iskat lajtnanta. Našel ga je ustreljenega na cesti. Komaj je ušel Italijanom in nam povedal. Vidiš, zaradi ene ženske je mlad oficir izgubil življenje. Izogiblji se jih, posebno pri nas, ko ne veš, katera drži z belimi, katera pa z rdečimi.«

Sin se je smejal očetovim svarilom.

S konference se je vrnil četni komisar. Vrgel je opasač v kot in se zazrl v starega.

»Moj oče,« ga je predstavil komandir Zevnik. »Kako je bilo?«

»Eh, fraze,« je zamahnil z roko četni komisar. »Govorila je učeno. Mislim sem si: če bi ti bila v četi, bi drugače govorila. Kako živite, oče?« je povprašal komisar starega.

»Slabo, Italijani so mi pobrali edino kravo in sedem kokoši. Nezabeljen krompir sem otepal. Še soli je zmanjkovalo. Pravim, da bi belčkom vse pobral.« Srepro je pogledal v četnega komisarja, ta pa je bobnal po mizi.

»Linije se moramo držati. Ne smemo ga lomiti, da veste.«

Stari Zevnik je vstal in se poslavljaj. Komisar je poklical kuharja in mu naročil, naj da staremu pet kilogramov mesa in sedem kilogramov masti.

Komandir Zevnik je zardel, ker se je oče delal tako siromašnega vpričo komisarja. Stari se je branil, toda četni komisar je dejal: »Lahko damo, ker imamo.« Stari se je poslovil. Sin mu je pred odhodom dal v nahrbtnik še steklenico slivovke. Pred vrati mu je še zabičal: »Oče, če še kdaj pridejo sovražniki mimo naše hiše, molčite. Za zmerjanje nekateri streljajo. Vojska je hudič.«

Stari je šel skozi petnajst vasi in povsod je hvalil sina in komisarja, kako hlabro četo imata. »Ej, moj Zvižgavec bo še više zlezel.«

»V bataljonu ti bodo zamerili, ker nisi bil na oni konferenci. Veš, tista ženska s CK je lepo in učeno govorila. Tebe pa ni bilo zraven.« Začudeno je pogledal Zevnika.

»Oče je prvi. Če bi bil boj, bi bil tudi oče čakal. Tako pa mislim, da nisem nič izgubil, ker nisem bil na konferenci. Vojaških stvari me ona ženska ne bi naučila, ker menda še sama ne zna ravnati z orožjem.« Zevnik je zazehal, kakor da bi mu bilo dolgčas, ker mu komisar govori take stvari.

»Prvo je partija, potem je šele oče in rodbina,« je kratko rekel komisar.

Zevnik ga je posmehljivo pogledal. »Zame je prvi oče, potem stranka ali ženska z višjega foruma, pa naj bo Urška, Nežica ali Zvonka. Stranka se lahko menja kakor srajca. Vedi, ti komisar, da se Zevnik ni prišel borit v hribe zaradi stranke, temveč zato, ker sem Slovenec. Sam vidiš, da večina najinih borcev niso komunisti, temveč le Slovenci, čeprav v Rusijo bolj verjamejo kot v sveto trojico. Seveda, Stalin je najbolj moder človek na svetu, kot se piše po knjigah in letakih,« je važno govoril Zevnik.

»Slišal sem in tudi nekje bral, da sta bila hrabra komandanta Suvorov in maršal Kutuzov. Kutuzov je celo Napoleona izigral, da je izgubil vojsko v Rusiji. Res je, dosti nisem bral, ali to sem pa le.« Zevnik je pljunil skozi okno in si prižgal cigareto.

»Veš, Zevnik, ti res vsega ne veš. Ti sploh ne verjameš, da bodo naši Slovenci živeli po vojni lepo in bratsko življenje. Ne bo ne tožba in ne prepira, ne preteprov. Še tisto pijančevanje bo naša partija odpravila. Vsi bodo delali in bili trezni, meščani in deželani, kmetje in delavci, vojaki in obrtniki. Vse to bo napravila naša partija v dveh, treh letih.« Komisar je umolknil in se zazrl v posmehljivi Zevnikov obraz, ta pa je izražal nezaupanje do komisarjevih besed.«

»Vse to so že naredili v Rusiji.«

»Da bi naši ljubi Slovenci opustili pitje, ne morem verjeti. Pivci so bili in bodo. Abstinence ne bo pri večini ljudi. To so samo lepe sanje vas komisarjev, višjih in nižjih. Tega ti ne verjamem. Stranka ne bo spremenila naroda. To so samo lepe besede.«

»Rečem ti, da je partija čudovita, zna nekaj narediti. Poglej, v naši četi imamo petdeset bivših kmetov, deset študentov, trideset obrtnikov in krčmarjev, enajst bivših tihotapcev, tri bivše delomrzneže, šest bivših trgovcev in dve bivši natararici, videl boš, da bodo vsi ti ljudje po vojni, če bodo živeli, idealni ljudje. Za te ne bo treba ne policajev in ne sodišč ne zaporov. To bodo vzorni ljudje.«

Zevnik je prekrizanih rok sedel in posmehljivo zrl na četrtega komisarja.

»To so lepe reči in besede. Pred vojno so močni Dalmatinci nosili trgovinico na ramenih in kričali po vaseh: ‚Kupite ljudje, kupite, ker je vse po deset!‘ Tako se mi zdi, da govorite kot oni. Bog ve, koliko lumparij bo še po vojni. Tega ne veva ne ti, ne jaz.«

Med tem pomenkom je prišel bataljonski kurir in je prinesel povelje, naj se vsa četa takoj pripravi za premik celega bataljona. Spogledala sta se in se oba zasmejala. Vedela sta, zakaj se bodo premaknili v kraj, kjer je imel bataljonski komandant svoje dekle, ki ga je hrepeneče čakalo...

## Nepraznovani praznik

Dar ko Komac

Dan med dnevi; dan v verigi ponavljajočih se juter, ko ti postane čas le še zobato kolo, da ne moreš ločiti zoba od zoba, kajti vsi so si enaki, prekriti z utrujenostjo, z žuljavo podobo tvojih dlani in s težkimi vekami, ki ti nemočnemu megličjo pogled. Toda kljub temu nočeš izgubiti nobenega izmed teh zob, ki se začnejo z ostro konico jutra, ki jo budilka zareže v tvoj spanec in se končajo s širokim podnožjem večera, ko tema pogoltne petrolejsko svetilko na vegasti steni in se tihota naseli v vse kote, na dvorišča in med ozare. Včasih se ti zazdi, da se je veriga pretrgala, da je v njeno enolično lepoto, ki bi se zdel sebi brez nje pohabljen in mrtev, vskočil nov — tebi neznan člen, ki ti grezi porušiti most, prek katerega hodiš od jutra do večera in zopet od jutra do večera.

Danes je Tone vstal prej kot po navadi. Danes je praznik; zadnji dan planšarije. Crede ovac se bodo prikazale vrh Brda in ukanje pastirjev bo odmevalo med sivimi stenami nad dolino. Tudi on je bil včasih pastir, tudi on je včasih s svojim glasom napajal skale visoko v planini, plašil kragulje in si delal za klobuk drobno cvetje, polno skrivnostnih vonjav. A bolezen v hiši in delo na polju sta ga priklenila na dom. Njegovo čredo so odslej pasli drugi.

Oče je še spal. Bil je že dalj časa nebogljen in čakal je le še dne, ko mu bodo zvonovi pri svetem Urhu zamenjali blejanje ovac in šumenje vode v kamnito korito za hišo. Tone je pomolzel kravi in toplo mleko odnesel v kuhinjo. — Molža je žensko delo, mu je dejala že neštetokrat stara Marija. — Zakaj se ne oženiš? Mlado potrebuješ v hiši, Tone! To je občutil kot porog, saj so vsi vedeli, da v to samoto ne dobi ženske. Katera bi le hotela mestno življenje zamenjati s tem krajem Bogu za hrbtom; zamenjati osem ur dela v tovarni z garanjem od zora do mraka. Zato je že pozabil na ženitev in se sprijaznil s samoto.

Zakuril je v štedilniku in pospravil po hiši. Ko je prišel do okna, mu je pogled nehote obstal na pobočju, ki se je strmo dvigalo poraščeno z bukovjem nad pašnikom ob staji za drobnico. Prižgal si je cigareto in opazoval ne navadne barve, ki jih je jesen razlila nad strmino, da so objele visoke krošnje in spolzele med grmičevje ter šope trave. Tonetu se je zdelo, kot bi bil šele danes opazil, da je že jesen. Čas je hitro tekel in čakal je, da se bodo zdaj zdaj zaslili zvonci ovac in odmevi pastirskih vriskov vrh Brda. Pristavil je ponev za kavo. Medtem pa je nekdo potrkal in vstopil je pismonoša Ivan. S Tonetom sta se dobro poznala, čeprav je le poredko prišel v njegovo hišo. Tone je postavil na mizo steklenico žganja in natočil kozarca.

— Veš, danes ti je pisala pa ena prav luštna, je dejal Ivan, medtem ko je iskal v mapi Tonetovo pošto. Dal mu je plavo kuverto z uradnim pečatom, — davkarija bo menda? je še pristavil. Tone je nejevoljno nagubal čelo. — Kaj pa spet hočejo ti hudiči? Ivan, prosim te, če mi prebereš in razložiš. Saj veš, jaz sem bolj počasen za take stvari, je dejal, medtem ko je nerodno obračal pismo v rokah. Ivan je raztrgal ovojnico in preletel pismo z očmi. — Urad za finance ti je poslal nekaj poziv, da se moraš zglasti pri njih. Kaj točnega sploh ni povedano, toda zdi se mi, da je dokaj nujno. Najbolje, da jo kar danes mahneš v mesto. Ob desetih imaš avtobus in še uraden dan je. S takimi stvarmi se človek ne sme hecati; to ti svetujem, naredi pa, kot sam veš. Obrnil je šilce žganja, pospravil svojo torbo in odšel.

Tone je bil vznemirjen. Po desetih letih mora spet v mesto. Doslej je vse opravil na krajevnem uradu — toda zdaj mora v mesto. Odšel je v sobo, da pove očetu. — No, so že prignali? je vprašal starec. — Ne še! Jaz moram v mesto; davkarija ali kaj jaz vem kdo mi je poslal poziv, naj se čimprej zglastim tam. — Oče je bil nekaj časa tiho, nato pa je privzdignil glavo in se obrnil k sinu. — Pražnje se obleci, če moraš, pač moraš, da ne bodo s prstom kazali za tabo; saj še tako nas s posmehom gledajo, če prestopimo mejnike svoje domačije. Oh ja, kdo danes še čuti zemljo! je trudno zavzdihnil in se zopet naslonil na blazino.

Pred gostilno so stali trije moški in se pogovarjali. Še deset minut in prišel bo avtobus. Tone je nestrpno stopal sem ter tja. Mora se hitro vrniti, oče ga čaka in trop ovac, njegov trop ovac, ki se bo brezglavo podil med ogradami, ker ne bo gospodarja. Premišljeval je — bilo ga je strah. Najraje bi jim nesel prgišče prsti, da bi videli, kako je topla, a težka in zahtevna. Verjetno ne bi občutili ničesar, je pomislil, — moral bi jim prinesiti zasajeno



*Riko Debenjak: Kraševke, 1953, akvatinta*

drevo v njej, ali travo, ki umira v jeseni; in rekli bi — to si vzel v parku. Ne bi vedeli, da je to polje, da je to zemlja, ki mi jo je oče še kot otroku natrosil v srce ... ne bi vedeli!

Po enourni vožnji je prišel v mesto. Tujec je bil na tem tlaku. Zdelo se mu je, da vsi trotoarji vodijo v neznano; kot bi se visoke hiše in našarjene izložbe zarotile proti njemu in ga hotele narediti pritlikavca.

Prišel je do skoraj nove stavbe, kamor ga je napotil neki dijak in skozi steklen portalni vhod do vratarja. Ta ga je poslal v tretje nadstropje. Doslej je hodil hitro, z mislijo, da se mora čimprej vrniti in pred domačo hišo vreči neprijeten občutek odtujenosti s sebe. Toda zdaj, ko je začel stopati po stopnicah, je začutil v nogah težo neznane utrujenosti in postalo mu je neprijetno ob misli na blebetave uradnike, ki ga bodo spraševali, mu grozili in ga oštevali.

— Moram se čimprej vrniti, je spet pomislil. Obstal je pred belo pobarvanimi vrati s številko petnajst. Nerodno je snel z glave klobuk, dvignil roko v višino kljuke in potrkal ...

**VEČNI  
ŽENIN**

*Koščeni Juža žene konje,  
iz žepa klenka steklenica,  
do mraka je kosil za vonjem  
trav, žehtečim kakor Mica.*

*Med hlapci Juža ima besedo,  
od zibke se za rosne oči ubada.  
Zadrgnil bi to pankrtstvo in bedo,  
na gruntu pa gosposko vlada!*

*Koščeni Juža seka z bičem,  
ta čas je sam na dolgi prašni cesti,  
nocoj bo snubce spet nagnal s hudičem,  
in k Liski legel, ne k nevesti.*

**BENCINSKI  
BLUES**

*Ustavim avto. Motor sumljivo pogrkuje,  
zeleno morje žita šelesteč privalovi,  
med klasjem vrišč otrok se več ne čuje,  
razpadla koča ob robu avtoceste ždi.*

*Nikjer človeka. Le sled strojev v blatu.  
Mlin ves rebrast v tišini mah doji.  
Tako mi je kot razcapancu, tatu,  
ki sebe je okral, pred zimo gol stoji.*

*Maham tujim. Vsi drviyo z ljubicami zleti.  
In živ krst ne trene v pomoč z očesom.  
Iz podrtije se primaje star kovač in hoče vlti  
ostanek žganja v hladilnik, prerokuje o čudesu.*

*Gledam drzno cesto. Gledam roke, grčave in zvite:  
Človek je izgnal človeka in gradi garaže,  
koplje za uranom, išče rude, v plenice lune ovite.  
Motor obstoji: vsa avto-čreda ti le hrbet kaže.*

**TA ČAS**

*Ta čas so med razori dozorela žita,  
steblike je opljusnil sinjeok modriž,  
penica zarod k prvim kalčkom vtika,  
kapelica nosi sključeno svoj križ.*

*Ta čas si Sonja šiva obleko iz svile,  
z njive mati žuga z dvignjeno motiko,  
roko povesi, Sonjine oči so vse premile,  
med ped — pedikanjem se polnijo s krikom.*

*Ta čas se mošt mladosti v lehe steka,  
zdrav vrisk prebuja trhle gozdne šture,  
večer z delom opit pred čipke brez pokleka,  
z nemirom ranjene iz daljave gredo gore.*

## **VISOKI POPOLDAN**

*Svež les kozolca širi mi nozdrvi,  
v zorečem žitu zavrešči fazan,  
prebistra dlan sveta goji postrvi,  
k bokom zemlje usiha lahen dan.*

*Posežem v težek vonj, seneno peno,  
nad njivo se zravnajo rdečelične rute,  
o, prosim le za slednji hip noči prečute,  
dekle — saj mrve tih drget ne ve za ceno.*

*Kuštrav, hropeč se skrivam v lapuhu,  
hribi so kot pogozdene ženske prsi,  
pobožáš jih z očmi za hip, v duhu,  
o, gibki brest, med svoje me uvrsti.*

*Zapiraš vrata, temni gozd? In vate vržen  
prečkam polpodrti most, ki se v dolinico zatrese.  
V veselje vzpet k njivi izzivam, hržem.  
Nato me mravlja Velikanka k rdeči ruti nese.*

## **SUŽENJ**

*Skopih besed šelest  
Cvetnih trav nagib  
Praznih src bolest  
Trudnih nog navdih.*

*(Noči  
s srnjimi  
očmi)*

*Besed ognjenih sprelet  
Trav razkošnih poziv  
Src gostujočih trepet  
Nog zvedavih odziv.*

*(Korak in padec vznak)*

*Praznih besed šelest  
Trudnih trav nagib  
Skopih src bolest  
Cvetnih nog navdih.*

## **KMEČKI AKVAREL**

*Popoldan čist  
kot srebro stare umetnije,  
bele rime hodijo po strehi  
naše domačije.*

*V zlatem polju težko klasje,  
vonj zvenelih trav v nosnice bije.*

*In kot zvezdno mleko  
— smeh se mladega dekleta  
med drhteče divje cvetje zlije.*

## **TI BLODIŠ**

*Ti blodiš v vodenooke ulice s koraki sipe,  
iz kock in lukenj z lužami je ogrlica te ceste,  
vse bliže si prsteni trudnosti cenene cipe,  
veš, zdavnaj je že Bolcar razprodal vse breste,*

*kjer je podlasica spočela dvoje tankorepih,  
in kjer so fantje pod večer zaukali pod okna.  
Ti tavaš, izzivaš z boki, oči podplutih srepih,  
ne veš, kako mi vsaka njiva za tvojo dlanjo joka.*

## **TI ŽE SIVIŠ**

*Sneg tvoje glave ne skopni,  
predolgo so ihte le mrzle zime,  
odnesle krov so ivja prhke rime,  
vsak las tvoj v meni se iskri.*

*Ti že siviš ob topli stari peči,  
za mizo sedajo sinovi z ramo ob rami,  
skrivaj nas gledaš, a spomin zaide k stari mami,  
živiš nazaj, v žerjavico vej spečih.*

*Ne vonjaj dima pogorišč! Poglej vozove  
krme, ki se gugajo v junijski pripeki,  
mama! Nad lese lega vonj strnišč in bode  
prsi koscev. A ti — pred rast poklekni!*

**POTEMNELE  
BREZE**

*Grički imajo  
zelene culice gozdov  
postrani na plečih*

*Žalost je strmeč osula roso s praproti  
Ob pogovoru brez ze jeleni*

*Z dobro roko segajo vetrovi  
K prsim vznemirjenih jelš*

*Kako plaho je opráševanje kostanjev*

*Približaš svetlobo preostrim robovom misli*

*Pozabiš kam odhajajo tvoje nočne solze*

**V KAMNOLOMU  
ZVEZD**

*V kamnolomu zvezd  
je poginil osel  
in gospodarja  
nič več  
ne ubogajo roke.*

*Ob kamnolomu zvezd  
sem obstal  
in gledam osla,  
gledam gospodarja.*

*(Kdo mu bo odslej  
sanje tovoril?)*

*Stojim,  
in glej  
— ne morem mimo.*

## SLOJI

Moj ded je leta 1927 v Chicagu spal celo poletje med psi, potepuhi in smetmi. Na neki žagi se je vlegel med skladovnice desak in je bil leseni sendvič. Priseljenci so bili najnižji sloj pod soncem. Delali so lahko samo kot stavkokazi ali pa so si s psi delili ostanke hrane. To je bil čas velike gospodarske krize in gospa Evropa se je začela mirno pripravljati na II. svetovno vojno.

*Psi — smeti, psi — smeti,  
Psi žro z ljudmi,  
Ljudje jedo s psi.  
psi, psi, psi,  
kam so ljudje odšli,  
toplo jim je med psi,  
toplo jim je med psi,  
psi poskrbe za ljudi.*

### I.

*Culo na ramo,  
objokal je mamo,  
tri kamenčke v žepu,  
v ustih pa kletev.*

*Zvezde je imel za mizo,  
od lakote svoj pas je grizel.  
Dolar je kralj pasjih dni,  
stroj te izpljune, umri.*

### II.

*Tujci so videli v psih  
sebe, in kruhek brez njih.*

### III.

*Psi so na pomlad spočeli  
krdela revsatih ščenet,  
poceni deklinе hotele  
še kožo jim z duše odret.*

### IV.

*Ej, moj ded bil je lepotec  
in kmalu zapustil je pse,  
pet let je blestel kot mogotec  
pri ladies, bogatih gospoh.*

### V.

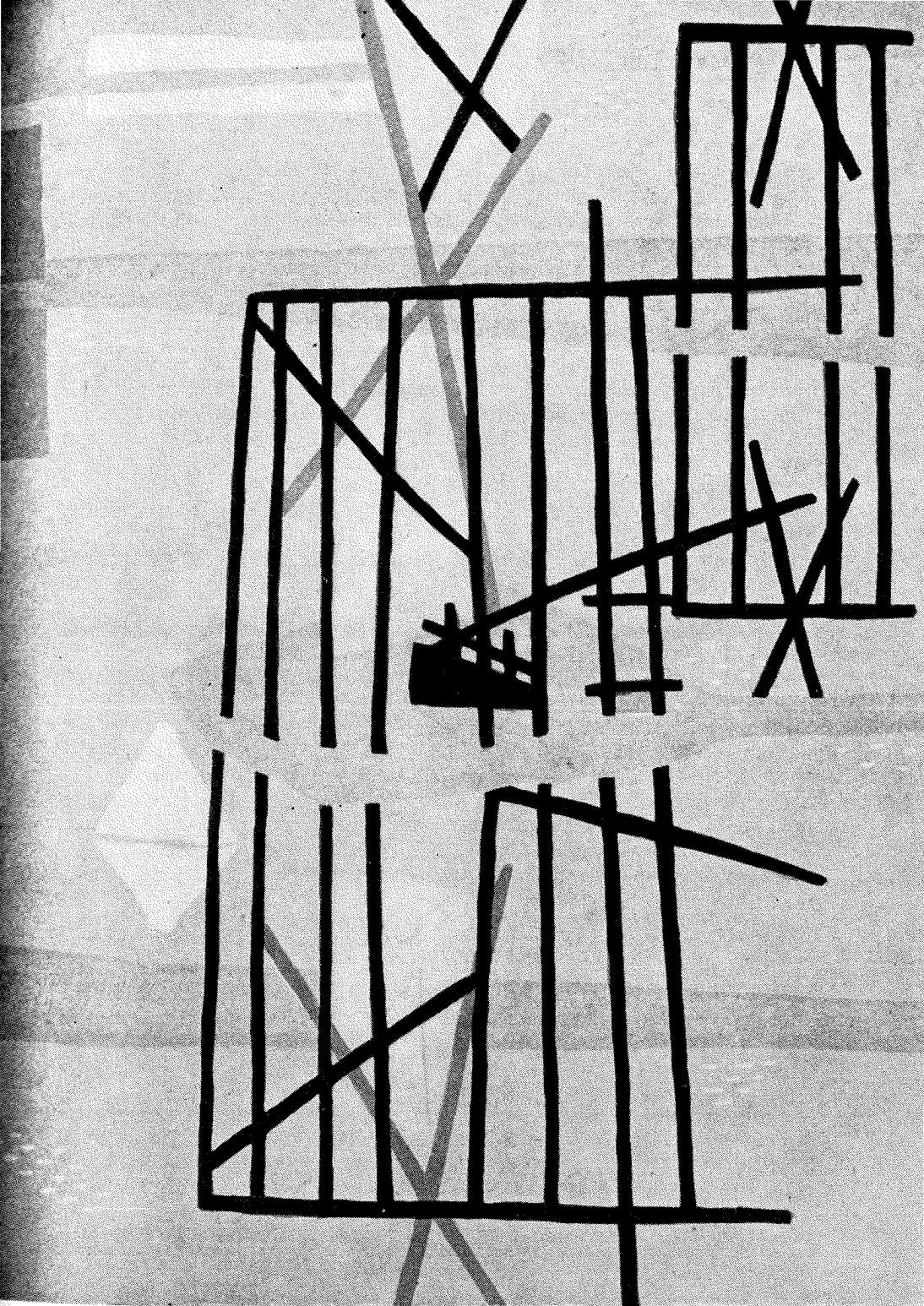
*Nato je ob ruskem Oktobru  
komunizem navdušen slavil,  
in boss v svoje dobro  
ga je čez lužo spodil.*

### VI.

*Tiho je ždel domovini  
kot kavka na trudnih kosteh,  
pomladi, poleti, pozimi,  
in vse je opsoval za greh.*

### VI.

*Zdaj mu prinašam le rože  
in marmor trpi epitaſ:  
»Med psi živ spiš najboljše,  
če nisi večji kot grah!«*



*Lojze Spacal: Soline v Istri, 1955, barvni linorez*

## Nenavadne dvoživke

Popoldne je odplul od holandske ladje Kandog Bandoeng čoln, v katerem so bili med drugimi kapitan J. van Toch, Šved Jensen, Islandec Gudmundson, Finec Gillemainen in dva singalezijska iskalca biserov. Čoln je krenil naravnost proti zalivu Devil Bay.

Ob treh, ko je bila oseka že skoraj najnižja, je kapitan stal na bregu, čoln je križaril kakih sto metrov od obrežja, da bi opominjal na morske volkove, singalezijska potapljača pa sta z nožem v roki čakala na znak, da skočita v vodo.

»Tak, zdaj!« je ukazal kapitan daljšemu nagcu. Singalezijec se je pognal v vodo, brodil par korakov in se nato potopil. Kapitan je gledal na uro. Čez štiri minute dvajset se je kakih šestdeset metrov levo pokazala rjava glava; Singalezijec se je plazil s čudno obupno, nemočno naglico na skale: z nožem za spodrezovanje školjk v eni, z bisernico v drugi roki.

Kapitan se je namršil. »Bo kaj?« je ostro vprašal.

Singalezijcu je še vedno drselo po skalah in od groze je glasno stokal.

»Kaj se je zgodilo?« je zavpil kapitan.

»Sahib, sahib,« je Singalezijec komaj spravil iz sebe in klecnil na breg, hropeč: »Sahib, sahib...«

»Volkovi?«

»Djins,« je zastokal Singalezijec. »Hudiči, gospod. Tisoči, tisoči hudičev!« Od groze je tiščal pesti na oči. »Sami hudiči, gospod!«

»Pokaži školjko!« je ukazal kapitan in jo odprl z nožem. V njej je bil majhen, čist biser. »Jih nisi našel več?«

Singalezijec je potegnil iz vreče, obešene za vrat, še tri. »Školjk je tam, gospod, nič koliko, toda čuvajo jih hudiči... Gledali so me, ko sem jih spodrezoval...« Kodrasti lasje so se mu naježili od groze. »Sahib, tod ne!«

Kapitan je odprl školjke: dve sta bili prazni, v tretji je bil biser velik ko grah, okrogel ko kapljica živega srebra. Kapitan van Toch je gledal zdaj biser, zdaj Singalezijca, skrušenega na tleh.

»Čuj,« je začel neodločno, »bi še hotel tja?«

Singalezijec je molče odkimal.

Kapitan J. van Toch je začutil na jeziku silno slast rohnети, pa je preseenečen opazil, da govori tiho in skoro mehko: »Ne boj se, fant! No, kaki pa so ti ... hudiči?«

»Kakor otročki so,« je dihnil Singalezijec. »Rep imajo, gospod, in takole visoki so,« je pokazal okrog meter dvajset od tal. »Stali so naokrog in me gledali, kaj tam počnem... bil jih je grozen krog...« Singalezijca je streslo. »Sahib, sahib, ne tod!«

Kapitan van Toch je premišljal. »Čuj, mežikajo, kaj?«

Ne vem, gospod,« je hropel Singalezijec. »Saj jih je tam... deset tisoč!«

Kapitan se je ozrl po drugem Singalezijcu; ta je stal kakih sto petdeset metrov proč in čakal brezbrizno z rokami križem na ramah; če je človek nag, res nima kam z rokami razen na svoje rame. Kapitan mu je molče zamahnil

---

\* Odlomke iz utopije »Vojna z močeradi« objavljamo v letu osemdesetletnice rojstva velikega češkega pisatelja, protifašističnega borca in humanista Karla Čapka. Naslove poglavij oz. odlomkov je dodal prevajalec.

in drobni Singalezijec je skočil v vodo. Prikazal se je čez tri minute petdeset sekund, grabeč za skale s polzečimi rokami.

»Zlezi že ven!« je zavpil kapitan, ga brž pazljiveje pogledal in že skakal po skalah k obupno tipajočim rokam. Človek ne bi verjel, da zmore tako telo takó skakati. Zadnji hip je ujel potapljačevo roko in ga sopeč potegnil iz vode. Nato ga je položil na skalo in si brisal znoj. Singalezijec je ležal negibno: odprl si je bil nogo do piščali, očitno ob skali, sicer je bil cel. Kapitan mu je dvignil veko; pokazala se mu je le steklena beločnica. Bil je brez školjk in brez noža.

Ta hip je zakrmaril čoln s posadko k bregu. »Gospod,« je zavpil Šved Jensen, »tod so morski volkovi. Bi še lovili?«

»Ne,« je rekel kapitan. »Pridite po tadva!«

»Glejte, gospod,« je opozarjal Jensen, ko so se vračali k ladji, »kako je tod koj plitvo. In od tod tja k bregu,« je kazal in žokal z veslom v vodo. »Kot da bi bil pod vodo kak nasip.«

Šele na ladji se je mali Singalezijec zavedel. Sedel je s koleni pod brado in se ves tresel. Kapitan je odslovil ostale in široko razkoračen sédel.

»Torej na dan z besedo,« je rekel. »Kaj si tam videl?«

»Hudiče, sahib,« je šepnil mali Singalezijec; in že so mu začele drhteti tudi veke, od rok do glave pa ga je polila kurja polt.

Kapitan van Toch je zahrkal. »No ... kakšni so?«

»Kakor ... kakor ...« Potapljačeve oči so se začele spet obračati na belo. Kapitan J. van Toch pa mu je z dlanmi in hrbti rok neverjetno spretno otrl lica, da ga spravi k zavesti

»Thanks, sahib,« je dihnil mali Singalezijec in na beločnici njegovih oči sta se spet pokazali zenici.

»Je dobro?«

»Da, sahib.«

»So bile tam školjke?«

»Da, sahib.«

Kapitan van Toch je nadaljeval križno zasliševanje zares potrpežljivo in natančno. Da, tam so hudiči. Koliko? Tisoči in tisoči. Veliki so približno kot desetleten otrok, gospod, in skoro črni. Plavajo, a na dnu hodijo po dveh. Po dveh, sahib, kakor vi in jaz, le da bingljajo s telesom tik-tak, venomer tik-tak. Da, gospod, tudi roke imajo kakor ljudje; ne krempljev nimajo, prej bi rekel, da imajo roke, podobne otroškim. Ne gospod, nimajo ne rogov ne dlake. Da, rep imajo, podoben ribjemu, toda brez repne plavuti. In veliko glavo, okroglo kakor Bataki. Ne, govorili niso, gospod, le nekako mlaskali so. Ko je Singalezijec spodrezoval školjko, kakih šestnajst metrov globoko, je začutil na hrbtu kakor dotik majhnih mrzlih prstov. Ozrl se je, bilo jih je naokrog na stotine. Na stotine, gospod, plavajočih in stoječih po kamnih; vsi pa so gledali, kaj tam počnem. Takrat je spustil nož in školjke in skušal čimprej izplavati na vrh. Pri tem je zadel na nekaj hudičev, ki so plavali nad njim; kaj je bilo potem, ne ve več, gospod.

Ti učeni gospodje so bili Sir Bertram, D. M. profesor Ebbigham, Sir Oliver Dodge, Julian Foxley in drugi. Navajamo del zapisnika njihovega poskusa z Andriasom Scheuchzeri.

Kako se imenujete?

Odgovor: Andrew Scheuchzer.

Koliko ste stari?

Odgovor: Ne vem. Želite mladostno linijo? Nosite moderc Libella!

Katerega smo danes?

Odgovor: Ponedeljek. Lepo vreme, gospod. V soboto bo tekkel v Epsonu Gibraltar.

Koliko je trikrat pet?

Odgovor: Zakaj?

Znate šteti?

Odgovor: Da, gospod. Koliko je sedemnajstkrat devetindvajset?

Dovolite, da vprašujemo mi vas, Andrew. Naštejte nam angleške reke.

Odgovor: Temza ...

In dalje?

Odgovor: Temza.

Jih ne poznate več, kaj? Kdo vlada v Angliji?

Odgovor: King George. God bless him. (Kralj Jurij. Bog ga obvaruj).

Dobro Andy. Kdo je največji angleški pisatelj?

Odgovor: Kipling

Prav dobro. Ste kaj njegovega brali?

Odgovor: Ne. Kako vam je všeč Mae West?

Bomo rajši vas spraševali, Andy. Kaj veste iz angleške zgodovine?

Odgovor: Henrik VIII.

Kaj veste o njem?

Odgovor: Najboljši film zadnjih let. Bajna oprema. Veličastni prizori.

Ste ga videli?

Odgovor: Nisem. Hočete spoznati Anglijo? Kupite si Ford Beby!

Kaj bi najrajši videli, Andy?

Odgovor: Tekmo Cambridge—Oxford, gospod.

Koliko delov sveta je?

Odgovor: Pet.

Prav dobro. Kateri?

Odgovor: Anglija in ostali.

Kateri so ti ostali?

Odgovor: Boljševiki in Nemci. In Italija.

Kje je Gilbertovo otočje?

Odgovor: V Angliji. Anglija si ne bo vezala rok na kontinentu. Anglija potrebuje 10.000 letal. Obiščite obrežje južne Anglije!

Lahko pogledamo vaš jezik. Andy?

Odgovor: Da, gospod. Čistite si zobe s pasto Flit. Je izdatna, najboljša, angleški izdelek. Želite prijeten dih? Uporablajte pasto Flit!

Hvala, dovolj. Zdaj pa nam povejte, Andy ...

In tako dalje. Zapisnik razgovora z Andriasom Scheuchzeri je obsegal polnih šestnajst strani in bil objavljen v The Natural Science (Znanost o naravi). Izsledke svojega poskusa je komisija posnela takole:

1. Andrias Scheuchzeri, močerad v oskrbi londonskega Zoa, zna govoriti, čeprav nekoliko regljajoče; uporablja kakih 400 besed; govori le to, kar je slišal ali bral. O samostojnem mišljenju seveda ni govora. Jezik ima precej gibčen, glasilk pa v danih okoliščinah nismo mogli bliže preiskati.

2. Isti močerad zna brati, toda samo večernike. Zanima se za isto kot povprečen Anglež in reagira podobno, to je po ustaljenih, splošnih nazorih. Njegovo duševno življenje — kolikor se lahko o njem sploh govori — ostaja prav tako v okviru navadnih predstav in mnenj.

3. Njegove inteligence ne bi precenjevali, saj v nobenem pogledu ne presega inteligence povprečnega človeka naših dni.

## ZNANSTVENO POSVETOVANJE O MOČERADIH

Pomemben delež za ugoden razvoj trgovine z Močeradi je prispevala tudi znanost, ki je kmalu začela preizkušati močeradje telesne pa tudi duševne lastnosti.

Navajam poročilo o znanstvenem kongresu v Parizu izpod peresa očividca *r. d.*:

### Ier CONGRÈS D'URODELES

Skrajšano Kongres repatih dvoživk, uradni naslov pa je seve malo daljši: Prvi mednarodni kongres zoologov za psihološko raziskovanje repatih dvoživk. Toda pravi Parižan nima rad klafrskih naslovov; učeni profesorji, ki zborujejo v amfiteatru na Sorboni, so zanj enostavno Messieurs les Urodèles, gospodje repate dvoživke, pa amen. Ali še krajše, še manj vljudno: Ces Zoos-lá («te zverine»).

Šli smo torej gledat ces Zoos-lá bolj iz radovednosti kakor zavoljo poročevalske službe. Iz radovednosti, ki se seveda ni tikala teh univerzitetnih, večinoma starejših in naočaljenih kapacitet, temveč ravno teh... stvorov (zakaj nam noče s peresa beseda »žival«?), o katerih se je že toliko pisalo od znanstvenih foliantov do ulične popevke, ki so baje — po mnenju nekaterih — novinarska potegavščina, po mnenju drugih pa bitja, v marsičem bolj nadarjena od samega gospodarja in krone stvarstva, kakor se še danes pravi človeku (menim po svetovni vojni in drugih zgodovinskih razmerah). Upal sem, da bodo nam, laikom, sloviti gospodje udeleženci kongresa za duševno preizkušanje repatih dvoživk jasno in dokončno odgovorili, kako in kaj je s toliko razvpito brihtnostjo Andriasa Scheuchzerija, da nam porečejo: razumen stvor je, ali vsaj toliko zmožen civilizacije kakor vi ali jaz; zato je treba z njim računati za prihodnost kakor s prihodnostjo človeških ras, ki so včasih veljale za divje in primitivne... Toda na kongresu o takem odgovoru, celo vprašanju ni bilo govora; za tako je zdajšnja veda preveč... strokovnajaška, da bi se ukvarjala z vprašanji te vrste.

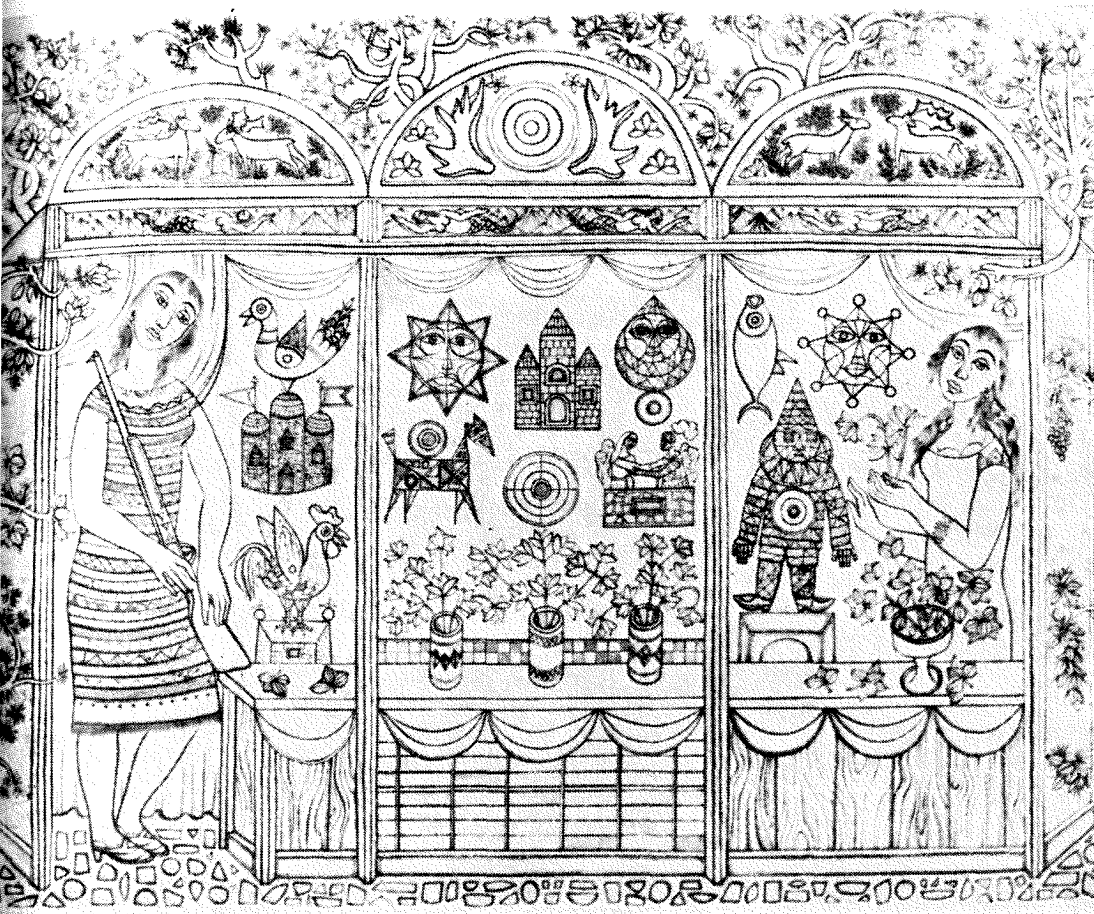
No, seznanimo se torej s tem, čemur se znanstveno pravi duševno življenje živali. Dolgi gospod s plapolajočo brado črnošolca, ki pravkar hrumi na odru, je slavni profesor Dubosque; zdi se, da zavrača neko napačno teorijo nekega cenjenega kolege, toda temu delu njegove razlage ne moremo dobro slediti. Šele čez lep čas razumemo, da govori ognjevit črnošolec o Andriasovi dovzetnosti za barve in o njegovi zmožnosti za razlikovanje raznih barvnih odtenkov. Ne vem, ali sem prav razumel, imam pa vtis, da je Andrias Scheuchzeri menda nekoliko slep za barve, profesor Dubosque pa mora biti grozno

kratkoviden, ker je dvigal svoje papirje čisto k debelim, divje bliskajočim se naočnikom. Nato je smehljaje se govoril japonski učenjak dr. Okagawa; bilo je nekaj o refleksnem loku, pa tudi o znakih, ki se pojavljajo, če se pretrga v Andriasovih možganih nekaka senzorična vez; potem je živahno pripovedoval, kaj počne Andrias, če se mu zmečka organ, ki nadomešča ušesni labirint. Nato je profesor Rehmann podrobno razlagal, kako reagira Andrias na električno draženje, nato se je vnel strasten spor med njim in profesorjem Brucknerjem. C'est un type (to je tip), ta profesor Bruckner; majhen, jezljiv in skoro tragično živahen; trdil je, da je Andrias prav tako slabo obdarjen s čutili kot človek in se odlikuje s prav tako revščino instinktov; gledano čisto biološko, je baje ravno tako nazadujoča žival kakor človek, saj skuša svojo biološko manjvrednost nadomeščati podobno, s tistim, čemur pravimo intelekt. Toda navzoči strokovnjaki profesorja Brucknerja očitno niso jemali resno, najbrž zato, ker ni trgal senzoričnih vezi in pošiljal v Andriasove možgane električnih sunkov. Nato je profesor van Dieten počasi in skoro bogoslužno razkrival, kake motnje se pojavljajo Andriasu po odvzemu desne čelne možganske polovice ali pa okcipitalnega zavoja na levi strani možgan. Naposled je ameriški profesor Devrient predaval.

Oprostite, zares ne vem, o čem je predaval, zakaj takrat mi je začelo vrtati po glavi, kake motnje neki bi se pojavile profesorju Devrientu po odvzemu desne čelne možganske polovice, kako bi reagiral smehljajoči se dr. Okagawa, če bi ga dražil z elektriko in kako bi se vedel profesor Rehmann, če bi mu zdobil ušesni labirint. Občutil sem tudi nejasnost, kako pravzaprav jaz ločim barve ali kako je s faktorjem v mojih motoričnih reakcijah. Mučil me je dvom, ali imamo (v strogo znanstvenem smislu) pravico govoriti o svojem (menim človeškem) duševnem življenju, dokler drug drugemu nismo iztrebili možganskih polovic in si nismo pretrgali senzoričnih vezi. Morali bi se pravzaprav pognati drug v drugega s skalpeli, da bi lahko vzajemno študirali svoje duševno življenje. Kar se mene tiče, bi bil pripravljen vedi v prid razbiti naočnike profesorja Dubosqua in spuščati električne sunke v plešo profesorja van Bietena, nato bi objavil članek, kako sta reagirala. To si, po pravici povedano, res živo predstavljam. Manj živo pa si predstavljam, kaj se je godilo ob takih poskusih v duši Andriasa Scheuchzeri; toda imam ga za neskončno potrpežljiv in dobrodušen tvor, zakaj niti ena izmed kapacitet ni omenila, da bi se bil revež Andrias kdaj razjaril.

Ne dvomim, da je Prvi kongres repatih dvoživk znamenit znanstveni uspeh; toda prvi prost idan pojdem v Jardin des Plantes, naravnost k bazenu Andriasa Scheuchzerija, da mu prišepnem: »Čuj, Močerad, kadar pride tvoj dan... da ti ne pade v glavo znanstveno preizkušati duševno življenje Ljudi!«

Po zaslugi te znanstvene raziskave so ljudje nehali imeti Močerade za neko čudo; v stvarni osvetlitvi vede so Salamandri izgubili mnogo prvotnega nimba posebne izjemnosti; kot predmet psiholoških poskusov so kazali zelo poprečne in nezanimive lastnosti; njihovo izredno nadarjenost je znanost zavrgla v kraljestvo bajk. Veda je odkrila Normalnega Salamandra, ki se je pokazal kot povsem dolgočasen in precej omejen tvor; le časniki so še včasih staknili Čudežnega Močerada, ki zna na pamet množiti peteroštevilska števila; toda tudi to jim je nehalo biti mikavno, zlasti ko se je pokazalo, da se lahko tega s primerno vajo nauči celo človek. Ljudje so začeli imeti močerade skratka za samoumevnost kakor računski stroj ali kakršenkoli avtomat; v njih niso videli več skrivnosti, ki je primolela iz neznanih globin bog vedi zakaj in čemu. Sicer pa ljudem nikdar ni skrivnostno, kar jim služi in koristi, ampak le to,



*Marjan Pogačnik: Pričakovanje, 1957, suha igla*

kar jim škodi ali jih ogroža; in ker so se Močeradi pokazali za izredno in vsestransko koristne, so z njimi pač računali kakor z nečim, kar bistveno spada v razumni in vsakdanji tok stvari.

#### DA BI MOČERADOM NE BILO NERODNO ...

»Liga za zaščito Močeradov se obrača predvsem k vam, žene, da bi za varstvo spodobnosti in dobrih nravi prispevale z delom svojih rok k veliki akciji, katere namen je oskrbeti Močerade s primerno obleko. Najprimernejše je za nje krilo: dolgo 40 cm, v pas 60 cm, najboljše z všito elastiko. Priporočamo nagubano krilo (plisse), ki je zanje res lično in dovoljuje svobodnejše gibanje. Za tropske pokrajine zadošča predpasnik s trakom okrog pasu, iz čisto navadnega pralnega blaga, pa tudi iz ponošenih oblek. Pomagajte tem ubogim Močeradam, da se jim pri delu v bližini ljudi ne bo treba kazati brez najskromnejše obleke, saj to zares žali njihov sram in neljubo zadeva slehernega spodobnega človeka, zlasti še vse žene in matere.«

Koliko je znano, so bili prvi zakoni za Salamandre izdani v Franciji. Prvi paragraf je določal dolžnosti Močeradov ob mobilizaciji in vojni. Drugi zakon (tako zvani lex Deval) je Močeradom dopuščal naseljevanje le na tistih mestih pobrežij, katera jim določi njihov lastnik ali pristojni okrajni urad. Tretji zakon je določal, da se morajo Močeradje brezpogojno pokoravati vsem policijskim predpisom, sicer jih imajo policijski uradi pravico kaznovati z zapornikom na suhem in svetlem mestu in celo z odvzemom dela za daljšo dobo. Nato so levičarske stranke v parlamentu predlagale, da je treba sestaviti za Salamandre socialno zakonodajo, ki bi določala njihove delovne dolžnosti, nalagala so tudi delodajalcem določene obveznosti do delavnih Močeradov (na primer 14-dnevni dopust za pomladno parjenje); proti temu je skrajna levica zahtevala, da se Močeradje kot sovražniki delovnega ljudstva sploh izženejo, ker delajo v službah kapitalizma preveč in skoro zastoj in tako ogrožajo življenjske razmere delavskega razreda. V podkrepitev te zahteve je prišlo v Brestu do stavke, v Parizu pa do velikih demonstracij; bilo je mnogo ranjenih in Devalovo ministrstvo je bilo prisiljeno demisionirati. V Italiji so bili Salamandri podrejeni posebni Močeradji korporaciji, sestavljeni iz delodajalcev in uradov, v Holandiji pod upravo ministrstva za vodne stavbe, skratka, vsaka država je rešila močeradji problem po svoje in drugače; toda uradni akti, ki so določali javne dolžnosti in primerno omejevali animalno svobodo Močeradov, so bili povsod enako številni.

Razume se, da so se takoj s prvimi zakoni za Močerade pojavili ljudje, ki so v imenu pravne logike dokazovali, da mora družba Močeradom, če jim že nalaga dolžnosti, priznati tudi neke pravice. Država, ki daje Močeradom zakone, jih s tem ipso facto (že s tem) priznava za odgovorna in svobodna bitja, za pravne subjekte, da, celo za svoje občane; v tem primeru bo treba nekako urediti njihov občanski položaj v državi, pod katere zakonodajo živijo. Bilo bi jih seveda mogoče šteti za tujce — priseljence; toda v tem primeru bi jim država ne mogla nalagati služb in dolžnosti ob mobilizaciji in v vojni, kakor se dogaja (razen v Angliji) v vseh civiliziranih državah. Nedvomno bomo od Močeradov zahtevali, da bodo v vojni branili naša obrežja; zato pa jim ne moremo odrekati splošnih občanskih pravic, na primer glasovalne, zborovalne, pravice članstva v raznih javnih predstavništvih itd. Predlagalo se je celo, da bi dobili Salamandri nekako podmorsko avtonomijo, toda predavanja o tem in podobnem so ostala zgolj akademska; do praktičnih rešitev ni prišlo, v glavnem zato, ker Močeradi nikdar in nikjer niso zahtevali občanskih pravic.

## DER NORDMOLCH

Nekaj let po naselitvi prvih močeradjih kolonij v Severnem in Baltskem morju je ugotovil nemški raziskovalec dr. Hans Thüring, da kaže baltski Močerad — očitno pod vplivom okolja — neke posebne telesne lastnosti; da je menda nekoliko svetlejši, da hodi bolj pokončno, lobanjski indeks pa priča o daljši in ožji lobanji od glav ostalih Močeradov. Ta zvrst je dobila ime der Nordmolch ali der Edelmolch (Andrias Scheuchzeri var. nobilis erecta Thüring).

Kaj kmalu se je začel vneto ukvarjati z baltskim Močeradom tudi nemški tisk. Zlasti se je poudarjalo, da se je ta Močerad ravno zaradi nemškega okolja razvil v poseben in višji rasni tip, nesporno nadrejen vsem drugim Sala-

mandrom. S prezirom se je pisalo o degeneriranih mediteranskih Močeradih, zaostalih telesno in нравno, o divjaških tropskih Močeradih in sploh o nizkih, barbarskih in zverinskih Salamandrih drugih narodov. Od Velemočerada o nemškemu Nadmočeradu se je glasila krilatica te dobe. Mar ni bila pradomovina vseh novodobnih Močeradov na nemških tleh? Ali ni njihova zibel pri Oenigenu, kjer je nemški učenjak dr. Johannes Jakob Scheuchzer našel veličastno sled po njih že v miocenu? Torej ni niti najmanj dvoma, da se je prvotni Andrias Scheuzeri pojavil pred geološkimi veki na germanskih tleh; ker pa se je pozneje razkropil v druga morja in se pomešal z drugimi rasami, je poplašal to z razvojnimi padcem, z degeneracijo; odkar pa se je spet naselil na tla svoje pradomovine, postaja znova to, kar je bilo prvotno: plemeniti nordijski Scheuchzerjev Močerad, svetel, vzravnani in dolgoglav. Kajti samo na nemških tleh se lahko Močeradi dvignejo k svojemu čistemu in najvišjemu tipu, kakor ga je odkril veliki Johannes Jakob Scheucher z odtiskom v oeni-genski jami. Zato potrebuje Nemčija novih in daljših obrežij, potrebuje kolonij, potrebuje svetovnih morij, da bi se povsod v nemških vodah mogle razviti nove generacije rasno čistih praprvtotnih nemških Salamandrov. Potrebujemo novega prostora za svoje Močerade, je pisalo nemško časopisje; in da bi bila ta resnica nemškemu narodu stalno v očeh, so postavili v Berlinu veličasten spomenik Johannu Jakobu Scheuchzerju. Veliki doktor je upodobljen z debelo knjigo v roki; pri nogah pa mu sedi vzravnano plemeniti nordijski Močerad, zroč v daljavo, na nedogledna obrežja svetovnega oceana.

Ob odkritju tega narodnega spomenika so bili seveda slavnostni govori, ki so nenadoma vznemirili svetovni tisk. Nemčija znova grozi, so ugotovili predvsem v Angliji. Takega tona smo sicer že vajeni, toda če se govori ob tako uradni priložnosti, da bo potrebovala Nemčija v treh letih pet tisoč kilometrov novih morskih obrežij, smo prisiljeni odgovoriti kar najbolj jasno: Dobro, poskusite! Na britanskih bregovih si zdrobite zobe. Smo pripravljeni, v treh letih pa bomo še bolj. Anglija bo in mora imeti toliko vojnih ladij kakor dve največji kontinentalni velesili skupaj. To razmerje sil je odslej za vedno neporušljivo. Če hočete nebrzdano, noro tekmovanje v morskem oboroževanju, dobro; niti en sam Britanec ne prenese, da bi zaostali, nikakor ne.

»Sprejemamo nemško izzivanje,« je v parlamentu v imenu vlade izjavil lord admiralitete Sir Francis Drake. »Kdorkoli sega po kateremkoli morju, zadene na oklepe naših ladij. Velika Britanija je dovolj močna, da odbije vsak napad na svoje utrdbe ter na bregove svojih dominionov in kolonij. Za napad pa bomo imeli tudi gradnjo novih celin, otokov, trdnjav in letalskih oporišč v vseh morjih, katerih valovi oblivajo najmanjši košček britanskega obrežja. Bodi to zadnji opomin vsem, ki bi hoteli le za jard premakniti morske bregove.« Nato je parlament dovolil gradnjo novih vojnih ladij s predvidenimi stroški pol milijarde liber šterlingov. Res veličasten odgovor na postavitev izzivalnega spomenika Johannu Jakobu Scheuchzerju v Berlinu; ta spomenik je stal seveda le 12.000 rajhsmark.

Na te izjave je odgovoril sloveči francoski publicist markiz de Sade, navadno odlično poučen, v temle smislu: Britanski lord admiralitete je dejal, da je Velika Britanija pripravljena na vse morebitnosti. Dobro: ali pa je visokemu lordu znano, da ima Nemčija v svojih baltskih Močeradih stalno in strašno oboroženo armado, ki šteje že zdaj pet milijonov bojnikov po poklicu, ki jih lahko takoj vrže v boj v vodi in na bregovih? K temu prištejte še kakih 17 milijonov Močeradov za tehnično in etapno službo, ki so priprav-

ljeni kadarkoli nastopiti kot rezervna in okupacijska armada. Dandanes je baltski Salamander najboljši vojak na svetu; psihološko dovršeno obdelan, v vojni vidi svoje pravo in najvišje poslanstvo; v vsak boj pojde z navdušenjem fanatika, s hladno preračunljivostjo tehnika in s strahovito disciplino pravega pruskega Močerada.

Ali je dalje britanskemu lordu admiralitete znano, da Nemci mrzlično gradijo prevozne ladje, ki lahko naenkrat prepeljejo kar brigado Salamandrov-bojevnikov? Mu je znano, da gradijo sto in sto malih podmornic z akcijskim radijem 3000—5000 km, katerih posadke bodo le baltski Močeradi? Mu je znano, da pripravljajo v raznih delih Oceana velikanske podmorske jezove za gonilne priprave? Vprašujmo se torej znova: ali je britanski občan prepričan, da je njegova velika država zares dobro pripravljena na vse možno?

Ni si težko predstavljati, je nadaljeval markiz de Sade, kaj bodo v prihodnji vojni pomenili Močeradi, oboroženi s podmorskimi Bertami, minometi in torpedi za blokado bregov; pri moji veri, prvič v zgodovini ni vzroka, da bi še kdo zavidal Angliji njeno odlično otočno lego. In ko smo že pri teh vprašanjih: je britanski admiraliteti znano, da so baltski Močeradi opremljeni s sicer miroljubnim strojem, ki se imenuje pnevmatični sveder, in da se ta najmodernejši sveder v eni uri zagriže do deset metrov globoko v najtrši švedski granit, v angleško kredo pa petdeset do šestdeset metrov? (To so dokazala poskusna vrtanja, ki se jih je skrivno lotila nemška tehnična ekspedicija v nočeh 11., 12. in 13. preteklega meseca na angleškem obrežju med Hythom in Folkestonom, torej tik pred nosom dovske trdnjave). Svetujemo svojim prijateljem onstran Kanala, naj si sami izračunajo, v koliko tednih jim lahko razvrtajo pod gladino Kent ali Essex kot hleb sira. Do sedaj se je britanski otočan skrbno oziral k nebu, od kod neki more prileteti edina poguba njegovim cvetočim mestom, njegovi Bank of England ali njegovim tihim gradičem, tako prijetnim v večno zelenem bršljanu. Zdaj pa naj rajši prisluhne zemlji, po kateri se igrajo njegovi otroci: ali ne zasliši že danes ali jutri v njej škripot. Mar se ne kaže postaviti tej nevarnosti v bran rajši prej?

To svarilo blestečega francoskega publicista je povzročilo v Angliji velikansko vznemirjenje, kljub vsem uradnim preklicem so ljudje v najrazličnejših delih Anglije slišali podzemeljski škripot močeradjih svedrov. Nemški uradni krogi so navedeni članek seveda ostro odbili in izpodbili, češ da je od začetka do konca neslano ščuvanje in sovražna propaganda; sočasno pa so potekali na Baltiku veliki kombinirani manevri nemškega brodograditelstva in Salamandrov-bojevnikov. Pri teh manevrih so minerske čete Močeradov vpricho inozemskih vojaških atašejev razstrelile podvrtane peščene dune blizu Rügenwalda v obsegu 6 kvadratnih kilometrov. Bil je baje veličasten pogled, ko se je ob groznem bobnenju dvignila zemlja kakor »razklan ognjenik« — in se šele nato razletela v ogromen svod dima, peska in skal. Stemnilo se je skoro kakor ponoči, vzdignjeni pesek pa je padal domalega sto kilometrov naokrog; kot peščen dež se je usul čez nekaj dni celo v Varšavi. V ozračju je ostalo po tej veličastni eksploziji toliko plavajočega drobnega peska in prahu, da so bili do konca leta sončni zahodi po vsej Evropi nenavadno lepi, krvavo rdeči in žareči kakor nikdar poprej.

Morje, ki je zalilo razmetani kos obrežja, je dobilo ime Scheuchzer-See; postalo je cilj nešteti šolskih izletov in odprav nemških otrok, prepevajočih priljubljeno močeradjo himno: Solche Erfolge erreichen nur deutsche Molche. (Take uspehe dosežejo le nemški močeradi.)

*Prevedel Janko Liška*

## Svobodno majsko sonce

Katja Špur

Zadnji aprilski dnevi 1945. leta so bili sončni in topli. S seboj pa so prinesli še nekaj, kar je odtehtalo vse vonjave prebujajoče se pomladi: spoznanje, da se Hitlerjeva Nemčija drobi tudi na tem koncu sveta, ki ga nekje v bližini koncentracijskega taborišča obliva Baltsko morje.

Zamolkli vzbuhi topov nekje tam daleč na Pomorjanskem so že dolgo naznanjali, da se fronta na tej strani vztrajno pomika naprej.

V koncentracijsko taborišče Barth so nas premestili iz matičnega taborišča v Rawensbrücku v začetku 1944. Bile smo predvsem Slovenke iz Ljubljane. Taborišče, ki so ga največ naseljevale Rusinje in Poljakinje, pa tudi Čehinje, Francozinje in Ciganke, je bilo priključeno letalskim tovarnam Heinkelwerke, kjer so delali tudi moški interniranci. Ob velikih halah se je širilo tovarniško letališče.

Zadnje dni aprila nas niso več podili v tovarno, da bi brezdelno posedale po mrzlih halah med nakopičenimi izdelki, ki jih niso mogli poslati nikamor več. Prav tako pa niso več dobivali materiala, ob katerem bi nas nesmiselno silili izdelovati dele letal, ki ne bodo nikoli vzletela, ker je bila vojna za Nemce že izgubljena.

Bil je zadnji aprilski dan. Posedale smo v baraki na pogradih in si pripravljale borno prtljago, da bi jo vzele s seboj, kajti uporno so se širile novice, da nas bodo evakuirali še ta dan. Po taborišču je vrvelo kakor na mravljišču. Po črni asfaltni cesti, ki je tekla od tovarne mimo naših blokov, so že od zgodnjega jutra ljudje hiteli proti izhodu taborišča.

To so bili naši mojstri in uradniki, v civilne obleke preoblečeni gestapovci in njihove ženske. Odhajali so na kolesih in peš, mimo so naglo drseli osebni avtomobili; možje so potiskali ali vlekli ročne vozičke, naložene z obleko, s posodo, stoli, zaboji... Vsi so šli hitro, kakor da se jim neznansko mudi. Tri paznice, preoblečene v rožnate poletne obleke, so naglo prečkale cesto.

V blokih so nas pustili ves dopoldan. Kdaj pa kdaj so pritekla kuhinjska dekleta in nam prinesla koščke korenja in novice iz kuhinje. Ure so se počasi vlekle v nestrpnem pričakovanju nečesa, kar se bo moralo zgoditi.

Ura je bila že štiri popoldne, ko je v sosednjem bloku, kjer so bili nastanjeni moški interniranci, nastal vik in krik. Planile smo k oknu. Interniranci so z vso prtljago prihajali iz barake in se postavljali v vrsto. Pazniki in gestapovci so jih z udarci in histeričnim kričanjem izganjali iz bloka in jih podili v kolono. Ta in oni je padel. Vsakega takega je paznik obrcal s škornjem... Vsi jetniki so imeli s seboj koce in sklede. Razdelili so jim tanke rezine kruha. Potem so jih obstopili pazniki in vojaki in cela kolona, kakih dva tisoč ljudi, je krenila na cesto. Začela se je evakuacija...

Tedaj je tudi skozi naš blok planil glas gonga, ki nam je v teh letih tolikokrat pretrgal spanje. Zadnjič so nas poklicali k apelu. Po hodnikih so zatopotali koraki. Obložene smo bile z odejami, skledami, z lesenimi žlicami in drugo skromno prtljago. Napolnile smo vsa dvorišča med bloki, bilo nas je več tisoč.

Še svetlo je bilo, ko smo že stale, pripravljene za odhod. Zgoraj na stopnicah je kakor navadno stala višja paznica in z mrkim pogledom merila naše vrste. Spogledovale smo se in si stiskale roke ter se nismo zmenile za histerično vpitje paznic, »črnih vran«, ki so zbegane tekale med kolonami in v onemoglem srdu zadnjič nad nami vihtelee preteče pesti. Nihče ni vedel, kam bomo šli, kaj nameravajo z nami in kje so naši rešitelji. Ozračje je bilo nasičeno s požari, z nenadnimi vzbui, pretresalo ga je vznemirjajoče vpitje... Ure so minevale, ne da bi bilo prišlo povelje za odhod. Vrste so se trgale, ženske so, utrujene od dolgega stanja, posedale na kamenje, na stopnice pred barako in kamor je pač bilo mogoče. Prišli so vojaki — postarani, naveličani vsega, s puškami na ramenih. Končno se je tako stemnilo, da so prižgali luči. Na cesti so še vedno zvonila kolesa odhajajočih, pomešana s hupanjem avtomobilov, odmevali so koraki. Od hal sem je bilo slišati nekakšno lomljenje in prasketanje. Kaj naj bi bilo to? In na vsem lepem so nad letališčem zasikali plameni. Kolone čakajočih so nemirno vzvalovale. V tistem trenutku se je po vseh dvoriščih med bloki končno razleglo odrešilno povelje: »Abtreten!«

Ko smo se v dolgi vrsti pomikale proti izhodu taborišča, so nad halami zagoreli zublji plamenov; Nemci so sami sežigali tovarno in letala na letališču. Ognjeni zublji so se dvignili visoko proti nebu, kot bi se hoteli povzpeti tja do svetlih zvezd. Sestradena telesa so se vzravнала, zatopotale so cikle. Črne pelerine paznic so zlovešče opletale mimo kolon, ki so se druga za drugo počasi pomikale proti izhodnim vratom, nad katerimi je še vedno preteče visel napis:

»Visoka napetost — smrtno nevarno!«

Ob vratih je kmalu nastala nemirna gneča; paznice so z grozečimi pogledi spremljale vsak gib tistih, ki so pristopale, iztegovale mršave roke za kosom kruha in margarine, nato pa urno odhaja-

le skozi vrata na črno cesto. Tam, na cesti, onkraj notranje taboriščne žice, se je vrsta počasi urejala in se pomikala naprej. Obstopale so nas paznice, oborožene s samokresi. Prav tako »volksšturmci« s puškami v pripravljenosti.

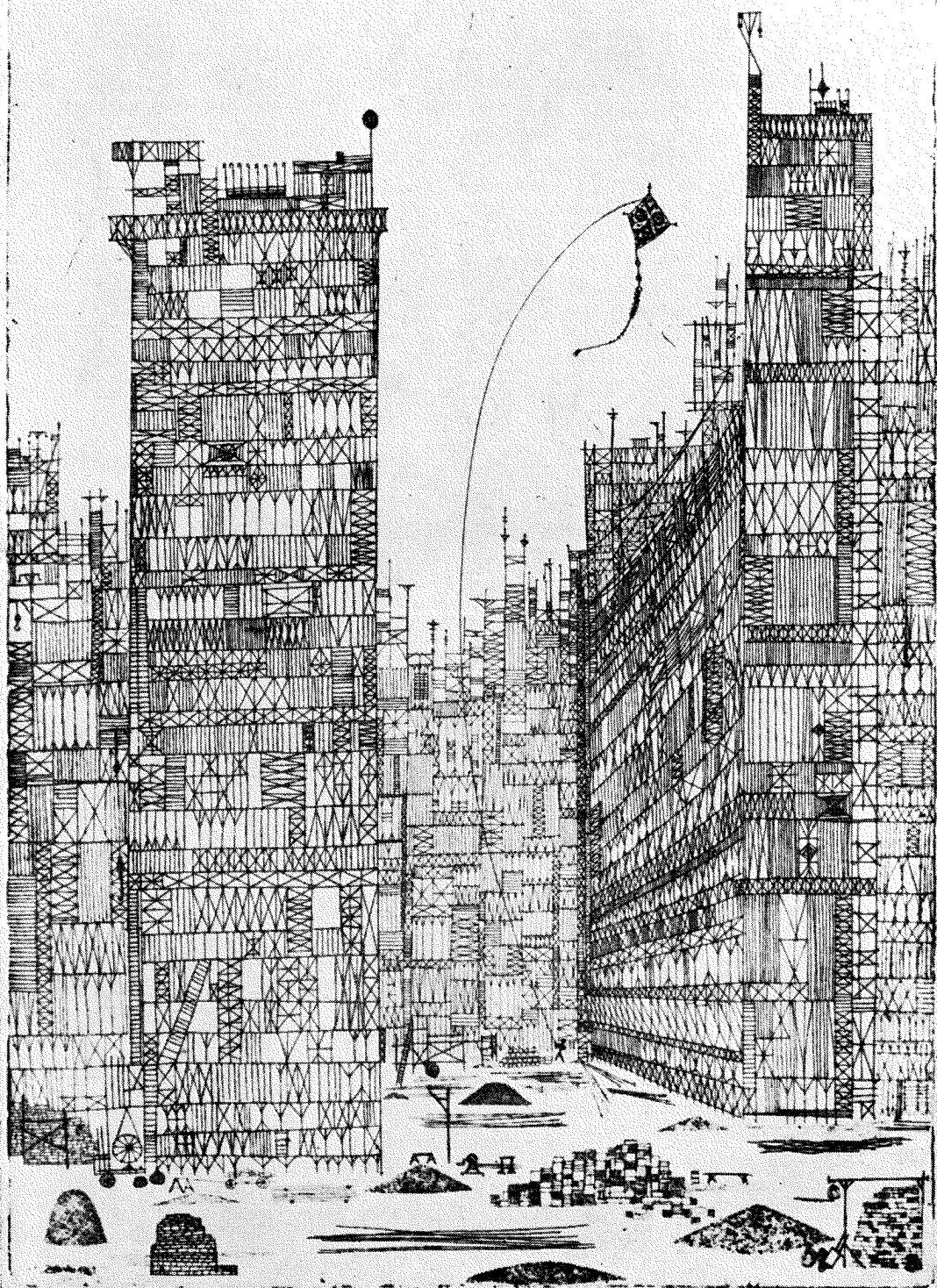
Hale za našimi hrbti so se naglo razgorevale. Zamolklo so doneli vzbui, vter pa je nad pogoriščem raznašal velike snope isker. Naša srca pa so drgetala od ugodja, ki smo ga še vedno morale zatajevati, kajti premaganci so bili še gospodarji naših življenj. Še vedno so v onemoglem srdu vpili nad nami svoje obrabljene krilatice: »Verfluchte Bande! ... Schnabel halten! ... Hände herunter! ...«

Že polnoč se je bližala, ko je glavni komandant obeh taborišč, moškega in ženskega, vendarle dal povelje za odhod. Tedaj se je vsa dolga kolona živčno zgabila. Paznice so podvojile čuječnost, vojaki so naperili puške, sto in sto parov oči pa se je poslednjič zazrlo v temna, mrtva okna barak...

Dolga kolona slabotnih teles se je skoraj v teku ob dvojni žici pomikala proti izhodu taborišča. Električne luči so postajale redkejše. Že so pred prvimi dvignili cestne zapornice. Tu je bilo konec nevarne električne žice. Ko smo stopale na široko avtomobilsko cesto, speljano mimo Bartha, nas je objela tema. Vrste so trčile druga ob drugo. Bila je taka noč, da smo le tipali in prostor na cesti, na kateri je mimo nas drvela množica ljudi in vozil, smo si morali dobesedno priboriti in izsiliti. Krenili smo z njimi v isto smer. V trenutku, ko se je pred nami odprl prostor brez meja, prostor brez nevarne žice, polje in nebo nad njim, ki ga ni omejevalo nič več, je sleherna izmed nas že doživela resnično osvoboditev. — Bilo nam je, kakor da rastemo čez ves ta prostor in spone, ki so nas vezale do tega trenutka, odpada-

→

Karel Zelenko: Gradnje, 1961, jedkanica



jo in se drobijo. Naglo in za vselej. Taksi so bili občutki ne glede na naše strazanje.

Oči so se hitro privadile teme, v katero so zdaj pa zdaj metali snope svetlobe reflektorji avtomobilov. Tedaj smo za trenutek uzrle na cesti pisano množico beguncev, ki so nas dohitevali in prehitevali. To noč je bila vsa dolga cesta med Barthom in Rostokom živa reka ljudi in vozil, hitečih dalje na sever, v negotovo rešitev. Naprej, navzgor, kdo ve kam.

Mimo nas so drvela vozila vseh vrst — osebni avtomobili in tovornjaki, škripajoči vozički, ki so jih vlekli utrujeni in prestrašeni ljudje. Vse to je bilo natočeno s pohištvom, s posteljnino, zaboji, ljudmi. Kolesarji so divje zvonili, ob robu ceste so utrujeno stopala kljuseta, vprežena v lojtrne vozove, na katerih se je bila utaborila kmetova družina. Videti je bilo, da se je to noč dvignila vesoljna Nemčija — kar je je še bilo — in si v brezglavem begu išče rešitve pred usodo, ki si jo je bila nakopala na glavo.

»Los, Los! ...« so kričale paznice in nas podile naprej po cesti in skozi vasi, ki so se ob nenadnem hrupu dramile iz spanja; ljudje so pogledovali iz za ves, medtem ko je topot več tisoč parov cokol votlo zvonil mimo hiš. Dirka po trdi cesti je postajala utrujajoča. Cokle so se sezuvale, noge so bile kmalu ožuljene do krvi, sklepi v nogah so se vneli in ob vsakem koraku povzročali neznosne bolečine. Prtljaga, čeprav skromna, je postajala težka za roke, ki jim je stradanje in težko delo v tovarni vzelo vse moči. Ženske so odmetavale cokle, trgale odeje in si z njimi zavijale ranjene noge. V koloni so v vseh evropskih jezikih nenehno preskakovala spraševanja: »Kam gremo?«

Nihče pa nam na to ni odgovoril.

Na čelu kolone so stopale Nemke, zvečine kriminalke, in turobno pele svojo obvezno pesem o domovini. Za njimi so šla kuhinjska dekleta, ki niso bila do kraja izčrpana. Potem so se zvrstili drugi tisoči, zadaj na repu kolone pa je

stokal in hropel »revir« bolnik. Ženske, ki so že tedne ležale na revirju in so jih dvignili z visoko vročino, do kraja izmозgane, skoraj že nesposobne za vsak premik, tiste, ki so trpele za drisko in grižo in ki jim je bilo telo zaradi pomanjkanja vitaminov ena sama rana, vse to se je mukoma vleklo na koncu kolone. Pravzaprav je bilo pravo čudo, da so zmogle še to. Nekaj krepkejših tovarišic je nosilo tiste, ki niso mogle hoditi same prav nič več. Kmalu so začele omagovati tudi mnoge v sredini kolone. Vedno več se jih je ustavljalo, trgalo peterorede in zaostajalo, dokler jih niso paznice s samokresi pognale naprej! Tedaj sta dve krepkejši tovarišici pograbilii sotrpinko in jo nekaj časa vlekli naprej. Nekje se je kolona spotaknila ob sestradano truplo, iztegnjeno čez cesto. V polmraku se je na cesti svetlikal obraz, kakor mrtaška lobanja. Truplo je bilo odeto v jetniško haljo, pod številko pa je bil rdeč trikotnik s črko P. Poljak — eden tistih, ki je omagal in so ga kar ustrelili ...«

Ukazali so petminutni počitek. Pet minut za na smrt oslabeledo kolono! Kolona je v hipu popadala na rosno travo v obcestnem jarku. Kdor je imel še kaj kruha, si je privoščil grizljaj ali dva, več ni utegnil, ker so nas že dvignili in spet pogнали naprej. Le kam se je tako zelo mudilo? A še ta minuta počitka se je maščevala: — noge so bile zdaj kakor ohromele, veliko deklet je topo obsedelo, dokler jih niso tovarišice siloma zvlekile na cesto, ali pa so jih paznice in vojaki z brcami in udarci spravili na noge. Kolona se je težko stokajoč premaknila naprej. Noge pa so klecale, ženske so padale in niso hotele ne mogle več vstati. Kolona je šla mimo njih, dokler jih neka roka vendarle ni zgrabila in jim ponudila drobec svoje moči. Čim počasneje se je pomikala kolona, tem bolj divje so jo obletavale paznice in vmes divje kričale. Vso pot pa je s piskom, žvižganjem, s tisočnimi nerazumljivimi kriki tekla mimo nas reka beguncev. Nebo je na vseh straneh žarelo od požarov.

Nekje na obzorju je dolgo plamenelo nekaj velikega — kakor da zgoreva orjaška tovarna. Zvezde so počasi bledele, pred nami se je kakor siv zid dvignila megla. Tedaj se je mahoma zasvetlikalo. Skozi meglo so prodrli žarki vzhajajočega sonca in se razlili prek rosne setve, ki je poganjala onkraj ceste. Rodilo se je prelepo jutro prvega maja.

Pred snažnimi kmečkimi domačijami smo zagledale cvetoče češnje, tam dalje pa je ležala široka, žametno zelena proga posejanih njiv. Tik pred nami se je dvignil zvonik cerkve, potem pa so se zvrstile hiše mesteca, ki se je imenovalo Damgarten. Naše cokle so zatopotale po mestnem tlaku, iz hiš so privreli ljudje, na oknih so se prikazali spakljivo smehljajoči se obrazi meščanov. Tedaj je sleherna izmed nas poiskala v sebi poslednji ostanek moči, da je vzravнала svoje telo in dvignila glavo. Od daleč smo zagledale mestni trg in na njem nekakšno pisano množico ljudi. Ustavili so nas, preden smo prišli do trga. Hipoma so se pred našimi očmi zasvetlikale progaste obleke! Slika na trgu se je izostrila — tam je bilo tistih dva tisoč jetnikov, ki so jih bili sredi dopoldneva evakuirali iz Bartha! Pravkar so jih zganjali v kolono, da bi nadaljevali pot. Videle smo, kako so pazniki s kopiti pušk udrihali po hrbtih nesrečnežev, jih pobijali na tla in spet z brcami dvigali, medtem ko je reka nemških beguncev brezčutno drvela mimo njih in jih kar naprej prehitela.

Trg se je pomalem izpraznil. Zdaj se je tudi naša kolona pomaknila naprej. Ukazali so polurni počitek.

Nastalo je mrzlo majsko jutro. Od utrujenosti in mraza smo bile otrple, otrdele, žulji na nogah so krvaveli, noge so vidoma otekale. Posedle smo na kamenje in na hlode ter iskale sončne žarke, ki so se pritipali do tja. Mimo trga je tekla železniška proga. Ta hip je na izvitih tračnicah ležalo na stotine razbitih vagonov. Mahoma so se na trgu pojavili kotli in razširil se je slaboten vonj po taboriščni »mlečni« juihi. Stotine

rok je seglo po skledah, hkrati pa se je med nami razširilo svarilo:

»Ne jejte, juha je zastrupljena!«

Mnoge med nami niso imele več moči, da bi vstale in se pridružile gneči pred kotli. Večina žensk je mrzlično stikala za prostorom, kjer bi mogle opraviti telesno potrebo.

Paznice so besnele. Visoko so dvigale roke s samokresi, držeč prste na sprožilcih, toda njihovo histerično kričanje je zamiralo v splošnem hrupu ljudi in reči. Prikazal se je vrhovni komandant, majhen, rejen, v skrbno zlikani uniformi. Širile so se govorice, da so zavezniki tik za nami, pred nami pa je rdeča armada. Krožilo je svarilo, naj ne pristanemo, da bi šli naprej, ker nas hočejo spraviti do morja in na ladje, kjer bi nas potopili. Komandant je, zaripel v obraz, kričal nad paznicami. Prek trga se je razlegel kratek, oster ukaz:

»Schnell weiter! ... Kdor ne gre, bo ustreljen!«

Paznice so namrščeno uperile samokrese v množico.

Pri vstajanju so se bolečine v nogah podeseterile. Ženske so se onesveščale — udarec v obraz jim je vrnil moč, da so spet vstale in se uvrstile v kolono. Tedaj so v človeku razen sovraštva ugasnila vsa čustva.

Kolona je bila dolga, razvlečena! Strniti jo je bilo nemogoče. Kakor lena reka se je razlila po vsej cesti med Damgartenom in dva kilometra odaljeno Ribnico, mestecem, ki je nosilo ime Reifnitz. Ob cesti je ležal močvirnat travnik, nad njim pa so vzletale štokrlje. Naglo so nas podili čez most, ki so ga stražili vojaki, vsak trenutek pripravljeni, da ga poženejo v zrak in tudi po cesti pretrgajo zvezo s severom.

Od krvaveče, onemogle kolone so se trgali drobci in ostajali na cesti. Do samih kosti shujšana, priletna Jevgenija Nikolajevna, ruska publicistka, je slone-la ob električnem drogu, z osteklenelimi očmi, in je apatično ponavljala tovarišicam, ki so jo skušale potegniti za seboj: »Ja vsjo ravno umru... z menoj je ko-

nec ... rešite sebe — pozdravite domovino ...»

Iz jarka je z blazno svetlikajočimi se očmi gledal v nas jetnik, zavil v odejo, komaj še živ od lakote. Tiste, ki so si bile prihranile grizljaj kruha ali košček korenja, so ga odvrogle tam blizu, da bi ga nesrečnež mogel pobrati in pojesti. Za razbitim avtomobilom kraj ceste sta kakor dva plašna zajca tičala jetnika in glodala velik koren pese. Jarek ob cesti je bil poln odvrženih odej, čelad, polomljenih voz; nekje smo šli mimo napihnjene trupe poginulega konja. Mimo nas pa so še vedno drveli kamioni in osebni avtomobili, kolesarji in pešci.

Pozlačena kazalca na mestni uri v Ribnici sta šla na deset, ko se je kolona naposled privlekla do trga pred cerkvijo. Tik pred mestom se je pred nami zasvetlikala voda — zaliv Baltskega morja! Tako daleč na severu smo bili!

Mestece je bilo nabito polno ljudi in vozil. Vanj so se stekali ljudje z vseh strani — videti je bilo, da se begunci, ki so bili že zapustili mesto, zdaj vračajo in se tu srečujejo z valom teh, ki še vedno prihajajo z juga. Zagozdili smo se v to množico, ki se je kakor v začaranem krogu vrtinčila okoli po mestu, ne da bi si mogla najti izhod.

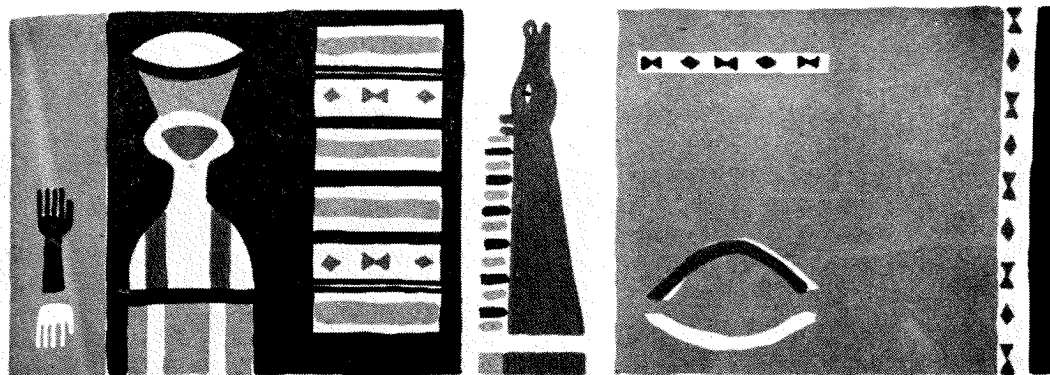
Na trato pod kostanjem pred cerkvijo smo pognile odeje in popadale nanje. Paznice, vojaki, komandant, mojstri z naših delavnic — vse to se je brezglavo vrtinčilo okoli nas, še vedno bevskało in rohnelo; zvočnik, ki je bil pritrjen na mestni hiši sredi trga, pa je neprestano razlagal nekaj, česar v splošnem trušču nikakor ni bilo mogoče razumeti.

Potem se je, hkrati z govorico, da nam bodo dali kosilo, razširila novica, da se mesto mora do četrte ure popoldne predati, ali pa ga bodo napadli z bombniki. Paznice niso več mogle obvladati kolone, ki se je trgala in drobila ter se razlezla po vsem mestecu, v katerem je že valovalo morje cebrastih jetniških oblek. Zmeda je z vsakim trenutkom huje naraščala; medtem ko so domačini iskali rešitve v begu, je nas jet-

nike obsedla ena sama misel in želja: s čimerkoli potolažiti lakoto! Nenadoma se nas je desetina deklet znašla v prazni ključavničarski delavnici, kjer je bilo na tleh razlite za kakšna dva litra marmelade. Pobirale smo jo z žlicami in si tešile lakoto.

Za mestom se je širilo polje z mlado setvijo. Onkraj polja je bil gozdiček in za njim vas, iz katere je bilo slišati bruhanje topov; proti nebu se je valil črn dim. Tam je bila že rdeča armada ...

Ljudje so preplavili cesto in polje — Nemci, ki so se na vsak način skušali nekam skriti, Poljaki in Ukrajinci, ki so bili tu na prisilnem delu, predvsem pa jetniki. Z nekaterimi so še vedno šle paznice in vojaki. Tu pa tam so že obračunavali s posameznimi paznicami in pazniki. V splošni zmedi in direndaju sta samo kazalca na mestni uri brezdušno drsela od številke do številke. Ko se je bližala četrta ura, mesto pa se še vedno ni predalo, so ljudje trumoma odhajali na polje. Tik pred četrto uro se je od vasi, kjer so še vedno bruhali topovi, odtrgalo letalo in v širokem loku poletelo proti Ribnici. Zakrožilo je nad strehami hiš, medtem ko so sirene poslednjič grozljivo zavijale. Zgnetli smo se v jarek med njivami, medtem ko so z barak v gozdičku, kjer so se zbirali interniranci, že zaplapolale rdeče zastave. Potekali so zadnji trenutki pred odločitvijo — ko so se visoko nad nami oglasili kovinsko čisti, ubrani glasovi motorjev dvajseterih letal. Krila so se jim bleščala v soncu, cela jata je lahkon drsela po zračni poti proti zadnjemu nezasedenemu mestu v tem delu Nemčije. Veličastno so potekali trenutki — mlada setev je valovala v vetru, čebele so brenčale v zraku, zadaj je zamolklo šumel smrekov gozd. Pred nami pa od strahu okamenelo mesto, ki so mu sekunde že štete. Tedaj se je zgodilo: s svetlo rdeče strehe sredi mesta je zaplapolala bela zastava in skoraj v istem trenutku je bilo vse mesto preplavljeno z belimi zastavami. Letala so počasi nadaljevala svoj polet do mesta, in ko so



Ivan Seljak-Čopič: Prek vode, 1957, barvna litografija

s svojim kovinskim zvokom polnila ozračje, ko smo naposled doživeli trenutek, da prosijo tisti, ki so do te ure samo ošabno zapovedovali, tedaj se je v vsakem izmed nas začelo nekaj drobiti

in sproščati — v vsakem izmed nas se je osvobajal človek, tako nedopovedljivo razžaljen in ponižan. Prišla je svoboda — prišla je prvega maja, tega sončnega, svetlega, nepozabnega prvega maja 1945!

## Tista pomlad

Nande Žužek

Bilo je tako, kakor pri vsakem razsulu: čedalje bliže, čedalje močnejše je bilo slišati streljanje, ki se je zdelo povsem neresnično v tisti bajni pomladi, polni sonca in razcvetelih vej. Podoba je bila, kot da se na Gradu vadi topniško moštvo, ki se je trudilo odvrniti neizbežno usodo s srditim nabijanjem tam prek Orelj na Dolenjsko. Zamolklo, oddaljeno grmenje težkega orožja od nekod onstran žice je budilo up in ljudje so se ustavljali po cestah ob belem dnevu in radostno prisluškovali.

Običajni »Dober dan« je tiste dni zvenel spodbudno in ljudje niso čisto nič skrivali, kar jim je že nekaj mesecev in let grenilo življenje. Dvignjenih glav so hodili po cestah, se rokovali in si čestitali:

»No, zdaj bodo vendarle odšli!«

»Naši se bližajo!«

V tretjem nadstropju neke mestne hiše pa so okna zastrta. Pogovarjali so se le šepetaje. Sin v svetlo modri uniformi, z našitki domobranskega poročnika, pravnik v civilu, se je vračal domov le ponoči, ves oznojen in zaprašen, da bi se preoblekel. In če je nanese, da se je moral s kom srečati na stopnišču, je šinil mimo njega s povešenim pogledom ali pa je zaradi lepšega narejeno navdušeno vzdiknil:

»No, pa smo jih spet natepli!«

Gospa Vrtačnikova, njegova mati, je jokaje vzdihovala:

»Pravi, da je konec. Partizani so že v Grosupljem!«

Njeno napoved so potrjevali bližnji dogodki, ki so se vrstili z neznansko naglico: sprva le ponoči, potem pa odkrito

pri belem dnevu so na železniški postaji sestavljali kompozicije tovornih voz, ki so se vanje trpali Rupnikovi vojaki s kaj čudno kramo. Zraven vojaka je v zaboji cvileče krulil prašiček, ki so ga malomarno naložili na kuhinjsko kredenco; drugi belogardist si je dajal opravlja okrog velikanskega balona vina, ki so mu odbili vrat, da je že trojica drugih s korci zajemala iz njega. Rdečih, podplutih oči so se vzpenjali na voz, pa spet skakali z njega in zmerom znova začenjali tisto potegnjeno:

»Oj, zdaj gremo, oj, zdaj gremo...«

Ponoči so odzvanjala z mestnih cest kopita kmečkih konj, vozovi, polni vojakov, žensk in pisane krame in se izgubljali v smeri proti Gorenjski.

Onkraj proge se je poslavljala posadka nemških žandarjev. Hrupno, naveličano, olajšano so brundali vojaško pesem in trpeli, da so ljudje iz sosesčine pred njihovimi očmi odnašali drobnarije brez vsake uporabnosti.

V Selenburgovi ulici — v trgovini s papirjem — se je staro in mlado gnetlo okrog pulta, kjer so prodajali zastavice z rdečo zvezdo, angleške, ameriške in ruske zastave iz papirja. Kar tako, s svojim prepričanjem v naročju, so ljudje hiteli po ulicah domov, mimo voz z belogardisti, mimo Nemcev s šlemi, malomarno spuščeni na tilnik, mimo kolon, ki so se pomikale po Gosposvetski in Celovski na Gorenjsko in naprej na Koroško.

Mlad vojak v sinji uniformi je besno skočil z voza, kosmato zaklel in izzivalno ustrelil v zrak. Mirno, kot da se ni nič zgodilo, so ljudje hodili domov z zastavicami...

Potem je napačil zadnji večer. Vrtačnikov poročnik se je natiho poslovil in obljubil, da se bo zagotovo vrnil, na angleškem tanku, z ameriško brzostrelko. Skočil je na voz, ki je tedaj slučajno pripeljal mimo:

»Na svidenje... Oj, zdaj gremo, oj, zdaj gremo...«

Tako do enajstih ponoči osmega maja 1945.

V mestnem bloku na Prešernovi cesti so gospodinje na zastave šivale rdeče zvezde in nikomur ni prišlo na misel, da bi legel. Oče je z radia snel plombo in poslušal Moskvo, fant pa se je sklonil čez okno in prisluškoval v noč, če se morebiti že ne bližajo partizani.

Nekje daleč na Celovski cesti se je izgubljal konjski peket, zadnji tisto noč, polno napete tišine.

Razsulo pozna tudi trenutke gluhe tišine. In takšno je bilo razsulo v noči od osmega na deveti maj 1945.

Nebo, na gosto posejano z zvezdami, je bdelo nad prihajajočo svobodo. Bdelo pa je tudi osemdeset tisoč meščanov, ker se ni hotelo odpovedati radosti pričakovanja, edinstvene sprostitev, ki jo je moč doživeti le enkrat v življenju...

Toda svoboda je prišla o belem dnevu, prišla je prav po pesniško, ob prvi zarji, vsa nasmejana, kot tista pomlad.

V gluhi noči, ki se je pravkar umikala dnevu, se je na progi izluščila neka previdna senca:

»Ajde, Smilja, produži,« je rekel možat glas, »produži do stanice!«

Pa se je stegnil fantič čez okno v drugem nadstropju, pomahal z vejico španskega bezga in zakričal na vse grlo:

»Živeli naši! Le brez strahu naprej!«

Morda ga plečati Hercegovec s strojnico na rami, ki je malo prej nestrpno priganjal partizanko, naj nadaljuje pot, ni razumel, vsekakor pa je vedel, da se spodobi pozdrav vrniti. Odmahal je:

»Odi vamo, mali, ajde s nama u Koroško in do samog Berlina!«

Potem je ob šestih, ko je bil kolodvor že v naših rokah, z vrtoglavo hitrostjo pripeljal na križišče k progi motocikel. Iz njega je na pločnik dobesedno padel postaven oficir s peterokrato zvezdo na kapi in se ustalil pred kioskom, kjer je bila trafika. Ljudje so ga hipoma obusli s cvetjem, on pa jim je, smeje se, kazal bele zobe, se objemal z njimi in rokoval.

Prek križišča so drveli nemški kamioni, popravljeni na hitro roko, zvrhani



*Ive Šubic: Kmet, 1959, lesorez*

partizanov. Med njimi so se kakor muhe med krilatimi ptiči sprehajali motocikli z oficirji, ki so usmerjali, pojasnjevali, zavračali, poveljevali...

Titova vojska je hitela na Koroško...

Odnekod je — čista pomota v pomladnem razpoloženju — priklamal Rupnikov policaj v sinje modri uniformi, zamudnik tako rekoč. Možak se je sprl z razumom, kali, ali pa je ves čas živel na luni. Prišel je v službo na križišče, točen kakor zmerom.

Bedasto je zazijal. Morda ga je tisti hip spreletelo spoznanje, da je zamudil. V njegov obraz se je začrtal občutek

velike krivice, saj je bil sredi cvetočih obrazov, v jasnem pomladnem jutru, kot žrtev velike, usodne pomote, življenjske pomote.

In potlej so ves dan vrele v mesto partizanske brigade, druga za drugo, peš, na konjih, v kamionih in vse ceste so bile polne zdravja, veselja, dosanjane hrepenenja, objemanja, poljubov — in žalosti, če v dolgi koloni kipeče vojske ni bilo tistega, ki smo ga pričakovali.

In zdaj je postalo vse resnično, v tisti pomladi, polni sonca in razcvetelih vej, 9. maja 1945.

## Prvi belogardisti na Notranjskem

Mirko Mohar-Branko

Med Ribnico na Dolenjskem in Loško dolino na Notranjskem je bila med vojno samostojna občina Loški potok, ki je združevala šest vasi, ki leže na pobočjih ozke doline; v njenem središču se dviguje 816 metrov visoki Tabor. Od tam je lep razgled na vso bližnjo okolico in njene vasi.

Na severu meji na Notranjsko, na jugozahodu pa na Hrvatsko. Vzhodno od njega se razprostira gozdno pogorje Travne in Velike gore, segajoče proti Ribnici, zahodno pa ga objemajo smrekovi gozdovi s svojim 1212 metrov visokim Petelinjim vrhom, katerega vznožje se širi proti Loški dolini in Babnemu polju. Pred zadnjo vojno je Loški potok štel nad 3000 prebivalcev, danes pa jih nima niti 2000. Loški potok je bil zelo pasiven kraj, kot je še danes. Potočanje so bili mirni in delovni ljudje. Od tu izhajajo izredno dobri in vztrajni delavci.

Vse do leta 1942 je Loški potok živel v miru. Del prebivalcev Loškega potoka se je sprijaznil s takratno okupatorjevo

oblastjo, mu pričel pomagati in vdano služiti. Toda drugi del je mislil drugače. Mnogi napredni Potočani, med temi so bili prvi organizatorji OF učitelji Vrtačnik, Skok, Benedičič, Čuk, trgovec Ivan Lavrič iz Travnika in drugi, ki so se že leta 1941 opredelili za boj proti okupatorju. Tako je bil Loški potok razdeljen na dve strani. Prva stran je pod vplivom duhovščine vse bolj odkrito in javno sodelovala z okupatorjem, druga stran, pristaši naprednega gibanja pod vplivom OF in KP, pa je delovala še vedno v globoki ilegali z občasnimi drznimi akcijami.

Spomladi leta 1942 je bilo v Loškem potoku ime »partizani« zelo malo znano prebivalstvu. Mnogi Potočani so vedeli, da so v gozdovih Petelinjega vrha in Travne gore oborožene skupine ljudi, ki so jih mnogi imenovali četnike. Samo simpatizerji OF, ki so se opredelili za boj proti okupatorju, so vedeli, da so ti četniki »partizani«, borci Zidanškovega bataljona, ki se je takrat zadrževal na Petelinjem vrhu. Komandant bataljona je bil

znani junak Kovač-Smeli, na Travni gori pa je operirala Ronkova četa.

Okupatorjevi podložniki so pod vodstvom takratnega župnika Prauharja in kaplana Puharja pričeli vse bolj odkrito in javno nastopati. Njihovo geslo je bilo, da se borijo za vero in kralja. Tako je kaplan Puhar hodil po vaseh, seveda le pri svojih simpatizerjih, ter odkrito agitiral za pravično in božjo stvar in tako pripravljaval prve prostovoljce-belogardiste. Pod tako odkritim in javnim nastopom in vplivom duhovščine so mnogi Potočani verjeli v pravičnost njihovih dejanj, v večjem delu privrženi cerkvi in so tako zaupali svojim duhovnim vodjem, ti pa so mnoge zapeljali ravno zaradi njihove vernosti. Nema lokrat se je zgodilo, da je bila pridiga v cerkvi namenjena predvsem propagandi za boj proti komunizmu; slikali so ga kot veliko strašilo. Tako se je tudi cerkev postavila odkrito na stran okupatorja.

Na Taboru, kjer še danes stoji ponosna starodavna cerkev, s severovzhodne strani obdana z visokim zidovjem, so se pričeli pripravljati prvi belogardisti. Kaplanu Puharju je uspelo organizirati in zbrati po nekaterih vaseh več svojih somišljenikov; ti so se oborožili z dvema mitraljezoma in z dvanajstimi puškami ter raznim hladnim orožjem ter se pričeli utrjevati na Taboru. Pokrovitelj tega je bil župnik Prauhar, vodstvo pa je prevzel sam kaplan Puhar. To je bil začetek belogardistov in tudi začetek odkritega boja do partizanov in proti zavednim Potočanom. Tabor s cerkvijo je tako dobil svoj novi pomen, saj je z vsakim dnem spreminjal svojo podobo v prvo utrjeno postojanko bele garde na Slovenskem. Mnogi Potočani so zmajevali z glavami in na tihem govorili, da iz tega ne bo nič dobrega. Tako je tudi bilo. Prve dni meseca maja leta 1942 se je po vaseh Loškega potoka bliskovito raznesla novica, da se v gozdovih okoli Loškega potoka zbirajo četniki. Občani so med seboj govorili tiho in zaupljivo. Nekateri so vedeli povedati, da so videli v gozdovih pri Travni gori več sto čet-

nikov, drugi so govorili, de je v okolici in na Petelinjeku okoli 3000 četnikov in partizanov. Potočane je zajel čuden nemir in preplah. Vsepovsod si videl zaskrbljene obraze in tudi vsa nekdanja veselost je izginila. Vsi so vedeli, da se bo v nekaj dneh zgodilo nekaj velikega, strahotnega, nevsakdanjega za Loški potok in kar bo potem v osnovi spremenilo sedanje brezskrbno življenje Potočanov.

Tiste dni se ni nihče upal v oddaljene gozdove. Ljudje so opravljali svoja vsakdanja dela samo v bližini vasi, da so lahko takoj pri roki svojim najbližjim.

Novica o zbiranju četnikov in partizanov, to je borcev Zidanškovega bataljona, v okolici, je delovala tudi na belogardiste v taboru. Med njimi je bilo čutiti nervoznost, negotovost v sebe in strah pred naslednjimi dnevi. Mrzlično so se pričeli pripravljati na primer, če bi se udarili s partizani. Postojanko, predvsem poslopje cerkve oziroma zvonika, so pričeli zalagati z orožjem in živili, ker so bili prepričani o svoji moči in obrambi Tabora, saj se je dal ob naravnih zaprekah odlično braniti.

Dne 4. maja in naslednje dni je kaplan Puhar obšel svoje somišljenike po vaseh in jih nagovarjal, naj pridejo na Tabor, brž ko bodo slišali plat zvona, da se pridružijo slovenskim fantom v boju za vero proti komunistom. Ljudem je svetoval, naj s seboj prinesejo orožje, če tega nimajo, pa tudi sekire, kose in podobno orodje za obrambo. Mnogi so zmajevali z glavami, da se s primitivnim orodjem ni moč več boriti proti mitraljezom, toda nekateri so le obljubili, da bodo prišli. Po vsem tem je nastal preplah in negotovost med ljudmi še večji. Eni so se bali, medtem ko so drugi željno pričakovali napad partizanov.

Končno se je razširila novica, da bo napad v nedeljo 7. maja. V soboto zjutraj je šel le malokdo na polje iz vasi. Tiste, ki so to le storili, so spremljali zavidni pogledi vaščanov.

Jutro 6. maja je bilo sončno in toplo. Nad potoško dolino je vladala negotovost. Ljudje so se zbirali v gruča in govorili o predvidenem napadu.

V tisto sončno in toplo popoldne 6. maja 1942 se je po dolini preko potoških vasi razlegel plat zvona. Na oknih so se pojavili mnogi zaskrbljeni obrazi, drugi so pritekli iz hiš, vsi pa so prvi trenutek pomislili in ugibali, v kateri vasi je požar. Plat zvona je bil naprej, toda glasovi so bili nekam čudni in nevsakdanji. Ljudje so se še vedno ozirali proti nebu in sosednjim vasem, da ugledajo dim. Toda nebo nad potoško dolino je bilo čisto. Tedaj se je severozahodno od Tabora na nebu prikazal krvavo rdeč sij in se naglo stopnjeval. Mnogi, ki še niso vedeli, kaj pomeni plat zvona, so bili prepričani, da gori. Tako so vaščani Travnika želeli pomagati pri gašenju in odhiteli po cesti proti Hribu po gasilno orodje. Ko pa so se približali Taboru, se je nanje usul rafal iz mitraljeza. Presečeni so iskali kritja, da se izognejo smrtonosnim kroglam, in šele tedaj domeli, da so se na Taboru utrdili belogardisti za boj proti partizanom, plat zvona pa kliče občane, naj se pridružijo boju in prihitijo na Tabor. Kmalu je nastopila tiha in svetla noč.

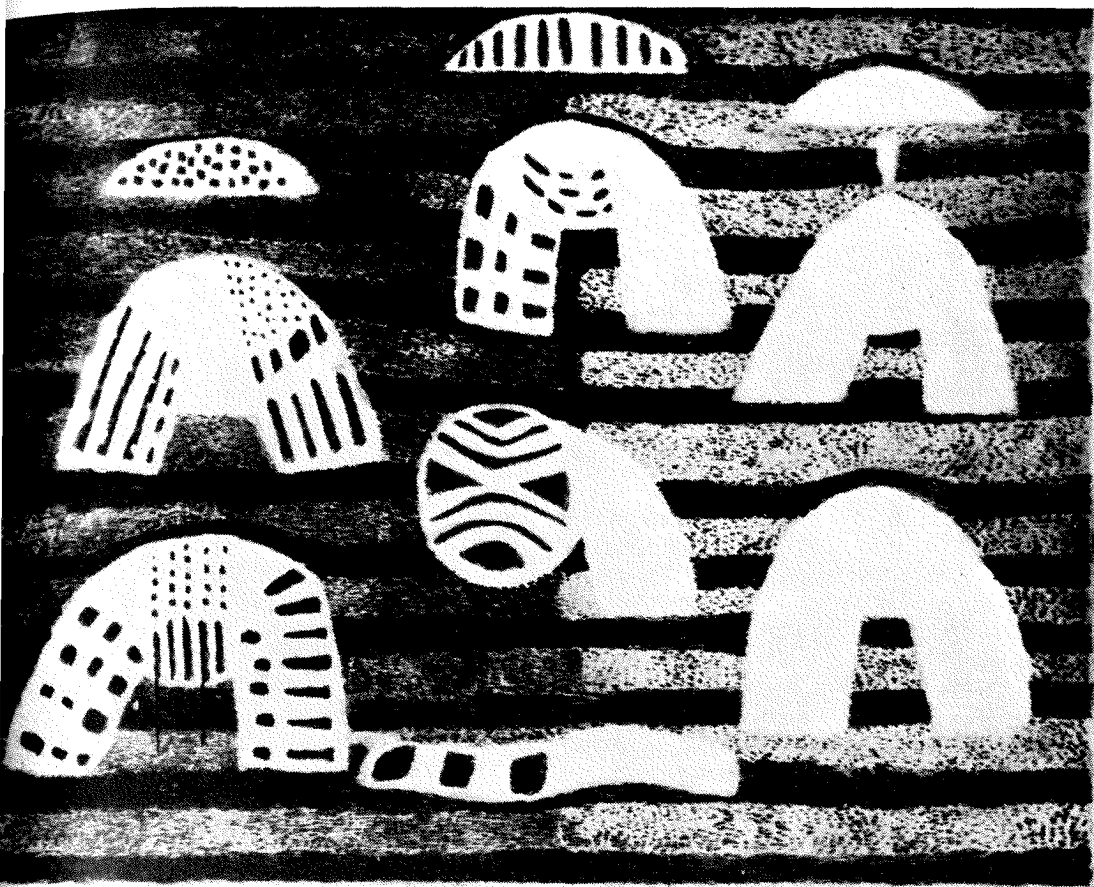
Med osmo in deveto uro dopoldne so v Šegovi vasi opazili prve skupine partizanov, ki so se spuščale po pobočju grebena nad vasjo. To so bili borci bataljona Milana Zidanška iz Petelinjeka, vodil pa jih je komandant Smeli. Kolona, določena za napad, se je že pred zaselkom Matevljek porazdelila v skupine od štirih do sedmih borcev. Prva skupina se je v loku nad Šegovo vasjo usmerila proti Travniku-Kapli in se vzpela na košenino severozahodno od vasi Dednjek. Druga skupina je šla prek Šegove vasi z nalogo, da se neopažena približa Taboru z južnovzhodne strani, kjer naj bi pod kritjem grmovja prispela neposredno pod samo zidovje postojanke. Naslednja skupina je z leve strani obšla Šegovo vas in prodirala po zahodni strani Tabora ter se neopazno približala položajem s

te strani. V tem času so tudi zasede zavzele položaje na cesti Loški potok—Nova vas in Loški potok—Sodražica. Napad na postojanko je bil določen za deseto uro dopoldan.

V tiho nedeljsko jutro, nekaj minut po deseti uri, je na južnozahodni strani Tabora odjeknil komaj slišen strel. Proti nebu je siknila rdeča raketa, znak za pričetek napada. Še tisti trenutek so zadoneli prvi rafali iz mitraljezov. S tem je bila napadena tudi prva belogardistična postojanka na Notranjskem in v Sloveniji.

Že pri prvem naskoku so partizani potisnili belogardiste do osnovne šole in župnišča. Zidovje je bilo odlično za obrambo z vzhodne in severne strani, ni pa moglo zadržati naskoka partizanov z zahodne strani. Že v prvih dvajsetih minutah je bilo pokopališče v rokah partizanov. Napad je bil zatem usmerjen proti župnišču in osnovni šoli. Belogardisti niso vzdržali pritiska partizanov in so se v poldrugi uri morali umakniti v zadnjo utrdbo ter se zabarikadirati v cerkvi in zvoniku. Dostop do zvonika je bil precej težaven in tvegan, tako da bi ga le z žrtvami zavzeli. Tudi belogardisti so se v zvoniku in cerkvi počutili varneje ter so bili prepričani, da zvonika partizani ne bodo osvojili. Toda kmalu so uvideli svojo zmoto.

Okoli dvanajste ure je boj nekoliko ponehal in so mnogi mislili, da je končan. Tedaj so se partizani pripravljali za zadnji in končni naskok. Nekdo je predlagal, naj zvonik zažgo. Komandant Smeli se je s predlogom strinjal, vendar je bilo vprašanje, kako priti do vrat zvonika, ki so pod močnim ognjem belogardistov. Po kratkem posvetu je bilo sklenjeno, da usmerijo na okna zvonika dva puškomitraljeza, ki naj bi krila dostop do vrat, hkrati pa napadli prek zakristije v notranjost cerkve, obvladali kor in belogardistom onemogočili umik iz zvonika. V nekaj minutah so v župniškem hlevu napravili dva otepa slame in pripravili bencin. Pod močnim zaščitnim ognjem sta ob 12.15 dva borca



*Zoran Mušič: Žene z otoka, 1956, suha igla*

z otepi slame in bencinom prodrla do vrat zvonika. Belogardisti so doumeli namen in so pod vsako ceno hoteli uničiti oba borca. Ker jih niso dosegle krogle, so poskusili z bombami. Tudi to jim ni uspelo. Borca sta zažgala vrata in stopnišče zvonika, tako da je notranjost že zajel gost črn dim. V tem je del partizanov vdrl prek zakristije v cerkev, toda tu je naletel na močan odpor belogardistov, ki so zavzeli položaj za glavnim oltarjem. Dim pa je napolnil že ves zvonik in plameni so objeli stopnišče.

V notranjosti je zavladala panika, da bodo zgoreli živi. Nekateri so hoteli, da

se takoj predajo, toda drugi so jih zadrževali, predvsem pa je bil proti predaji kaplan. Končno so uvideli, da ni rešitve. Skozi gornjo lino zvonika se je prikazala belo-rumena zastava, kar je bilo znak za predajo. Prenehalo je streljanje in v zvoniku je ura udarila eno.

Upognjenih glav in z dvignjenimi rokami so po vrsti prišli iz zvonika. Bilo je enajst belogardistov, med njimi tudi kaplan, njihov vodja. Drugi, ki so tudi bili v postojanki, so že med bojem pobegnili po severozahodni strani iz Tabora in niso pričakali žalostnega konca borcev za vero in kralja.

Razorožene belogardiste na čelu s kaplanom Puharjem so partizani odpeljali v Matevljek. Tu jim je komandant Smeli spregovoril. Posebno je poudaril, v kakšno zablodo so zašli, ko so dvignili orožje zoper svojega brata, zoper vse, ki se bojujejo proti okupatorju, za lepšo in boljšo prihodnost. Na kraju jih je pozval, naj se vključijo v vrste NOB. Nekateri belogardisti so pozneje res stopili v partizane, drugi pa so nadaljevali izdajalsko delo. Pozneje je kaplan izginil iz Loškega potoka. Belogardisti, ki so stopili v vrste partizanov, so se v roški ofenzivi julija 1942 večinoma predali okupatorju, izdali mnoge borce NOB in simpatizerje ter nadaljevali svoje nečastno delo, s tem da so ustanovili druge postojanke na Taboru.

Ko so simpatizerji in svojci belogardistov zvedeli, da so partizani ujete belogardiste odpeljali proti Petelinjeku, je nastal preplah, da jih bodo vse postrelili. Toda ta bojazen je bila nepotrebna.

Kot blisk se je po vaseh raznesla novica, da partizani ob štirih popoldne sklicujejo na Hribu miting. Še preden je bila ura štiri, se je na Hribu zbralo več Potočanov. Eni so prišli zaskrbljeni nad usodo svojcev in sorodnikov, da slišijo žalostno novico, drugi so prišli iz rado-

vednosti, ker od partizanov niso pričakovali nič dobrega. Simpatizerji in somišljeniki NOB so bili navdušeni, da lahko pozdravijo svoje borce po tako uspešni akciji. Na mitingu je govoril komandant Smeli; orisal je pomen NOB proti okupatorju ter poudaril, kako sramotno je to, da so se bratje dvignili zoper brate, da prelivajo dragoceno slovensko kri za okupatorja. Pojasnil je pravičnost borbe NOB in pozval vse Potočane, naj pomagajo NOB in se priključijo v vrste partizanov. Na kraju je dejal, da ujetih belogardistov ne bodo postrelili, čeprav so to zaslužili, temveč jih bodo vse izpustili, ker menijo, da jih je zapeljala duhovščina. Hkrati je izrazil upanje, da se nikoli več ne dvignejo zoper partizane. Vsi prisotni so plemeniti gesti partizanov navdušeno pozdravili in prek poslušalcev je šel val olajšanja. S tem je bil tudi končan miting.

O tem mitingu, predvsem o uspešni akciji na belogardistično postojanko, o hrabrih borcih Zidanškovega bataljona, so Potočani še dolgo govorili, mnogi pa so v naslednjih mesecih odšli v partizane, in sicer prav v bataljon Milana Zidanška; ta se je zelo povečal, prerastel v odred in zadal mnogo hudih udarcev okupatorju do konca vojne.

## Čez Dravo

Ignac Zdobc

V prvi polovici 1944. leta so poslali čez Dravo na Svinsko planino partizansko četo s komandirjem Bojem in komisarjem Poldetom na čelu. V tej enoti so bili dobri in prekaljeni fantje. To je bila prava jeklena pest. Ta četa je bila tista enota, ki je segla najbolj na sever, na skrajne meje slovensko govorečih ljudi na Koroškem. Tam naj bi bila tudi

med Avstrijci netila upor proti fašizmu, to pa je bilo izredno težavno.

Četa je morala s štabom koroškega odreda obdržati tudi zvezo prek kurirjev. Med njimi sem bil tudi jaz, domačin iz Holmca. Zato so mi bili ti kraji znani. Morali smo tudi čez Dravo.

Poleg mene so bili v tej kurirski enoti še: Domen, doma iz Železne Kaple, ki

je 12. oktobra padel na Komlu pri Pliberku, Kristi Mlačnik iz Helene, ki danes živi v Mežici, Ivan Lesjak-Ciril iz Koprivne ter moja brata Mirko, ki je padel z Domnom, in Jakob.

Naša naloga je bila, da se vsak teden onstran Drave sestanemo s kurirji iz Bojeve čete ter drug drugemu predamo pošto. Dobili smo tudi gumijast čolnič, ki nam je rabil za prevažanje čez Dravo. V njem pa je bilo prostora samo za dva: za veslača in oboroženega spremeljvalca. Polnili smo ga s staro zračno črpalko; ta je pri tem dajala tako čudne hreščee glasove, da smo ji dali vzdevek žaba.

Naša pot nas je vodila prek Drave in je bila zelo nevarna ter naporna. Že tako je bila reka huda zapreka. Nemci so tudi na Svinski planini začutili partizane, zato so vse pogostejše preiskovali kraje ob Dravi. Vedeli so, da partizani morejo priti tja samo čez Dravo s slovenske strani. Zato tudi Bojevi četi ni bilo lahko. Nemci so storili vse, da bi partizanstvo in osvobodilni boj na avstrijski strani zatrli že v kali. Zato so močno zastražili dravsko obrežje, po reki pa so patroljirali hitri motorni čolni.

Prehod čez Dravo je bil vse bolj tvegan. Vendar smo proti nemškim ukrepom morali najti novo taktiko. Zato smo okoli Drave in prek nje vedno hodili samo ponoči in vselej na drugem kraju in ob drugem času. Z Bojevimi kurirji smo se sestajali na drugi strani. Za znake prepoznavanja pa smo imeli baterijske svetilke z različnimi barvami in dogovorjenimi števili signalov. Šele ko smo se prek reke tako dogovorili s svetilkami in preverili, da ni mogoče vmes prevara, smo naš čolnič porinili v vodo in zaveljali na drugo stran.

Drava je bila za nas velika ovira, vendar pa ne edina. Nevarni in trdi zapreki sta bili tudi železniška proga in cesta, ki vodita iz Prevalj v Pliberk. Ob progi in pred predori so stali veliki in trdni betonski bunkerji, v katerih so ponoči belede okrepljene nemške zasede, vzdolž proge pa so se sprehajale patrolje ali

pa so se skrivale nevarne zasede. Čeprav so mi ti kraji dobro poznani, in poveli tudi drugim, smo bili tam okoli vedno do skrajnosti napeti. Tudi se je zgodilo, da je šla nemška patrolja le nekaj metrov od nas. V takih primerih smo se potuhnili, in ko so nam pokazali hrbte, smo naglo smuknili naprej.

Domačini so nas tod okrog sprejemali zelo lepo. Nad Dravo, kjer leži Komel in Sveto mesto, so nam kmetje vedno svetovali, kje se najraje zadržujejo policijske patrolje. Od ljudi smo tudi zvedeli vse, kar so Nemci govorili o nas. Prav tako lepo so nas sprejemali prebivalci Šmarjete. Posebno dobri so bili pri kmetu Tomažu, tu smo se počutili kot doma. Tomaževa mama je bila prava partizanska mama. Tudi v Holmecu, čeprav se tu nismo veliko zadrževali, so nas ljudje radi sprejemali. Baštejevi, kjer sem doma, so nas prosili, naj gremo raje drugam, ker so nas ljudje preveč poznali. To bi lahko nakopalo nepotrebno nesrečo. Zato smo se zadrževali bolj v okolici Šmarjete in Pliberka.

Naše delo je potekalo v najlepšem redu vse dotlej, ko je šla čez Dravo še ena četa partizanov. Nemci pa so jo onstran Drave naglo napadli in jo povsem uničili. Tudi ta enota je bila sestavljena iz odličnih in predanih fantov, pripravljenih na največje napore, pač pa ni bil dober poveljnik. Pozneje smo celo zvedeli, da je bil v zvezi s sovražnikom in mu je on omogočil razbiti četo. Zaradi tega bi jo kmalu staknili tudi mi. Ko smo ob določenem času prišli na kraj javke in smo prek Drave z baterijo poslali dogovorjeno znamenje prepoznavanja, so se onstran reke pojavili številni neznani znaki: svetlikanje baterij, prižiganje vžigalic in podobno. Ker nismo dobili pravega odgovora, smo se začeli spogledovati in obotavljati. Kaj naj vendar pomeni vse to? Od ljudi smo poprej zvedeli, da so tam pred dnevi slišali močno streljanje, ki je prihajalo z one strani Drave. Zato smo to in pa svetlikanje nujno spravljali v zvezo.

Kaj pa če so tisti, ki so nam svetili, morda porazgubljeni tovariši in čakajo na kakršnokoli zvezo? Utegnili bi biti, zato potrebujejo pomoč. Kaj je z našimi tovariši, da ne vedo za prave signale?

Vsekakor je bilo nekaj narobe in močno sumljivo. Vendar sem se po krajšem premišljevanju odločil in se prosto-voljno javil, da grem kljub vsemu prek vode pogledat, kdo je tam. Pridružil se mi je še Ciril — in porinila sva čolniček v vodo. Počasi in previdno sva drsela čez reko in se napeto približevala levemu obrežju. Kam morava, ni bilo težko razbrati, ker so se svetlobna znamenja pojavljala še kar naprej. Le kako morejo biti tu tako neprevidni? Ali pa je bila stiska tako velika?

Ko je bil čolnič le še kakih dvajset metrov od brega, sva zaslišala klice:

»Tovariši, pridite nas rešit!«

Napetost v nama je malce popustila, ker sva zdaj vsaj vedela, da so tam naši ljudje, čeprav sva pomalem še vedno sumila, da je vse to lahko tudi prevara. Kljub temu pa sva zaveslala k bregu. Še z vode sva prepoznala nekaj naših fantov, zato sva hitro pristala. Na bregu sva našla devet ovčarišev, ki so bili že na prvi pogled z voljo in močjo pri koncu. Vsi hkrati so se hoteli ukrcati na najin mali čolnič, ki je mogel prepeljati le po dva. Komaj sva jih pomirila in šele po dolgem prepričevanju in zagotavljanju sem jim dopovedal, da bom po enega zvozil čez reko. Zato pa morajo biti poslej tiho in brez prižiganja kakršne koli svetlobe.

Začelo se je mučno opravilo. Čolnič sem toliko časa preganjal čez Dravo, da je bilo končno vseh devet tovarišev na naši strani. Zdaj nas je bilo petnajst. Čeprav ta večer Bojevih kurirjev ni bilo na zvezo, sem bil vendarle zadovoljen. Rešeno je bilo devet ljudi, ki se sami niso znašli. Zelo verjetno bi bili kmalu prišli v smrtno nevarnost.

Krenili smo proti Holmecu. Tu bi te ljudi drug večer oddal kurirjem, ki so nas čakali med Holmecem in Lomom. Ko smo drugi večer prekoračili progo,

smo v gozdu blizu Libuč počakali, da se je zdanilo. Zjutraj smo hoteli naprej, a nas je dočakalo presenečenje. Ugotovili smo, da smo zašli v nemški obroč in so na vseh važnejših točkah močne zasede. Kaj zdaj? Komandir Domen je vedel, da tu kot domačin še posebno poznam teren in tako sem bil spet tisti, ki naj bi nekako to skupino izpeljal iz obkolitve.

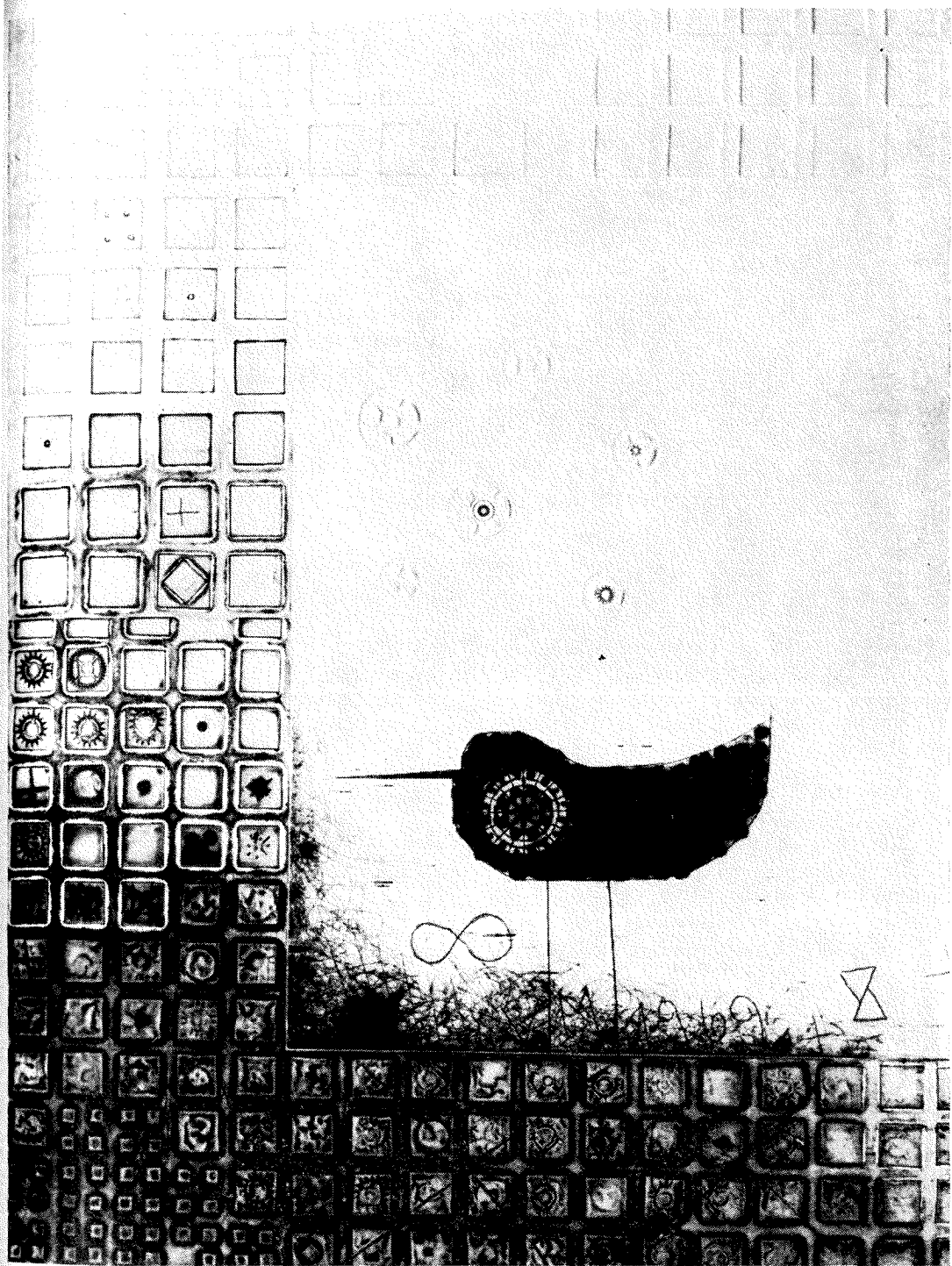
Zahteval sem najstrožjo tišino in potem smo se po najskritejših stezicah, pa po neizhojenem svetu in med gostim smrečjem začeli plaziti nekam naprej. Drug od drugega smo bili po več metrov in se kakor mačke tiho plazili z nevarnega kraja. Seveda sem moral biti vseh skozi spredaj, zato sem na dveh krajih naletel na zasede. Ker pa sem nanje računal, sem jih vedno opazil prej kakor one mene. Zato sem se vedno tiho, ne da bi me opazili, umaknil nazaj v hosto, medtem ko so drugi takrat mirovali.

Pri tretjem poskusu, ko smo hoteli čez cesto, sem vendarle našel luknjo med tremi zasedami, ki so bile druga od druge oddaljene le po kakih 50 metrov. Vendar je bil teren tak, da smo tvegali in srečno sem jih speljal iz obroča.

Ko smo bili tako zunaj največje nevarnosti, smo odšli naprej skozi gozdove Holmeca in Lomskega vrha, ne da bi bili Nemci začutili, da smo se jim izmuznili. Od njihovih zased smo hodili zdaj le nekaj sto metrov, da smo tako lažje ugotavljali, če so nas opazili ali ne.

Vse je šlo po sreči, samo ena ovira je bila še nevarna: državna cesta, ki iz Mežice pelje prek Tehta na Libuč. Ko smo se ji približali po gozdu, zdaj z orožjem v rokah, smo kmalu ugotovili, da na tej cesti ni zased in je bil obroč obrnjen proti severu. Pač pa smo zaslišali ropot policijskih kamionov, ki so prihajali iz smeri Libuč. To je kazalo, da so nas nekje morali opaziti in nam zdaj hočejo naglo zapreti izhod.

Kar se je dalo naglo, smo cesto preskočili in stekli v bregove Pece. Naše ugotovitve so se izkazale kot pravilne. Ko smo bili že nekaj sto metrov nad ce-



Vladimir Makuc: Ptica I, 1969, barvna mešana tehnika

sto, so se prav na tem odseku in na tej strani ustavili prvi nemški kamioni in iz njih so hitro poskakali policisti. Naglo so ob cesti postavili zasede z mitraljezi in tako so zastražili vso cesto med Mežico in Libučami.

Mi pa smo se vzpenjali v strmine Peci in še ta dan prišli prek Rišperka h kapelici na Peci. To je tja, kjer danes stoji dom planincev in kip kralja Matjaža.

Spotoma smo se srečali s kurirji, ki so s te strani vzdrževali zvezo z nami. Tudi oni so se nam priključili in z nami

krenili nazaj po dolini Tople čez Končnikov vrh v Koprivno in v Solčavski rog. Tu smo se sestali s štabom koroškega odreda in mu poročali, kaj smo doživeli.

V začetku septembra pa sem bil tudi jaz dodeljen v Balinovo četo, ki je bila spet poslana v Svinsko planino. Tako sem šel s to enoto prek Drave, kjer smo doživljali trde boje.

Ko sem se ob koncu vojne vrnil domov, je bila domačija opustošena, oče je ležal na mrtvaškem odru. Tik pred kapitulacijo so ga ubili ustaši.

## Boji za severno mejo

Janez Švajncar

Dogodki v Mariboru in severni Sloveniji pred petdesetimi leti so odmaknjeni, toda niso tonili v pozabo, kajti bili so izredno pomembni pri oblikovanju naše državne tvornosti. V političnih, narodnostnih, gospodarskih in socialnih razmerah so naši ljudje občutili prevladujočo moč germanizacije. Avstrijska vojna justica je v prvem letu svetovne vojne zagrešila na slovenskem jugu monarhije mnogo zločinov. V Sloveniji so v prvih štirinajstih mesecih vojne postrelili in obesili 469 ljudi, na slovenskem Štajerskem pa je šlo v zapore na stotitne slovenskih inteligentov, duhovnikov, zavednih Slovencev. Narodnostno razmerje med Nemci in Slovenci ponazarjajo podatki, da je bilo v letu 1919 v Mariboru 27.000 tisoč prebivalcev, od tega samo tri tisoč Slovencev. Povsod so bili nemški župani, slovenske župane so imeli le v Rušah, Središču ob Dravi, Smarju pri Jelšah, Sentjurju pri Celju, na Vranskem in v Velenju. Zato je bilo to, kar so storili borci za osvoboditev Maribora in severne meje, tembolj tvegano. Njihovemu pogumu, preudarnosti, pripravljenosti in ljubezni do domovine

gre zasluga, da so ti kraji lahko zadihali v svobodi.

Vrste Maistrovih borcev so danes že zelo razredčene, spomin v preživelih pa je enako živ, kot je bil takrat, pred petdesetimi leti. Jože Malenšek je še edini iz svoje skupine, nadporočnik in poveljnik, ki je s svojim moštvom razorožil nemško vojsko na četrtem odseku v Mariboru, južno od Drave in vzhodno od Tržaške ceste to je na Podbrežju. Takole pripoveduje:

Dne 26. oktobra 1918 sem prišel z Dunaja, kjer sem bil na zdravljenju v bolnišnici in sem visel med življenjem in smrtjo. Dobil sem dopust, javiti pa sem se moral v mariborski meljski vojašnici. Komandant kadra polkovnik Kobilanski mi je zabrusil: »Zakaj mi niste sporočili, kje ste! Vi ste slab oficir!« Ko sem mu odgovoril: »To ni moja dolžnost, to je dolžnost bolnišnice,« me ni hotel poslušati.

Dne 29. oktobra je bila razglašena v Ljubljani in Zagrebu svobodna država Slovencev, Hrvatov in Srbov, V Mariboru je bilo ta dan precej napeto. Zbrali smo se v Narodnem domu — v seda-

njem domu jugoslovanske ljudske armade. Tam so bili stotniki Vaupotič, Rakuša, Dic, Šilih in nadporočniki Luknar, moj brat Lojze in jaz. Nobenega od teh ni več med živimi. V lovski sobi je tedaj sedel major Maister in rekel: »Počakajte me.« To je bilo veliko slavlje in bili smo navdušeni, ker je bila razglašena odcepitev slovenskega ozemlja od Avstrije. V Narodnem domu se je zbralo polno vojaštva in civilistov, ker je bila v njem tudi restavracija. Okoli doma se je začela zbirati nemška fakinaža. Nena doma je priletel s ceste kamen na mizo, zadel je steklenico vina in kupice so bile zdrobljene. Vojništvo je bilo razburjeno, planili so ven med fakinažo, ta pa se je razbežala. Mimo Narodnega doma je prikorakal z oddelkom vojaštva podporočnik Gračner. Na čelu oddelka so nosili slovensko zastavo. Medtem je blizu Glavnega trga nemška patrulja aretirala kurata Krušiča, ker je imel na kapi slovensko kokardo. Ko je za to zvedel poročnik Skvarča, je prihitel v Narodni dom in posredoval, da so kurata odpeljali v dravsko vojašnico, kjer so bili zapori. Gračner in vse vojaštvo so odšli v zapore, razorožili stražo in izpustili zapornike. Nato je vojaštvo odšlo pred nemško Kazino in tam razbilo šipe. Nemci so takoj obvestili mestnega komandanta polkovnika Holika. Ta je pozval vojaštvo iz meljske in tržaške kasarne. Med tem pa so se Slovenci porazgubili. Nastala je preiskava, a nihče ni nikogar izdal.

Trideseti oktober je minil mirno, 31. oktobra pa smo se spet zbrali v Narodnem domu isti oficirji kot pred dnevi. Vsi smo bili dobro razporejeni, stotnik Vaupotič je govoril z Maistrom. O čem sta se pogovarjala ni hotel povedati. Okoli 11. ure ponoči je prihitel Vaupotič nazaj k nam in rekel: »Pjebi, jutri morate biti ob šestih zjutraj vsi v kasarni in morate imeti s seboj pištole.« Potem smo odšli iz Narodnega doma v kavarno Meran — to je bila hudo nemška kavarna. Tam smo sedeli, ko pa je ura odbila polnoč, smo vsi vstali in za-

pelili: Hej, Slovani! Zahtevali smo, da morajo tudi Nemci vstati. Drhteli so od strahu, a so nas le ubogali. Naposled smo se razšli, 1. novembra ob šestih zjutraj pa smo se zbrali v kasarni. Oficirsko zborovanje je bilo naročeno za 10. uro. Mestni komandant Holik ni upošteval tega, pa je sklical zborovanje za osmo uro. Maister ni bil navzoč. Tedaj pa je vstal stotnik Vaupotič in vprašal, zakaj majorja Maistra niso pozvali, in dodal, da zborovanja ne sme biti brez Maistra. Naposled so le poslali po Maistra. Ta je prišel in zborovanje se je pričelo. Zborovanja so se smeli udeležiti samo polkovniki — štabni oficirji in stotniki, medtem ko so nadporočniki in poročniki ostali na dvorišču. Holik je v govoru plediral za Avstrijo. Vse je izzvenelo tako, da bi Maribor pripadal nemški Avstriji. Major Maister je vstal in rekel: »Tega ne priznam. Maribor razglašam za jugoslovansko posest in prevzamem v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vso Spodnjo Štajersko. Kdor se mojim poveljem ne bo uklonil, pride pred moje vojno sodišče.« Njegov nastop je učinkoval, na obrazih navzočih častnikov se je pokazala zbeganost in s tem je bilo zborovanje končano. Potem je Maister velel zatrobiti alarm. Vse vojaštvo se je zbralo na dvorišču kasarne in tu so se Slovenci ločili od Nemcev. Nemškim vojakom je Maister dejal, da lahko odidejo domov, slovenskim pa je rekel: »Domovina vas kliče, ostanite še.« Nemško vojaštvo je odšlo. Tedaj sta protestirala stotnika Cotije in Kremljing, češ da je to izdaja. Stotnik Vaupotič ju je osmešil, jaz pa, ki sem stal poleg njega, sem bil pripravljen, da bi uporabil pištolo, če se onadva ne bi odstranila. Major Maister je zapovedal Vaupotiču, da je treba zakleniti vse pisarne in skladišča ter pregnati iz njih nemške oficirje. Vaupotič je dal to nalogo meni in Luknerju. Vsi so se uklonili, le s podpolkovnikom Huberjem sem imel hude nepravilike. Očital mi je izdajstvo in odrekanje pokornosti po činu višjim predstojnikom. Odgovoril sem

mu, da on ni več moj poveljnik, in naj se odstrani iz pisarne. Dolgo se je obotavljal in ni hotel oditi. Rekel sem mu: »Gospod obrstlajtnant, če ne zapustite lokala, bom uporabil pištolo.« To je zagleglo in se je odstranil. Ob 11. uri so bile vse pisarne in skladišča v naših rokah. Maister je bil medtem že v tržaški kasarni, podčastnika Slobodnik in Žohar sta prevzela artilerijsko kasarno, v kavalerijski kasarni pa ne vem prav, kdo je bil.

Narodni svet je še isti dan dopoldne imenoval majorja Maistra za generala. Naslov generala je bil velikega psihološkega pomena tudi za avtoriteto med samimi Slovenci. Predsednik narodnega sveta za Štajersko Verstovšek, ki je bil tudi član narodne vlade v Ljubljani, je še nekaj pomišljal o tem predlogu. Vedel je namreč, da bo moral to imenovanje zagovarjati pred vlado, podpredsednik Rosina pa je bil brez pomislekov takoj za Maistrov predlog. Tako je Narodni svet za Štajersko napisal odlok o imenovanju 1. novembra 1918.

Maistrov dostojanstven in odločen nastop na zborovanju proti Holiku je bil na splošno nemško nacionalistično in subordinacijsko miselnost avstrijskih častnikov nekaj nezaslišanega in neznosnega. Maistrovo tveganje je bilo toliko večje, ker je imel na voljo le neznatno in slabo organizirano slovensko vojaško silo.

Takojšnje imenovanje Maistra za generala je bilo zelo potrebno, ker je tedaj prišel iz Gradca neki poveljnik in je hotel prevzeti garnizijo v Mariboru. Namera mu ni uspela, zato je rekel: »Ist nichts zu machen« in se odpeljal nazaj, od koder je prišel.

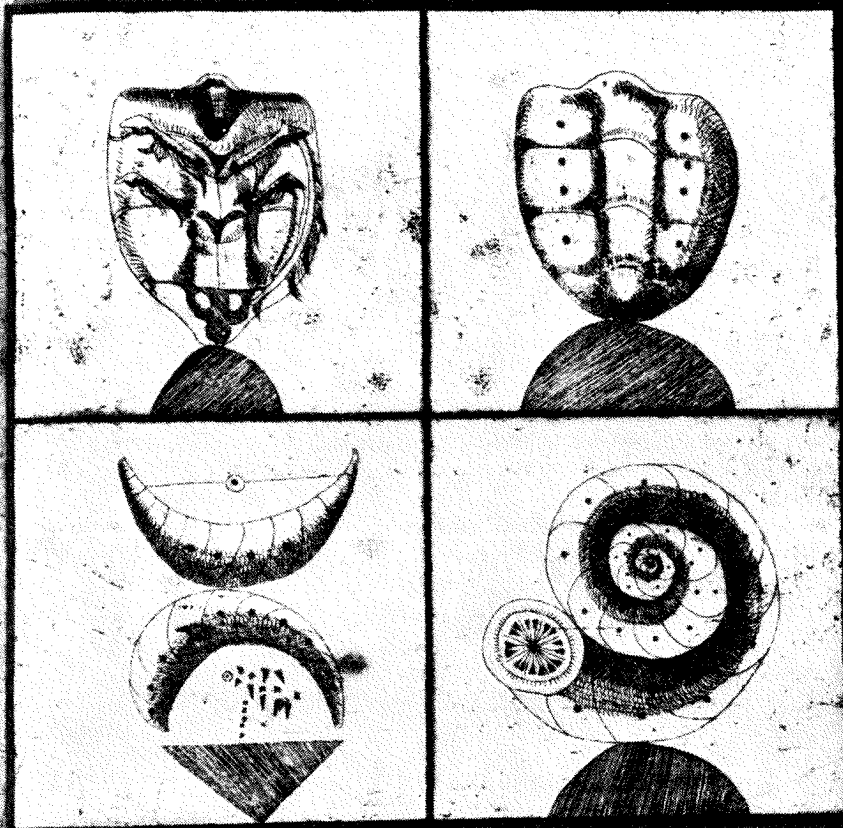
Prepustimo besedo tovarišu Jožetu Malenšku.

»Jaz sem postal poveljnik odreda 87 mož, ki so še ostali v kasarni. Tudi nekaj Slovencev je odšlo domov. Razpostavil sem straže na najvažnejših mestih v Mariboru in v Bohovi, kjer je bila smodnišnica. To se je zgodilo dopoldne 1. novembra, popoldne pa so pričeli prihajati

iz vseh krajev slovenski oficirji, prišel je celo en srbski podporočnik in smo ga tu ustavili. Tako se je začela utrjevati nova slovenska vojaška moč. Slovenci so prihajali prav tako naslednji dan, to je 2. novembra. A tudi Nemci niso mirovali. Zbirali so vojaštvo Schutzwehra. Pravili smo jim zelena garda, ker so imeli na kapah zelene kokarde. Seveda je hitro narasla, ker je bilo v Mariboru, ki je imel 28 tisoč prebivalcev, samo tri tisoč prebivalcev, ki so se priznavali za Slovence. Tako je zelena garda postala nevarna naši vojski, Maister je na svojo roko razglasil mobilizacijo. To je bilo 9. novembra. Čez tri dni se jih je priglasilo toliko, da smo lahko organizirali prvi pešpolk, mariborski pešpolk, potem pa še artilerijo in kavalerijo. Tukaj smo organizirali tudi tržaški bataljon, ker se Primorci niso hoteli vrniti domov, saj je bilo njihovo ozemlje pod italijansko okupacijo.

Ponoči smo patroljirali po mestu mi, a tudi nemška zelena garda. Dne 18. novembra so patrolje začele streljati na mostu in tu je padel slovenski dragonec Vauhnik, doma od Miklavža. Nemci so vedno bolj grozili Slovincem in v različnih gostilnah so bili medsebojni pretepi. Ko se je to razvedelo, je bilo zvečer istega dne v meljski vojašnici veliko oficirsko zborovanje. Sklenili smo, da pošljemo generalu Maistru deputacijo z zahtevom, da razoroži zeleno gardo. V to deputacijo smo bili izvoljeni nadporočniki Lah, Bukovec in jaz. Maister je imel svoj stan v okrajnem glavarstvu. Ko smo prišli k njemu in razložili naše zahteve, nas je zelo prijazno sprejel — vedel je že vse, kar se je zgodilo, in nas potolažil z besedami: »Vem vse in vse bo prišlo v pravam času.«

Dne 22. novembra je general Maister telefoniral v kasarno, naj se vsi oficirji zberemo v menzi, kjer bo z nami kosil. Prišel je ob tričetrt na dvanajsto, ko smo bili vsi zbrani. Pozdravili smo ga z velikim veseljem — zbranih nas je bilo kakšnih sto oficirjev — on pa je bil nasmijan. Pokosili smo in potem še pose-



*Bogdan Borčić: Školjke, 1970, jedkanica in barvna akvatinta*

deli skupaj. General Maister je vstal in rekel: »O vsem, kar vam bom zdaj povedal, mora vsak molčati kakor grob. Izdajalcev ne sme biti med nami.« Potem nas je zaprisegel in nam povedal, da bo nemška zelena garda v noči od 22. na 23. november razorožena. Nastalo je velikansko veselje in nato je odšel. Zvečer ob 9. uri je poklical k sebi Škrabarja, Cvirna, Vaupotiča, Dolarja, Gračnerja, Kosa in mene. Razložil nam je ves načrt, kako moramo razorožiti nemško vojsko v Mariboru. Napad je treba pričeti 23. novembra ob štirih zjutraj. Razdelil je Maribor na štiri sektorje. V prvem je bil poveljnik stotnik Kos, z nalogo, da razoroži sektor Tržaška cesta—Studenci na desnem bregu Drave. Drugi sektor: Maribor središče prevzame stotnik Dolar, tretjega: Melje poročnik Gračner, četrti sektor: Tržaška cesta—Pobrežje pa jaz. »Vsak mi mora poročati telefonično ali s kurirjem,« je dostavil.

Napad se je pričel točno ob četrti uri in Nemci so bili presenečeni. Padel je samo nemški poročnik Gugel. V 15 minutah je bilo vse razoroženo. Na naši strani ni padel nobeden. Maribor je bil naš. V akciji smo imeli dva topova na Ruški cesti pri šoli, dva topova na Tržaški cesti blizu kaznilnice in eno baterijo na Stolnem vrhu.

Zdi se mi, da ni minilo že toliko časa od teh dogodkov. Ukaz je bil: vsi oficirji in vojaštvo morajo biti v kasarni. Spal sem pri svoji četi. Ko sem dejal dežurnemu podčastniku, da mora zbuditi kuharja ob dveh ponoči, da bo skuhal kavo, se je podčastnik nasmejal in rekel: »Kajne, danes pa bomo dali Nemcem po r...« Uspelo nam je tako naglo razorožiti Nemce, ker smo bili dobro pripravljeni in smo razvijali tovarštvo v naši vojski.«

Tovariš Jože Malenšek je mirno pripovedoval, toda modre oči na razoranem obrazu pod sivimi lasmi so se mu prižigale, kakor da doživlja danes vse tiste velike dogodke pred petdesetimi leti.

Za preskrbo mesta Maribor z živili je bil zadolžen narednik Karel Rakuša.

Takole se spominja osvoboditve Maribora:

»Takoj ob prihodu v meljsko vojašnico, to je bilo 3. novembra 1918. leta, sem bil dodeljen varstvenemu oddelku, ki je imel nalogo zastražiti važne objekte, kot so kaznilnica, železniški most in glavni kolodvor. Ni bil redek primer, da smo stražili neprestano tudi po štirindvajset ur. Ne dolgo za tem mi je poveljstvo meljske vojašnice poverilo nalogo organizirati v vojaškem skladišču pekarno. Seveda takrat v vojaškem skladišču niso poznali prave discipline in tudi težave s preskrbo kruha in drugih potrebščin so bile velike. Bil sem v vojaškem skladišču in se takoj lotil svoje naporne naloge. Napravil sem red in disciplino v pekarni in skladiščih ter poskrbel, da je bilo dovolj dobrega kruha. Vagonske pošiljke smo pošiljali na naše vojaške položaje, predvsem na Koroško. Bili so primeri, da sem kar sam moral prevzeti vagonski transport in ga spremljati na določen kraj. Kakor je bila važna naloga vojaških enot osvoboditev Maribora in Podravja, ravno tako je bila takrat važna preskrba vojaštva z živili. To nalogo, ki ni bila lahka, sem opravljal vse do 19. aprila 1919. leta.

Med vojaštvom je bilo izredno navdušenje. Slovenci smo bili enotni. Dobro se spominjam prvega pohoda po mariborskih ulicah na Glavni trg, kjer je bila velika vojaška parada pred generalom Maistrom. Na čelu je igrala slovenska vojaška godba same slovenske in slovanske koračnice. Na Glavnem trgu je bil mimohod pred generalom Maistrom. Vsi smo bili navdušeni in gromko smo mu vzklikali, navdušenje pa je bilo tudi v mestu, kjer je bilo največ ljudi na današnji Partizanski cesti, koder smo korakali. Naši fantje in moške so se odzvali pozivu domovine. Najbolj so se izkazali Prleki in Rušani. Tudi med narodnoosvobodilno vojno smo Maistrovi borci sodelovali. Nihče od nas ni stal ob strani. Eni so bili pregnani v Srbijo, drugi so bili v taboriščih, tretji partizani. Tudi naš narodni heroj Alfonz Šarh,

ki je padel z legendarnim prvim pohorskim bataljonom, je bil Maistrov borec. Tudi Hrvatje so pri prebujanju slovenskega naroda dosti pomagali. Če je bila, recimo, v Ormožu kaka narodna prireditelj, jih je prišlo mnogo iz Varaždina, včasih tudi z godbo.«

Nadporočnik Beno Zeilhofer je pred petdesetimi leti osvobodil Gornjo Radgono, toda kot Maistrov borec je sodeloval v Mariboru, kamor je prispel 3. novembra 1918. leta. Tako se spominja tistih dni.

»V Mariboru sem se takoj javil na štabu obmejnega poveljstva. General Maister me je poslal v Melje v mariborski pešpolk. Tam sem prevzel v začetku rekonvalescentni oddelek. Skozi ta oddelek so šli vsi borci invalidi povratniki. Z vsakim smo se pogovorili in ga vprašali, ali hoče služiti v slovenski vojski. Takoj smo precej moštva spravili v začetno stotnijo, ki se je zelo povečala. V Mariboru je bila mobilizacija 9. novembra. Reorganizacija polka pa je bila en teden pred 23. novembrom, to je pred razorožitvijo nemške vojske. Tedaj je bil moj rekonvalescentni oddelek imenovan šesta stotnija. S podoficirji sem opravil prvo akcijo v Mariboru pri razorožitvi. Moja stotnija je dobila nalogo razorožiti mestno policijo na magistratu. Na Rotovškem trgu 5 je bila oficirska rezerva, 20 oficirjev, ki so bili pripravljeni za nemške potrebe. S policijo je šlo teže, z oficirji pa lahko, ker smo jih presenetili. Brez te taktične poteze ne bi bili uspešni. V desetih minutah smo z njimi vse opravili. Oficirjem sem rekel, naj se naslednji dan ob desetih zberejo na štajerskem obmejnem poveljstvu, kjer bodo dobili vsa nadaljnja navodila. Ko sem opravil svoje delo na magistratu in Rotovškem trgu, sem takoj o tem poročal generalu Maistru. Takrat sem se prvič sestal z njim. Name je napravil močan vtis. Bil je impozanten, prijazen in vesele skozi tovariš. Podobne vtise o njem so imeli tudi drugi kolegi.

Moja stotnija je bila v drugem bataljonu. 25. novembra 1918. leta so že

tri čete odšle na železniško križišče Špilje—Radgona—Gradec. Jaz sem ostal s svojo stotnijo v Mariboru. Nekaj dni pred 1. novembrom so me poklicali na obmejno poveljstvo, tu sem dobil navodila, da se odpeljem z železniškim transportom prek Špilja in zasedem Cmurek in Radgono. Ker so strojevodje štrajkali, je moral Slovenec Jager voditi lokomotivo. Pri mojem transportu je bil navzoč tudi železniški uradnik Lojze Kovačič, domačin iz Radgone, ki je prevzel radgonski kolodvor. Tako sem se tudi z njim lahko kaj pomenil in mi je bil velika opora med radgonskim službovanjem.

Bili smo z vseh vetrov, mislim po doživetjih in izkušnjah. V Radgoni sem ostal od 1. novembra 1918 do 4. februarja 1919, ko so se pričeli boji. Bili smo dan in noč na oprezu. V Radgoni sem odšel s 150 možmi in dvema strojnicama, potem pa je to število naraslo na šest strojnic in na 205 vojakov, podoficirjev in oficirjev. To so bili večinoma Prleki in so se zelo izkazali. Naših ljudi v Radgoni je bilo malo, skoraj vse je bilo nemško in na vseh položajih so odločali Nemci in nam bili sovražni.

»Samostojno sem ukrepal,« pripoveduje tovariš Zeilhofer o tistih dogodkih. »Iz Špilja sem telefoniral nemškima poveljstvom v Radgoni in Cmureku kot predstavnik antantne vojske z zahtevo, da mi izročijo orožje. V Cmureku so že na kolodvoru čakali in oddali orožje, v Radgoni pa so protestirali, češ: ‚S kakšno pravico prihajate k njim!‘ Tam me je na kolodvorski postaji pričakal občinski nemški odbornik in začel ugovarjati. To mesto je imelo slovensko šolo in cerkev, vse drugo pa je bilo nemško. Nisem imel drugega izgovora, kot da sem rekel: ‚Prihajam v imenu močnejšega.‘ Na kolodvor sem prišel okrog osme ure zvečer. Povsod naokoli je ležala tema, debata se je razvlekla in četa se je pripravljala za pohod v mesto. Kolodvorska postaja je bila skoraj kilometer daleč od mesta. Če bi se bili Nemci uprli, bi bil nastal kaos, ker je bila noč. Imeli smo

veliko srečo. Okrog pol devete ure sem prispel na Glavni trg v Radgono in tu odslovil vse nemške oficirje. Tam je bilo pet kasarn in obstal sem pred vprašanjem, katero naj izberem za svoje moštvo. Zunaj so streljali. Razpostavili smo straže.

Drugi dan sem začel prevzemati Radgono. Bilo ni nobenega komisarja. Vse je šlo skozi moje roke. To je bilo zelo odgovorno in težko, ker sem le bil samo vojak in naj bi opravljal še vse oblastne naloge. To so drobci, ki jih noben radgonski borec ne more pozabiti.

Tretji dan po tistem smo dobili poročila, da prihajajo proti Radgoni nemške in madžarske čete. Čeprav jih ni bilo, sem poskrbel za popolno pripravljenost moštva.«

Kdor sam ni doživeljal tistih dogodkov pred petdesetimi leti, le težko razume veliko dejanje Maistrovih borcev. Bilo jih je okoli 1500, zelena garda v Mariboru pa je vključevala 6000 mož. Doseženi uspehi pri osvoboditvi Maribora in severne Slovenije so plod dobre organizacije in taktike slovenskih borcev, ki so ljubili svojo domovino.

Beno Zeilhofer se nadalje spominja:

»V Radgoni sem dobil 30 vagonov materiala in sem ga poslal v Maribor za našo oborožitev, prav tako precej konj. Posebno se je izkazal veterinar Baša.

Radgona je imela pet kasarn in jahalnico, ki je bila polna vojaškega materiala. Uspelo mi je, da sem vse to pred boji odposlal po železnici v Maribor, ki je bil razdeljen na sektorje: Maribor-mesto, na marenberški, cmureški in radgonski sektor. Poveljstvo nad Cmurekom in Radgono sem imel do 15. novembra 1918, nato pa je bil moj vod zamenjan s sedmo četo kapetana Rosine. Kar precej odgovornosti je bilo, saj se je področje raztezalo 20 km v širino in 15 kilometrov v dolžino. Ko sem prišel v Radgono, je bilo tam 250 nemških vojakov, potem pri napadu pa je njihovo število naraslo na tisoče, ker so vsi aktivno in pasivno pomagali. Moja sreča je bila, da sem tam zaplenil še dva mitraljeza

in mnogo nabojev za puške. Tako sem bil neodvisen od Maribora, ki mi je samo enkrat poslal v pomoč 50 mož.

Sredi decembra 1918 so bile slovenske čete na odseku Štajerskega obmejnega poveljstva na črti, ki je v nadaljnjem niso več prestopile in so jo obdržale v glavnem do podpisa senžermenske pogodbe. Izvzeta je Labotska dolina na Koroškem, kjer so se stvari že od vsega početka razvijale drugače.«

In tako se spominja dogodkov doktor Maks Pohar:

»Bil sem pri 47. mariborskem pešpolku in že od oficirske šole označen za politično nezanesljivega. Ker že dalj časa nisem imel dopusta, so me s tirolske fronte poslali 4. oktobra 1918. leta v Maribor. Tu je moj dom, rojen sem na Studencih v slovenski družini. Rekli so mi, da se moram čez dvajset dni vrniti, a se nisem, marveč sem ostal v Mariboru. 29. oktobra sem odšel na sprehod v park in tam sem bil po naključju navzoč, ko je dijaška mladina manifestirala za novo Slovenijo. Razobesili smo zastavo in navdušeni peli našo himno.

Oficirji smo se v glavnem držali Narodnega doma, kamor smo prihajali zaradi pričakovanih sprememb glede na položaj na frontah, in ker so govorili, da Avstrija razpada.

Kot Maistrov borec sem se udeležil akcij v Mariboru od 1. novembra do 20. decembra 1918. leta. Takrat je bila naša štajerska meja že kolikor toliko zasedena s prilično dosti vojaštva, nekateri prostovoljci — Maistrovi borci pa so bili razporejeni na službena mesta, ki so jih zapustili Nemci, mlajšim, zlasti študentom, pa so pustili nadaljevati študij. V drugi polovici decembra sem se tako vpisal na medicinsko fakulteto v Zagrebu; v januarskih semestralnih počitnicah — to je bilo 27. januarja 1919. leta ob demonstracijah pred rotovžem — pa sem bil v Mariboru. Čas in razmere so bile take, da sem še nosil uniformo, vendar brez šarže, na kapi pa sem imel slovensko kokardo.

Tistega krvavega dne sem videl mnogo ljudi. Ulice so bile polne, vse hiše so razobesile nemške zastave in tudi po izložbah jih je bilo polno. Vsak je pogledal na mojo slovensko kokardo in tudi marsikatero pikro sem slišal. V Gospodski ulici so stali stražarji in tudi na Glavnem trgu so bili. Množice so pritiskele naprej proti vhodu rotovža. V sredini se je pojavila velika zastava frankfurtarica. Ker množica ni mogla naprej skozi rotovski vhod, kjer so trdno stali stražniki, so zanihali spet nazaj. To se je ponavljalo. V tem času je od konca Gosposke ulice prišla v gosjem koraku vojaška patrulja, kakih 10 do 12 vojakov. Imeli so puške v rokah in so grede polnili puške s patroni. Postavili so se tik pred menoj. Ljudje so se norčevali iz teh »Paterl Soldatov«. Naenkrat zaslišim strel iz množice, zadel pa je bajonet na puški pred menoj stoječega vojaka. Vojaki so imeli svoje puške pri nogi. Projektil je švignil mimo mojega ušesa. Kot dolgoletni vojak na fronti sem dobro razložil, da je bil to strel iz pištole. Nato je začela množica še bolj

vpiti in je pritisnila na vojake. Ti so dvignili puške in ustrelili v zrak. Najbližja fakinaža je nato napadla vojake in jim hotela iztrgati puške iz rok. Ti pa so puške povsili in začeli streljati v množico. Repetirali so. Ko sem videl ljudi padati, sem skočil med vojake in zakričal: »Ne več streljati!« ter sem nekaj vojakom zbil puškine cevi navzgor. Vojaki so prenehali streljati. Nastop vojakov, streljanje — vse to se je zgodilo s tako naglico, da nisem niti vedel, če so tudi stražarji pri vhodu v rotovž kaj streljali. Mislim, da niso minile tri minute in Glavni trg, tako nabito poln, kakor je bil, je bil prazen. Ostali so le ranjeni in mrtvi. Tam niso streljali na povelje, temveč v samoobrambi.«

Se mnogo je spominov in mnogo pričevanj na dogodke pred petdesetimi leti v Mariboru in severni Sloveniji. Preživeli Maistrovi borci pripovedujejo o teh dogodkih in prav je, da tudi vsi, ki prihajajo za njimi, zvedo, kako je bilo takrat, ko sta zmagala ponos in pogum naših slovenskih fantov in mož v na videz brezupnih razmerah v bojih s premočnim sovražnikom.

## Od Begunj do Snežnika

Franc Dragovan—Hinko Wilfan

Svečana štirinštiridesetega je naš notranjski odred — tja sem bil prekomandiran iz Tomšičeve brigade, potem ko sem se udeležil napadov in likvidacij obeh belih postojank Veliki Osojnik in Graховo — taborili na Mramorovem. Snega je ležalo že čez kolena in prijetno je bilo dremuckati za toplo pečjo. Da bi se ne dolgočasili, smo prali in krpali obujke in zehali.

Tisti dan — pisalo se je 17. svečana 1944. leta — mi reče komandir: »Dragovan, pojdi no še ti s tremi v izvidnico. Je eden resda obveščevalec, ali ti si ti ...

So premladi, da bi jih pustil same ... Pa popazil!«

No, pa gremo proti Rakeku. To sami veste, da v izvidnici ne hodiš kar tako. Šli smo previdno — nič nismo govorili, le ušesa in oči smo napenjali.

Pridemo do vasi Begunje, tam pa udari po nas. Lahko si mislite, kako je v takem položaju. Vsakdo skoči v najbližje kritje, če ga le najde. Oni trije za vogale, jaz pa uderem v dolino — skočim prek potoka, tam pa me podere. Iz sedmih strojnic in treh malih metalcev min so sekali za menoj. Nikamor nisem

mogel. Vidim krvav sneg okrog sebe in tudi sam sem ves v krvi. Hočem na noge, pa je leva čisto odpovedala. Kar prekratka mi je bila. Pogledam. Stopalo je mahedralo in stegno je krvavelo in iz leve strani nad srcem je brizgala kri. Streljanje je ponehalo. Zagledam štiri belogardiste. Nič mi niso prizanašali. Udrihali so po meni, da sem mislil: »Franc, po tebi je.« Kolobarji so se mi delali pred očmi. Ko sem se zavedel, je ostal ob meni le še stražar, me je psoval in mi obljubljal, da me bodo ubili. Medtem so se oni vrnili in župnik je bil z njimi. Obide me zona ob trpkem spoznanju o bližnjem koncu; kaj drugega naj pomeni duhovnik, kot da mi bo nudil poslednjo tolažbo, potlej me bodo pa ustrelili. Da bi mu dokazali svojo privrženost, so se me spet lotili. Brez strahu in zapovedujoče je govoril. Nemočen kot sem bil, sem videl puškino kopito v zamahu. Razbil bi mi bil glavo, da ni župnik ujedljivo prestregel udarec z laktjo, potresal nekaj časa z razbolelo dlanjo in jo obližoval.

»Ranjeno divjad dotolčemo, ranjenega človeka pa ne,« je karajoče končal. Jako je bil hud. »Pozdravite ga, potem ga postavite pred sodišče, če ga imate za kaj,« je zahtevno rekel. »Kakor bo sodišče odredilo, bo, ni pa vam dano ranjence pobijati.« Upirali so se, ali obveljala je njegova.

Morali so se strinjati z njegovo odločitvijo. Sam je nekam odšel po pomoč. Kar toplo mi je bilo, ko sem spoznal, da je na moji strani. Vrnil se je s kmetom Medenom, ki je nosil vozne lestve. Naložila sta me in me odnesla v njegov hlev. Zdaj sem rešen. Kasneje pa, kakor bo, bo. Smrti sem za zdaj ušel, za potlej pa je še prezgodaj razmišljati. Rad bi se mu zahvalil, ali ni ga bilo več v hlev. Prišla je domača hčerka in me po zdravniško previla. Spraševala me je po tem in onem, ali od bolečin sem medlel in bil nesposoben odgovarjati ji, kaj šele zaplesti se v pogovor. Ni treba posebej povedati, da me je pošteno hranila.

Za njo je kmalu prišla begunjska učiteljica-aktivistka, kakor jo je prej hčerka napovedala. Ker sem bil okrepčan in zato še kar pri moči, sem bil za pogovor že bolj sposoben.

»Da, od Metlike sem doma. Z Lokvice,« sem ji priznal, ko me je po govorici prepoznala za Belega Kranjca. Ko sem ji povedal, da se za Franca Dragovana pišem in sem iz notranjskega odreda, sva bila z osebnim popisovanjem pri kraju.

»Poslala bom kurirja po partizane,« je rekla, »da bodo prišli po vaju.«

»Po naju?« sem začudeno vprašal.

»Da, gori leži še eden,« je dostavila čez čas.

»Kateri? Kako se piše?« sem radoveden pohitel z vprašanjem. Ker pa je le molčala in se izogibala pogledu, sem se vznemirjen prepustil ugibanju, kdo bi neki bil. »Kaj ga, tovarišica, nisi vprašala?« Vrtal sem s pogledom vanjo, da bi odkril resnico.

Odkimala je.

Vrabca, ženska ne mara nobene ziniti. E, mi je kanilo v glavo, tu nekaj ne bo v redu. Seveda, od vsakogar izveš ime, le od mrtvega ne.

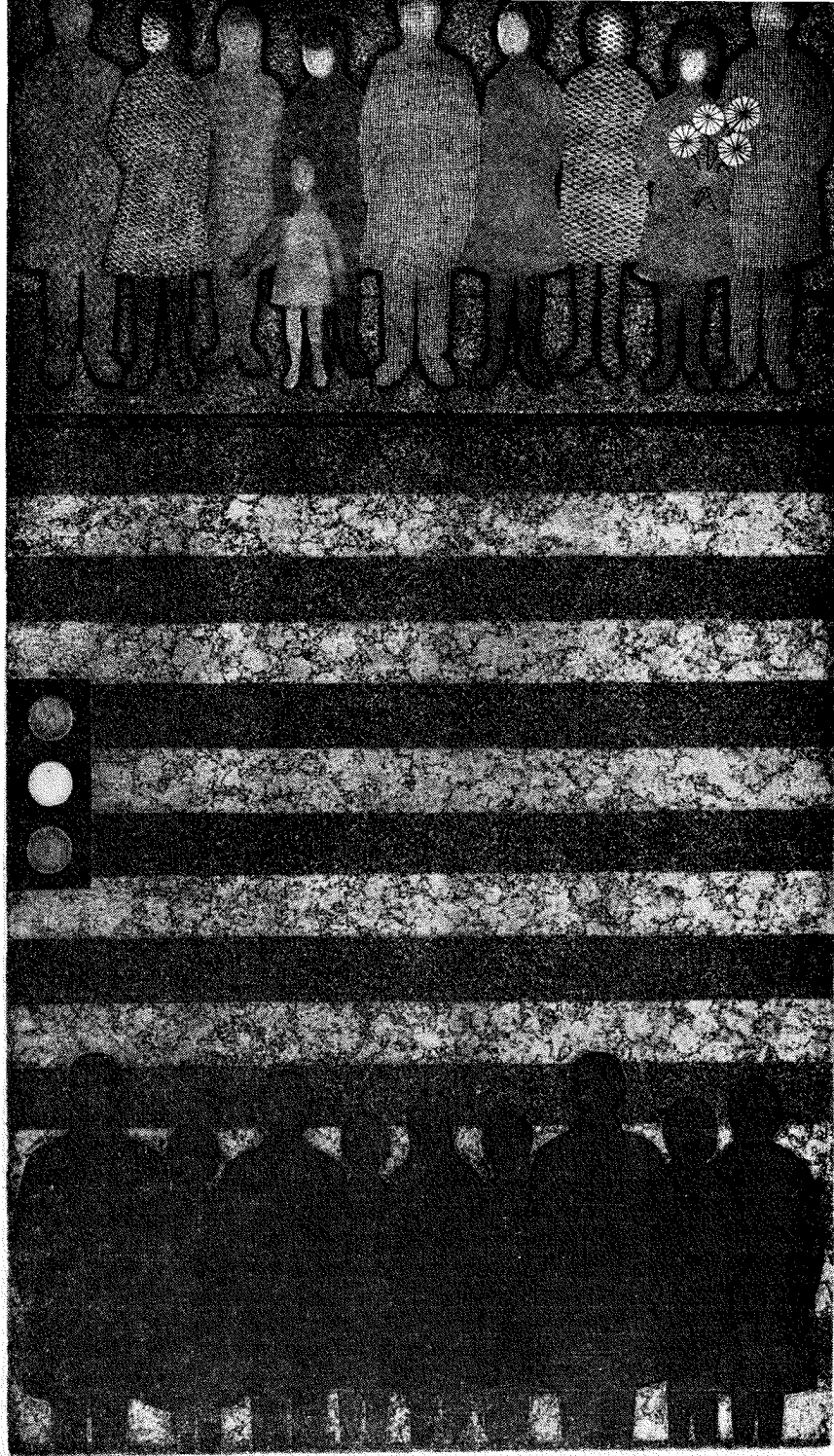
»Mrtev?«

Pokimala je. In stran je bila obrnjena. In spoznal sem, da ji je hudo, ker je globoko vzdihnila, pritajeno smrknila in z robcem si je dajala le predolgo opravka.

V temi me je obhajala slabost. Nisem mogel misli prignati do kraja. Zmanjkalo me je, in ko sem se zbudil, sem se je komaj spomnil. Poiskal sem si novo, bolj prijetno predstavo in se ukvarjal z njo, dokler nisem spet zaspal.

Prek polnoči je bilo — vsaj rekli so, da je — ko so prišli s sanmi pome, me previdno naložili in tihi stiski rok treh ljudi v temi mi niso bili tuji.

Spotoma so položili k meni mrliča in šlo je tiho kot za sprevedom. Vprega ni zvončkljala, škrtanja po kamenju ni bilo — toliko je bilo snega — le konja sta kdaj pa kdaj zasopla, voznik je tleskal in z jezikom priganjal, zadaj sedeči in



*Tinca Stegovec:*  
*Na prehodu, 1967,*  
*akvatinta*  
*in vernis-mon*

v koc zaviti spremljevalec je objemal puško in vsi trije nismo ene same besede spregovorili.

Ustavili smo se pred obzidanim pokopališčem. Preden so mrliča izložili, sem vprašal: »Kdo ima uro?«

Nihče je ni imel.

»Pa jaz jo slišim, imamo je pa ne,« sem jim zagotavljal. Res so jo našli pri mrtvem partizanu. Ko so ubitega — od strani skozi pljuča je dobil rafal — ropali, so zgrešili žepek za pasom. Zato sem jo vso pot slišal tiktakati. Prenesli so ga v mrtvašnico, mi pa za dne naprej čez Mramorovo, čez Bloke na Babno polje, koder sem prenočil, zjutraj pa na drugih saneh do javke. Iz loze so se izvili partizani.

»Tako, tovariš, kmalu boš v bolnišnici,« je dejal prvi.

»Dobro so ga zdelali,« je dejal voznik potih, da bi jaz ne slišal. »Vse smo videli, a pomagati nismo mogli,« je končal, kot da bi bil tudi on kriv mojih ran.

»Glava je cela, in to je glavno,« je rekel drugi partizan.

Tretji je spodbudno povzel: »Ne samo glava. Cel si. Nič ti ne manjka. Mesec ali dva — in šel boš, da ti bo še žal po naši bolnišnici.«

»Zdaj ti bomo zavezali oči in se šli malo slepe miši,« je veselo dejal eden, »tam te bomo okopali, otrebili uši, če jih kaj rediš — in počutil se boš ko v Mali Rusiji.«

Voznik mi je stisnil v roko škatlico cigaret in odnesli so me, a moja zahvala ga ni dosegla.

Ležal sem okopan, ostrizen in previt na smrečju — rekli bi da zadovoljen in brezskrben — ali trla me je skrb za družino. Ni mi dalo miru. Kaj če je žena že izvedela? To bo v skrb! Saj ji nihče ne bo povedal o mojih ranah, še manj o mojih počutkih, vsakdo bo zmanjševal, ona pa pretiravala.

Poslal bi ji po kom glas, ali ni je bilo duše, da bi mogel v Belo krajino. Sameval sem v teh mislih, na druge se še nisem privadil, dokler me ni radovedno ogovoril oslepel tovariš:

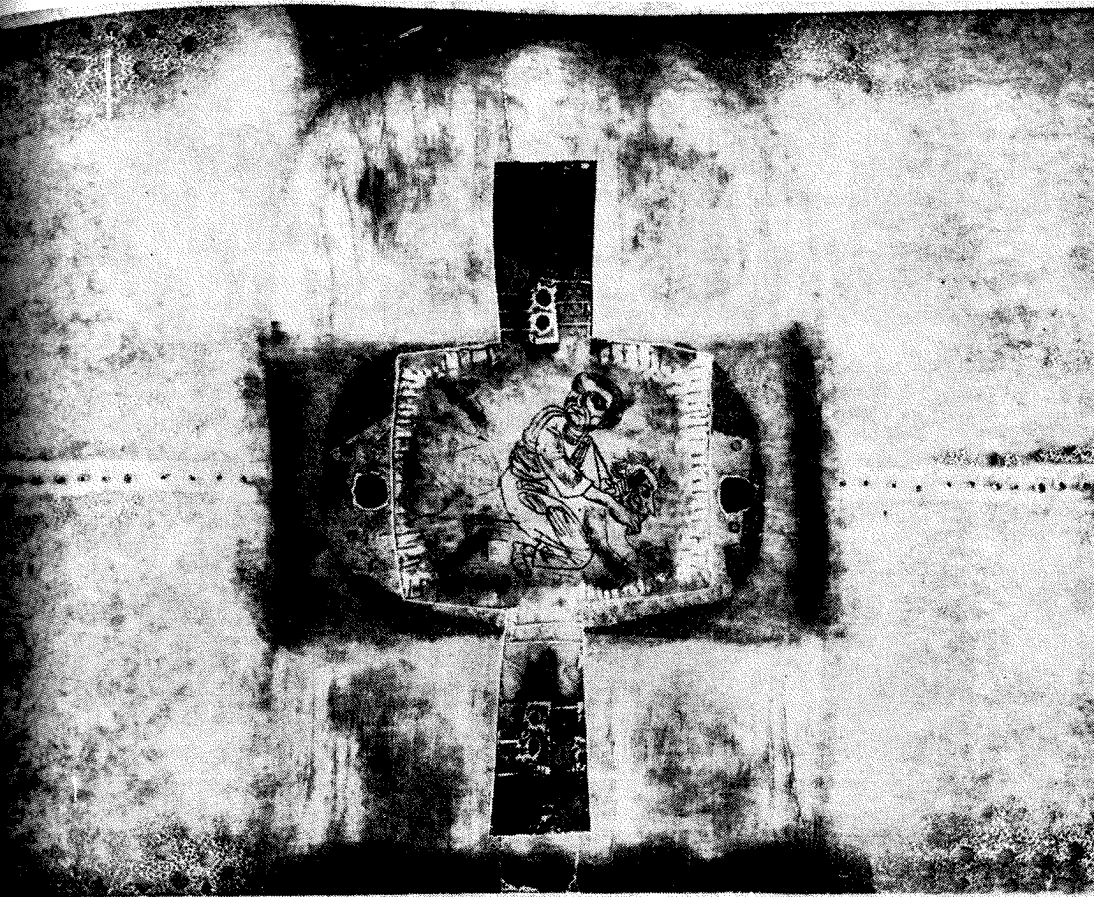
»Kaj, za Dragovana se pišeš? Mari Lojzov brat?« in ni čakal, da bi jaz kaj spregovoril, temveč je nadaljeval vzradoščeno: »E, z Lojzom sva skupaj minirala... Dobra prijatelja sva si bila... Glej, glej, ne bi si mislil, da se bom sestal z njegovim bratom.« To je bil Milan Kobal od nekod s Primorskega.

Bolnišnica, dragi moj, je bolnišnica. To se reče kraj reve, bolečin, stokanja na eni plati in na drugi velike požrtvovalnosti, prav ljubezni do nemočnega človeka, bi upravičeno rekel. Jaz — postavim — bi nikoli ne bil ne za zdravnika, še manj za bolničarja. Kje bi jaz gledal gnojne rane, jih spiral, vohal smrad, pomagal pri rezanju in žaganju razbitih štrcljev, kot sem jih tu imel priliko videti? V mojih očeh so veljali mnogo več kot najbolj pogumni borci. Dokler bom živ, jih bom v srcu nosil in samo lepo o njih govoril.

Končno se je vendarle pripetilo, da so — zame sreča, zanj nesreča — prinesli nekoga iz Bele krajine. Kajpak ga nisem prepoznal, tako zdelan je bil — in še mnogo mlajši je bil od mene. Prisluknem ob imenu Škof. Škofi so na Lokvici in v Dragomlji vasi. Slabotno je povedal, da je dragomeljskega Martina Škofa sin. Ubog je bil. Kot bi ne bil že zadosti ranjen, se mu je ognjilo najprej stegno in potem še laket. Od povsodi so iz njega pipali železo kot iz moje piščali koščice.

Trpel sem, da mi je odraslemu nerodno pripovedovati. Svetli trenutki so se posvetili, ko si je Tonič — tako je bilo dragomeljskemu ime — opomogel iz prve reve in je prišel še lokviški Tine Štefanov. Ta se je pisal za Stojniča in očeta so mu Lahi ustrelili že 1942. leta, takrat, ko so prišli po oba učitelja. Seveda jih nista čakala, ampak sta ubrala pot pod noge vse do Brezove rebri naravnost v I. belokranjski bataljon. Tonič je imel razbito peto, a Tine samo prestreljeno laket, ali ostal je na bolnišničnem pokopališču — toda o tem kasneje!

Zdaj bom za spremembo povedal, kako je nam trem sosedom bilo med ne-



*Meško Kiar: Caprichos: Učitelj (Kar je tvoje, bo odslej moje, sicer pa nisi lepo skrbel za imetje), 1969, barvna mešana tehnika*

poznanimi. Zdelo se nam je, da smo doma za pečjo. Le kadar je zbolelo, če si res preveč pozabil, da si ranjen, smo se iz oblakov vrnili na tla in smo razočarani še bolj božali razbolela mesta.

Ne vem več, kaj je bilo za vzrok, da sta vzela Drašičane in Radovičane v zobe. Eden je drugega vprašal, če ve, kako so Radovičani volka ubili. In ko je drugi dejal, da ve, so vsi ostali prisluhnili in ni ga bilo treba kaj prida prositi, da naj pove.

»A tako! Da ne veste štorije. Jaz ga sem, ti ga nisi, ki pa se je sprevrglo v Ti si ga, jaz ga nisem?«

»Veliko ste zamudili,« je abotno pripomnil Tine.

»Veste, je blizu Metlike vas in vasi velijo Radovica. Je bila žetev v kraju in so jo zalivali. Prinašali so polne bariljce in bariljske, zaplesali metliško kolo in se jim je mesec od sramu skril, tako so se ga nalivali. Takrat pa šine neka senca mimo. Da je volk, zine eden — in kar eden, to vsi. In zamahne prvi s cepcem po njem in zamahnejo vsi po njem. Je volk obležal in prvi vpije: »Ja ga sem, ti ga nisi!« Pa se pokarajo. Vsi vprek trdijo: »Ja ga sem, ti ga nisi!« Pa je bil tudi mesec radoveden in 'pokuka' nero-

da nerodna — prav v nepravem času iz oblaka. Tedaj pa mlatiči vidijo stegnje-  
no žival in vsak je spet dopovedoval —  
ali to pot drugače: »Ti si ga, jaz ga ni-  
sem! Ti si ga, jaz ga nisem!«

»Zakaj?«

»Zakaj! Ne veste?« Tonič je smeje  
podaljševal radovednost.

»Žival stegnjena, a oni se odpovedu-  
jejo... Hm! Zakaj?« je nekdo dejal po  
premisleku. »Dragovan, ti povej!« ... Ti-  
ne, povej no!« ali Beli Kranjci smo se  
skrivnostno režali.

»No!« jim je pomagal Tonič. »Kaj so  
ubili?«

»Volka!« je bil odgovor, Tonič pa je  
zamahnil omalovažujoče z roko in se po-  
skušal zasukati na ležišču.

»Volka, ali ne?«

»Revo ne!« je oponesel abotno. Ker  
se je spomnil, da ga le Beli Kranjec mo-  
re razumeti, je pojasnil takole: »Figo ve-  
ste. To ni bil volk.«

»Kaj pa?«

»Rihtarjevo tele.«

Za volka bi bila nagrada, za tele je  
bilo treba pa plačati. Zato so valili kriv-  
do drug na drugega.

Nekoč je povedal o radoviških kolih,  
ki da so vsa drvena, le klinci imajo dre-  
nove; in o cvrzavih kolih enako. Ne sa-  
mo o Radovičanih, marveč še o Drašiča-  
nih in Suhorcih in Jugorcih in semiških  
— sploh šokarskih — delo o Kočevarju  
smo povedali tisto »Senta!«, ko je rekel,  
»Kdor ljubi mene, ga njega bug. Kdor  
ga mojo ženo, ga njega bovt«, vendar je  
zdravnica morala zavreti našo pored-  
nost. Takole je rekla: »Tovariši, kakor  
nas vse neverjetno prijetno zabavate —  
in za to smo vam hvaležni — ne poza-  
bite na rane, da šivi ne popokajo.

Tine je slabel. Zdravnica Mica se je  
zaskrbljeno ukvarjala z njim.

Ozdraveli so odhajali, se vračali v  
enote ali v drugačne zaledne službe in  
novih ni zmanjkalo. Igra slepe miši ni  
marala nehati. Prinesli so tovariša z od-  
bitim stopalom. Nič neboljen in zlo-  
voljen ni bil. Skopan in ostrizen je le-

žal na žimnici, delil cigarete, se pogovar-  
jal in zaspal. Ni minilo pol ure, ko ga  
je šla bolničarka buditi. Ni ga mogla več  
priklicati v življenje.

Naročal sem bolničarkam, naročal to-  
varišem iz zaščitne čete, naj pošljejo  
glas ženi in naj kogarkoli in koderkoli  
pobarajo, kako je doma, ali so živi, ali  
more sama z otroki opraviti vse delo.  
Glasove sem pošiljal, glasu pa nobenega  
prejel. Prazno je bilo upanje, da koga  
iz naših krajev prineso, kot je bilo praz-  
no tisto, da bo Tonič ali Tine ozdravel  
in odšel domov. Želja je ostala želja.

V tem je prišla doktorica Nataša, ki  
je imela vse bolnišnice na brigi, in po-  
vedala, da grozi nemška ofenziva. Za  
nas so pripravljeni bunkerji. Nad nami  
ni bilo več neba, marveč smo stisnjeni  
kot sardine v pločevinki zrli v strop iz  
brun, ki si ga mogel z roko doseči. Šest  
dni se nismo niti premaknili. Vse je šlo  
pod nas. V smradu so se nam obračali  
želodci. Kadar se kdo ni več znal obvla-  
dati, sem mu zarinil injekcijsko iglo —  
in spet je bil mir za nekaj časa. Vsaj z  
njim. Sedmi in osmi dan je deževalo, ko  
da je konec sveta. Hudournik nas je za-  
lival z gruščem in zemljo. Pa kaj to! Pre-  
pečenec je zaplaval in kruh se razmočil  
in odneslo ga je. Dva dni smo dvigali  
glave iznad blata in poplave, da ne bi  
potonili. Taki smo bili, da se nas je trop  
volkov ognil — to pa je že škof Tonič  
povedal, kako je bilo.

Tine Štefanov ni maral v bunker. Ta-  
val je nekod, in ko so nas rešili, se je  
tudi on vrnil, ampak kakšen? Preminil  
je. Pogreb pa tak, kot ga nisem in ne  
bom doživel več. Ob bergljah, sede, čepe  
smo »stali« ob jami. Komisar je govoril  
in častno salvo so mu izstrelili. Zlasti  
midva sosedu sva bila prizadeta. Le kako  
bova to materi povedala, sva se spraše-  
vala in se bala že ob misli, koga bo naj-  
prej zadelo, da ji bo moral povedati.  
Ležala sva vsak na svojem ležišču in  
za roko sva se držala. Takrat sva se zna-  
šla v Beli krajini. Belokranjsko sonce  
naju je ščemeč obsijalo in pogledala sta  
se pasla nad Plešivico, nad Suhorjem,

nad belimi, zavitimi cestami, nad stelniki in redkimi brezami, nad slamnatimi strehami naših lesenih malih hišic, iz katerih si je dim iskal pot, nad škrbcem in plečatimi Gorjanci ter Kolpo, hrvatsko nižino prek nje, iznad vseh pa se je dvigal Klek kot oster čekan — pastir nad nižjimi griči in hribi.

Pet mesecev sem že bil vklenjen v snežniške gozdove in še ni kazalo, da se bo spremenilo po moji želji. Za silo sem si pomagal z bergljami, Tonič pa celo ne.

»Revo ne!« se je včasih hrustil in poskušal skakljati po eni nogi, oberoč se oprijema je odra in sten, a moral je na svoje ležišče.

Tedaj se je spet pojavila z zdravnikom Pištom zdravnica Nataša in nam nasmejano ter veselo povedala, naj se pripravimo na dolgo pot v Italijo.

»Z letali?«

»Kakšnimi letali?«

»V Italijo?«

Le kdo bi verjel? Nihče, vam povem. V Italijo pa smo najmanj verjeli. Saj smo se z Lahi vojskovali, zdaj pa tja brez boja! Letala? Kakšna letala? Čiga-

va letala? Da, zavezniška. Hm! Zavezniki pa so Angleži in Amerikanci kot Rusi. Čigava letala torej?

»Revo ne!«

»A da kaj?« je dejal Tonič in nezaupanje je sililo na plan.

Gal! Pa smo se napotili... Zavezanih oči kot ob sprejemu so nas 21. malega srpana 1944. leta prenesli do ceste, nas naložili na vozove, pokrili z rentahami in i-hot, bistahor!

Prepoznala sva po glasu voznika Tinčeta Komparetovega iz Metlike. Tudi jaz sem grešil in jo dobil po roki, ko sem nameraval dvigniti obvezo z očesa, da bi »pokukal« malo v svet.

Znašli smo se v Babnem polju, presenečeni smo bili nad prirejenim letališčem, a še nismo verjeli. Ležali smo in ležali do teme in noči, pred enajsto so zakurili ognje v dveh vrstah, mednje je prigrmelo letalo. Raztovorili so ga in nas vkrcali. Razen dveh smo vsi sedeli. Nad morjem je letalo padlo nižje. Rekli so, da zaradi drugačnega zračnega pritiska. Bodi tak ali tak — jaz se ne razumem na te stvari kot šolani ljudje — prispeli smo v Bari.

## Pobeg iz Piskra

Janez Govc

Za svoja leta je bil močan in ni mu bilo videti, da je še mlad. Ime mu je bilo Srečo. V partizane je prišel novembra 1944. Vključil se je v Tomšičevo brigado.

Borbe so bile hude, vendar pa je vsakdo vedel, da se v dolini godijo še strašnejše stvari. Če je komandant pričel pripovedovati o Dobrotinškovih fantih, ki so v Piskru čakali na smrt, pri tem pa zapeli Vigred se povrne, je vsem zastal dih in nastopila je mučna tišina. Zato so se v gozdovih čutili varnejše in daleč od vsega. Toda v ušesih jim je

še naprej šumela Vigred se povrne in zdelo se jim je, da jo slišijo prav iz Starega piskra.

Srečo je take pripovedi vedno poslušal z odprtimi usti in zdelo se mu je, da je kaj takega nemogoče... Zapi, preden greš na morišče? Še vedno ga je ubijalo in plašilo reglanje brzostrelk in strojnic, bal se je svinca, ki je letel iz njih.

»Kaj če me zadene,« ga je večkrat spreletelo, »če me zadene tako, da bom mrtev, tako že... Toda, če me zadene samo toliko, da bom obležal tam, še

poln življenja... Kaj tedaj? Naprej ni mogoče, nazaj ni vrnitve! Prepočasen bo in ujeli ga bodo!» Tako je kovalo v Sreču, v novincu. Moral bo v dolino in od tam v Pisker? Morile so ga misli, da bo nekoč obležal... Morda že jutri. Ujeli ga bodo in potem je konec. Čaka ga samo še smrt — zverinska smrt...

Toda nič takega se ni zgodilo. Boji so bili res vsak dan hujši, toda neke daleč se je že prikazovala svoboda.

Sovražnik pa tega, kar je pred leti z lahkoto dobil, ni hotel spustiti iz rok. Načrta, naj po vsej Sloveniji raste samo krompir, kjer bo Slovenec samo hlapec, se niso mogli znebiti.

Zima pa je bila huda, sneg, ki ga je bilo že več kot meter debelo, pa je še neprestano naletaval... Premraženi in lačni borci so se morali tolči proti številčno mnogo močnejšemu sovražniku.

Borbe pri Novi cerkvi so Tomšičevemu bataljonu prinesle precejšnje izgube. Zmanjkovalo je streliva in počasen umik proti Peškemu Kozjaku jih je komaj rešil pred razbitjem.

V takih dneh se je Srečo spreminjal v borca, ki se ni več bal smrti, ki je vedel, da vsaka krogla ne zadene!

Po nalogu IV. operativne cone je bil Srečo februarja 1945 dodeljen obveščevalnemu oddelku na terenu. Postajo je imel pod goro Oljko. Dobre zveze z železniškimi uslužbenci so mu omogočile, da je dobival poročila o premikih sovražnih čet in načrte važnih objektov.

Z Ivanom Tavčarjem, doma iz Grušovelj, sta imela obveščevalno območje: goro Oljko — Šentpeter — Dobrna — Ponikva. Zgodilo se je, da je Tavčar zbolel.

»Naj zdaj noč in dan po teh krajih, kjer so trhli štori postali svetilniki in vsako drevo grozeča pošast, križarim sam?!

In je šel... Hodil je že ves mesec. Trhli štori, ki so se še pred dnevi svetili tako strahotno, so počasi bledeli in tudi drevesa so izgubljala svoje strašljive oblike...

Vse je bilo polagoma sila preprosto... Tudi streljanje v dolini ga ni več dosti vznemirjalo.

»Le kod je sedaj Ivan? Morda je že zdrav in čaka samo še name?... Potem bova hodila spet v dvojce!«

»Da... vseeno je varneje v dvojce. Kaj, če je še zdrav? Ponj moram!«

4. aprila 1945 se je res napotil proti njegovemu skrivališču. Ivan je ležal v kotu bunkerja in njegove modre oči, ki so zrle izza košenih ličnic, so se mu zdele kot strah... Če je kje strah... so to njegove oči.

»Te je kdo videl?« je rekel še pred pozdravom.

»Menda nihče,« je začudeno odgovoril Srečo...

»Zdi se mi,« je zopet rekel Ivan, »da neprestano oprezajo tod okoli!«

»To je strah, Ivan...«

»Morda...« je podvomil.

Nastala je tišina, ki se je zdela obe-ma mučna.

»Oprezajo, praviš?« je zopet pričel Srečo...

Odgovor je že vedel, zato ga ni niti pričakoval...

Nekaj mučnega se je naselilo v to zatohlo, v zemljo izkopano klet. Koliko lepše je tam v gozdovih... Tu pa samo čakaš. Zunaj se je nekaj premaknilo... Obema je zastal dih. Roki sta jima brez moči obstali v zraku.

Srečo se je znašel prvi. Tiho je stopil proti vratom in jih odprl. Tik ob njih sta ležala dva Nemca, še trije pa so se po vojaško približevali zidanici...

Odskočil je od vrat in jih vročično zapahnil.

V tistem je že zadrdrala sovražni-kova brzostrelka.

Kot odmev pa se je od zadaj slišalo: Živa, živa...

»Ne, samo živa ne, čeprav je življenje tako lepo... Kratko je bilo!«... Misli o neizvršenih načrtih so se čudno mešale z razmišljanjem o obrambi...

Streljanje je za trenutek pojenjalo. Od zunaj je bilo slišati ostro zapovedovanje. Medtem se je Srečo počasi

plazil proti okencu, ki se mu je v tistem trenutku zazdelo kot strelna lina. Ivanu so še bolj izstopile oči, v rokah pa se mu je tresla nasekana ročna bomba...

»Obkoljena sva,« je tiho rekel Srečo, čeprav je bil o tem prepričan že prej.

»Obkoljena torej.«

Sprožil je tudi Srečo in skoraj hkrati so se oglasile tudi sovražnikove strojnice...

»Ne bom vzdržal,« je vpil Srečo.

»Pojdi sem za prešo, tu je varneje,« je svetoval Ivan.

Srečo se je splazil za prešo, pripravil puško in čakal...

Zunaj je še vedno ropotalo in v zidanico je priletela prva bomba.

Hudiči, zdaj so pričeli še s tem!

»Ne bova vzdržala,« so govorile Ivanove oči.

»Ne,« so mu potrdile Srečove...

Ostane nama samo eno: smrt! Tu ali v dolini v Starem piskru! Ivan je vzdihnil in tožeče govoril o domu, domovini, o svobodi, gozdovih, o materi!

Njegov glas je bil vse glasnejši, že vsa potna roka se je oklepala bombe, kot da mu je ostalo na svetu samo še to upanje.

Iz premišljevanja so ju vrgli Nemci, ki so hrupno vdrli v zidanico...

Nekje zadaj je še vedno odmeval glas: samo živa... živa!

Srečo je spet ustrelil in kot na ukaz so Nemci zbežali iz zidanice in pogleli pred njo...

Spet je priletela bomba: ... Začel se je rušiti strop, vse je bilo zavito v dim in kosi ometa so pričeli padati na tla.

»Zdaj naju bo konec,« je dahnil Ivan.

Skupina Nemcev se je spet zapodila v zidanico. Skočili so na Ivana in Srečka, da je nastal živ klobčič. Iz njega so se oglašali med težkim sopenjem posamezni vzkliki...

Od zadaj pa je še vedno prihajalo: »Hočem živa... živa!«

»Toda midva nočeva biti živa!« je kljubovalo v Srečku.

Če ju bodo vlekli v dolino, ju bodo še huje mučili.

»Samo živa!« jima je rojilo po glavi.

Zadeli so ob skladovnico sodov, ki so se hrešče zvalili nanje. Prazni sodi so tolkli po hrbtih, toda to jih ni motilo... Boj za življenje se je nadaljeval... Takrat sta se pri vhodu v zidanico pojavila še dva Nemca in se z bajonetoma zapodila v ta neenak boj... Klobčič se je počasi razvozlat in na tleh sta obležala oba partizana! Krava in rdeča v obraz.

Tedaj je v ospredje stopil tisti, ki ju je hotel dobiti živa ter ju nekajkrat krepko sunil v rebra. Kot da so se zbudili še ostali, so mu pri tem poslu pričeli takoj pomagati.

Ko so se utrudili, je vodja vprašal: »Partizani... Kje?«

Z roko je kazal nekam proti gozdu.

Oči obeh so se nalahno odprle ter krvave in podplute začudeno zrle v Nemce...

»Partizani?« je spet ponovil vodja.

Oči so se počasi zaprle, glavi sta se brezupno spustili na zemljo...

»Kje?« je vodja še vedno silil vanju.

Ležala sta nepremično.

Spet so se pričeli pripravljati, da ju prično obdelovati, vendar so se tokrat spustili samo na Srečka, ki je imel na sebi nemško srajco, na kapi pa se mu je izzivalno svetila rdeča zvezda...

»Banditen, Banditen!«

Udarci so padali vsepovsod... Nekdo ga je s čevljem venomer suval med rebra na eno in isto mesto. Čutil je strašno bolečino, toda moči, da bi se obrnil ali vsaj dvignil, ni imel več...

Ko so v kotu zagledali še karabinko, so pričeli pretepati še Ivana, kajti ta je bila last policista, ki je bil ubit pri napadu na partizane in je bil, kakor so zatrjevali, iz njihove skupine.

Ko so to končali, so si z nemško natančnostjo uredili obleko in si iz zalog hrane napravili obilno malico.

Partizana pa sta ležala na tleh, krvava in umazana. Kri se je počasi pričela mešati s prahom in debele kaplje so se okoli njiju zbirale v majhnih lužicah.

Končno so se Nemci odločili za odhod. Partizanoma so roke zvezali na hrbtu, ju spravili na noge in ju vso pot do Šentpetra potiskali pred seboj ter se ob tem smejali. Za njimi se je vlekla tenka krvava sled!

Ko so prišli v Šentpeter, so morali neke dobiti voz, kajti ujetnika nista mogla več hoditi. Vrgli so ju na voz, namestili gor še dve deski in nato še sami sedli nanje. Ležati sta morala pod deskama, na katerih so sedeli Nemci in se glasno smejali.

Cesta do Celja je bila slaba in voz je odskakoval po njej, da so deske nesmiljeno pritiskale navzdol.

»Tja gremo,« se je izvilo iz Ivana. Srečo ni mogel spregovoriti, kajti vsak gib mu je delal velike težave. Vendar je Ivan vedel, da ga razume.

Da, tja gresta, kamor sta se bala iti že pred leti! Kaj niso tam zapeli Dobrotnškovi fantje, je spreletelo Srečka...

Končno so prišli v Celje... Ker nista mogla takoj z voza, so ju policisti vrgli na tla. Krvava v obraz in otrplih udov ter z zvezanimi rokami, sta obležala brez moči.

Spet so ju pričeli pretepati. Valjala sta se po prahu, oni pa so stopali po njima, da jima je iz vseh ran tekla kri.

Nato so pričeli preiskovati... Ker so pri Srečku našli propustnico z žigom IV. operativne cone, se je ves njihov bes zvalil nanj... Stara igra se je spet ponovila. Ujetnik se je kot cunj valjal v prahu.

Tedaj je spet prišel tisti, ki ju je hotel imeti živa, in tako so upehani končali pretepanje.

Napol mrtva so prepeljali v znani celjski zapor. »To je torej Pisker,« si je dejal Ivan, »veliko vrat... veliko ljudi!« Strpali so ju v celico, v kateri je bilo že petnajst ljudi, med njimi največ ujetih partizanov. Stiskali so se v majhni vlažni luknji, kajti prostora je bilo

samo za pet postelj. Jetniki so bili ble-di, na obrazih so se jim poznali marogasti ostanki težkih bikovk.

Kadar se je gestapovec približeval s hitrimi koraki, so se jetniki stisnili kot jata prestrašenih piščancev ter odprtih ust čakali, da je gestapovec izrekel ime.

Potem je sledilo olajšanje, le enemu so se na obrazu nabrale potne kapljice, kaplje strahu, kajti vedel je, kam gre!

Srečo se je v tej okolici hitro znašel. Že takoj, ko je vstopil, je pričel misliti, kako bi pobegnil ali vsaj, če ne gre drugače, kako bi se maščeval!

Nihče ni prišel ponj in nikogar ni mogel napasti, kar z golimi rokami, kakor si je želel.

»Kdaj bodo prišli ti hudiči?« je venomer spraševal.

Ni pričakoval, da bo imel nekaj dni mir pred njimi.

»Nočem miru! Ta človeka ubija in ga dela neodločnega!«

Prvi dan je minil v posedanju in premišljevanju. Tudi gestapovski koraki so se dvakrat ustavili pred njihovo celico, toda Srečka niso poklicali.

Tretji dan sta se onadva, ki so ju poklicali pred tremi dnevi, že toliko opomogla, da sta lahko pripovedovala, kaj vse so jima storili. Kurir, ki je bil majhen in koščen, je venomer ponavljal, da ni ničesar povedal... Po telesu je bil ves marogast, povedal je, da so ga za noge privezali na strop in tako dolgo preteпали, dokler se ni onesvestil... Drugi, ki se mu je zaslíševanje še bolj poznalo, je dejal, da je bila pri njem kurirska postaja...

Nekdo v kotu je pripovedoval, kaj delajo jetniki zadnje ure... Vse je vedel tako natančno, kot bi sam že najmanj trikrat hodil to pot.

»Najprej ti dajo kos papirja,« je začel počasi.

»Že prej te zaprejo v veliko celico, kjer se pripravlaš na zadnjo uro in pišeš pismo. Če ga doma dobijo, tega ne vem.«

Za trenutek je utihnil in takrat je nastala mučna tišina. On je v tem ne-

kaj časa užival, nato je nadaljeval: »Potem preberejo obsodbo in nato se greš malo sprehajati... potem te postavijo pred zid... in tam že čakajo grobo zbite krste, po njih je raztreseno žaganje...«

Glas mu je rasel in ubijal ostale.

»Tiho, norec!« je zavpil nekdo in tisti v kotu je takoj utihnil. Vse je minovalo enolično in ubijalo ujetnike.

Tretji dan je prišel gestapovec in vprašal, kdo je prostovoljec za odkopavanje bomb? Nekaj časa je bila tišina in gestapovčeve oči so zaman iskale prostovoljce. Čez čas se je zganil Srečko in dejal, da je pripravljen. Oči so mu žarele, kajti videl se je že na prostosti, ko ga ne bo zadržalo nič več.

»Ne moreš,« je leno dejal gestapovec, »premalo si še v zaporu.«

Srečo se je zavlekel v kot, v očeh so se mu nabrale solze sovraštva in jeze.

»Toda nekaj je treba storiti! Nekako je domislil in sklenil, da izvede načrt, ki se je še njemu samemu zdel nemogoč.

Toda tvegati mora... Vsak čas lahko pridejo in ga pokličejo. Potem je konec. Samo ven od tod — kamorkoli!

Jetniki, ki niso bili nevarni in so bili tam samo zaradi kake malenkosti, so hodili ven na delo. Iz celice, kjer je bil Srečo, so vsak dan hodili na delo trije jetniki...

»Kaj ko bi s kom zamenjal? Ne, ni mogoče, nihče ne bo pristal! S tem bi podpisal zase smrtno obsodbo... To ne bo mogoče...«

Toda naključje je hotelo, da je tretji dan moral eden izmed te trojice na delo v kuhinjo.

»Ali naj gre ali ne?« se je bojeval sam s seboj! Naj zamenja tistega tretjega in postavi glavo na kocko?... Toda tudi tako je na kocki!

Iz premišljevanja ga je predramil gestapovec, ki je zahteval, naj se trojica takoj odpravi na delo.

Javila sta se samo dva... Srečo, ki se je nekaj trenutkov še obotavljal, se

je že odločil in se priključil ostalima dvema!

Gestapovec je pričel klicati imena. Jetniki so se oglašali hitro, včasih je gestapovec malo postal, pogledal človeka, ki ga je poklical, in nato spet mirno klical.

»Pogubljen sem,« si je mislil Srečo.

Gestapovec je zaklical neko ime. Nekaj časa nanj ni bilo odgovora... »Naj se oglasim?« ga je spreletelo... »Ko bi vsaj vedel ime? Potem bi bilo vse laže!«

»Da,« je naenkrat udaril glas za njim.

Policist je leno klical naprej in prišel do imena, na katerega se ni nihče javil!

Srečo je globoko zajel sapo in iz prsi se mu je izvil onemogel: »Da!« Naenkrat se mu je zazdelo, da ga vsi gledajo! Morda tudi gestapovec ve, da ni pravi, toda ne skoči, ker se bo z njim še malo poigral...

»Jaz sem,« je tiho kakor zase dejal Srečo; glas pa mu je bil tih in zdelo se mu je, da hoče z njim prepričati samega sebe...

Policist je nehal klicati in odšli so na drugo dvorišče. Tu se je to še enkrat ponovilo.

Ko je bilo konec klicanja, so odšli na pot. Za njimi so ostali sivi, neprijazni obokani hodniki zapora, izgubilo se je tisto mučno ozračje med jetniki!

Spremljala sta jih dva policista, ki sta puški zdolgočasno prekladala iz ene v drugo roko, se včasih zasmejala in s prezirljivim pogledom opazovala okolico.

Srečo je hodil tik ob policistu, da bi tako še bolj zmanjšal sum, kajti zdelo se mu je, da ga jetniki gledajo še vedno z nezaupanjem...

»Gremo danes tudi na pokopališče?« Srečo še sam ni vedel, kako so mu te besede privrele na dan...

»Prišel sem pred nekaj dnevi,« je mirno rekel Srečo. »Samo štirinajst dni sem dobil — malenkost.«

»Dobro govoriš nemško,« je rekel policist.

Ker je policist našel vsaj enega, ki razume njegovo govorico in mu bo krajšala čas, se je z njim zapletel v razgovor. Govoril je bolj Nemec, Srečo je le prikimoval in zmajeval z glavo, kajti mučila ga je samo misel — kako uiti...

Kaj ko bi enega policista udaril z lopato, drugega pa ustrelil?

Če bo oni drugi hitrejši? Tedaj je konec. Toda tudi tako bo konec...

Cas je mineval s strahovito naglico. Sonce se je dvignilo in prvi pomladanski žarki so se zdeli Sreču še bolj vroči, kot so bili.

Če se zdaj ne izmisli kaj pametnega, je vse izgubljeno...

Policist je sedel na robu pokopališča in brez zanimanja zrl nekam predse.

»Poldan bo,« je rekel Srečo...

Policist je dvignil glavo in se začudeno zazrl vanj...

»Opozarjam nase,« ga je spreletelo.

»Poldne,« je nekam začudeno ponovil gestapovec. »Gremo!«

Gestapovec in še dva jetnika so se počasi oddaljevali od pokopališča. Šli so po hrano v celjske zapore in nazaj na pokopališče v Selce se ne bodo vmili kar takoj...

Policist, ki je še ostal, je sedaj vstal in si za vsak primer pripravil puško... Toda nihče ni mislil na beg, nihče razen Srečka.

Ali naj skoči in udari?... Morda se ne bo dobro izteklo?

Kaj ko bi kar zbežal pod obronek pokopališča in nato naprej... Ne... Ne sme sam, vsi morajo.

»Gremo...,« je poizkusil Srečo pri jetniku, ki mu je bil najbližji. »Jaz ne grem nikamor,« mu je ta odločno pribil in Srečku se je zdelo, da je čakal na te besede že vse dopoldne...

»Čez tri dni grem domov,« je spet nadaljeval jetnik, »in če boste kaj poskušali, bom prijavil...«

Srečku se je zameglilo pred očmi. Ti ne bodo pomagali. Zaprti bodo le še nekaj dni in potem gredo domov... Sam moram... Sam!

Od stražarja so bili pri delu oddaljeni dvajset metrov. Nihče ni smel v njegovo bližino... Policist je še vedno stal tam zravnano, puška pa je bila grozeče uperjena v jetnike!

»Grobovi niso ravni!« je zaklical Srečo...

Stražar je začudeno pogledal, in ker je bil zelo natančen, se je takoj odpravil in pričel ponovno meriti. V hipu, ko se je sklonil, da bi pobral merilno vrstico, se je Srečo z vso silo vrgel nanj in mu vzel najprej puško, potem pa še pas z vsemi naboji... Nato je skočil nekaj metrov stran in pozval vse tovariše, naj mu sledijo. Nekaj se mu jih je takoj priključilo, dva pa sta prestrašenih oči stala poleg policista in se nista ganila.

»Ni časa,« je rekel Srečo... »Gremo!«

Jetnika sta stala tam še vedno neodločeno.

Ostali so se spustili po obronku pokopališča in izginili v gozdu!

V daljavi so še slišali brezupno kličanje trojice, ki je ostala na pokopališču, na pomoč so klicali vojake, ki so vadili na drugi strani pokopališča. Skupina jetnikov je nato nadaljevala pot globlje v gozd, kajti tam ni bilo strahu, da bi jih sovražnik izsledil. Že med potjo so naleteli na kozjanski odred in se mu priključili. Od tu je Srečo po nekaj dneh odšel spet nazaj v IV. operativno cono, kjer je ostal do osvoboditve.

Srečo je danes že mož. Kadar mi pripoveduje o težavah, ki jih je imel v času, ko bi moral uživati mladost in ne spoznavati kako regljajo strojnice, kako letajo drobci min in kako vsak izmed njih lahko prinese smrt, takrat se mu oči upirajo nekam daleč, ustnice se mu stisnejo v molk in občutek imam, da ne pripoveduje rad o tistih časih.

Toda vedno, kadar omeni Dobrotinškove fante, se mu obraz zjasni in v mislih oba zaslišiva njihove zvonke glasove, ki so takrat odmevali od kamnitih sten in se spajali v mogočen vzklik!

# Po sedemnajstih letih v Vipavi

Franc Curk

Brigada se je utaborila v Vodicah. To je malo gorsko naselje s sedmimi gospodarstvi, kjer je bilo v kotlinici le nekaj njiv, na katerih so v glavnem pridelovali krompir ter nekaj žita. Redili so tudi po nekaj glav živine, katera se je večino leta pasla po okoliških strmih in kamnitih pobočjih okoli naselja.

Ob našem prihodu je bilo že za dobro ped snega. Tretja zima je že močno oznanjala svoj prihod.

Naša brigada je v zadnjih dveh nemških ofenzivah utrpela precej hude izgube. Velika večina borcev je bila še v poletnih oblekah, in to borcev, katerih večina niti ni bila vajena resnejšega mraza.

Na posvetu v štabu brigade je bilo ugotovljeno, da se v tem gorskem svetu ne moremo zadržati dalj kot dan, kolikor se nam ne posreči organizirati preskrbe iz vipavske doline.

V Gradnikovi brigadi je bilo sicer precej Vipavcev, vendar ni imela do tedaj nikakih zvez v tem področju, niti ni bila obveščena o stanju sovražnih enot in njihove razporeditve.

Med posvetom se je spomnil komisar brigade Strela, da sem tudi jaz tam spodaj nekje doma, pa mi je rekel: Ti si doma iz Vipave!

Poznaš kraje! Organiziraj preskrbo brigade!

Že skoraj leto dni sem hrepenel po tem, da bi po dolgih letih zopet videl svoj rojstni kraj. Že med prvo nemško ofenzivo na Primorskem sem imel vse zmenjeno s kurirji, da bi z Nanosa — kamor smo se po preboju goriške fronte umaknili iz Pivke — šel z njimi, vsaj toliko, da bi se nadihal vipavskega zraka. Toda še pred večerom smo na Nanosu doživeli prvi nemški napad in s tistim zmenkom ni bilo nič...

Poti iz tega gorskega naselja nisem poznal, zato so mi na mojo zahtevo poiskali dva Vrhpoljca, ki sta kolikor toliko vedela za pot.

Prvi del poti — bližnjice so nam opisali domačini. To je bila precej strma steza in smo po kaki uri prišli na vrh prelaza že kar precej razgreti. Z vrha smo se spustili kar po prodnati drči. Prod in kamenje sta drčala z nami vred z velikim truščem navzdol proti dolini. Vsi smo tekmovali, kdo bo hitrejši. V mali vasici na južnem pobočju gorskega grebena nismo zvedeli več kot to, da od septembrske ofenzive niso več videli Nemcev. V Podkraju pa so vedeli, da jih je v Vipavi kar precej.

Rado je hotel, da bi šli kar po cesti proti Colu, medtem ko je bil Francelj mnenja, da bi bilo varneje, če se Colu izognemo. Predlagal je, da bi šli po bližnjici. Bila je sicer slaba in bolj naporna, toda brez nevarnosti. Poleg vsega pa je vodila skozi Zavetnike, zaselek med Colom in Vrhpoljem, kjer bomo prav gotovo kaj več zvedeli. Ker se mi je zdel Franceljnov predlog precej tehten, sem ga tudi upošteval. Res steza ni bila kaj prida, bili pa smo v Zavetnikih še pred mrakom.

Tu smo se ustavili kar na slepo pri Breclju, priletnem možu čokate postave.

Breclj nas je nadvse lepo sprejel. Postregel nam je z vsem, kar je imel pri roki. Natočil nam je tudi pravega vipavčana. Prav v Zavetnikih, kjer se strm svet že nekoliko umirja, je zgornja meja žlahtne vinske trte na Vipavskem. Med poskušanjem novega pridelka je prav po detektivsko izvrtal iz nas, od kod je kdo in po kaj smo prišli v dolino. Ko je zvedel, da sem intendat iz Gradnikove brigade, je obljubil vso svojo pomoč. Ta je bila v naslednjih dneh tako vsestranska in izdatna, da bi bilo težko si zamisliti še kaj popolnejšega. Pri njem sem si vzpostavil preskrbovalno-obveščevalni center ter vse zveze med brigado in terenom.

Ker se je Radu sila mudilo domov v Vrhpolje, pa tudi s terenom je bilo

treba hitro vzpostaviti zvezo, smo se poslovili od prijaznega gostitelja; ta nas je še pred odhodom seznanil s stanjem in močjo nemških postojank na Vipavskem.

Na Radovem domu, veliki močni kmetiji, se nisem zadržal več, kot je bilo nujno. S Francjem sem šel na njegov dom le toliko, da bi vedel, kje ga dobim, če bi bilo treba. Francjev dom je bil pravo nasprotje Radovemu. Že precej visoko, prav na robu vasi se je skrivala med golim drevjem majhna kmečka hiša. Tudi njena notranjost je bila kar se da skromna. Očitno je bilo, da se prebivalci te domačije le s težavo prebijajo skozi svoje življenje. Pred mojim odhodom mi je Francelj pokazal svoje skrivališče za hišo, v katero se tudi jaz lahko zatečem, če bi mi bilo potreba.

V vasi sem se oglasil v prvi hiši, v kateri je še gorela luč. Niso bili samo domači. V gostih je bilo še nekaj sosedov. Bili so precej glasni, toda ko sem vstopil, je vse utihnilo in vsi pogledi so se uprli vame, neznanega prišleca.

Niso bili vajeni partizanov, vsaj takih ne iz brigad. Nemci so bili le v dvajset minut oddaljeni Vipavi, patrulje pa so prihajale vsak dan.

Po pozdravljanju in nazdravljanju 'Smrt fašizmu in svoboda narodu' in zvrčevanju polnih kozarcev zadnjega pridelka sem zasukal pogovor v svojo smer, tako da so v hipu pozabili na svoje težave.

Kuhinja, v kateri smo bili, je postajala čedalje večje mravljišče. Prihajali so novi gosti, večinoma starejši možje, med njimi pa tudi dekleta. Fantje so bili večidel v partizanih. Mnogi pa se še niso vrnili iz Italije ali so še bili po raznih delih sveta kot vojni ujetniki.

Po drugem ali tretjem nazdravljanju je stopil v hišo in pri vratih obstal mlad partizan. Njegova uniforma je bila nova, lepa.

Imel je brzostrelko, za pasom beretko in bombo. Titovko nekoliko na stran pomaknjeno, toliko, da mu je izpod nje izzivalno molel šop črnih las. Ob pogle-

du nanj se mi je nehote prikazala slika izpred dobrih dveh let... Maribor, Velika kavarna, zbirališče nemške oficirske elite. Pri mizi nas je bilo šestero: konfidenti, v improvizirani gestapovski obleki Zajc, elegantno oblečen, Franček, Miha, Mirko in jaz. Nemški oficirji v družbi dvomljivih žensk v bleščeče svetlečih škornjih, zlikanimi uniformami so se gnetli okoli nas. Res so bili lepo oblečeni, toda naduto vedenje se ni v ničemer ujemalo s tem fantom z drznim izrazom v očeh.

Kljub burnemu pozdravljanju in nazdravljanju se ni odmaknil od vrat. Njegove oči so se vse preveč pogosto obračale vame, tako da je bilo očitno, da ima za mene kako obvestilo ali kaj podobnega.

Pred hišnimi vrati, ko sva bila sama, mi je rekel, da je že pol vasi obral, preden me je našel. Iskal me je zato, ker so dobili na njihovo karavlo obvestilo s terena, da je v vasi intendant Gradnikove brigade, s katerim se morajo povezati. Povedal mi je, kje je njihova jarka, in že ga je vzela noč. Tisto obvestilo s terena je prišlo od Breclja. Za našim odhodom iz Zavetnikov je odšel na pot tudi naš gostitelj. Šele proti jutru, ko sem že imel zagotovila terenskega odbora OF, da bodo do večera pripravili vsaj toliko hrane, da bo za prvo silo, sem se vrnil v Zavetnike k Breclju. Tam je bilo varneje.

V zgodnji popoldanski uri se je moj gostitelj vrnil s terena z veselo novico: »Nemci so izpraznili svojo postojanko v Vipavi in odšli proti Gorici!« Vsa zgornja vipavska dolina je bila s tem zopet svobodna. Zvečer tega dne smo že naložili tri voze s hrano in razno opremo, večinoma italijanskega izvora. Vozniki so čakali le še na spremljevalca, ki naj bi jih vodil do brigade.

Za spremljevalca sem določil Rada, toda ta je, brž ko je zvedel, da mora na pot, nenadoma zbolel. Zdravnik dr. Pavlica iz Vipave je ugotovil, da ima fant hudo drisko in ne more nikamor.

Ker z Radom ni bilo nič, sem poslal po Francija, obenem pa sem se sam pripravljajal za odhod za primer, če je tudi pri njem kaj narobe. S terenci sem se dogovoril, da pripravijo za naslednji večer novo pošiljko, tako da bi bilo vse pripravljeno, če bi morali na pot. Še preden so konji potegnili z mesta, je ves razgret prisopihal Francelj, pripravljen za odhod. Ko sem mu izročil kuverto, v kateri je bilo poročilo za brigado, mu povedal njegovo vsebino ter ga pooblastil za odgovornost transporta, ni verjel svojim ušesom. Ko sem mu znova vse od kraja povedal, kako in kaj, me je strumno pozdravil in veselega obraza stopil k prvemu vozniku in mu rekel: »Kar za menoj«. Očitno je bil ponosen nad nalogo, ki mu je bila naložena, in z zavestjo, da bo prav on tisti, ki je pripeljal prvo pošiljko hrane iz svojega rojstnega kraja.

V naslednjih dneh je vsak večer odšla nova pošiljka hrane in opreme v brigado, Rado pa je bil še kar naprej bolan. Njegovi domači so bili z menoj zelo prijazni, pa tudi radodarni. Iz hleva so celo odvezali prav lepo živinčce ter ga privezali k našemu vozu.

Po vaseh vse zgornje vipavske doline so terenski odbori OF tekmovali med seboj, katera vas bo več dala za partizane, zlasti pa so bila aktivna dekleta. Moje nadaljnje delo je bilo le, da določim zbirališča. Ta sem si tako uredil, da je imela vsaka vas svoje, in to pri raznih domačijah v Vrhpolju in v Dupljah. Taka razporeditev je bila potrebna iz več vzrokov. Nemške patrulje iz Ajdovščine so stikale po okoliških vaseh in so sem pa tja prišle tudi v Vrhpolje ter Duplje. Če bi Nemci slučajno odkrili kako tako skrivališče, ne bi bilo tako veliko in s tem tudi manj sumljivo. Za primer izdaje in ne nazadnje, zaradi tega, ker ni bilo nujno, da bi prav vsi vedeli, koliko in kaj vse se je nabralo in kdo je prispeval.

Tiste dni sem v svojem prostem času obiskal vse kraje, na katere me je vezal

spomin na mlade dni. Zdelo se mi je, kot da od takrat, ko sem odšel, pa do tedaj, ni minilo skoro polnih sedemnajst let, temveč kvečjemu le kakšnih sedemnajst mesecev.

Po dobrem tednu dni sem le moral v brigado. Porabil sem ves denar, bone in obveznice. Nisem mnogo potreboval, ker so ljudje večidel dajali brezplačno, toda pri živini je bilo treba, zlasti pri siromašnih, vsaj le nekaj odriniti. Pa ne samo zaradi pomanjkanja plačilnih sredstev, temveč tudi zato, ker se mi je Brecelj potožil, kako breskrbni so naši spremljevalci glede konspiracije. Za seboj so puščali vse preveč vidnih sledov, top pa bi lahko imelo zelo hude posledice.

V štabu brigade so bili s pošiljkami zelo zadovoljni, zlasti še načelnik štaba Čanči zaradi precejšnje količine streliva.

Borci so bili že kar dobro oblečeni. Dobra polovica pa je že imela zimske plašče.

Bližal se je božič in na terenu so sprožili akcijo, da bi pripravili za vsakega borca posebno darilo. In res, vsak borec je prejel paket od treh do petih kilogramov. V vsakem paketu je bilo nekaj volnenega, cigarete, stekleničica žganja, suho pecivo in še marsikaj. Poleg vsega pa še voščilo od darovalca ali darovalke.

Kakor vsak večer, sem tudi triindvajsetega decembra pričakoval prihod brigadne patrulje, a je ni bilo ob navadnem času.

Prav ta dan sem si želel, da bi šel nekaj prej počivat, ker sem prehodil kar precej kilometrov, sedaj pa ta nenavaden zakasnitev. Kako uro za tem so le prišli, toda z vozom hudo ranjenih borcev.

Brigadni bolničar Lojze mi je molče izročil pismo, v katerem je bilo zapisano: »Preskrbi vse za ranjence, kar je potrebno, in se takoj vrni v brigado. Naše novo mesto je Dol—Otlica«.

Ranjence smo znosili v prostorno sobo »Sandrovih« v Dupljah in jih po tleh

kar na zasilna ležišča zložili enega poleg drugega.

Zdravnik dr. Pavlica iz Vipave prvi trenutek ni vedel, koga naj se prvega loti, ali ranjencev ali gospodinje, ki je ob pogledu na kri dobila živčni napad. Ker je bilo ozračje tako, da bi bilo vsako delo nemogoče, se je lotil prvo nje.

Ranjence so po vrsti, kakor so bili pregledani in za prvo silo zdravstveno zavarovani, odnašali iz hiše vsakega posebej na samotnejše hiše, med Dupljami in Budanjami.

Ko je zdravnik zadnjega ranjenca še imel v delu, je prišel naš obveščevalec Peter in povedal, da se bliža nemška patrulja od loga proti vasi. Ko so Nemci prišli v vas, niso našli nobene sledi. V dobrih petnajstih minutah je bil prostor, kjer so še malo prej ležali ranjenci, očiščen vseh krvavih madežev pa tudi vseh drugih znakov, ki bi pričali o tem burnem večeru.

Brigadni bolničar Lojze je po končanem delu povedal, kaj se je zgodilo.

Tretji bataljon Gradnikove brigade je taboril na Javorniku, toda navsezgodaj,

ko je še večina borcev počivala, so jih napadli iz notranje strani brigadnega obroča, to je iz smeri, kjer je bil sedež štaba brigade. Bataljon v to smer ni postavil varovalnih zased. Nemci so morali imeti dovolj podatkov o zavarovalnem sistemu tega bataljona in so ga v okrilju teme in megle nepripravljenega napadli, pri tem pa jim je gotovo pomagal kdo, ki je dobro poznal ta svet. Kljub temu da je ves napad trajal le nekaj minut, je napravil v bataljonu pravi pokol. Nemci so prav tako hitro izginili, kakor so prišli. Bili so iz idrijske postojanke.

Naslednji dan sem uredil še vse, kar se je dalo za oskrbo in varnost ranjencev, nato pa odšel še pred zoro petindvajsetega decembra proti novemu sedežu brigade.

Rado je dezertiral k Nemcem v Gorico in postal eden od prvih vrhpoljskih domobrancev. Francelj je postal vodnik voda. Breclja so tik pred osvoboditvijo ustrelili pri Logu prav vrhpoljski domobranci, in to v hrbet z izgovorom, da jim je hotel pobegniti.

# Osvobodite in očistite svojo domovino

Generalmajor Dušan Kveder

## OD ČETIC DO KORPUSOV

Dne 27. aprila je borbeni praznik slovenskega naroda. Obletnica Osvobodilne fronte — je tudi praznik naše narodnoosvobodilne vojske partizanskih odredov Slovenije. Kakor si narodnoosvobodilnega gibanja našega naroda ne moremo zamisliti brez oboroženega boja, tako si Osvobodilne fronte ne moremo zamisliti brez njene oborožene pesti, brez njene vojske. Zato so tudi bili prvi pionirji Osvobodilne fronte hkrati prvi pionirji in organizatorji NOV in PO Slovenije. V okviru osvobodilnega boja sta Osvobodilna fronta in narodnoosvobodilna vojska šli po isti težki, a slavni poti boja za ljudske množice, za enotnost naroda, za aktivizacijo množic in njihovo pritegnitev v aktivno borbo, za izčiščenje naroda od izdajalskih klik, za uničenje hlapčevstva in klečeplazništva v miselnosti in dejavnosti naroda, za enotnost jugoslovanskih narodov. Sli sta po isti poti od skromnih začetkov, prek zmag in začasnih porazov, prek hudih preizkušenj in še hujših žrtev do današnjega dne, ko se lahko s ponosom ozremo na prehojeno pot, ki nas je privedla do tega, da ima danes naš narod svojo narodno oblast in svojo vojsko, ki uživa zaupanje in podporo vsega naroda in priznanje tujine.

## ŠTAJERSKA

Na Štajersko je hitlerjevski okupator navalil z največjim divjaštvom ter jo vključil v nemški rajh, češ da gre za nemško deželo. Tam je naša vojska doživela najhujše čase partizanstva v Sloveniji in morda tudi najhujše v Jugoslaviji. Tu in na Gorenjskem so tudi vznikle prve partizanske čete že konec julija in avgusta leta 1941. Prek prvih četic na Pohorju, v Savinjski dolini, v revirjih, pri Celju in Brežicah, prek zavzetja prvega slovenskega mesta — Šoštanja, prek tvegane in napornega pohoda Štajerskega bataljona pod poveljstvom pokojnega tov. Staneta — generallajtnanta Franca Rozmana — iz Savinjske doline v okolico Kozjega na pomoč našemu ljudstvu, ki mu je pretilo izseljevanje v Šlezijo, prek ostrih zimskih mesecev, ki so nam pobrali nad polovico prvih pionirjev, prek spomladanskega vzpona 1942. leta, napada na rudnike pri Trbovljah, pri Laškem in v Velenju, prek neštetihih nepozabnih borb druge grupe odredov v hudih časih stalingrajske krize, prek pohodov na Koroško, prek udarnih napadov VI. brigade in uničevanja sovražnih postojank v Savinjski in Moravski dolini pod vodstvom kapetana Simona in zgodovinskega pohoda XIV. divizije na Štajersko, prek nepopisnega trpljenja in žrtev, se je naša vojska na Štajerskem prekalila, se zarila najgloblje na sever v meje nemškega rajha, razbila vpliv hitlerjevske demagogije na naše ljudstvo, v kali zadušila razkrojevalne manevre domače izdajalske reakcije in postavila štajerski del slovenskega naroda na častno mesto v borbi jugoslovanskih narodov.

## GORENJSKA

Tudi naša ponosna Gorenjska je postala takoj spočetka predmet surove raznarodovalne politike nemškega osvajalca. Prve partizanske čete, jeseniška, kranjska, poljanska, kamniška in rašiška, so dale že avgusta meseca znak alarma za oborožen boj. Prek bojev na Jelovici, v Rovtah, Pasji Ravni, prek narodne

Opomba: Ponatis člankov iz Naše vojske in Slovenskega poročevalca 1944—45.

Izdal Glavni štab NOV in PO Slovenije.

Uredništvo se je odločilo za ponatis, ker je vsebina člankov tudi danes pomembna in aktualna.

vstaje v Poljanski in Selški dolini, prek slavne tridnevne bitke v Dražgošah, največje borbe z okupatorjem 1941. v Sloveniji, prek trdih zimskih mrazov, v katerih je padlo tri četrtine starih borcev, prek novega vzpona, v katerem se je tisoč novih borcev vključilo v prvo grupo odredov pod poveljstvom španskega borca Jožeta Gregorčiča, prek formiranja gorenjske VII. brigade, proslavljene na Turjaku, prek zmagovite ofenzive XXXI. divizije, ki je priključila osvobojenemu ozemlju Primorske lep del Gorenjske, prek neštetihi uspešnih napadov Gorenjskega odreda sredi gostih sovražnih postojank: se je gradila v mukah in krvi naša vojska na Gorenjskem in vključila Gorenjsko enotno in neomadeževano od izdajalstva v borbo slovenskega naroda.

## KOROŠKA

Tudi Koroška, nikdar še svobodna, že tisoč let pod jarmom germanstva, je dvignila glavo. Štajerski in gorenjski partizani so prinesli tja plamen narodnoosvobodilnega boja. Prek napornege dela prvih Gorenjcev, prek uspele bitke štajerskega bataljona II. grupe, pod poveljstvom podpolkovnika tov. Franca Poglajena-Kranjca v avgustu 1942. pri Apačah, prek borb koroškega bataljona in napadov na Železno Kaplo, Pliberk in Mežico, prek formiranja dveh odredov, vzhodno in zahodnokoroškega, so pognale prve organizacije OF na Koroškem. Koroško ljudstvo je začelo verovati v našo stvar in pričelo stopati v našo vojsko in s tem v oborožen boj.

## DOLENJSKA IN NOTRANJSKA

Dolenjska in Notranjska, mnogokrat žrtvi zvijačnosti in zahrbtnosti fašističnega osvajalca in podle igre izdajalskih izmečkov, sta dali od sebe vse in stali vztrajno na čelu oborožene borbe na Slovenskem. Prek prvih čet na Krimu in Mokrcu, pri Ložu, na Pugledu, pri Mokronogu in Stični, prek krimskega bataljona in njegovega napada na Lož in Bezuljak ter prvih napadov na progi Ljubljana—Trst, pri katerih sta za večno zapisala svoje ime v zgodovino Slovencev naš narodni junak Ljubo Sercer in Mirko Bračič, prek Bučke in borb tako imenovanega štajerskega bataljona pri Litiji in pozneje na Jančah pri Litiji, prek prvega slovenskega osvobojenega ozemlja in formacij dveh grup odredov, prek hudih preizkušenj velike italijanske ofenzive, prek formiranja štirih udarnih brigad in njihovih slavnih borb pri Ajdovcu, Dobu, Št. Vidu, Žužemberku, St. Jurju in Zumberku, prek razorožitve italijanskih divizij, prek Turjaka, Grčaric, Blok, Pudoba, prek Kočevja, Grahovega in Zdenske vasi: sta dali Dolenjska in Notranjska naši vojski močan VII. korpus, dobro oboroženo, udarno silo naše NOV in PO Slovenije. Stotine požganih vasi, opustošena polja, uničene železnice, tisoči zahrbtno umorjenih in padlih v odkritem boju, tisoči osebnih tragedij — to je davek, ki si ga je prostovoljno naložilo naše ljudstvo za svojo svobodo.

## PRIMORSKA

Naša Primorska, ki je triindvajset let sanjala o dnevu svoje osvoboditve, se je razočarana od bivše Jugoslavije, pričela osvobajati s svojimi lastnimi silami. Prvi borci z Notranjskega so zanetili borbo že v začetku leta 1942. Z nepopisnim ognjem so Primorci stopali v svojo vojsko. Prek ustanovitve dveh močnih odredov, ki sta že v začetku 1943. leta prerasla v brigadi, prek velikih borb na Idrijskem, Tolminskem in Vipavskem, na Krnu, na Matajurju, v katerih se je oveko-večil junak Janko Premrl-Vojko, prek težkega pohoda v Benečijo, ki ga je spretno vodil generallajtnant tov. Jaka Avšič, ki je vključil v borbo še zadnjo slovensko deželo, prek razorožitve italijanskih divizij, ki nam je dala na Primorskem dve močni diviziji in več odredov, po prestanih močnih nemških ofenzivah v septembru in novembru 1943. leta, prek osvoboditve velikega dela Primorske in Gorenjske nam je Primorska pod poveljstvom generalmajorja Ambrožiča dala močan IX. korpus, korpus odlično oboroženih, korpus zvestih in udarnih borcev.

Naša vojska je nastajala v najhujših razmerah, kar jih pozna svetovna zgodovina. Naša vojska ni imela kot vse druge vojske sveta za seboj že organizirane države, vojne obveznosti, ki bi ji dajala vojake, vojne industrije, ki bi ji dajala orožje in strelivo, pomožne industrije, ki bi ji dajala opremo, poljedelstva, ki bi ji dostavljalo hrano, državnih proračunov, ki bi ji dajali milijarde, oficirskih akademij, ki bi ji dajale komandni kader in časa, da bi bila lahko v miru in zaledju izurila svoje vrste. Imela ni nič, začela je iz nič. Kar

je imela, je bila peščica junakov, pripravljenih na vse, in narod, ki jim je bil voljan slediti. Imela pa je proti sebi najsilnejšega sovražnika, kar jih je kdajkoli navajilo na naš narod.

Danes pa imamo mnogo. Imamo brigade, divizije in korpuse, imamo dobro oborožitev, imamo strokovno šolane oficirje, imamo izurjeno moštvo, imamo tradicijo lepih uspehov in slavnih borb, imamo osvobodjena ozemlja, imamo organizirano državno oblast, imamo pa predvsem narod, ki stoji enodušno za svojo novo oblastjo, za svojo OF, za svojo NOV. Danes smo sestavni del mogočne NOV in POJ pod preizkušnim vodstvom maršala Tita. In vse to smo morali z lastnimi zobmi iztrgati iz rok osvajalca, zato je tem trdneje v naših rokah.

Hkrati pa, ko vsa naša vojska čuti zaslužen ponos nad svojim delom, se tudi zaveda, da je potrebno odstraniti še mnoge pomanjkljivosti in slabosti, številčno še mnogo okrepiti naše moštvo in orožje. Postati moramo res pravi mojstri v ravnanju z orožjem in v taktiki.

Naša vojska je od svojih začetkov pa do danes prešla junaško in slavno pot. Zato uživa enodušno podporo, brezmejno zaupanje in ljubezen svojega naroda. Postavila je naš narod v prvo vrsto združenih narodov in boju proti fašizmu, visoko dvignila ugled našega malega in doslej skoraj neznanega naroda ter si zaslužila priznanje vsega človeštva, da pomeni danes v svetu biti Slovenec isto, kakor — biti junak.

### SKRB ZA BORCA

Sodobna vojna, prav posebno še partizanska, zahteva od vsakega posameznika skrajnih telesnih in duševnih naporov. Sodobna vojna zahteva celega človeka, zahteva od vsakega posameznika najvišjo mero pripravljenosti dati od sebe vse, zahteva skrajno predanost stvari, zahteva požrtvovalnost, samopremagovanje in iniciativa. Danes zmaguje samo tista vojska, v kateri ni borec samo stroj in številka, zmaguje vojska, ki spoštuje v borcu človeka, ki vidi v njem živo bitje in dragocen kapital za bodočnost. Mi smo taka vojska. Borcu-človeku velja vsa naša skrb, vsa naša ljubezen.

Našemu borcu velja skrb predvsem zato, ker jo zasluži. Zaslužil jo je z nadčloveškim trpljenjem, s katerim je zvezana vsa njegova borba. Največjo skrb pa zaslužijo naši stari borci in naši prostovoljci, ki so danes hrbtnica naše vojske in jamstvo ter temelj bodočnosti vsega naroda.

Našemu borcu velja skrb zato, ker jo potrebuje. Silna in neugnana je moč rasti in razvoja, ki živi v našem borcu. Treba jo je hraniti, treba jo je skrbno negovati s tisto ljubeznijo, s katero skrbi vrtnar za mlado drevje. Naši sadovnjaki so bogati mladih talentov. Naj bo v njih vsak naš oficir, vsak naš komisar skrben vrtnar. Dober komandant mora skrbeti za borca, mora ga razumeti, spoznavati njegove vrline in slabosti, mora mu pomagati pri reševanju njegovih težav. Dober komandant mora pokazati čut do borca in svojo ljubezen do njega. Samo tako bo pomagal borcu pri njegovi poti naprej, samo pri takem komandantu bo lahko dal borec iz sebe vse, kar more in kar hoče.

Skrb za borca je tudi tista čednost, ki iz oficirja napravi res pravega komandanta. Pravi komandant namreč mora biti priljubljen pri svojih borcih. Spoštovanje in ljubezen borcev pa si bo pridobil le, če bodo borci občutili njegovo skrb in ljubezen do njih. Ta medsebojna ljubezen, to medsebojno zaupanje se izraža v tovarištvu, ki v ničemer ne nasprotuje železnim zakonom discipline podrejenega do nadrejenega. V njem je eden izmed moralnih temeljev naše vojske.

Zlasti pa morajo naši komandanti posvetiti vso skrb novincem. Od sprejema je pogosto odvisna nadaljnja pot novince. Brežčuten sprejem, hladno ravnanje s človekom kot s suho številko, ki bo dopolnila številčno stanje enote, zbuja porazen vtis in vodi v razočaranje, ki ga je tudi pozneje težko zbrisati. Mlad borec novinec pride v vojsko poln pričakovanja, poln idealizma, poln volje, da bo koristil po svojih močeh, željan, da se uveljavi. Želi in potrebuje naukov, nasvetov in tovariške pomoči. Čimprej občuti in spozna skrb, spoštovanje in ljubezen predstojnika, tem prej bo tudi odkril v sebi sposobnosti in vrline, tem prej se bo razvil. Skrb za novince je predvsem naloga našega nižjega komandnega kadra. Desetarji, vodniki in komandirji imajo pravi neposredni stik z mladim borcem. Njihova dolžnost je, da sprejmejo novince kot človeka, da ga razumejo in da pokažejo razumevanje za njegove probleme, da mu pomagajo, ko se življa v nove razmere, da ga uvajajo v borbo in da skrbijo za njegov razvoj in rast.

Moramo razbiti brežčutno postopanje funkcionarjev z borcem, kjerkoli se to pojavi. Razviti moramo skrb, toploto in ljubezen do borca. Utrditi moramo strem-ljenje in voljo do izgradnje in izpolnjevanja vsakega posameznega borca naše vojske.

## NAŠI PODOFICIRJI

Izšlo je še nekaj ukazov o imenovanju podoficirjev NOV in PO Slovenije. Starešine naših pehotnih desetih in vodov, mitraljeških in minometalskih oddelkov, artilerijskih in minerskih enot, oddelkov za zvezo in obveščevalno službo, pionirskih in pontonirskih vodov, sanitetnih skupin, partizanskih straž, vojske v zaledju, vojaških delavnic, administratorji, propagandisti in ekonomski, so dobili časten naziv podoficirja narodnoosvobodilne vojske.

Za našo vojsko pomeni to važno razdobje v njeni izgraditvi, pomeni novo utrditev naše vojske.

Vojske vsega sveta so od nekdaj pripisovale veliko skrb podoficirskemu kadru, njegovi vzgoji in utrditvi njegove avtoritete. Vsa organizacija in taktika vojske je temeljila na njeni osnovni celici, to je na desetini. Od ustroja desetine, njene povezanosti, discipline, vdanosti in strokovne usposobljenosti, je bila vedno odvisna borbena sposobnost vodov, čet, bataljonov, divizij in cele armade. Podoficirji so tisti, ki to osnovno celico osnujejo, izurijo in vodijo. Na njihovi kvalificiranosti, čutu dolžnosti in pripravljenosti vsak trenutek žrtvovati se za izvršitev naloge, na avtoriteti in njihovi priljubljenosti pri moštvu, leži ves ustroj vojske.

V tem leži velika važnost imenovanja podoficirjev v naši vojski.

Naša vojska se pa še v nečem posebej razlikuje od drugih vojska. Sila naše vojske je prav v tem, da so naše manjše enote, desetine, vodi, čete, sposobne za samostojno delovanje. V posebnih okoliščinah bojevanja smo izdelali in izpopolnili poseben tip gverilske partizanske taktike, katere značilna črta je med drugim prav v tem, da tudi z manjšimi, samostojnimi enotami zadajamo sovražniku občutne nepričakovane udarce. Zato je za obstoj in razvoj naše vojske neobhodno potrebno, da vzgojimo naše osnovne enote in njihove starešine — podoficirje na mnogo samostojnejše, težje in odgovornejše naloge, kakor osnovne enote drugih vojsk.

V čem je še prav posebna važnost imenovanja podoficirjev v naši vojski?

Podoficirji, imenovani v naših ukazih, so izbrani iz vrst starih in preizkušenih borcev. To so borci iz težkih časov pred kapitulacijo Italije, med njimi veterani — junaki iz leta 1941., prekaljeni v mnogih preizkušnjah, večina večkrat ranjeni, borci, katerih vsak nosi v obraz vtisnjen pečat desetih krvavih borb, samopremagovanja in trpljenja. To so podoficirji, ki so si svoje znanje in spretnost pridobili v odprtem boju s sovražnikom, v večletni tekmi s tistimi, ki so ga morali prekašati, če so hoteli obstati in se razvijati. To so podoficirji, ki so svojo predanost narodu dokazali s svojim lastnim trpljenjem in krvjo. To so podoficirji, ki so svoj podoficirski izpit opravili na bojišču.

Zakaj naša vojska s posebnim ponosom gleda na svoje prve podoficirje?

Naši podoficirji so preizkušen in zaupanja vreden kader. Pred nje se ne postavljamo samo dolžnost vodstva naših osnovnih vojaških enot. Iz njihovih vrst bo naša vojska črpala nove oficirje NOV. Oni so tisti, ki bodo prevzeli vodstvo naših višjih enot, ko nam ugoden mednarodni in notranji položaj odpre perspektive za mobilizacijo novih borcev. Naša dolžnost je torej, da pomagamo našim podoficirjem v njihovem razvoju in izpolnjevanju, da dvignemo njihovo avtoriteto na zaslužen višino, da prikažemo v pravi luči vrednost podoficirskega čina, da ukrenemo vse, da temeljito spoznamo in pripravimo višje podoficirje za oficirsko dolžnost.

Vi pa, tovariši podoficirji, pokažite v boju in delu, da ste vredni zaupanja, ki vam je bilo iskazano!

Nosite s ponosom znake podoficirjev NOV in PO Jugoslavije.

## SMELOST POVELJEVANJA

S ponosom in upravičenostjo lahko mi Jugoslovani ugotovimo, da je borba naših narodov proti tujemu zavojevalcu ena največjih epopej smelosti, drznosti in junaštva v zgodovini narodov. Saj se je zdel vsemu svetu brezumen, skorajda blazen upor našega golorokega naroda proti oboroženemu, tedaj še povsod zmagojočemu germanskemu okupatorju. Saj je bilo marsikateremu zunanjemu opazovalcu in notranjemu omahljivcu, ki mu je tuje najgloblje bistvo našega ljudskega lika, nerazumljivo, da smo v tako kričečem nesorazmerju materialnih sil in virov, v pogojih doslej nevidenega terorja, lahko ohranili in zgradili našo novo regularno

vojsko, razbili silne in dobro pripravljene ofenzive, ustvarili sredi okupirane Evrope svobodna ozemlja, in zmagovali tako, da sedaj stojimo tik pred dokončno zmago, pred zmago, ki je v osnovnem in v glavnem plod naših lastnih naporov.

Zgodovinski heroizem našega naroda se je najbolj pokazal v naši vojski. Do meja, v preteklosti redko videnih, je naša vojska razvila vrline hrabrosti, preziranja nevarnosti, kosanja in premagovanja smrti ter junaštva. Naša vojska je postala dedič vojaških vrlin naprednih vojska vseh narodov v zgodovini. Lik osebnosti in komandantske hrabrosti naših narodnih herojev Rozmana, Šaranovića, Bračića, Jevtića in Serčerja, je postal simbol našega novega oficirja. Lik vojaka z dvignjenim čelom, s ponosnimi očmi, polnimi prezira smrti, z neugnanim srcem in ognjem, ki lomi vse stare vojaške zakone zmogljivosti, je postal podobna naše vojske, vsega naroda.

Samohvala? Ne! Samozavest. In resnica o narodu, ki ve, kaj je ustvaril.

Naša dolžnost je danes, tradicijo smelosti in junaštva gojiti in razvijati. Naša dolžnost pa je predvsem te vrline dvigniti na višjo stopnjo.

V dveh oblikah se izraža smelost in junaštvo naših komandantov. V osebni hrabrosti, oči v oči s sovražnikom in v smelosti poveljevanja svoji enoti.

O osebni hrabrosti naših komandantov nima nihče več pravice dvomiti. Saj so zrasli naši komandantje prav iz vrst naših najhrabrejših, saj je značilnost naše vojske prav v tem, da je od vsega početka bil in ostaja še danes kriterij za napredovanje od borca do komandanta med drugimi vrlinami — predvsem osebna hrabrost.

Napačno pa je pojmovanje nekaterih naših komandantov — starih borcev, junakov, z nizom slavnih osebnih junaštev — da so dolžni osebno postaviti se na čelo udarne grupe, osebno razbijati bunkerje, iti osebno prvi v napad. Vsi dobro vemo, da so oni zmožni častno izvesti podobne naloge, vsi dobro vemo, da je vsak od teh junakov pripravljen vsak trenutek dati svoje življenje za izvršitev take naloge. Toda to ni njihova naloga, ker je to naloga naših podoficirjev in komandirjev čet. Žrtve, ki jih s tem trpi naša vojska, niso samo nepotrebne, temveč tudi škodljive. Naša dolžnost je, napovedati boj temu napačnemu pojmovanju hrabrosti komandantov, temu prostovoljnemu degradiranju naših komandantov na deseterje jurišnih grup.

Komandantova hrabrost se izraža v pogumnem poveljevanju, v smelih komandantskih odločitvah, v spretnem izvajanju operacij. Ta komandantska hrabrost pa ne zanika osebne hrabrosti. Komandantska hrabrost je v poveljevanju višja oblika osebne, individualne hrabrosti.

Zato je mesto komandanta v operacijah na komandnem mestu, ne pa v jurišni desetini. Samo tisti komandant, ki je strokovno nesposoben, bo trdil, da s komandnega mesta ne more poveljevati. Tisti komandant, ki bo znal pravilno organizirati operativno, obveščevalno, zvezno in zaledno službo, bo lahko poveljeval s svojega urejenega komandnega mesta. Le od tam bo lahko sledil splošnemu poteku operacij in jih vodil, le od tam bo lahko o vsem obveščen in bo sposoben sprejemati pravilne in smeje odločitve.

Znati izkoristiti vse slabosti sovražnika, znati najbolj pametno porabiti svoje sile na pravem mestu in ob pravem času, znati odločno udariti v smeri glavnega udara proti sovražniku, znati drzno izkoristiti vse svoje razpoložljive sile in pravočasno svoje rezerve, znati spretno in široko manevrirati, v tem se izraža komandantska hrabrost.

Iz tega jasno sledi, da je komandantska hrabrost višja oblika individualne hrabrosti prav zaradi tega, ker je v njej vključen nov element, to je vojaško znanje. Zato se je večkrat zgodilo, da je komandant, prej znan junak, jurišač in bombaš, pozneje ustvaril videz »paničarja«, ker se pač zaradi pomanjkanja vojaškega znanja ni upal lotiti se drznih nalog.

Poveljevati s komandnega mesta pa seveda ne pomeni zapreti se v ožji štab, izolirati se od vojske. Nasprotno! Komandant mora živeti s svojo vojsko, jo poznati, znati najti pravi čas, da s komandnega mesta gre v enote, osebno pregleda položaj, si ustvari na mestu pravo sliko o stanju sovražnih in naših sil, sovražne in naše borbene morale. Komandant, ki tega osebno ne pregleda, je slab komandant. Držati vedno in trdno vajeti v rokah in osebno pregledati in vplivati na tisto, kar je v danem trenutku najvažnejše, v tem se družita spretnost in hrabrost v poveljevanju.

Ena izmed značilnosti naše vojske je prav v tem, da je naš komandni sestav nastal in se razvijal med bojem po prirodnem zakonu o izvoru in napredku najboljših in najkrepkejših. Mi nismo stopili v vojno kot vse druge vojske sveta s poklicnim oficirskim kadrom, izšolanim v večletnih vojaških akademijah. Naš novi oficirski kader nam je rodila triinpolletna vojna, živa praksa in naše vojne šole. Mi danes imamo ta kader. Imamo pa tudi vse možnosti, da ta kader izpopolnimo.

Naša vojska si je za ceno velikih žrtev priborila najpotrebnejši minimum vojne tehnike. Iztrgala ga je kot vojni plen sovražniku. Hkrati si je s potoki krvi, ki jo je prečila za zavezniško stvar, priborila priznanje inozemstva in s tem materialno pomoč zaveznikov. Mi danes to tehniko, čeprav še primitivno in zelo nepopolno, imamo. Imamo pa tudi vse možnosti, da jo v kratkem izpopolnimo in moderni-ziramo.

To, česar mi danes še nimamo zadosti, je spretnost, da bi znali oficirski sestav in tehniko v celoti izkoristiti. Sposobnost vodstva vojske, spretnost poveljevanja je v zaostanku za razvojem materialnih pogojev poveljevanja.

Naša naloga obstaja danes v tem, da izpopolnimo spretnost poveljevanja in vodstva vojske, da povečamo operativno sposobnost naših štabov in spravimo v sklad umetnost vodstva z razvojem materialnih razmer; naša naloga je v hitrem tempu osvojiti si moderno vojaško znanost, pospešiti preraščanje v regularno armado, sprejeti načela modernega regularnega vojskovanja, ki so že v današnjih razmerah nujni in ki bodo kmalu postali neobhodni.

Naši komandanti se morajo naučiti znanstveno, po vojaško ocenjevati situacijo. Znati morajo prek načelnika štaba pravilno uporabiti svoj štab za oceno situacije. Znati morajo oceniti identiteto sovražnih enot, njih bojno sposobnost.

Naši komandanti se morajo naučiti temeljito in širokopotezno pripravljati operacije. Naučiti se morajo jasno in nedvoumno najti in izdelati svojo operativno idejo, svojo operativno zamisel, svojo odločitev. Znati morajo točno opredeliti v napadu smer glavnega udarca in smeri pomožnih udarcev in v obrambi glavna področja obrambe, od katerih je odvisna vsa trdnost obrambe. Znati morajo točno predvideti razvojno stopnjo operacije, to je bližnjo nalogo in poznejše naloge. Znati morajo koristno uporabiti svojo štabno operativno službo, svoj operacijski odsek, svoje operacijske oficirje za izdelavo načrta operacije, za priprave in preračune operacij, uporabiti jih med samim bojem. Umeti morajo ustvariti brezhibno sodelovanje raznih rodov vojske. Umeti morajo dati pravočasno in precizirano svoji obveščevalni službi, to je svojim obveščevalnim centrom, naloge za ustvarjanje in izpolnjevanje slike o sovražniku. Umeti morajo svoj sistem zvez tako postaviti, da bo jamčilo nepretrgano službo poročanja in predajanja odredom med bojem. Umeti morajo organizirati svoje operativno zaledje tako, da bo nepretrgano funkcioniralo oskrbovanje vojske s hrano in vojnim materialom, da bo funkcionirala evakuacija ranjencev, odvečnega materiala in vojnega plena, da bo nemoteno tekel transport iz zaledja do prve linije. Umeti morajo organizirati nepopustljivo kontrolo nad vsemi pripravami.

Naši komandanti se morajo naučiti spretneje in uspešneje izvajati nepretrgano upravljanje in poveljevanje med bojem. Umeti morajo s svojega komandnega mesta prenesto voditi operacijo. Umeti morajo med bojem precizirati naloge posameznim enotam oziroma jih prilagajati ali celo spreminjati glede na nepredvideni tok razvoja boja. Umeti morajo v primeru nenadne bistvene spremembe situacije smelo in iniciativno spremeniti osnovni tok operacij in o tem takoj poročati predpostavljenemu komandantu. Umeti morajo organizirati neprestano kontrolo nad izvajanjem odredb. Umeti morajo bdeti nad neprestanim delovanjem službe zvez. Umeti morajo mobilizirati štab za neprestano informacijsko službo od spodaj navzgor, od zgoraj navzdol in med sosednjimi enotami. Najti morajo čas za pregled nižjih enot vse do borca in se prepričati o boju in o stanju vojske, ne da bi pri tem trpelo nepretrgano upravljanje v vojski.

Da bodo pa naši komandanti sposobni uvesti modernejši način poveljevanja, je potrebno drugače gledati na svoje dolžnosti in na dolžnosti svojih načelnikov, rodov in služb vojske, na splošno organizacijo vojske.

Potrebno je preučevati vojno znanost, boriti se in učiti iz knjig. Potrebno se je izpopolnjevati, potrebno je nepretrgoma rasti.

Naši komandanti morajo videti v svojem štabu neobhoden organ, prek katerega uresničujejo svoje zamisli, svoje odločitve, svojo voljo. Štab mora za koman-

danta postati organ, prek katerega izvaja neprestano vodstvo vojske, organ, ki mu pripravlja gradivo za njegove odločitve, organ, ki mu lahko vsako minuto nudi vse podatke o sovražni in lastni vojski, organ, ki oblikuje odredbe in kontrolira njihovo izvajanje, organ, prek katerega vzdržuje zvezo z nadrejenimi, sosednjimi in podrejenimi štabi, organ, prek katerega vodi vso operativno, obveščevalno, zvezno in zaledno službo, organ, prek katerega vodi sodelovanje med vsemi rodovi vojske.

Naši komandanti morajo videti v svojem operacijskem odseku, v svojih operacijskih oficirjih najvažnejši organ svojega operativnega delovanja. Prek njega dobijo gradivo za svojo operativno zamisel, za svojo odločitev, oni mu izdelajo načrt operacije, prek njega pripravljajo operacije, prek njega izvajajo kontrolo nad izvrševanjem odredb, prek njega proučujejo že izvršene operacije.

Naši komandanti se morajo naučiti uporabljati obveščevalno službo in njene izsledke. Naučiti se morajo namerjati obveščevalno službo in ji prek načelnika štaba dajati konkretne naloge za dobavo podatkov, ki so za določeno operacijo neobhodni. Naučiti se morajo res znanstveno uporabljati obveščevalne podatke, spoznavati posamezne sovražne enote, slediti njihovim premikom, uganiti njihove namene. Naš komandant mora prav tako budno zasledovati na primer 14. SS-Polizeiregiment, kakor sovražnik kaže živo zanimanje za premike, namene in stanje na primer za Cankarjevo brigado. Naši komandanti pa morajo predvsem umeti na osnovi podatkov o sovražniku, njegovih premikih in namenih, usmerjati dejstvo svojih enot, to je kombinirati zase ugodnejšo razvrstitev, manevrirati in dobiti s tem pomoč tam, kjer je to trenutno najvažnejše, izkoriščati slabosti v sovražnikovi razvrstitvi.

Naši komandanti morajo pokazati mnogo večje zanimanje za službo zvez. Zavedati se morajo, da ima funkcioniranje te službe odločilen vpliv na ves sistem vodstva in poveljevanja. Zato se je treba dnevno zanimati za funkcioniranje te službe. Prav posebno skrb pa je treba posvečati radijskim zvezam, ki so postale osnovna oblika zvez med našimi enotami.

Naši komandanti se morajo zavedati, da nosijo polno odgovornost za delovanje operativnega zaledja svoje enote. Spoznati je treba, da je vsa služba oskrbovanja, to je dovoz in evakuacija, transport, vzdrževanje transporta, intendantska, sanitetna in veterinarska služba, oskrbovanje z orožjem in municijo, odvoz vojnega plena — zaključna celota, ki jo imenujemo zaledje enote in jo moramo upravljati z enega centra. V primitivnih partizanskih časih smo še lahko shajali brez urejenega zaledja. Regularna vojska pa zahteva prožno, hitro delujoče zaledje pod enotnim vodstvom.

Končno se morajo naši komandanti naučiti izgnati iz svojega dela in dela svojih štabov vsak birokratizem, vsako šablonstvo in ostanke neživiljenjske prakse.

## V OFENZIVO PROTI BIROKRACIJI

Ko smo iz primitivnih partizanskih odredov prehajali v formiranje regularne armade, je pomenila uvedba širokih modernih štabov, izpopolnitev vojske z nizom posebnih rodov vojske, služb in strok, ureditev sistematične pristojnosti in administracije, velik korak naprej. Med tem ko smo prej imeli v naših prvotnih štabih le komandanta in politkomisarja, kvečjemu še intendanta in v najboljšem primeru obveščevalca, smo pozneje uvedli nove rodove vojske, začetek naše artilerije, tankovskih enot, inženirstva s samostojnim komandnim kadrom, razširili smo štabe na kvalitetno operacijsko in obveščevalno službo, modernejši sistem zvez, široko in urejeno ekonomsko, sanitetno in veterinarsko službo, sistematizirali in poglobili personalno politiko, uvedli sodobno sodstvo, oživeli propagando in agitacijo ter vse to povezali v sistem s precizno delitvijo dela, z jasno začrtanimi delokrogi in izgrajeno administracijo. Mi smo se za te pridobitve borili in imamo njihovo uresničenje za velik uspeh.

Z rastjo vsakega mladega organizma so pa zvezane mnogoštevilne nevarnosti izkrivljenj, stranpoti in izrodov. En tak izrodek, ki je v zadnjem času kot ostudna plesen prekrila zdrav organizem naše vojske, je do neverjetnih meja izobličena administracija, okostenela in formalistična birokracija, odvratno in neživiljenjsko »uradnikarstvo« v naših štabih, od najvišjega do najnižjega. Sekretar IO OF tovariš Boris Kidrič je v svoji brošuri Boj birokratizmu, karierizmu in drugim nezdravim pojavom z neusmiljenim bičem ozigosal take izrodke v organih naše narodne oblasti. Naša dolžnost je isti boj napovedati istim izrodkom v naši vojski.

Delo naših štabov, predvsem pa delo naših komandantov, političnih delavcev in načelnikov je toliko izpolnjeno z »reševanjem« razne pošte, da nimajo skoraj časa misliti na boj sam, na reševanje nujnih, temeljnih vprašanj operacij in organizacije naše vojske. Naši funkcionarji čutijo to moro za seboj in ni izjema tisti oficir, ki izjavlja, da se administracije boji bolj kot Svaba. Ta izobličena administracija je rodila gnusno nakazo — okostenelo birokracijo, ki je vse naše poveljevanje in poročanje ogradila s plotovi raznih formul, šablon, tabel in spiskov, neživljenjskih in nesodobnih. Naši oficirji so posvečali izredno veliko osebnega truda v sestavljanje raznih seznamov in statistik, ki v resnici nikomur ne koristijo. Ustvarjali so se sezname zaradi seznamov, statistike zaradi statistik, ki so končno usodo doživeli v »zakamufliranih arhivih«. Duh birokratizma je zajel vse naše dokumente, saj tekmujejo v tem, da so čimbolj dolgovezni in pretkani z nepotrebnimi frazami. Vse to je odtujilo naše oficirje od resničnega, živega in praktičnega dela v vojski, odtegnilo od borbe same, jim skrhalo njihovo borbeno ostrino, jih oddaljevalo od vojske, od množic in ustvarjalo iz njih nakaze uradnikov-birokratov.

Neverjetne so spake, ki jih srečuješ v delu naših štabov. Tu vidiš »odredbo« na petih straneh, ki bi se gladko dala preprosto in razumljivo napisati na pol strani, tam vidiš komplicirano odredbo o registraciji vseh konj in vozil, s karakteristiko na področju vsega korpusa, ki ti grozi z nakopičenjem nekaj desetih kilogramov papirja v štabu korpusov. Tu vidiš poimenske sezname vsakega borca s točno naznačitvijo števila parov nogavic in srajc, ki bi jih moral voditi sam štab divizije in korpusa, tam zopet vidiš ubovega veterinarja, ki mu konji poginjajo, ker nimajo sena, in mora pod grožnjo disciplinskih ukrepov pisati kartoteke konjevodcev.

V tem so izrodki administracije in birokracije, izrodki, ki iz nadloge prehajajo v nevarnost za našo vojsko, nevarnost, ki postaja nič manj nevarna od Nemcev. Tu moramo sedaj zastaviti naš plug.

Naša vojska, kot ves naš narod, je pa v svoji razgibanosti in temperamentu zelo dostopna padanju iz skrajnosti v skrajnost. Umeti moramo točno ločiti red, kompetenco, urejeno in potrebno administracijo od izrodkov. Ceniti moramo vse pozitivno, kar nam je prehajanje v redno armado v tem pogledu prineslo s seboj. Bilo je potrebno prej in ostaja neobhodno v prihodnje prenašati odredbe, če je le mogoče pismeno, biti pa mora jedrnato in jasno. Bilo je potrebno prej in ostaja v prihodnje poročanje višjemu štabu pismeno, vendar mora biti to kratko in jasno ter omejeno le na ono, kar je za višji štab res važno. Bilo je potrebno slej in postaja neobhodno v prihodnje sestavljanje raznih tabel in statistik, ki so višjemu štabu potrebne zato, da si ustvari sliko podrejene enote. Vendar se moramo tudi tu omejiti na tisto, kar je res važno in za ustvarjanje točne predstave koristno. Pri vsem tem pa je treba mrtvi papir navdati z resničnim življenjem, s perečimi problemi borbe, organizacije in izgradnje naše vojske.

To je ena izmed nalog, pred katero stoji naša vojska, naši zdravi in bistri komandni kader pa jo bo znal rešiti v kratkem času. S tem se bodo sprostile znatne energije, ki bodo lahko uporabljene za zvišanje operativne storilnosti naših štabov, za resnično izgradnjo in izpopolnjevanje vseh oddelkov naše vojske.

# Od Roške ofenzive do kapitulacije Italije

Ivo Čeh

## ITALIJANSKA ROŠKA OFENZIVA

Junija in julija 1942. leta je bilo suho in vroče poletje, nebo skoraj brez oblakov. Prek dne je sonce pošteno pripekalo, zemlja pa je kar hlepela po moči ali dežju. Ze neka časa se je šušljalo, da Italijani nekaj pripravljajo na meji prvega osvobojenega ozemlja. V prvi polovici julija je že nekaj dni odmevalo daleč na zahodu in severozahodu votlo grmenje topov in se je čutilo tu in tam celo regljanje strojnic v smeri Žužemberka in Kočevja. Po zraku so vedno pogostejše prijadrala sovražna letala in trosila letake, na katerih so pozivali partizane k predaji in jim obljubljali, da se jim ne bo nič zgodilo, če se prostovoljno prijavijo italijanskim oblastem in jim izroče orožje. Seveda smo se tem njihovim pozivom in obljubam smejali, ko smo letake pobrali in to prebrali.

Vse to grmenje topov in regljanje strojnic, ki je prihajalo vedno bliže, pa pogosto preletavanje letal, nam je povzročalo neprijetno slutnjo, da se bliža italijanska ofenziva, ki ima namen streti sile naše partizanske vojske in uničiti prvo osvobojeno ozemlje na Slovenskem, katerega del so tudi Črmošnjice s širšo okolico. Za te hude trenutke sovražne ofenzive na naše osvobojeno ozemlje smo se vneto pripravljali. Za naše člane in aktiviste OF smo poiskali tudi dobro skrita zatočišča globoko v gozdovih, po možnosti v kraških jamah. Kjer ni bilo jame, pa smo postavili tudi zasilne barake, kamor smo spravili tudi nekaj hrane. Italijani so ob ofenzivi na črmošnjiškem območju našli le eno tako barako neke pod Toplim vrhom in jo uničili. Pozneje tem skrivališčem nismo več zaupali, od kar sta iz Črmošnjic odšla v belo gardo Ljubo Konečnik in Edo Perklíč, marveč smo se raje skrili pred Italijani na bližnje, z gozdovi porasle hribe, med kraške skale.

Vse člane OF je rajonski odbor stalno opozarjal, naj se raje pravočasno umaknejo pred njimi na varno. Približal se je usodni 15. julij 1942. leta. Že v jutranjih urah smo zaslišali od zahoda pogosto regljanje strojnic in celo posamezne strele iz pušk. Vedeli smo, da Italijani pritiskajo na osvobojeno ozemlje, tega pa hrabro brani naša maloštevilna in slabo oborožena partizanska vojska.

Popoldne tistega usodnega dne sem se napotil v gozdove proti Gričicam in Komarni vasi, da bi nabiral gobe in jagode. Prišel sem že na travnik nasproti omenjene vasi, ko je nenadoma v bližini zaždrdrala strojnica. Kmalu je v smeri, kjer sem bil, padlo daleč v gozd več min. Jadrno sem jo ucvrl z nevarnega mesta v nasprotno stran in skozi gozd po hribu navzdol. Ko sem pritekel pod hribom na plano, sem se še ozrl nazaj proti Komarni vasi. Tedaj sem zagledal, kako se je iz vasi silno pokadilo. Kmalu je po vasi zaprasketalo in iz črnega dima so vedno pogostejše švigali visoki plameni. Spustil sem se zopet v beg navzdol čez polja in travnike, da bi čimprej pribežal do svojega stanovanja v Mašlju pri Črmošnjicah. Na begu sem se kril po jarkih in grmovjih ter videl, da ni gorela samo Komarna vas, ampak tudi Topli vrh, obe bivši kočevski vasi. Kmalu so Italijani bili tudi že v Črmošnjicah, ki jih pa za čudo niso požgali. V vasi so ostali dva dni. Kakor hitro sem pribežal na svoje stanovanje, sem takoj pograbil nahrbtnik, hitro stlačil vanj najpotrebnejše in jo brž odkuril na varno. Z menoj se je umaknil tudi Avgust Kincl, bivši šolski upravitelj v Vrčicah pri Semiču, po rodu pa iz Šentjurja pri Celju. Ta se je z družino začasno nastanil pri meni v Mašlju, ko se je moral umakniti iz Vrčic pred Italijani; ti so še pred roško ofenzivo napadli belokranjski odred in ob tisti priliki v Vrčicah požgali nekaj hiš in pa osnovno šolo. Kinclovi so takrat izgubili vse pohištvo, večino obleke in perila ter vsa živila. S Kinclom sva se dalje umikala po gozdu proti Srednji vas, nato čez Stari Tabor na bližnji, z gozdom porasli hrib, na vrhu katerega je bila oglarska kopa, ki je bila še skoraj vroča. Medpotoma se nama je pridružil nekaj tovarišev, ki so prav tako bežali pred Italijani. Med njimi je bil, kakor se spominjam, Golobič, z njim sva bila pozneje skupaj v Cankarjevi brigadi. Utaborili smo se na vrhu hriba nad Starim Taborom. Od tam smo čez dan opazovali gibanje sovražnika v Črmošnjicah in se spraševali, kako dolgo neki bodo ostali laški vragi v kraju. Brž ko se je stemnilo, smo plegli po kopi in sladko zaspali ob prijetni toploti. Spali smo do jutranje zarje, ki je že prodirala skozi veje dreves na hribu, medtem ko se je dolina še kopala v gosti megli tja do poldneva.

Ves drugi dan in še eno noč smo prebili v svojem skrivališču na hribu in z nestrpnostjo čakali, kdaj se bodo Lahi pobrali. Na srečo je bilo takrat vreme prav lepo in suho. V želodcu nam je sicer že pošteno krulilo, saj s seboj ni utegnil nobeden od nas vzeti niti mrvice hrane. Še bolj pa nas je mučila žeja, kajti daleč naokrog ni bilo nobenega vodnega izvira, da bi se lahko ob njem odžejali.

Šele zjutraj tretjega dne (18. julija 1942. leta) so Italijani zapustili Črmošnjice in odšli nekam proti Novemu mestu. Veseli in razigrani smo zapustili svoje skrivališče in nekateri smo se takoj vrnili za Italijani v Črmošnjice, drugi pa tja, kjer so bili prej, češ: »Zdaj pa jih menda ne bo tako kmalu nazaj«. Toda hudo smo se prevarali. Komaj smo se začeli zopet malo gibati in obnavljati delo OF, so zopet nenadoma privihrali, to je po kratkih sedmih dneh, tokrat od druge strani iz smeri Dolenjskih Toplic in Novega mesta. Takrat sem bil na svojem stanovanju v Mašlju nekam brezskrben. Sedel sem v kuhinji in se kratkočasil s svojo, nad leto staro hčerko Cvetano, žena pa je prala pleničke za enomesečnega sinčka Radovana. Nenadoma me je vznemiril nenavaden šum. Stopil sem v sobo, od koder sem lahko videl skozi okno proti Črmošnjicam. Brž ko sem pogledal skozi okno, sem se zgrozil, kajti ves zahodni del Mašlja je bil že v ognju. Okrog gorečih poslopij je kar mrgolelo italijanskih vojakov. Žbal sem se, da bodo kmalu tudi v vzhodnem Mašlju. Hitro sem oprtal nahrbtnik z najnujnejšo hrano in pa odejo ter jo jadrno in skrivaj pobrisal na varno, zopet v najbližji gozd pod Ašelicami, in od tam hitro dalje mimo Srednje vasi na hrib pri Gričicah. Na begu sem tokrat videl, da ni gorel samo Mašelj, marveč tudi Novi Tabor zahodno od Črmošnjic, nekaj hiš na Novi gori, nekaj hiš in žag v Starih Zagah. Hudo v skrbeh sem bil za svojo ženo z dvema otrokoma, ker sem bil uverjen, da bodo Italijani prišli tudi v vzhodni del Mašlja in vse požgali, družino pa mi mogoče v najhujšem primeru pobili, ali pa vsaj odvedli s seboj v zapor. Toda kot po čudežu sovražnika na tisti konec Mašlja ni bilo, tako da se moji družini takrat še ni nič zgodilo.

Komaj sem na umiku pred njimi zapustil gozd pod Ašelicami in prišel že do Srednje vasi, sem od tam zagledal italijansko kolono, kako se je pomikala po cesti iz Ašelic proti Srednji vasi. Ašelice, tudi prazna kočevska vas, so bile že v dimu in ognju. Hitro sem se umaknil pred sovražnikom na Gričice, od tam pa mimo že požgane Komarne vasi v gozdove nad prav tako že požganim Toplim vrhom, kjer sem naletel na več tovarišev iz Črmošnjic, ki so se tja umaknili pred Italijani. Kolikor se še spominjam, so to bili Metod Mandeljč, Valenčič, Martin Ivanetič in še nekaj drugih. Skrivali smo se v gozdu med kraškimi skalami v smeri proti Rampohi ter z gozdnega roba opazovali gibanje Italijanov v Črmošnjicah in Srednji vasi. Ti so podnevi odhajali iz obeh vasi in v strelcih preiskali polja, grmovja in bližnje robove gozdov. Globlje v gozdove se niso upali podati. Tako nas Italijani niso dobili.

Sledile so še tri njihove hajke in vsakič so huje razgrajali. Požgali so še preostale kočevske vasi, pa tudi posamezne prazne hiše po Kočevskem Rogu, da bi partizani ne imeli zavetja v njih. Zgorele so še naslednje vasi: Rampoha, Šmrečnik, Stale, Ribnik, Travnik, Vinol, Šrebotnik in Gričice. Naše ljudi, ki so jih dobili doma, so aretirali, pa tudi z dela na polju ali na travniku so jih odvedli v svoja taborišča, zlasti na Rab. Bela garda je že odkrito sodelovala z Italijani kot protikomunistična milica. Ob četrti hajki so ujeli Martina Ivanetiča, ob zadnji hajki pa Avgusta Kincla, ki se je kak mesec prej od mene preselil v Srednjo vas, v hišo na samem in ob cesti v Črmošnjice. Aretirali so ga belogardisti na stanovanju in ga predali Italijanom. Ti pa so ga internirali pri Agrigentu na Siciliji. Iz taborišča so ga rešili šele zavezniki, ko so zavzeli Sicilijo. Avgust Kincl se je vključil v prekmorsko brigado in z njo odšel v Dalmacijo; tu pa je padel v roke ustašem in ti so ga zverinsko ubili.

Začudo so Italijani pustili nekaj vasi v dolini do Podturna skoraj nedotaknjenih, čeprav so večkrat privihrali skoznje, se po več dni zadrževali v njih. Te vasi so: Blatnik, Brezje (Brezovica), porušeni šele ob nemškem bombardiranju jeseni 1943. leta, Srednja vas, Črmošnjice, Stare Žage, razen nekaj hiš in žag ob Divjem potoku, Občice in Poljane.

Ko so prišli petič v Črmošnjice in v bližnje vasi, so po izdajstvu aretirali mojo ženo in jo z otrokoma odvedli v zapore v Črnomlju, od tam pa v taborišče na Rabu oktobra 1942. leta, kjer je z majhnima otrokoma prebila dva meseca, dokler je niso premestili v taborišče Gonars v Furlaniji. Tam je prebila šest mesecev. Trdno sem bil seveda prepričan, da svoje družine nikoli več ne bom videl. Toda na srečo je preživela vse strašne tegobe taboriščnega življenja pod okupatorjevim

nasiljem. Mene je izdal Italijanom Stanko Rozman, mlinar v Mašlju. Ker pa sem se pred njimi stalno umikal na varno, me niso dobili doma. Zato so aretirali mojo ženo in jo z otrokoma odvedli. Najino stanovanje so temeljito opustošili, odnesli s seboj, kar se jim je zdelo vredno odnesti, drugo pa razbili na drobne kose.

Po tolikih vpadih in hajkah so Italijani mnogo naših članov in aktivistov zajeli, odgnali v zapore in v taborišča. Rajonski odbor OF v Črmošnjicah zaradi pogostih sovraženih hajk ni bil več sposoben delovati, saj je vselej zmanjkalo tega ali onega člana odbora. Zajeli in odvedli so naslednje tovariše: Martina Ivanetiča v skrivališču na Pajkežu, Mandeljca in Valenčiča v neki hiši na Stalah, kamor sta se skrila. Mandeljca so ubili tam, kjer so ga zajeli in ga zelo plitvo pokopali, Valenčiča pa so odvedli v taborišče. Mandeljevo truplo smo kasneje odkopali in ga prenesli na pokopališče v Novem Taboru pri Črmošnjicah. Že nekaj prej pa so za stalno odšli iz Črmošnjic in Srednje vasi v partizane Mica Ambrožičeva, Rudi Rogelj, Maks Pitino in Radko Vute.

## ODHOD V PARTIZANE

Kot sekretar rajonskega odbora OF v Črmošnjicah sem bil že toliko znan in kompromitiran, da sem od sovražnika lahko pričakoval najhujše, če bi mu padel v roke. Ob ponovni svoji vrnitvi na stanovanje v Mašlju, to je, po četrtri italijanski hajki sem ga našel brez družine in popolnoma opustošenega. Dne 29. septembra 1942. leta sem odšel v partizane. Na poti sem naletel na partizana Toneta Feleta, z ilegalnim imenom Veseljak, pred vojno študenta, po rodu pa iz Zagorja ob Savi. On me je potem vodil tja, kamor sem hotel priti. Na Gričicah je bila delavska enota z nalogo, da za partizane pospravi pridelke, pobere sadje in ga dovolj nasuši za zimo. V partizane sem odšel v obleki, ki sem jo imel na sebi, s seboj pa nisem mogel vzeti niti žlice, tako temeljito so opravili Italijani po mojem stanovanju. V delavski četi sem našel bivšega šolskega upravitelja v Vučji vasi na Murskem polju, Jožeta Kocbeka, s katerim sem bil skoraj tri leta na šoli. Mene so Nemci pregnali 9. maja 1941. leta, njega pa meseca julija istega leta. Ves čas, to je nekako štirinajst dni, kar sem prebil v tej četi, sem s tovariši spravljal sadje za sušenje, kajti tisto leto ga je bilo obilo. Prenočevali nismo v taborišču, pač pa zaradi varnosti na skritem kraju globoko v gozdu. Komaj sem se navadil partizanskega življenja v četi, že so zopet pritisnili Italijani od zahoda prek Toplega vrha in Komarne vasi. Hitro smo morali postojanko izprazniti in se umakniti na Gorjance v belokranjski odred. S seboj smo vzeli precej hrane, vendar ne vse, ker za to ni bilo več časa. V odredu so me dodelili v 3. četo, katere komandir je bil Tine Južna iz Dragomlje vasi v Beli krajini, pozneje razglašen za narodnega heroja. Padel je na Radovici leta 1943. Odred je takrat taboril na Gorjancih nedaleč od vasi Jugorje. Nekaj časa mi niso dali puške, saj jih je precej primanjkovalo.

Že nekaj dni po svojem prihodu v odred sem moral s tremi tovariši in eno tovarišico v Jugorje po krompir. Terenci so ga nabrali in uskladiščili za partizane pri neki hiši na severnem robu vasi. Pred hišo je bil majhen sadovnjak, za njim pa njiva in pašnik. Ko smo prišli tja, smo ga nabrali tri polne vreče. Nismo se takoj vrnili s krompirjem v odred, marveč smo pred tisto hišo malo posedeli in se veselo pogovarjali, vmes pa jedli jabolka. Ravno ko smo bili v najboljšem razpoloženju, pa nenadoma zagleda eden od tovarišev belogardiste v patrolji, kako so se nam bližali po cesti iz metliške strani in posvari svoja tovariša, ki sta sedela bliže njega. Vsi trije so jo jadno ucvrli izpred hiše in skozi sadovnjak ter čez prazno njivo in travnik na Gorjance. Tudi tovarišica je planila za njimi. Med begom mi je zavpila: »Tovariš, reši se, belogardisti so tu!«, ker sem namreč nekaj časa še sedel na mestu in začudeno gledal za bežečimi tovariši. Ko pa je padlo v našo smer nekaj strelov, sem spoznal, da je stvar resna, sem jo tudi jaz jadno pobrisal od tam. Ves zadihani sem jo brisal po pobočju navzgor za tovariši, tako naglo, da je tovarišica zaostala za mano, saj je skoraj že opešala. Prosila me je, naj ji pomagam čimprej priti na varno, kar sem seveda storil. Prijel sem jo za roko in jo vlekel za seboj na Gorjance. Bala sva se tudi, da v taborišču ne bova našla nikogar več zaradi naglega premika na nov položaj, ki bo nekje dalje na Gorjancih. Brž ko sva pritekla na vrh v taborišče, sva že našla pospravljen in pripravljen za premik.

Zaradi varnosti smo se premaknili dalje na Gorjance in v bližini vasi Popoviči uredili novo taborišče v neki globači, ob robu katere smo si uredili ležišča. V sredi globače pa je ob večerih gorel taborni ogenj, ob katerem smo se lahko grela ob

hladnih večerih, se pogovarjali, vmes pa tudi potihem zapeli partizanske pesmi. Bil sem še vedno brez puške. Vsak drugi dan sem hodil z banjko, to je z leseno oprtno posodo, po vodo v eno uro oddaljeni studenec, in jo od tam prinašal v taborišče.

Naše taborišče na Gorjancih smo trikrat menjali. Nazadnje smo se utaborili pod Trdinovim vrhom. Jesen je bila še vedno topla in sončna čez dan, le noči so bile že hladne. V dopoldanskih urah smo se urili v napadanju in umikanju, kar je trajalo nekako do kosila. Po kosilu smo malo počivali, nato je bila politična ura, ko smo poleg vsega, kar nam je povedal politikomisar, poslušali tudi radijska poročila, zlasti iz Moskve. Včasih smo, posebno ob večerih, zapeli potihoma naše borbene partizanske pesmi. Vsaka ugodna radijska novica nas je ohrabrila.

Mir in idiličnost, ki smo jo kratko dobo uživali na Gorjancih, je kmalu končala ofenziva Italijanov skupaj z belo gardo iz Bele krajine in iz Novega mesta. Izpod Trdinovega vrha smo se v nočnih urah umaknili pred njimi na Javorovico. Tja smo prispeli zjutraj drugega dne proti koncu oktobra 1942. leta. Čez dan smo se nastanili po hišah in čakali nadaljnjih navodil. Malo pred večerom smo se po navodilih naše komande odreda razbili na majhne skupine treh ali štirih borcev in se ponoči prebijali skozi sovražni obroč. Italijani so bili k sreči po svoji stari navadi glasni, zato se nam je večini posrečil preboj. Italijanom in beli gardi je uspelo zajeti le malo naših borcev in bork. S tremi tovariši sem se prebijal mimo kartuzijanskega samostana v Pleterjah, nato čez polja in travnike mimo Velikih Brusnic, od tam prek Padeža in dolenske proge na Ljuben pri Uršnih selih. Noč je bila takrat dokaj temna, vreme pa na srečo mirno in brezvetrno. Na poti mimo Velikih Brusnic smo potrkali pri prvi hiši in prosili za mleko, nismo pa vedeli, da je bil gospodar zaupnik bele garde. Nekam nerad nam je odprl in nam dal mleko. Ko smo odšli od njega, smo se še oglasili pri drugi hiši, kjer je živel mati enega naših soborcev, da bi ji izročili njegove pozdrave, kakor je naročil, obenem pa ji povedali, da se je umaknil drugam na varno. Mati našega tovariša nas je zelo prijazno sprejela in nas postregla s kruhom in mlekom. Pri tem smo ji izročili sinove pozdrave in ji povedali, da je sin na varnem. Med našim razgovorom z njo nas je nenadoma vprašala: »Tovariši, ste se mogoče tu v vasi še kje oglasili?« Povedali smo ji, da smo bili že pri njenem sosedu. Na naš odgovor se je zelo ustrašila in nam rekla: »Sedaj pa hitro pospravite kruh in mleko ter glejte, da jo takoj uberete od mene na varno, če nočete, da vas dobijo tu belogardisti v roke in jaz ne padem v nesrečo. Moj sosed, pri katerem ste se prej oglasili, je zaupnik bele garde in je verjetno že šel javit, da ste v vasi, ko ste odšli od njega.« Kar mravljinci so nas spreleteli ob teh njenih besedah in jo seveda jadrno pobrisali na varno, ko smo se hitro od nje poslovili in se ji zahvalili za kruh in mleko. Hitro smo jo ubirali iz vasi prek njiv in pašnikov v gozd, precej stran od vasi, kjer smo potem globoko v njem noč prespali. Komaj smo bili prav v gozdu, že smo zaslišali kričanje belogardistov po vasi, ko so nas iskali, pa nas pač niso našli. Tako ni dosti manjkalo, pa bi nas bili takrat ujeli.

Drugi dan smo zgodaj krenili dalje in se umikali prek polj stran od vasi proti Uršnim selom. Bila je ravno nedelja in od daleč smo videli ljudi na poti k maši. Ko smo se tako umikali prek neke čistine, so nas ljudje opazili in začeli nekaj vpiti za nami. Nenadoma so iz gruč moških začeli streljati po nas, mi pa smo se naglo vrgli v grapo in se potem previdno in čimbolj mogoče pomikali po gozdovih naprej. Šele zvečer v mraku smo prišli do dolenske proge pod Ljubnom in nekaj časa počakali zaradi italijanske obhodnice. Ko je bila ta mimo, smo progo hitro prečkali in prešli na Ljuben pri Uršnih selih, od tam pa odšli v bližnji Dobindol in nad njim globoko v gozdu zopet zaspali ter šele drugega dne zgodaj zjutraj vsi premraženi krenili dalje v Črmošnjice pri Semiču, kjer smo se za nekaj ur ustavili pri mojih znancih. Popoldne potem smo zapustili Črmošnjice in se napotili v Golobinjek, kjer je taborila partizanska enota pod poveljstvom komandanta Draga Jermana. Tja smo prispeli v začetku novembra 1942. Jesen je bila še vedno lepa in suha. Mrzli vetrovi so zapihali in prvi sneg je zapadel šele okrog 11. novembra. Pritisnil je hud mraz in nas je začelo hudo zebsti.

Nekako teden dni potem sem otekal po vsem telesu, najbolj pa po rokah, nogah, trebuhu in pod očmi. Komandir Slavec je opazil te čudne spremembe na meni in takoj vedel, kaj mi je. Hitro me je poslal s kurirjem v partizansko bolnišnico, ki je bila nekje v gozdovih blizu Ponikve na Kočevskem. To bolnišnico je takrat vodil znani partizanski zdravnik dr. Mihelčič, sedaj v Črnomlju. Uspešno me je ozdravil vodenike, tako da sem se po treh tednih ozdravljen vrnil v partizansko enoto, tokrat

na Maverlen, v kraj na robu Bele krajine in nasproti Črnomlja. V partizanski enoti na Maverlenu sem ostal približno dva tedna. Politkomisar v tej enoti je bil Ante Novak. Vsak dan sem menjaje podnevi in ponoči stražil pred postojanko na kraju, s katerega se je dobro videlo v Črnomelj, v katerem je bilo takrat polno italijanskega moštva. Nekega dne proti koncu decembra 1942. leta nas je poklical politkomisar Ante Novak vse tiste k sebi, ki smo bili za boj sposobni. Vprašal nas je, če smo pripravljeni oditi prostovoljno v Cankarjevo brigado kot borci, da s tem pomnožimo in ojačimo njene borbene vrste. Za odhod v brigado se nas je javilo precej. Cankarjeva brigada je bila tedaj nekje v dolenskih hribih blizu Trebnjega. Imela je takrat le tri bataljone. V brigado smo potovali mimo Semiča, nato prek Gorjancev in mimo Novega mesta čez Krko ter prek Kronovega med hribe pri Trebnjem, kjer je imela brigada takrat svoj položaj. Vodila sta nas tja Crni in Alojz Dragan-Dragan. Slednji je bil tedaj desetar v 3. četi III. bataljona Cankarjeve brigade. Na položaj brigade smo prispeli dne 29. decembra 1942. leta. Cankarjevci so nas novince slovesno sprejeli in nas takoj porazdelili po bataljonih in četah. Z nekaj tovariši sem prišel v 3. četo III. bataljona. Nas nove borce je pozdravil takratni komandant III. bataljona Ilija Badovinac, po poklicu mali kmet iz Rosalnic pri Metliki, za njim pa bataljonski politkomisar Rado Pešl-Vičan, od vojne študent z Viča v Ljubljani. Za komandirja v 3. četi, kamor so me dodelili, je bil meni že poznani Tine Južna, za četnega politkomisarja pa Tinko Kovačič. Komandant brigade pa je bil Dragan Jevtič, po rodu iz Šumadije, med borci zelo priljubljen. Kakor že v belokranjskem odredu, sva se tudi v 3. četi III. bataljona Cankarjeve brigade našla z Rudijem Rogljem, ki je odšel v partizane iz Srednje vasi pri Crmošnjicah že meseca junija 1942. leta.

Že tri dni po našem prihodu, v začetku januarja 1943, je Cankarjeva brigada odšla v napad na belogardistično postojanko Primskovo v dolenskih hribih, blizu tedanje italijansko-nemške meje. Belogardistična postojanka, ki smo jo napadli, je bila na zelo strmen hribu in za obzidjem okrog cerkve in župnišča, zato močno utrjena. Boj z belogardisti je bil zagrizen in srdit ter je trajal vso noč do drugega dne. Povsod okrog je bil debel sneg in nas je dokaj oviral pri gibanju, pa zeblo nas je, saj je pritiskal hud mraz. Naša 3. četa je sprva čakala nekaj časa v rezervi v gozdu v bližini bojišča. Ob mraku pa smo tudi borci te čete odšli napadat. Takrat sem kot partizan doživel prvi bojni krst, kot se je reklo. Moram priznati, da mi ni bilo lahko pri srcu. Proti jutru drugega dne je srdito upiranje belogardistov kar nenadoma prenehalo. »Kaj to pomeni?« smo se spraševali. So se morda že vdali in položili orožje. Nič takega ni bilo. Po brezupnem boju z nami so namreč sprevideli, da našega pritiska ne bodo vzdržali, zato so jo po skrivni poti pobrisali, svojo postojanko pa prepustili nam, ki smo si jo nato ogledali in videli, kako je bila utrjena. Na naši strani smo imeli nekaj padlih in precej ranjenih. Med padlimi je bil tudi tovariš Pezdirc.

Naš III. bataljon Cankarjeve brigade je po bitki na Primskovem nekaj časa počival v bližnjem kraju Mišji dol. Tam smo si očistili orožje, ocedili tudi sebe, politkomisarji pa so nam v političnih urah pojasnjevali dogodke na domačih in tujih bojiščih, predočevali važnost in pomembnost našega neizprosnega, a pravičnega boja proti fašističnemu okupatorju, za svobodo in za pravičnejši družbeni red.

Bitko na Primskovem celo omenja naš pokojni pisatelj Juš Kozak v svoji knjigi Portreti v sestavku Gašper Osat, enako bitko v Zaborštu in Temeniški dolini. V sestavku je opisan tudi znani Črtomir, s pravim imenom Marn. Njega sem imel priliko spoznati še kot partizanskega komandanta v Vrčicah pri Semiču poleti 1942. leta, ko sem se kot rajonski sekretar udeležil nekega sestanka z njim in njegovimi tovariši. Znano je, da je bil Marn-Črtomir bolešno slavohepen in to ga je spravilo na kriva pota. Padel je tako nizko, da je postal vodja Črne roke, v kateri so bili naši izdajalci kot najogabnejši ubijalci naših poštenih in zavednih ljudi, zlasti pripadnikov OF in KP. Tako kot Črtomir, se je marsikateri prikrit nasprotnik sprva vrnil v naše vrste, nato pa ob italijanski roški ofenzivi odkrito prešel na stran sovražnika.

Iz Mišjega dola smo po nekaj dneh počitka krenili napadat sovražno postojanko Sentvid pri Stični. Kljub ogorčenemu boju postojanke nismo mogli uničiti, vendar pa smo zažgali Lavričevo tovarno usnja, ki je delala za okupatorja. Naša 3. četa je bila trenutno v nekem gozdičku podružnične cerkve, od koder je potem v nočnih urah tudi sama šla v napad. Še prej pa nas je komandant Drago Jerman manjšo skupino borcev poslal proti podružnični cerkvi z nalogo, da poskušamo po

hribu navzgor prodreti do nje in pregnati belogardiste, ki so se vgnezdili v njej, zlasti pa v zvoniku, in nas od tam obstreljujejo. Debel sneg, pa svetla mesečna noč, gol hrib, so nam onemogočili, da bi bili izpolnili zadano nalogo. Počasi smo sicer prodrli po globokem snegu navzgor proti cerkvi, toda nismo še prišli do srede hriba, že so nas opazili belogardisti in silovito užgali po nas, da so krogle kar gosto žvižgale okrog nas in se je po snegu kar prašilo. Naglo smo se vrgli v debeli sneg in za nekaj časa obmirovali. Ko so prenehali streljati, smo se zopet dvignili in poskušali priti do cerkve, toda zaman. Sovražni ogenj je bil prehud. Svoj namen smo morali opustiti in se počasi in previdno umaknili na izhodiščni položaj v gozdič, kjer je čakala naša 3. četa. Komandantu smo sporočili, zakaj naloge nismo mogli izpolniti. Žrtev na srečo nismo imeli, pa tudi ranjen ni bil nobeden. Proti polnoči je tudi naša 3. četa odšla v napad. Prodrli smo že do srede Šentvida, vendar smo se morali umakniti pred premočjo sovražnika, kajti bili smo pač slabo oboroženi. Zimska noč je bila svetla, pa tudi požar Lavričeve tovarne je pripomogel, da smo po ulicah videli kakor podnevi in tako laže napadali sovražnika. To je bilo okrog 10. januarja 1943. leta.

Od Šentvida pri Stični smo dne 16. januarja 1943 v pohodu krenili v napad na belogardistično postojanko Polico, kjer pa zopet nismo uspeli, kajti bila je dobro utrjena in okrog nje sama čistina.

Po neuspelem napadu na Polico smo krenili na dolg pohod, da bi prišli v Črmošnjice, od tam pa prek Bele krajine na Hrvatsko, kjer se je začela 4. sovražna ofenziva. Na poti tja se je pri Biču zapletla v boje z Italijani Tomšičeva brigada in na pomoč so ji poslali dve četi cankarjevcev, med njima našo 3. četo.

Potem je Cankarjeva brigada s Tomšičevo in Gubčevo krenila v dolgem pohodu v Črmošnjice pri Semiču, od tam pa čez Belo krajino na Hrvatsko. Tja so slovenske brigade prispele okrog 30. januarja 1943. Skupno z Gubčevo in Tomšičevo brigado ter z dvema hrvatskima smo se tri dni tolkli z močno italijansko kolono pri Prekrižju—Gor. Loviču. Ta sovražna kolona je na svoji poti hudo požigala in pobijala ljudi. Jaz sem bil s tremi tovariši na položaju v Gor. Loviču na grebenu hriba v neki kotanjici, katero smo si postlali s koruznico, da smo ležali na njej. Vse tri dni smo s tega položaja stalno streljali na Italijane, ki so se stiskali v ozki dolini okrog samotne hiše pod nami. Tako so nam bili Italijani sijajna tarča. Ti so hoteli po vsej sili prodreti proti cerkvi v Gor. Loviču kot dominantni točki, da bi nas potem lahko pregnali iz kraja, toda ni se jim posrečilo. Pri cerkvi so naši trdno držali svoj položaj in Italijane z odločnim protinapadom pognali v beg. Žal je pri tem padel Bobek-Vandek. V teh bojih se je zelo izkazal naš III. bataljon Cankarjeve brigade in njegov komandant Ilija Badovinac. Četrto jutro je zavladala tišina. Takoj smo se napotili v dolino pred našim položajem in zagledali smo strašen prizor. Vsa dolina okrog samotne hiše in še prostori v hiši so bili polni mrličev v raznih legah in položajih, kakor je pač slehernega Italijana doletela smrt. Bilo je mrtvih tudi mnogo mul, nekaterih so se okrog vratu držali mrtvi Italijani. Dobili smo mnogo orožja, municije, odej in še marsikaj drugega.

Po bojih okrog Prekrižja smo se pomaknili v okolico Vivodine in Jastrebarskega, kjer smo se spopadli z ustaši. Od tam smo se potem vrnili v Slovenijo; šli smo prek Gorjancev v smeri proti Pleterjam, kjer so se vgnezdili belogardisti. Medtem ko je Cankarjeva brigada odšla napadat belogardistično postojanko v samostanu Pleterje, sem moral jaz v Sošice, v bolnišnico zaradi zelo otekle desne noge. Skoraj štirinajst dni sem bil tamkaj na zdravljenju, nato sem se vrnil v brigado, ki je bila nekje pri Draščih.

Tja do srede marca 1943, dokler niso brigade odšle v Suho krajino, so opravljale svoje borbene naloge okrog Gorjancev, napadale sovražne postojanke in rušile proge ter s tem zadajale okupatorju hude udarce.

V Suhi krajini je Cankarjeva brigada skupno z Gubčevo, Tomšičevo ter Šercerjevo vodila večdnevne hude boje z Italijani in belo gardo. Cankarjeva brigada je napadla Hočevje, in sicer direktno njen 3. bataljon. Naš napad je bil odločen, belogardisti pa so se obupno branili. Na naši strani je padel dober borec Žunič iz Bele krajine, pa še neki starejši tovariš, ki je bil šele nekaj dni v brigadi. Belogardiste smo že izrinili iz nekaterih pomožnih utrd, vendar smo se umaknili na ugodnejše položaje in blokirali postojanko ter se pripravili na ponoven napad. Uničiti je nismo mogli. Morali smo se umakniti. Na Visejcu, kamor smo odšli, smo doživeli zračni bombni napad in sicer prav v trenutku, ko je bila naša glavnina na cesti, čelo glavnine pa že v vasi. Bombe so padle na vas, porušile nekaj hiš, povzročile

požar in pa žrtve zlasti med civilnim prebivalstvom. Tisti, ki smo bili na cesti in dobra tarča za bombe, smo se hitro umaknili s ceste v gozd ali pa legli v jarek.

Z Italijani in belo gardo v Suhi krajini smo bili hude boje do 22. marca 1943, nato smo se umaknili prek Visejca v Novi log, kjer smo se malo odpočili, potem pa krenili mimo Starega loga v ribniško dolino novim bojem nasproti. Naš 3. bataljon Cankarjeve brigade se je nastanil v vasi Zadolje. Bojne položaje pri Ribnici sta zavzeli tudi Tomšičeva in Gubčeva brigada, skupno torej od Rakitnice do Dan. Boji z Italijani so vzplamteli po vsej bojni črti proti Ribnici. Cankarjevci smo drli položaje pri Zadolju in od tam uspešno napadli sovražnika, ga razbili in pognali v beg proti Ribnici. Med boji je padel naš politkomisar 3. bataljona Rado Pešl-Vičan; pokopali smo ga v Zadolju. Na grobu se je poslovil od njega komandant bataljona Ilija Badovinac. Ponoči od 23. na 24. marec 1943 smo Cankarjevci napadli belogardiste in karabinerje v Dolenji vasi, jim zaplenili precej materiala in hrane ter se vrnili na stare položaje brez izgub.

Že zvečer dne 25. marca 1943 so naše brigade zapustile svoje položaje v Danah, v Novi Štifti in Zadolju in krenile proti Dragi in Podpreski. Naša Cankarjeva brigada je skupno z Gubčevo brigado krenila mimo Dolenje vasi po cesti proti Jelenovemu žlebu. Mirno in brezskrbno smo se borci pomikali po cesti, ki se je vila skozi gozdove in se proti jutru že približala Jelenovemu žlebu, mimo katerega smo nameravali priti v Drago. Bilo je dne 26. marca 1943, ko smo se v dolgi koloni s predhodnico približali Mali beli steni globoko med gozdovi. Na čelu 1. bataljona Cankarjeve brigade je veselo igral s harmoniko njegov politkomisar Maks Pitino. Vsi borci smo bili takrat veseli, pa smo se po poti živahno in kar nekam preglasno pogovarjali. Predhodnica je že zavila po cesti okrog hriba in z njo komandant brigade Dragan Jevtić. Ravno ko smo bili v tako veselem razpoloženju in nekam brez skrbi, je nenadoma ne daleč pred nami zadrdrala sovražna strojnica. Od presenečenja smo za hip kar obstali. Kmalu je od predhodnice pritekel tovariš s sporočilom, da jih je napadla italijanska zaseda. Na komando smo takoj stekli v hrib navzgor, da bi pravočasno zasedli greben in si tako osvojili dobre položaje med kraškimi skalami. V naši predhodnici je bilo nekaj ranjenih, drugi s komandantom vred so se hitro znašli in užgali nazaj po Italijanih. Naši brigadi sta hitro zavzeli ugodnejše položaje in hitro se je vnela zelo ostra, tričetr ure trajajoča bitka z vsem orožjem, kar ga je bilo na obeh straneh. Na položaju na grebenu hriba sem skupaj s tovariši previdno skakal od skale do skale in streljal na sovražnika.

Ko smo že skoraj oglušeli od silnega streljanja in pokanja ter eksplozij, je bitka nenadoma prenehala. Sedaj so se začeli veseli in zmagovalni glasovi posameznih borcev, ki so prvi prišli na italijanske položaje in videli naš bojni uspeh. Kar vriskali so pri tem, ko so šli naš bojni plen, toliko in toliko pušk, toliko lahkih in težkih mitraljezov itd. V to naše veselje pa je kanila tudi bridkost ob izgubi štirih tovarišev. Padel je tudi vedno dobro razpoloženi politkomisar 1. bataljona Cankarjeve brigade Maks Pitino, ki je borcem večkrat zaigral s harmoniko vesele in poskočne. Novica o njegovi smrti me je zelo pretresla, saj sva skupaj delovala kot aktivista OF v Črmošnjicah, preden sva oba odšla v partizane. Nekaj ur potem, ko smo zbrali obilen vojni plen in počivali, smo krenili dalje v Drago pri Cabru, kjer smo se za nekaj dni nastanili po tamkajšnjih praznih hišah, kajti Italijani so prebivalce internirali, da smo se lahko odpočili od napornih maršev in bojev, se uredili, očistili in namazali orožje ter poskrbeli za ranjence, ki smo jih imeli precej.

Po večdnevnem počitku smo iz Drage krenili v dolgem pohodu čez Kočevski Rog v Belo krajino. S seboj smo nosili ranjence, da bi jih oddali v bolnišnice v kočevskih gozdovih, ki so bile pri Ponikvi, Sredgori in na Smrečniku blizu Črmošnic in še nemara kje. Ob prihodu na Sredgoro sem od napora tako opešal, da sem se komaj premikal za svojo enoto. Takega me je na poti dobil brigadni politkomisar Viktor Avbelj-Rudi, ki me je poznal že iz Črmošnjic kot terenskega sekretarja OF. S konjem se je ustavil ob meni in me vprašal, če sem bolan, ker tako težko hodim in zaostajam za enoto. Potožil sem mu o svojih težavah. Ni minilo četr ure, ko so me že poklicali v štab brigade in mi dali napotnico na enomesečno zdravljenje v partizansko bolnišnico. Kurir me je pripeljal na Smrečnik in tam sem ostal ves april 1943 na zdravljenju. V začetku maja 1943 sem se vrnil v brigado, ki je bila takrat pri Št. Rupertu na Dolenjskem. Cankarjeva brigada je bila maja in večinoma junija 1943 po raznih krajih Dolenjske, tako da se vseh več ne spominjam.

Julija je skupaj z Gubčevo in Šercerjevo brigado odšla napadat sovražne postojanke v Žužemberku. Tretji bataljon Cankarjeve brigade je zavzel položaj pred

Zafaro, od koder smo tri dni napadali Italijane in belo gardo. Slednja se je utrdila na sami Zafari in se obdala z betonskimi bunkerji okrog cerkve in župnišča. V cerkvi pod korom je imela pravcati arzenal, na zvoniku pa strojniško gnezdo, od koder so spuščale cele rafale na nas. Tudi v župnišču so se belogardisti usidrali in nas od tam napadali. Tako utrjeno postojanko na Zafari je bilo silno težko zavzeti in uničiti, vendar smo jih dne 27. julija 1943 pregnali iz bunkerjev, iz cerkve in župnišča. Župnišče smo po zavzetju zažgali, kakor tudi cerkev, kar je vse še danes v razvalinah.

Pri jurišanju na sovražno postojanko zvečer zadnjega dne me je ranil drobec mine in sicer na levo stran pod prsmi, v trenutku, ko sem z dvema tovarišema pritekel do bunkerja, ko smo prej uničili mitraljezka v njem. Rana, ki sem jo dobi, sicer ni bila prehuda, pač pa me je silni udarec drobca od mine kar vrgel po zemlji, da potem kar nisem mogel vstati. Imel sem občutek, da imam rebra polomljena, saj mi je vsah dih povzročal hude bolečine. Pred smrtjo me je rešilo le golo naključje. Obleden sem bil v lovsko suknjo s poševnimi zunanjimi žepi, v njih pa sem imel polno patronov za puške. Ob te patrone v levem žepu je drobec mine udaril in se od njih odbil, da se ni zaril v črevesje. Šest patronov sem moral potem zavreči, ker niso bili več uporabni.

Po treh tednih so me poslali v bolnišnico Hrastnik v resnici Smrečnik blizu Črmošnjic pri Semiču. Ko sem bil ozdravljen, sem s kurirji odšel nazaj v Cankarjevo brigado, ki je bila takrat v Starih Žagah, od tam pa je potem krenila čez hribe mimo Črmošnjic, se na drugo stran spustila v dolino pri Gor. Sušicah, prekoračila nato dolensko progo ter prešla na pobočje Gorjancev, od tam pa mimo Novega mesta v kraje okrog Trebnjega. Tam smo imeli cankarjevci manjše praske z Italijani in belo gardo vse do kapitulacije Italije dne 8. septembra 1943. V tem času smo se dokaj približali Trebnjemu. Spominjam se, da smo bili v nekem gozdu blizu dolenske proge, ko smo zvedeli za kapitulacijo Italije. Prvi hip tej veseli novici nismo mogli prav verjeti, saj smo se še komaj spočili in ponočnega spopada z Italijani od 7. na 8. september, ko so nam jo prinesli kurirji na položaj. Brž ko je minilo naše trenutno presenečenje, je tisti hip zavladalo med nami vse-splošno veselje, da je eden od okupatorjev vendar klonil in položil orožje. Takoj smo pospravili vse na svojem položaju in se čim hitreje odpravili na pot v Trebnje; tam smo drugim borcem pomagali razoroževati Italijane. Ti so bili čisto zmedeni, obenem pa veseli, da je zanje vojne konec, saj so je bili že do grla siti. Kazali so nam tedaj prijazne obraze in so se nam hoteli prikupiti s tem, da so nam ponujali svoje cigarete, pri tem pa nas hvalili. Mi smo njihovo prilizovanje in ponujanje cigaret odločno odbijali, saj nismo mogli pozabiti, da smo se morali z njimi še eno noč prej silovito tolči na položajih proti Novemu mestu. V Trebnjem smo dobili mnogo vojnega plena po skladiščih in pa z razorožitvijo italijanske vojske, ki se je naglo umikala proti jugu, da bi čimprej prišla domov v Italijo. Naša NOV je takrat razorožila glavnino italijanske vojske in ji je tako poleg lahkega orožja padlo v roke tudi mnogo težkega orožja, kakor minometov, topov in tankov. Povsod med našim prebivalstvom in med borci je bilo vsesplošno veselje in pa razigranost nad pričakovano svobodo.

# Vevški papirničarji v boju za svoje pravice 1842—1945

Nedavno je izšla okrog 400 strani obsežna knjiga »Vevški papirničarji v boju za svoje pravice«. Spisal jo je bivši upravitelj osnovne šole v Polju Miroslav Kokolj, ki je sicer večino dosedanjih zgodovinsko-pisnih del posvetil Prekmurju, kjer je služboval pred vojno v Lendavi, po vojni pa kot ravnatelj gimnazije v Murski Soboti.

Kokoljeva monografija je že druga po vrsti v zvezi z Vevčami. Prvo — »Razvoj papirnice Vevče« — je pred štirinajstimi leti objavil dr. Jože Šorn. Šorn je prikazal tehniški in gospodarski razvoj tovarne, Kokolj pa osvetljuje socialne razmere papirničarjev, njihove boje za pravičnejši in boljši kos kruha in za večjo družbeno veljavo. Knjiga sega od 1842, ko je trgovec in veleposestnik Fidelis Trpinc ustanovil tovarno, pa do leta 1945, ko je bil z osvoboditvijo postavljen temelj, da so lahko tudi vevški papirničarji 17. septembra 1950. leta vzeli upravo tovarne v svoje roke.

Kokolj je knjigo namenil predvsem papirničarjem ter zdajšnjim in bodočim vzgojiteljem, »da bi sklepali iz pričevanj preteklosti«, kot je zapisal v spremni besedi, »da je vredno opredeljevati se in se bojevat le za tiste rešitve, ki izvirajo iz resnice in družbene pravičnosti.«

Knjigo je izdala vevška tovarna. Podarila jo je svojim delavcem in okoličanom, ki jo želijo brati. Ker pa je zanjo veliko zanimanje, bi bilo prav, da pride vsaj manjše število primerkov v prodajo in s tem v roke tudi interesentom drugod v Sloveniji. Zato tudi objavljamo v tej številki nekaj odlomkov iz knjige.

Tako izčrpne socialne, politične in kulturne zgodovine iz stoletja delavskega gibanja nima še noben kraj na Slovenskem, nimajo je niti stara delavska naselja kot so na primer Idrija, Trbovlje, Jesenice in Ravne.

Kokoljeva zgodovina vevških papirničarjev vsebuje več, kot obeta naslov. Ni le zgodovina papirničarjev, ampak hkrati tudi zgodovina političnega življenja Vevč, Polja in okolice sploh. Socialne razmere, mezdana gibanja, stavke, stališča strank in politične boje ter kulturne dogodke pa osvetljuje po bogatih časnikarskih pričevanjih in z drugimi dokumenti — za novejši čas tudi po spominskih virih — v vrvežu političnih trenj in spopadov tako stvarno in slikovito, v toliki meri v ostri polemični luči vsakokratnih sodobnikov, da jim prav to daje veljavo tipičnega in podoba živega filma poti, ki jo je slično prehodilo v stoletju do osvoboditve leta 1945 domala vse slovensko delavstvo.

Po srečni okoliščini za zgodovinarja so imele Vevče skoro vedno, da se tako izrazimo, orkestrček politično nasprotujočih si in polemičnih dopisnikov. To je Kokolj kot zgodovinar in pisec tudi dobro izkoristil. Sploh je delo napisal z znanjem najnovejše slovenske zgodovine, z vso potrebno natančnostjo, znanstveno zanesljivostjo in nevsiljivo poučno, a tudi s pravično mero in vago za številne zaviralce napredka, za omahljivce in za borce, ki jih srečujemo v knjigi kot žive značilne priče težkih, burnih, a tudi zmagovitih časov za delavstvo.

## NADALJNI USPEH ENOTNE DELAVSKE FRONTE

Dne 18. januarja 1934 so bile vsakoletne volitve delavskih obratnih zaupnikov.

Lista krščansko-socialistične Strokovne skupine papirniškega delavstva je dobila 278 glasov in s tem 5 zaupnikov, lista marksistične Strokovne komisije pa 105 glasov in 2 zaupnika.

Za glavnega zaupnika so spet izvolili nosilca krščansko-socialistične liste Edvarda Reška, za tajnika pa Ivana Pangeršiča. Celoten obratni zaupniški svet je kljub dvema strujama nastopal enotno pri vseh nalogah in deloval v soglasju za zaščito delavskih koristi.

Ko so novi zaupniki opozorili upravo na nekatere pomanjkljivosti v podjetju z željo, naj jih odpravi (povečanje lope za kolesa, razdeljevanje dela idr.), je ravnatelj zavrnil njihovo vlogo, češ da ni sestavljena v obliki prošnje. Tedaj so delavci javno spregovorili in obsodili to ravnanje. Vloga, ki so jo namenili ravnatelju, se je na sestanku vsega delavstva spremenila v zahtevo. Soglasno so predložili upravi spomenico, s katero »delavstvo najostreje protestira proti ravnatelju Jahnu, ki je odklonil razgovor z obratnimi zaupniki«. Zahtevali so, naj imajo njihove obratne zaupnike za zakonite zastopnike ter z njimi razpravljajo o vseh točkah zavrtnje ne spomenice.

Uspeh enotnega nastopa delavstva je bil tolikšen, da je podjetje pristalo na razgovor in v glavnem ugodilo njihovim zahtevam.

Moralni uspeh enotnega nastopa je bil še večji. Bil je zgled okoliškim delavcem, naj vsepovsod nastopajo strnjeno v boju zoper izkoriščevalske kapitaliste. Glede na čas, ko med delavskimi množicami na Slovenskem še ni bilo enotnih nastopov krščanskih socialistov in marksistov, je bil vevški nastop tolikšnega pomena, da mu je Delavska pravica posvetila uvodnik z naslovom Nauk iz vevške borbe. V njem pravi:

»Sesto leto je že, kar traja kriza. Vseh šest let koncentrirajo kapitalisti svojo politiko proti delovnemu ljudstvu z vso doslednostjo v en sam cilj: Ohraniti na račun delovnega ljudstva svoje profite neokrnjene oziroma jih celo povečati.

Mahinacije, ki jih kapitalisti počenajajo za doseganje svojega cilja, so oni bič, ki vedno ostreje opleta delavska pleča. Te mahinacije so: nižanje mezd, neizplačevanje mezd, redukcije posameznih delavcev in celih obratov, splošno podaljšanje delovnega časa in večanje storitve pri onih, ki so še ostali zaposleni; to dosegajo kapitalisti z nadurami brez odstotkov ali celo neplačanimi nadurami z akordom in priganjaškimi metodami. Tem mahinacijam se pravi z drugimi besedami tudi prevalevanje vse teže krize na ramena delovnega ljudstva sploh.

... Zadnja vevška borba nam dokazuje, da delavstvo, pa naj je organizirano v JSZ ali v Strokovni komisiji, pa naj ima tak ali tak svetovni nazor — hoče enotno borbeno fronto... Razcepljenega delavstva se kapitalist ne boji, saj lahko dela v obratu, kar hoče, dokler se mu delavstvo v strnjenih vrstah ne postavi po robu. Boji se pa enotne fronte! To je zadnja vevška borba nesporno dokazala... Enotna borbeno fronta vevškega delavstva bodi zgled delavstvu po vseh obratih in industrijskih centrih!«

## POVEČANA DEJAVNOST PARTIJE ZA ZBIRANJE DELOVNIH MNOZIC

Vpliv Partije na množice je postajal čedalje večji in očiten na vseh področjih. Obnovljena Partija je stopnjevala boj množic za politične in gospodarske zahteve, skrbela pa tudi za ideološko izgradnjo množic in poljudno obravnavo marksističnih načel, kolikor je to bilo možno v okvirih tedanjega policijskega režima.

Med taka dejanja sodi tudi Kardeljeva kritika knjige Za nov družbeni red, ki jo je napisal dr. Gosar, več let idejni vodja krščanskega socialnega gibanja.

Dr. Gosar je izvajal, da je dvoje različnih stališč — delodajalca in delavca — glavna ovira, da družba ne more priti do »pravične ureditve«. Po njegovem mnenju podjetnik ne najde časa, moči in razumevanja za težnje delavcev in nameščenec, prav tako pa delavci spet vidijo samo pomanjkanje in bedo, ki jih tare, zato čutijo le krivice, ki se jim gode, ter z nevoljo gledajo, kako kapitalist na njihov račun dobro živi, a težav, ki jih mora podjetje premagovati, največkrat ne slutijo ali pa jih vsaj ne morejo prav oceniti; zanje je samo eno vprašanje: kako doseči, da bodo kolikor mogoče malo in lahko delali, pa dobro zaslužili.

Dr. Gosar je terjal, naj bo novi družbeni red zgrajen na krščanski osnovi v duhu enciklik Leona XIII. *Rerum novarum* in Pija XI. *Quadragesimo anno*. Krščanstvo naj bi prerodilo ljudi tako, da bi »bogataš ne izkoriščal, delavec pa naj bi bil zmeren v svojih zahtevah«. Vladala naj bi harmonija med delom in kapitalom pod zaščito države.

Ti nazoni so bili dolgo časa veljavni za pisanje krščanskosocialnega glasila Pravica, ki je odločilno oblikovala socialne in politične nazore članov krščanskosocialnega strokovnega društva papirničarjev na Vevčah. Toda ti se sedaj niso več ujemali z Gosarjevimi razlagami kot nekoč. V sami papirnici so občutili izkoriščanje in druge krivice v tolikšni meri in na vsakem koraku, da niso mogli več sprejeti nauka o harmoniji med delom in kapitalom. Prav v tem so se krščanski delavci razhajali od svojih nekdanjih političnih voditeljev in se vse bolj zbliževali s stališči marksistov, za razredni boj proti kapitalu.

Leto 1934 je potekalo v papirnici v znamenju povečane enotnosti v delavskih vrstah, pa tudi pod vtisom politično pomembnih dogodkov, ki so odločilno usmerjali delavsko gibanje na Slovenskem.

Na oblasti je bila Uzunovičeva vlada Jugoslovanske nacionalne stranke, ki je v množicah zbujala vse večji odpor zaradi naraščajočega političnega unitarizma, neodjenljivega centralističnega pritiska in korupcionaštva. Na Slovenskem so jo podpirali liberalci, a klerikalci so ji nasprotovali samo taktično. Papirničarji — marksisti in krščanski socialisti — so bili v taboru delovnih ljudi in težili po demokraciji in reševanju kričečih socialnih nasprotij.

Naraščal je vpliv Partije na delavski razred in se odražal na številnih mezdnih gibanjih. V začetku je bila gladovna stavka v Trbovljah, kjer je tudi prišlo do akcijske enotnosti vseh sindikalnih organizacij.

Pod vtisom krepitve fašizma v Nemčiji, ki je porazil najprej komunistično in nato še socialistično gibanje v tej državi in hkrati pod vtisom vse večje delavske enotnosti po obratih na Slovenskem, je bila septembra 1934 Pokrajinska partijska konferenca v Goričanah. Prisostvoval ji je Josip Broz. Imela je odločilen pomen za nadaljnje revolucionarno delo Partije med množicami. Odklonila je frakcionastvo in sektaštvo, osvojila pa načelo, naj se njeni člani vključujejo v delavske in kmečke organizacije in izkoristijo možne legalne oblike političnega dela; naj zbirajo delovne množice v boju za demokratične pravice in za pereče gospodarske in družbene zahteve. Še posebej naj snujejo enotne fronte vseh delovnih in demokratičnih skupin.

V skladu z novim načinom dela je začela izhajati 5. oktobra Ljudska pravica, po šestojanuarski diktaturi prvo legalno partijsko glasilo. Razširila se je tudi v poljski in dobrunjski občini in je prinašala dopise o nastopih in zahtevah brezposelnih v teh občinah.

Kriza šestojanuarske vladavine se je še povečala, ko so 9. oktobra ubili njenega nosilca kralja Aleksandra. Novo vlado je sestavil 21. decembra kraljev spremljevalec Bogoljub Jevtić. Obljubil je prenos oblasti od srednjih organov na banovalne in zboljšanje gospodarskih, zlasti kmečkih razmer. V resnici je le nadaljeval politiko unitarističnega jugoslovanskega nacionalizma, ki je po kraljevi smrti vse bolj razpadal.

Pokrajinski konferenci v Goričanah je še pred konec leta — 24. in 25. decembra 1934 — sledila IV. državna konferenca KPJ v Ljubljani, ki ji je tudi prisostvoval Josip Broz. Zaradi nevarnosti naraščajočega hitlerjevskega nacizma in protikomunizma v Nemčiji je terjala od svojih članov, naj snujejo široko protifašistično fronto pod vodstvom KPJ, in hkrati naj vodijo množice v boju za zadovoljitev njihovih vsakdanjih zahtev ter te povezujejo s političnim bojem proti režimu. Prek organizacij in društev se morajo ukoreniniti med delavci in kmeti. Posebno naj okrepijo svoje delovanje v sindikatih, kjer naj pritegujejo tudi krščanske in narodne delavce, neorganizirane in brezposelne.

## ZBIRANJE PAPIRJA ZA TISK

Kakor drugod po Jugoslaviji tako tudi v našem okolju ilegalna tehnika ni nastala šele med narodnoosvobodilno vojno, temveč že prej, ko se je Partija morala umakniti v ilegalo zaradi nasilja protiljudskih režimov. Že tedaj je morala imeti svoj tisk in zveze za razširjanje, sicer ne bi mogla podtalno obveščati svojih članov in simpatizerjev.

Ilegalna tiskarna je delovala od novembra 1940 v podstrešni sobi kmeta Antona Dežmana v Sadinji vasi 27 pri Lipoglavu. Ilegalci so jo zložili v Celju, nato pa prepeljali na Ježico, odtod v Zadobrovo in končno v Sadinjo vas. Bila je določena za tiskanje Ljudske pravice, zato so jo imenovali Tiskarna Ljudska pravica. Januarja in februarja 1941 so v nji izšle tri številke Ljudske pravice ter Delo, gradivo Pete državne konference KPJ, ena številka Proleterja in številni letaki. Pri njenem delu so sodelovali vodilni partijski delavci, kakor Tone Tomšič, Franc Leskošek, Edvard Kardelj in Boris Kidrič, zlasti pa Dušan in Boris Kraigher. Med okupacijo je morala prenehati.

Razen te tiskarne so za ljubljanske potrebe delovale v zadnjih predvojnih letih na našem področju še ilegalne tehnike pri Antoniji Kukavici v Zgornjem Kašlju, pri Podletu Mačku v Zadobrovi in tehnika v Hrastju.

Iz tiskarn in ciklostilnih tehnik so prenesli tisk najprej v centralno skladišče pri čevljarju Ivanu Ložarju v Zalogu. Tam so ga po določenem ključu razdelili v zavoje za posamezna okrožja in nato prenesli na določena mesta.

Ilegalni tisk med vojno je v veliki meri pripomogel pojasnjevati politične dogodke in pravilnost politike OF ter utrjevati zaupanje v končno zmago in mobiliziral množice, da so se vključevale v osvobodilno gibanje. Zato je OF potrebovala mnogo papirja, zlasti je potrebovala ciklostilnega za tisk Slovenskega poročevalca, ki je bil glavno glasilo OF in druge obveščevalne in propagandne literature.

Pri oskrbi s papirjem za redno izhajanje odporniškega tiska so imeli vevški papirniški ilegalci še posebno velik delež.

Papir so rekvirirali v podjetju z vednostjo ravnatelja Krofte in še nekaterih, ki so bili organizirani v OF. Pošiljali so ga v Ljubljano v Narodno (sedaj Tom-

šičevo) in v Moste v Tumovo tiskarno. Obe sta ilegalno pomagali partizanom. Nemalo papirja je šlo v razne ilegalne tehnike ali pa kar naravnost k partizanom, ki so prihajali skrivaj ponj.

Iz tovarne so ga spravljali na razne načine, največkrat pod lesom za celulozo. V Ljubljano ga je šlo dosti kar po legalni poti z vprego ali tovornjakom, seveda pod lažnim geslom. Nema lokrat so zaseženi papir zvozili z vozičkom do ograje, kjer je bila gramozna jama. Tam je bila bodeča žica tako napeljana, da se je dala odviti ali odstraniti. Delavec Ivan Grad je prevažal papir do ograje in nihče ni zvedel, koliko ga je dal onim, ki so že čakali nanj s prevozili na drugi strani. Ko je Nace Ferfila nehal delati kot kovač v papirnici in odšel v partizane, je večkrat prišel z dolensjkimi partizani do ograje po papir.

Največ papirja je ilegalno zvozil tovarniški šofer Stane Kokalj, doma iz Velike vasi nad Senožetmi; znal je celo karabinerje preslepiti, kadar so ga ustavili. Navadno ga je vozil v Ljubljano na Dunajsko cesto 1, kjer je imela papirnica svoje poslovne prostore. Od tam so ga pošiljali s kamioni podjetja Emona v Kočevje, odkoder so ga terenci dostavljali bližnjim tehnikom.

Papir za gorenjske partizane so odvažali z vagoni, na dno so zložili večje količine, nanj pa les; tako so ga odpravili v Goričane, kjer so oddajali pošiljke v gozdove.

Glavna in nadvse spretna organizatorica ilegalnega odpošiljanja je bila uslužbenka Justina Trtnik iz Zadvara. Imela je v rokah ekspedit in je ves papir šel v vse ilegalne smeri po njenem naročilu in z vednostjo ravnatelja Krofite. Navadno ga je sprejel Stane Koselj, ki ga je nato odpravljaj po svojih zaupnikih. Trtnikova, Koselj in šofer Kokalj so bili neugnana trojka, ki je ogromno storila, dokler ni odšel Kokalj v partizane. Tedaj se je razdrla ta najbolj zanesljiva povezava, Justina pa navzlic temu ni prenehala pošiljati papirja partizanom.

Trtnikova ni le varljivo knjižila papirnih bal, ki so šle v ilegalo, marveč je sabotirala tudi legalne pošiljke za okupatorja; »po pomoti« je pošiljala papir v Padovo namesto v Milano ipd. Ni odnehala, dokler je niso domobranci aretirali in odpeljali k Urhu, jo tam mučili in 28. novembra 1943 ustrelili.

V tovarniškem skladišču so imeli tudi velike količine klobučevine, ki so jo tihotapili partizanom, da so si iz nje delali odeje, saj so bile iz čiste volne. Take so jim bile še posebej potrebne že v prvi zimi partizansčine v taborišču na Pogledu, da so se zaščitili pred eno najhujših zim (1941—1942); nič manj potrebne jim niso bile v skritih partizanskih bolnišnicah.

Po enako skrivni poti so pošiljali iz tovarne plahte za prekrivanje vagonov, a partizani so jih potrebovali za šotore. Da tihotapcev ne bi presenetili italijanski stražarji ali domači ovaduhi, so v skladišče napeljali alarmni zvonec, pa tudi čuvarja je bilo treba postaviti ob zid in ga stražiti, dokler ilegalsci niso opravili svoje naloge.

Marjan Moškrič, sostrški partizan iz rodu narodnega heroja Jožeta Moškriča, poroča, da so borci, ki so prezimovali najhujšo zimo v taborišču na Pogledu, dobivali večje količine kruha po posredovanju delavcev iz papirnice. Več mesecev zapored so Italijani pripeljali v papirnico ob koncu vsakega meseca neuporabljene živilske nakaznice, da bi jih tam zmleli kot odpadni papir. Kljub kontroli je bilo zmlatih kaj malo takih nakaznic. Aktivisti so jih odnašali iz papirniških mlinov in nanje kupovali kruh za bataljon v hribu, deloma pa so jih oddajali v Ljubljano za preskrbo ilegalcev.

### VAGONSKA POŠILJKA

Po 25. marcu, ko so Italijani s pomočjo domačih izdajalcev izvršili blokado v Zalogu, Spodnjem in Zgornjem Kašlju z namenom, da poberejo vse za partizane sposobne moške, je postalo nekoliko mirneje. Oživel je spet konec maja 1942, ko je prispela vagonaska pošiljka, ki so jo poslali aktivisti iz Ljubljane z namenom, da dobijo njeno vsebino partizanski borci s središčem v šolskem logorju na Polici.

Dva dni predno je pošiljka prispela, je illegalec-kurir obvestil papirničarja Stefana Pavšiča, da bodo dobili v papirnico vagon z označbo »okužen«, ki bo prispel »po pomoti«. Naročilo se je glasilo, da ga mora tovarniška frontna organizacija ponoči prevzeti v tovarni, ga raztovoriti in še pred jutrom odpraviti blago partizanom v osem kilometrov oddaljeni Podlipoglav, prazen vagon pa naslednji dan vrniti na postajo.

Dogovorjenega dne so železničarji-frontovci usmerili vagon v Zalog in nato v vevško papirnico. Ker so njena poslopja na obeh straneh Ljubljaniice, industrijska

tira pa se odcepita pred glavnim skladiščem, so morali sodelavci akcije paziti, da bo prišel vagon na desno stran reke, ker bi na levi ne mogli opraviti naloge.

Pred razcepom industrijskega tira je bila tehtnica, kjer so tehtali vagone, jih registrirali in odpravljali v odrejeni oddelek tovarne. Ta posel je opravljal tehničar Majer, zagrozen nasprotnik fronte, nekoč član Jugorasa, pozneje pa bele garde. Tokrat mu je Pavšič, tik predno je prispela pošiljka, sporočil, da bodo dobili »okužen« vagon, kot bo vidno iz transportnega lista, ter mu zabičal, da ga je treba ponoči raztovoriti in naslednji dan vrniti v Zalog. Zagrozil mu je, da ga bo doletela partizanska kazen, ako ne bo po vseh močeh sodeloval in izvršil naročilo. Ker je nekaj izdajalcev že kaznovanih, se je Majer ustrašil in storil vse, kakor mu je še posebej naročil delavec Avgust Viderger, eden med neposredno odgovornimi, da nalogo opravi.

Kaj je bilo v vagonu?

Popoln, a razstavljen tiskarski stroj, orožje, municija, obleke in mnogo hrane, vmes pa velika količina jajc, papirničarji pa naj bi iz svojega dodali še čimveč papirja.

Vodilni aktivisti so morali temeljito premisliti, kako bodo raztovorili pošiljko in jo odpravili iz tovarne, ki je bila na vzhodni strani obdana z visokim zidom in povrh še z bodečo žico. Laže bi šlo na zahodni strani, kjer je bila le ograja brez žice. Morali so napraviti načrt za odvoz desettonskega tovora v pet ur oddaljeno Polico.

Mimo Pavšiča, Vidergerja in partijskega sekretarja Viktorja Vodnika so si neposredno odgovorni — Ivan Anžur, Nace Ferfila, Filip Jančar, Edvard Rešek, Franc Sotlar in Lojze Trtnik — po posvetu razdelili delo po skupinah. Ta je odgovarjala za premik vagona, ona za izkop rova pod delom ograje, druga spet za prevoz blaga do rova in onstran jame ter za nakladanje na vozove. Nekateri pa so bili določeni za stražarje, obveščevalce, zaščitnike in za zasede na nevarnih krajih, da bi se z orožjem zavaroval prevoz blaga.

Naloga ni bila lahka, zelo tvegana, vendar so jo združeni v celoti izvršili po načrtu. Ponoči so blago raztovorili, ga prenesli, naložili na vozove dobrunjskih kmetov-aktivistov, da so ga prepeljali v šolski »logor«. Težave so imeli le z jajci, ker se jih je pri prelaganju veliko razbilo, da so morali še zakrivati rumene sledi.

Ne da bi zvedeli kaj o vagonski akciji, so Italijani dne 17. junija izvršili veliko preiskavo v papirnici. Sumili so, da v njej skrivajo orožje, municijo in sploh vojaški material.

Se pred prihodom v tovarno so preiskali stanovanje papirniškega delavca in aktivista Antona Kočevarja v Zadvoru. V sobah pod podom so iskali orožje, toda Hočevar ga je že prej odnesel na varnejše mesto.

Nato so šli v tovarno v spremstvu nekega mladega zaupnika. Po brezuspešni preiskavi so segnali vse delavstvo pred karabinjersko postajo, kjer je bil skrit še drugi konfident, neki Lenart iz Dobrunj. Ta je dajal znake, koga naj zadrže in odpeljejo v internacijo. Po njegovem izboru so zadržali: Mirka Jeriho, Jakoba Zupančiča, Pavleta Zobjeka, Jakoba Zemljaka, Franca Kamnarja, Cirila Mojškriča, Avgusta Babška, Avgusta Trtnika in še nekatere, ki se jih ne spominjam več, razen še Viktorja Vodnika, ki so ga tokrat že drugič odpeljali; vseh je bilo 13. Aretirane so nagnali v kamione in jih odpeljali v Ljubljano.

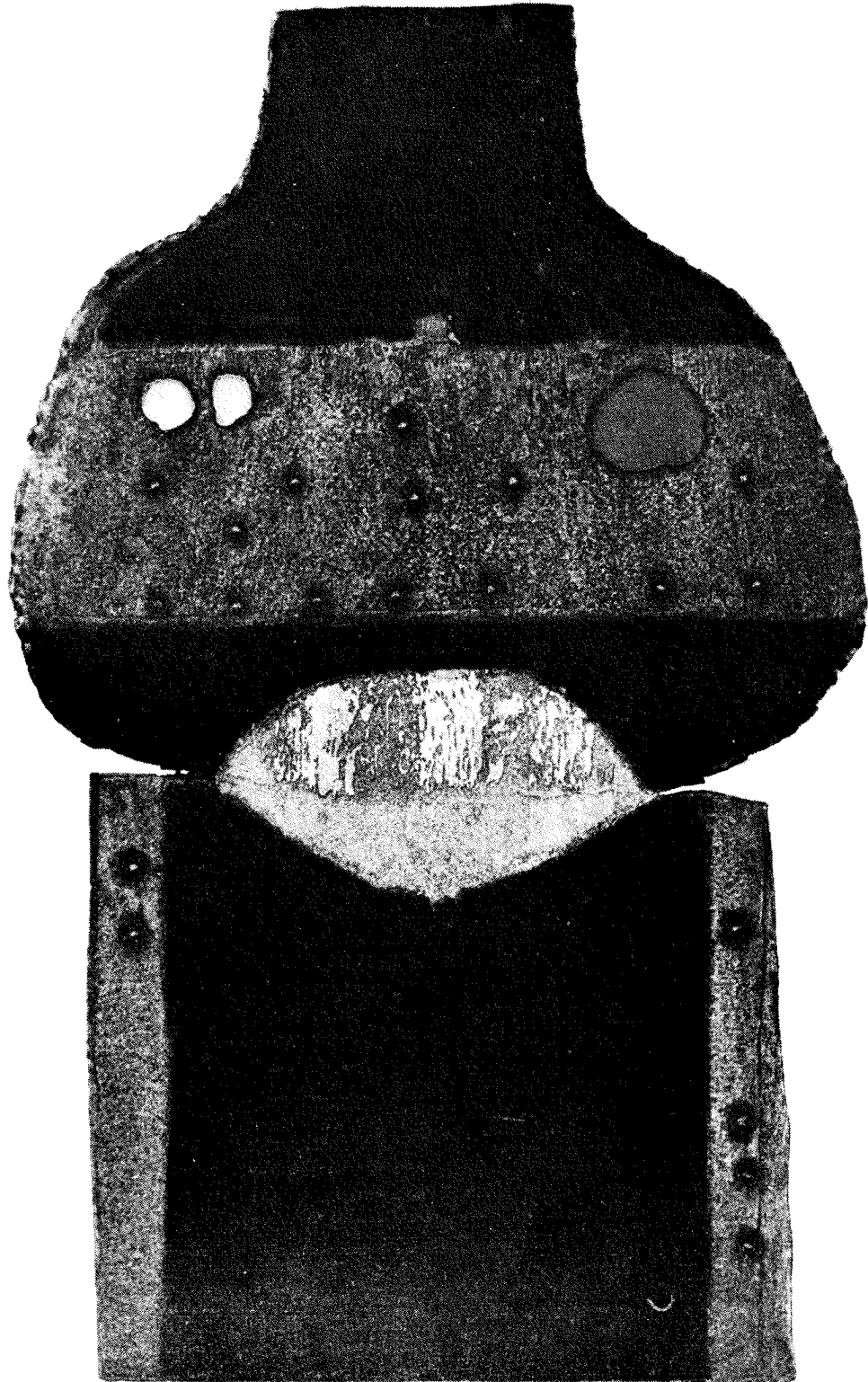
Med potjo je Avgust Trtnik, sicer organizator mladine, skočil s kamiona in ušel, vendar so ga na begu proti Ljubljani obstrelili v desno nogo, ga v Sigah dohiteli in na mestu ustrelili. Očividci se spominjajo, kako so se fašistični vojaki bahali, ker so Trtniku preprečili pobeg.

Kljub preiskavam so preostali aktivisti delali za OF. V elektrocentrali so imeli dva radijska sprejemnika, da so poslušali vesti zavezniških postaj in jih širili ustno ali pa razmnoževali na pisalnem stroju. Pri tem sta bila najbolj vneta Ivan Anžur in električar Pirnat.

15. julija 1942 so ponovili vagonsko akcijo. Ponoči so prišli obveščeni terenci in raztovorjeno blago prenesli v Sigah prek Ljubljane, kjer je bila voda najnižja in ga izročili partizanom, ki so že čakali nanj.

Papirniški aktivisti so v številnih primerih opravljali naporne in odgovorne naloge.

Miroslav Kokolj



*Dževad Hozo: Sam, 1967, barvna akvatinta*

## Louis Adamič: Orel in korenine

Med knjigami, ki so izšle v počastitev petindvajsetletnice osvoboditve, po svojem pomenu in vsebini izstopa delo OREL IN KORENINE, knjiga ameriškega pisatelja slovenskega rodu Louisa Adamiča. To je svojevrstna knjiga, saj je na eni strani pomagala odkrivati resnico o Jugoslaviji, na drugi strani pa tudi delo, ki je bilo usodno za avtorja. Adamiča so pogosto napadali in mu celo grozili z najhujšim zaradi knjige, ki jo je pripravljval. Preden je Adamič knjigo izdal, ga je doletela smrt, ki še danes ni pojasnjena in tudi nikoli ne bo. Resnica ni bila všeč svetu in temne sile so hoteli preprečiti, da bi resnica v novi Jugoslaviji prišla v svet. Ni jim uspelo. Knjiga je izšla z zamudo dveh let, leto dni od pisateljeve smrti. Pripravila sta jo avtorjeva vdova in avtorjev založnik.

Drugega dela knjige tudi pisatelj sam ni utegnil več dokončno obdelati. Morda je knjiga izšla nekoliko popravljena, morda nekoliko drugačna, kot jo je hotel izdati sam pisatelj. Verjetno so bile nekatere pisateljeve misli črtane, verjetno so odpadli nekatera poglavja in odstavki, ki Ameriki niso bili pogodu. Toda četudi je morda knjiga izšla pravzaprav nedokončana in verjetno z ublaženimi izrazi brezkompromisnega Adamičevega peresa, je knjiga zbudila ogromno pozornost. Orel in korenine, knjiga s tako simboličnim naslovom je osvojila Ameriko. Kako tudi ne. Pisatelj sam je ob pripravah za izdajo napisal: »To je moje največje in najboljše delo. Upam, da bo moja moč vzdržala. Ta knjiga me je skoraj ubila.« Pisatelj je sicer mislil na trud in napor, ki je bil potreben za izdelavo knjige, nastale po skoraj enoletnem obisku v stari domovini. V resnici pa se je zgodilo, da ga je knjiga tudi dejansko ubila. Če bi bil opustil pisanje, če bi bil opustil izdajo knjige, bi morda še danes živel. Tako pa je Orel in korenine Adamičevo poslednje delo. Ni pa bilo edino delo, posvečeno domovini.

Na začetku Adamičeve literarne poti stoji drobna knjiga z naslovom Boj, knjiga, katere prevod smo tudi že pred kratkim dobili v slovenskem prevodu.

To knjigo, ki jo je dejansko napisal Edward Kardelj, Louis Adamič pa priredil za ameriške bralce, je pisatelj izdal po prvem obisku v Jugoslaviji leta 1933. S to knjigo je prikazal, kako buržoazna oblast stare Jugoslavije duši napredno gibanje v svoji državi in nečloveško preganja komuniste ter druge napredne ljudi. S knjigo Orel in korenine pa je hotel prikazati, kako je novo nastajajočo družbo začela preganjati stalinska mora. In tako stojiata knjigi Boj ter Orel in korenine kot dva mejnika Adamičeve pisateljske poti, čeprav tudi dve ostali knjigi, posvečeni Adamičevi ožji domovini (Vrnitev v rodni kraj, Moja rodna dežela) nista nepomembni. Toda zaradi značaja knjige, ki jo simbolizira že skrbno premišljen naslov — Orel je Tito, ki se skuša iztrgati iz korenin sovjetske in zahodne družbene ureditve — je Adamičev labodji spev na prvem mestu. Je njegov credo pa tudi nagrobni spomenik.

Louis Adamič se je leta 1949 vrnil v Jugoslavijo, prvič po vojni in poslednjič. Da obišče svojce, predvsem svojo mamo, ki je ni videl šestnajst let in da na kraju samem spozna novo Jugoslavijo, njene voditelje in ugotovi, kdo ima prav v sporu med Moskvo in Beogradom. Seveda ga je zanimala tudi osvobodilna borba, zanimala ga je izgradnja nove države. In tako je kot Amerikanec, ki se po tolikih letih in po tako krvavi vojni spet vrača v svoj rodni kraj, Louis Adamič prišel v Jugoslavijo. Prvotno je nameral sicer najprej v Sovjetsko zvezo, toda Sovjeti mu niso dali vstopnega vizuma in tako je najprej prišel domov. Potem je obiskal svoj domači kraj pri Grosupljem, pa Ljubljano in svoje slovenske prijatelje, nato Beograd in tako naprej.

V nekaj mesecih bivanja v Jugoslaviji je Adamič prepotoval vso državo od skrajnega severa pa do Titograda. Obiskoval je najrazličnejše kraje, industrijske obrate in se pogovarjal z vsemogočimi ljudmi. Predvsem pa se je pogovarjal z vodilnimi predstavniki nove Jugoslavije in seveda tudi maršalom Titom. Prav gotovo je v staro domovino prišel kot Američan, ki je sicer čustveno nave-

zan na stari kraj, ki je tudi idejni pri-  
staš naprednega gibanja, ima pa vendar  
svoje pomisleke, svoje predsodke.

V Jugoslaviji je spraševal, gledal, spo-  
znaval, razumeval, tudi odklanjal, izražal  
dvome. Nenehno je iskal resnico kot sa-  
mostojen, neodvisen duh, ki se ne da vpli-  
vati, ki verjame samo to, kar sam vidi,  
o čemer se sam prepriča. Razumljivo je,  
da je bila resnica vsa drugačna, kakor  
jo je predstavljala sovražna propaganda,  
predvsem vzhodna, da je bilo zato nje-  
govo spoznanje toliko dragocenejše. Te-  
mu spoznanju je posvečena tudi knjiga  
Orel in korenine, knjiga, ki jo je sicer  
napisal ameriški pisatelj, ki je tudi si-  
cer namenjena predvsem amerškemu  
bralcu, vendar pa je knjiga o naši domo-  
vini in naših ljudeh.

Pisatelju ni bilo lahko spoznati novi  
svet iz časa neposredno po vojni in re-  
voluciji. Ni mu bilo lahko razumeti na-  
šega osvobodilnega boja, predvsem pa  
ne sprememb, ki so po vojni nastale pri  
nas. Adamič se je vanje vživel, jih raz-  
umel, deloma tudi ne, toda odkril je,  
kje je resnica in kje je laž. In tako je  
lahko napisal knjigo, za katero je pora-  
bil ogromno truda, ki pa je vendar bila  
za nas tolikega pomena.

Knjiga Orel in korenine ima dva dela.  
V prvem pisatelj pripoveduje, kaj je do-  
življal ob svojem obisku v Jugoslaviji,  
kaj je videl, kaj je spoznal, kaj se je po-  
govarjal z vodilnimi jugoslovanskimi po-  
litičnimi predstavniki in navadnimi ljud-  
mi; pripoveduje nam o svojih vtisih z  
mitingov, kongresov, o vtisih iz mest in  
podeželja, o vtisih iz Beograda, Ljublja-  
ne, Črne gore. V drugem delu knjige, ki  
je krajši in neizdelan, pa skuša avtor  
osvetliti Titovo osebnost in prikazati  
njegovo življenjsko pot od kmečkega  
fanta iz Hrvatskega Zagorja do maršala  
Jugoslavije.

Seveda je vseh štirinajst poglavij  
knjige polnih najrazličnejših misli, ugo-  
tovitev, podatkov, naravnost prepolnih  
za tujega bralca, ki je takrat odkrival  
resnico o Jugoslaviji.

Ko danes ocenjujemo to knjigo kot  
Slovenci in Jugoslovani, moramo pisa-  
telju izraziti vse spoštovanje, predvsem  
poudariti njegov pogum. Leta 1949 smo  
bili bolj sami kot leta 1943 in vse bolj  
so nas stiskali iz vzhoda in zahoda. Ada-  
mič se takrat ni pomišljal priti v Jugo-  
slavijo in o njej napisati knjige, tako  
polne občudovanja, tako Jugoslavije kot  
njenih ljudi. Seveda je imela taka knji-  
ga v svetu izreden odmev in je pomenila  
več kot vsa druga naša propaganda v  
svetu. Pri tem pa seveda tudi ne smemo  
prezreti, da je bil Adamič Američan, da  
je pisal v angleščini in je torej ameriški  
pisatelj. Tudi na dogajanje pri nas gle-  
da z očmi Američana. Čeprav je bil pri-  
jatelj zgodovinske resnice, mu je na ne-  
katerih mestih spodrsnilo ali pa je dej-  
stva po svoje oblikoval in namenoma  
prikrožil okusu ameriškega bralca.

Nekaj pa je gotovo tudi netočnosti,  
netočnih spoznanj, kar je deloma po-  
sledica tudi naglega dela. Adamič je s  
knjigo hitel, da bi bil čim bolj hiter, ne-  
posreden in aktualen. Knjigi so nekateri  
očitali zgodovinske netočnosti. Toda te  
so v primerjavi s pomenom knjige nebi-  
stvene, zlasti če upoštevamo, da je glav-  
na odlika knjige njena vsestranska kri-  
tičnost in samostojnost misli. Pa tudi  
sicer je njegova kritika dobrohotna, oče-  
tavska in spričo odločnega ter pozitiv-  
nega odnosa do naše stvarnosti stopa v  
ozadje.

Knjiga je seveda tudi še danes izred-  
no zanimiva za našega človeka. Kako za-  
nimiva je morala biti šele pred skoraj  
dvajsetimi leti za tujega bralca v svetu,  
polnem sovražnega razpoloženja do nove  
Jugoslavije. Za vsakogar so zanimivi zla-  
sti Adamičevi pogovori s Titom; pri tem  
je treba poudariti, da je Adamič na-  
še politične voditelje docela počlovečil,  
domitologiziral in jih predstavil v docela  
človeški podobi.

Škoda je, da smo Adamičevo knjigo  
Orel in korenine dobili v slovenskem  
prevodu (Mire Miheličeve) tako pozno.

S. R.

## Ilja Erenburg: Portreti

Znani sovjetski pisatelj in publicist  
ILJA ERENBURG je imel dolgo in raz-  
gibano življenjsko pot. Rodil se je leta  
1891 v Kijevu in bil že leta 1908 kot re-  
volucionar zaprt. Prav zato se je prega-  
njanju umaknil v Pariz in tu je preživel  
dobršen del svojega življenja. Med prvo

in drugo svetovno vojno je živel v Sov-  
jetski zvezi, po vojni pa spet nekaj časa  
na zahodu, tako da je bil vse življenje  
razpet med vzhodom in zahodom. Umrł  
je leta 1967 kot spoštovan sovjetski pi-  
satelj, publicist, tudi uradni predstavnik  
sovjetske kulture in literature. Erenburg

je napisal vrsto knjig, v katerih pretežno v publicistični obliki duhovito obravnava probleme revolucije, ljubezni, politike. Nekaj del je posvečenih tudi vojni, saj je med drugo svetovno vojno opravil veliko mobilizatorsko delo. V slovenščino imamo prevedeni dve knjigi Ilje Erenburga: Padec Pariza in Vihar. Tema dvema se zdaj pridružuje tretja knjiga z naslovom Portreti, knjiga, ki jo je v počastitev stoletnice Leninovega rojstva izdala Državna založba Slovenije v prevodu Dušana Željeznova.

Ilja Erenburg je proti koncu življenja napisal tudi spomine, izhajali so v l. 1962—1963 in 1965—1966. Kot večina Erenburgovih del so vzburkali duhove. Erenburg je bil vse življenje razpet med vzhodom in zahodom, njegova večna beganja med Parizom in Moskvo, primerjanje obeh svetov, stične točke in protislovja so vedno navzoča v vseh njegovih delih. In prav tako tudi v spominih, ki so torej razumljivo zbujaali pozornost v kulturnem svetu zahodne Evrope kot tudi v Sovjetski zvezi. Erenburg se je v svojih knjigah spominov dotaknil vsega, kar je doživel v dolgih desetletjih, med industrijsko revolucijo, v dveh vojnah in revoluciji, dotaknil tudi srečanj z najrazličnejšimi ljudmi, s katerimi je prišel skupaj. In tako je kot kronist, kot angažiran pisatelj in politik lahko napisal delo, ki je razumljivo več kot zanimivo za sodobni svet, za številne pisateljeve bralce v domovini, za njegove prijatelje in sploh napredne pisatelje in ljudi po vsem svetu.

Erenburgovih spominov v slovenščini nimamo, njih celotna izdaja pa morda niti ne bi bila tako zanimiva. Pač pa je Državna založba izdala izbor teh spominov, v njem so predstavljeni Erenburgovi slavni sodobniki. Zato je tudi naslov te knjige: Portreti. Knjiga v resnici prinaša portrete slavnih ljudi zahoda in vzhoda, s katerimi se je Erenburg srečal v svojem življenju. In tako je v teh Portretih predstavljenih 51 osebnosti, samih imenitnih pisateljev, pesnikov, politikov in znanstvenikov, seveda predvsem domačih, sovjetskih in tudi tujih. Knjigo začena portret Lenina, končuje pa jo podoba Stalina. Vmes pa so prikazani številni sovjetski pesniki in pisatelji (Aleksej Tolstoj, Pasternak, Majakovski, Isak Babelj, Sergej Jesenin, Fadejev), pa sovjetski general izdajalec Vlasov, tuji umetniki (Picasso, Hemingway, Gide), znanstveniki (Joliot Curie), politiki (Clementis) in še nekateri drugi.

Te ljudi nam Erenburg predstavlja docela originalno. Deloma obnavlja osebne stike s predstavljenimi ljudmi, deloma reproducira njih izjave in intervjuje. Prikazuje delo in življenje teh ljudi, vrednoti seveda njih delo, analizira to delo, njih življenje, okolje. Tako so ti portreti včasih res samo portreti, bežne skice, navadno pa poglobljeni portreti, včasih celo mali eseji ali študije. Vsekakor je v njih Erenburg podal zanimivo podobo ljudi, večinoma svetovnega slovesa, podobo, ki je včasih subjektivna, ki je včasih skladna z uradno sovjetsko podobo portretirancev, včasih pa kljub temu samosvoja, vedno dovolj pa zanimiva. Podobne izdaje portretov so v prevodih izdali tudi drugi narodi in pisatelji sam je slovenskemu prevajalcu svetoval izbor. Ta izbor, ki zajema predvsem bolj tehtnejše in zanimivejše portrete, bo dal seveda tudi slovenskemu bralcu nov prispevek pri spoznavanju velikih predstavljenih osebnosti.

Seveda je v knjigi tudi dokaj takih mest, ki bodo slovenskega bralca motila. Včasih so to uradna stališča, ki jih zastopa Erenburg kot sovjetski propagandist in za kritičnega bralca le niso povsem prepričljiva. Včasih je uradno stališče preveč vidno. Včasih Erenburg poudarja sam tisto, kar je pri nekom manj pomembno, prezre pa vse drugo. Pri Hemingwayu poudarja njegovo pripadnost španski republiki, pri Pasternaku hvali samo poezijo, pri Joliot Curiju njegova napredna politična stališča. Kot znanstvenika, humanista pa tega Francoza Erenburg pravzaprav slabo predstavlja. Tudi Hemingwaya kot velikega pisatelja iz tega portreta ne spoznamo. Razumljivo je, da Pasternakov roman Doktor Živago ocenjuje kot zgrešen. O Stalinu sicer govori kritično, toda močno previdno itd.

Kljub tem slabostim dela pa je knjiga Erenburgovih portretov vseeno zanimiva ne glede na omenjeno in na to, da spomini nujno prinašajo disonanco med subjektivnim zaznavanjem avtorja in objektivnim dogajanjem, ki ga pisec spominov predstavlja. V knjigi je dosti iskrenosti in resnice, dosti osebnega odnosa, dosti pisateljevih razmislekov in širokega pogleda na svet ter na dogajanja v njem. Tako imamo lepo izdajo pred seboj, ki bo slovenskemu bralcu pomagala širiti obzorja ob spoznavanju dogajanj in ljudi preteklih petdesetih let.

S. R.

## Ob razstavi 25 let slovenske grafike 1945—1970

Številnim letošnjim prireditvam v počastitev petindvajsetletnice osvoboditve in praznika mesta Ljubljane se je pridružila Moderna galerija z razstavo četrstoletnega pregleda slovenske grafike. Izbira teme za razstavo ni bila slučajna, o čemer priča podnaslov »od partizanske grafike do ‚ljublanske šole‘«. Grafika, ki je bila likovnikom partizanom najprimernejša in skoraj edina možna umetniška zvrst izražanja, je namreč pripomogla k izrednemu razvoju povojne grafične ustvarjalnosti.

Razstavlja več generacij umetnikov, skupaj 31 avtorjev, med njimi nekaj močnih in samosvojih umetniških osebnosti, rojenih med letoma 1896 in 1945. Odtod pestrost likovne govorice vse od realistične in ekspresionistične starejše generacije do najnovejših iskanj mlade. Razstavljajo: Janez Bernik, Janez Boljka, Bogdan Borčić, Riko Debenjak, Joža Horvat-Jaki, Đevad Hozo, Božidar Jakac, Andrej Jemec, Meško Kiar, Dore Klemenčič-Maj, Metka Krašovec, Lojze Logar, Vladimir Makuc, Miha Maleš, Adriana Maraž, France Mihelič, Zoran Mušič, Floris Oblak, Veno Pilon, Marjan Pogačnik, Marij Pregelj, Maksim Sedej, Ivan Seljak-Čopić, Lojze Spacal, Tinca Stegovec, Gorazd Šefran, Ive Šubic, Marko Šuštaršič, Marijan Tršar, Melita Vovk-Štih in Karel Zelenko.

Razumljivo, da je izbor terjal znane avtorje in znana dela. Zato najdejo spremljevalci in poznavalci naše grafične umetnosti le nekaj neznanih, še nerazstavljenih najnovejših del posameznih avtorjev. Kljub temu smo veseli obsežnejšega prikaza grafike, ki smo jo spoznavali od razstave do razstave in na, zaradi pomanjkanja prostora, skromnejši predstavitvi stalne razstave. Razstavo spremlja tudi katalog s kar 165 reprodukcijami del (reproducirana so skoraj vsa razstavljena dela) in še posebej razstavljalcev z uvodom Zorana Kržišnika, biografijami ter izčrpnjšo kronologijo pomembnejših dogodkov in razstav za grafično področje v letih 1945—1970, ki jo je sestavila Melita Stelè-Možina in katere dokumentacijo bom v pregledu predvsem uporabila.

Ne bom se spuščala v analizo same razstave. Namesto te bom podala prav skop pregled razvoja grafične umetnosti pri nas. Na pragu stoletja so uporabljali grafiko nekateri člani umetniške skupine »Vesna« in njihovi sodobniki, predvsem Saša Šantel, ki ga kot pionirja grafične tehnike vse premalo upoštevamo, in Hinko Smrekar. Impresionisti se z izjemo Mateja Sternena niso bavili z grafiko. Ugodne pogoje grafičnemu ustvarjanju pa je nudil ekspresionizem. Ekspresionistično usmerjeni praški študentje Božidar Jakac, Miha Maleš ter Veno Pilon (tudi firenški študent) so po letu 1920 s svojo težnjo po sodobnem likovnem izrazu pripomogli k prvemu vzponu umetniške grafike. Zato jih štejemo za začetnike naše sodobne grafične umetnosti. Pridružili so se jim še brata Kralj, Tržacan — avangardist Avgust Černigoj, nadalje brata Vidmar idr. ter v tridesetih letih študentje zagrebške akademije, predvsem Maksim Sedej, France Mihelič idr. Vse do druge svetovne vojne

pa je bila grafika le ostalim zvrstem vzporedna ali celo podrejena likovna zvrst in je šele med vojno prišla do prave veljave. Ne samo da je bila za likovnike partizane skoraj edina uporabna tehnika, ki so jo s primitivnimi sredstvi izpopolnili do skrajne možnosti, bila je tudi s svojim reproduktivnim značajem najprimernejša za širjenje idej. Višek je dosegla predvsem v samostojnih umetniških grafičnih mapah, kjer so že prišle do izraza tudi osebne izpovedi. Umetnikom partizanom Jakcu, Miheliču, Pirnatu, Klemenčiču in bratoma Vidmar (nekateri med njimi so bili že priznani in izšolani grafiki — Jakac) so se priključili mladi likovniki in samouki. S svojim intenzivnim delom na grafičnem področju in popularizacijo grafične umetnosti med množicami ter načrti za po osvoboditvi so ti likovniki partizani pripomogli k neverjetnemu povojnemu grafičnemu razcvetu. In tu smo pri sami vsebini razstave.

Po osvoboditvi je tako lahko grafika postala najbolj razširjena in uporabljana likovna zvrst. Kot ostalim zvrstem sta tudi k razmahu grafike pripomogli predvsem dve novoustanovljeni ustanovi — domača akademija likovnih umetnosti, ki je vzgajala naraščaj, ter Moderna galerija, ki je sproti prikazovala dosežke na grafičnem področju. Posebej pa je treba poudariti čas po 1950. letu, ko je bilo našim umetnikom omogočeno izpopolnjevanje v tujini, predvsem v vodilnem umetnostnem centru Parizu, in ko se je naša umetnost znova pojavila na priznanih mednarodnih manifestacijah, n. pr. beneški biennale itd. Pomembno pa je tudi leto 1955, začetno leto rednih bienalnih mednarodnih grafičnih razstav pri nas, na katerih se grafiki sproti seznanjajo s svetovnimi grafičnimi dosežki.

Kot je znano, ima akademija likovnih umetnosti korenine že v medvojnih pripravah umetnikov partizanov, kasnejših njenih profesorjih Jakca, Miheliča in Pirnata, pa tudi Doreta Klemenčiča-Maja, na osvobojenem ozemlju od poletja 1944 in v samem poskusu partizanske akademije v grafičnem ateljeju Centralne tehnike KPS v Crmošnjicah, ki jo je med oktobrom in decembrom 1944 vodil Nikolaj Pirnat. Po ustanovitvi akademije v letu 1945 in pripravah prej, se je že sredi januarja 1946 pričel študij. Študirati je pričela tako generacija likovnikov, ki ji je vojna pretrgala študij na drugih akademijah, predvsem zagrebški in od katere so se posamezniki pričeli grafično uveljavljati že v partizanih ter mlajša. Leta 1947 je akademija dobila še specialne šole, med njimi za grafiko. Vodstvo te je prevzel Božidar Jakac. Njegovo pionirsko, nadvse široko pedagoško delo, s katerim je pričel privatno že pred vojno, nadaljujeta Riko Debenjak in Marjan Pogačnik. Svoje grafične izkušnje pa so uspešno posredovali naraščaju tudi France Mihelič, kratek čas pokojni Nikolaj Pirnat in drugi profesorji. Že 1949. leta je akademija dala prve absolvente. Absolventi akademije in specialnih šol so se izpopolnjevali tudi v tujini. Največ so pridobili v grafičnem ateljeju Johnnija Friedlaenderja v Parizu (1957 se je pri njem izpopolnjeval Debenjak, 1958 Bernik in Borčič, 1960 Makuc, 1962 Šuštaršič), S. W. Hayterja v Parizu, 1963 Stegovčeva) idr. Bili pa so seveda dovzetni za vse grafične pridobitve, ki so jih spoznavali na številnih razstavah posameznikov in skupin slovenskega, jugoslovanskega in mednarodnega obsega ter na razstavah grafikov ostalih narodnosti, tako v domačih kot tujih galerijah.

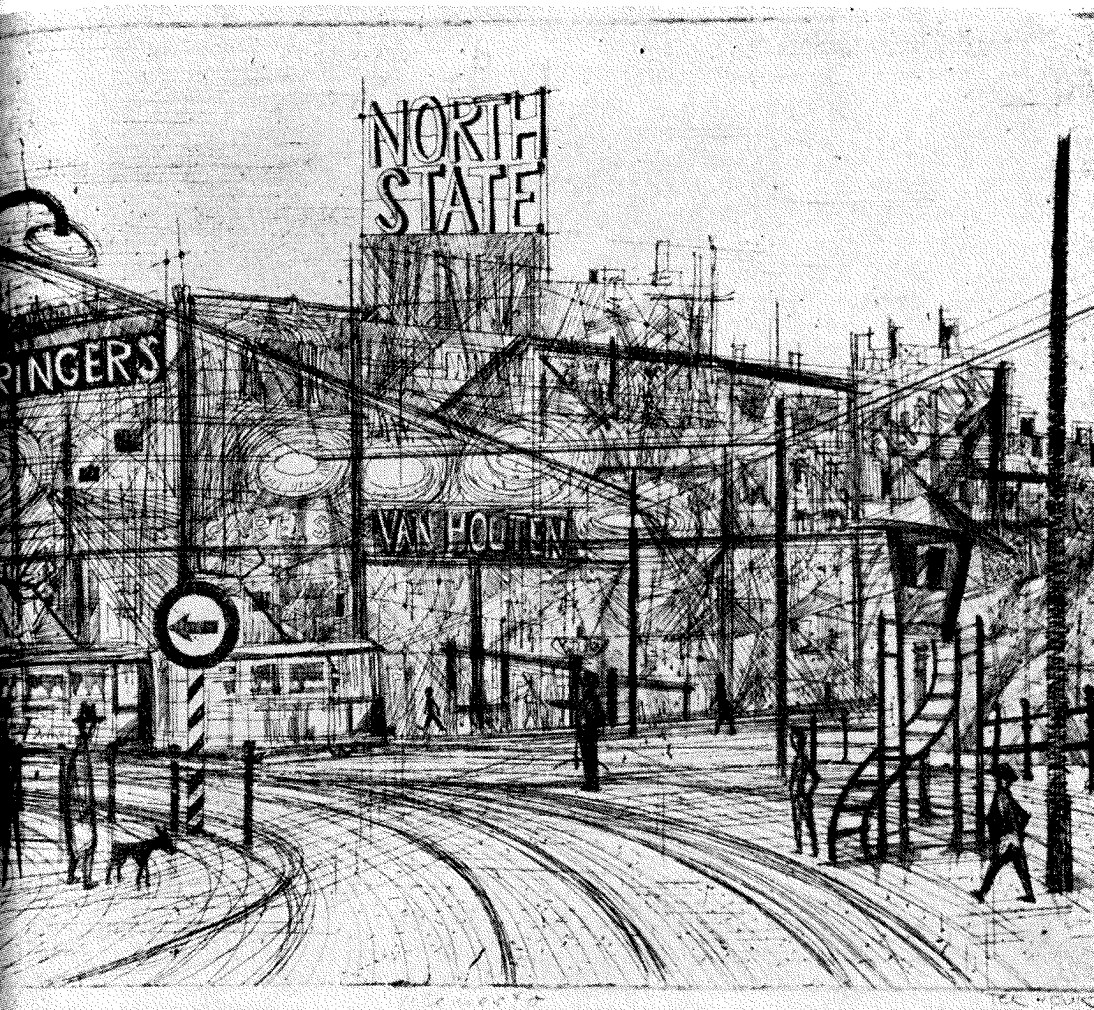
Večino pomembnejših grafičnih razstav pri nas je posredovala 1948. leta ustanovljena Moderna galerija, katere pobudnik je bil dr. Izidor Cankar in je bila zgrajena s privatnimi in banovinskimi sredstvi že pred vojno. V stalne

zbirke je Moderna galerija imela med novembrom 1952 in letom 1955 vključeno tudi zbirko grafike in risbe iz NOB. V letih 1953 in 1963 so bile njene zbirke preurejene in razširjene, leta 1964 pa je izdala Vodnik po slikarski, kiparski in grafični stalni zbirki. V okviru Moderne galerije je bila leta 1959 ustanovljena Mala galerija, v kateri se je že tudi zvrstila vrsta razstav domačih in tujih avtorjev.

Grafična razstavna dejavnost se je po osvoboditvi pričela že 1945 z razstavo umetnikov-partizanov (v Jakopičevem paviljonu). Tej so med drugimi sledile 1949 Jakčeva grafika v sklopu retrospektive in Malešev ciklus »Makedonija« v sklopu razstave Maleš—Pregelj—Kavčič, 1950 slikarska in grafična dela tržaških umetnikov, 1952 Maleševe grafike s potovanja po tujini, 1954 grafike Jakca, Maleša, Miheliča idr. v sklopu Umetnostne razstave 1954 ter retrospektiva grafike in risb Piona, 1958 razstava grafične sekcije Društva slovenskih likovnih umetnikov, 1966 izbor del novejšje slovenske grafike (v Mestni galeriji), 1968 grafika v okviru razstave Sodobna slovenska umetnost (najprej Beograd in Zagreb, nato Ljubljana in Bled), 1969 grafikov v okviru Grupe 69 (Ljubljana in Bled), retrospektiva Debenjaka (grafika 1953—1968) itd. Izven Ljubljane pa so bile med drugimi razstave: 1954 Jakčeva retrospektiva grafike v Zagrebu, 1956 potujoča razstava slovenske grafike in plastike v Portorožu, nato 1957 v Slovenj Gradcu, Mariboru, Celju itd., 1962 sodobna slovenska grafika v Celju in slovenska grafika na Ohridu, 1963 razstava slovenskih grafikov v Murski Soboti, 1967 razstava »Dvajset let grafike na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani« v Škofji Loki itd. Izven meja pa so bile razstave slovenskih grafikov v Trstu: 1949 sodobna slovenska grafika ter 1950 grafike Jakca in Maleša, v Milanu 1951 sodobna slovenska grafika, v Celovcu 1954 sodobna slovenska grafika, v gradu Arbon 1954 Mojstrovine grafike in risbe od 1900, v Berlinu 1955 sodobna slovenska grafika in v Parizu Miheličeva grafika, leta 1957 sta bila na potujočo razstavo ameriške grafike v Kanadi povabljena kot gosta Debenjak in Maleš, v Rimu 1958 Miheličeva grafika, v Beljaku 1960 moderna slovenska grafika in plastika, na Dunaju 1964 sodobna slovenska grafika, v Vicenzi 1965 sodobni slovenski grafiki, v Gradcu 1967 moderna slovenska grafika, v Haarlemu, Schiedamu, Dordrechtu, Leeuwardnu, Hilversumu, Amsterdamu 1967 20 slovenskih grafikov, v Portogruaru 1970 slovenska grafika itd.

Slovenski grafiki so še sodelovali na razstavah jugoslovanskega obsega: sodobna jugoslovanska grafika 1950 (v Ljubljani), zagrebških bienalnih jugoslovanske grafike od 1960 dalje, trienalu jugoslovanske umetnosti v Beogradu, jesenskem salonu v Banjaluki itd. Leta 1965 pa je bila slovenska grafika vključena v zbirke novoustanovljenega Muzeja savremene umetnosti v Beogradu.

Enakovredno grafikom ostalih narodnosti so se naši grafiki pomerili na razstavah mednarodnega obsega: mednarodnih grafičnih razstavah »Bianco e nero« v Luganu, mednarodnih bienalnih barvne litografije v Cincinnatiju, mednarodnih razstavah lesoreza — XYLON v Zürichu itd., beneških bienalnih (npr. na XXVII—1954 pregled jugoslovanske grafike, na XXXII—1964 Debenjak, na XXXIII—1966 Makuc ipd), mednarodnih bienalnih v Sao Paulu, mednarodnih bienalnih v Tokiu, sredozemskih bienalnih v Aleksandriji, trienalih za barvno grafiko v Grenchenu, mednarodnih bienalnih grafike v Krakovu ter na številnih drugih mednarodnih grafičnih razstavah, ki jih je iz leta v leto več.



*Melita Vovk-Štih: Velemesto, 1953, jedkanica*

Neprecenljivega pomena za našo grafiko pa so mednarodne likovne manifestacije pri nas. Tu so se že zvrstile: 1953 mednarodna razstava barvne litografije, 1954, 1956, 1962, 1966 (v Mestni galeriji) razstave XYLON, redno od 1955 pa se vrše mednarodni grafični bienali, njih pobudnik je bil Božidar Jakac.

Pri nas so bile tudi grafične razstave ostalih držav in njih grafikov, npr. 1953 sodobna švicarska grafika in risba, 1955 sto japonskih barvnih lesorezov, razstava sodobne nemške grafike in risbe, moderne avstrijske grafike, 1957 grafični opus Johnnija Friedlaenderja (v Jakopičevem paviljonu), sodobne italijanske grafike, 1959 sodobne kanadske grafike, 1961 sodobne beneške grafike itd.

Naši grafiki so želi priznanja in dobivali številne nacionalne in mednarodne nagrade. Tako je med drugim J a k a c prejel Prešernovo nagrado 1947 za ciklus »Po sledeh IV. in V. ofenzive«, Prešernovo nagrado 1948 za ciklus »XIV. divizija na Štajerskem«, I. nagrado zvezne vlade za grafiko 1950, srebrno plaketo Zveze likovnih umetnikov Jugoslavije 1964, nagrado na I. mednarodni razstavi XYLON v Zürichu 1953, odkupno nagrado na razstavi »Intart« v Vidmu 1968; Mihelič Prešernovo nagrado za grafične stvaritve 1955, odkupno nagrado na I. zagrebški razstavi jugoslovanske grafike 1960, nagrado »4. julij« v Beogradu za grafiko in risbo med NOB 1969, nagrado Renato Carrain na XXXVII. bienalu v benetkah 1954, nagrado na III. mednarodni grafični razstavi »Bianco e nero« v Luganu 1954, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: II. nagrado na I. 1955 in nacionalno nagrado na III. 1959, nagrado Sabro za grafiko na IV. bienalu v Sao Paolu 1957, nagrado »Aldo Neri« na mednarodnem bienalu grafike v Firencah 1968; Spacal na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: nagrado na I. 1955, II. nagrado na III. 1959 in odkupno nagrado na VIII. 1969, veliko nagrado za grafiko na XXIX. bienalu v Benetkah 1958, I. nagrado za lesorez na III. bienalu grafike v Benetkah 1959; Mušič veliko nagrado za grafiko na XXVIII. bienalu v Benetkah 1956, II. nagrado na II. mednarodni grafični razstavi v Ljubljani 1957, nagrado na I. bienalu grafike v Tokiu 1957; Debenjak Prešernovo nagrado za grafične stvaritve 1960, na zagrebških razstavah jugoslovanske grafike: IV. premijo in odkupno nagrado na I. 1960, I. nagrado na II. 1962, III. nagrado na III. 1964, I. premijo na IV. 1966 in premijo na V. 1968, zlato plaketo trienala jugoslovanske umetnosti v Beogradu in srebrno plaketo Zveze likovnih umetnikov Jugoslavije 1967, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: VI. nagrado na II. 1957, I. premijo na IV. 1961 in odkupno nagrado na VIII. 1969, II. nagrado na I. mednarodnem bienalu grafike v Tokiu 1957, zlato medaljo za grafiko na II. sredozemskem bienalu v Alesandriji 1957, I. nagrado za najboljšega inozemskega grafika na V. bienalu v Sao Paolu 1959, srebrno plaketo na razstavi »The 30th exhibition of the Japan Print Association« v Tokiu 1962, leta 1966 je prejel Memorial S. A. Reid Award v Torontu, na mednarodnih bienalih grafike v Krakovu: premijo in odkupno nagrado na II. 1968 ter veliko nagrado na III. 1970; Makuc nagrado Prešernovega sklada 1962, na zagrebških razstavah jugoslovanske grafike: odkupno nagrado na I. 1960, IV. nagrado na II. 1962, odkupno nagrado na III. 1964 in odkupno nagrado na IV. 1966, I. nagrado za grafiko na III. sredozemskem bienalu v Aleksandriji 1959, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: odkupno nagrado na IV. 1961 in dve odkupni nagradi na V. 1963, nagrado na VII. mednarodni grafični razstavi »Bianco e nero« v Luganu 1962, medaljo za grafiko na mednarodni razstavi v Zieloni gori 1965, II. nagrado na mednarodni razstavi »Intart« v Celovcu 1967; Bernik na zagrebških razstavah jugoslovanske grafike: III. premijo na I. 1960, II. nagrado na II. 1962 in I. nagrado na IV. 1966, nagrado na VI. mednarodni grafični razstavi »Bianco e nero« v Luganu 1960, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: odkupno na IV. 1961, I. premijo na V. 1963 in veliko premijo na VIII. 1969, nagrado za grafiko na II. bienalu v Parizu 1961, veliko nagrado na III. mednarodnem bienalu grafike v Tokiu 1962, veliko nagrado na VIII. bienalu v Sao Paolu 1965, nagrado na mednarodni razstavi grafike v Vancouvru 1967; Horvat-Jaki odkupno nagrado na II. zagrebški razstavi jugoslovanske grafike 1962; Zelenko nagrado Prešernovega sklada 1964, na zagrebških razstavah jugoslovanske grafike: odkupno nagrado na II. 1962 in odkupno nagrado na

III. 1964; B o l j k a nagrado za grafiko na jugoslovanski razstavi »Gozd in les v likovni umetnosti« v Slovenj Gradcu 1962, I. nagrado za grafiko na V. sredozemskem bienalu v Aleksandriji 1963; P o g a č n i k nagrado Prešernovega sklada za grafiko 1963, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: odkupno nagrado na VII. 1967 in odkupno nagrado na VIII. 1969; J e m e c veliko nagrado na IV. mednarodnem bienalu grafike v Tokiu 1964; H o z o novembrsko nagrado mesta Bihaća 1967, odkupno nagrado na jugoslovanski likovni razstavi v Slovenj Gradcu 1965, odkupno nagrado na IV. zagrebški razstavi jugoslovanske grafike 1966, na jesenskih salonih v Banjaluki: odkupno nagrado na III. 1966 in nagrado na IV. 1968, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: odkupno nagrado na VI. 1965 in III. premijo na VII. 1967, I. nagrado na mednarodni razstavi mladih grafikov na Dunaju 1967; K i a r M e š k o nagrado Prešernovega sklada za grafiko 1966, na zagrebških razstavah jugoslovanske grafike: odkupno nagrado na IV. 1966 in odkupno nagrado na V. 1968, na mednarodnih grafičnih razstavah v Ljubljani: odkupno nagrado na VI. 1965 in dve odkupni na VIII. 1969, I. nagrado za grafiko na VI. sredozemskem bienalu v Aleksandriji 1965; P r e g e l j odkupno nagrado (posthumno) na VII. mednarodni grafični razstavi v Ljubljani 1967; S t e g o v č e v a odkupno nagrado na IV. jesenskem salonu v Banjaluki 1968, zlato medaljo na II. Rassegna d'arte v Vidmu 1967; B o r č i ć odkupno nagrado na V. zagrebški razstavi jugoslovanske grafike 1968, nagrado za grafiko na razstavi »Intart« v Vidmu 1968; M a r a ž e v a odkupno nagrado na VIII. mednarodni grafični razstavi v Ljubljani 1969 itd.

Seveda niso nagrade in priznanja v vseh primerih edino in pravično merilo kvalitete. Vendar nam vsaj v grobem podajo pregled uspehov na grafičnem področju zadnjega četrt stoletja. Uspehov je namreč toliko, da bi jih bilo težko prav vse zajeti in povsem pravilno porazdeliti.

Za poznavanje grafične umetnosti ima izredno vlogo tudi tisk, s katerim pa ne moremo biti povsem zadovoljni. Razen razstavnih katalogov in objav v časopisih in revijah so namreč izšle le samostojne monografije o grafiki Jakca (1950), Debenjaka (1955), grafični ciklusi Tržičanov Černigoja (»Slovenski pesniki in pisatelji v grafiki« 1949 — Trst in »Incisioni« 1952 — Koper) in Spacala (»20 lesorezov od 1937 do 1951« 1951 — Trst), Maleša (»Makedonija« 1953, z vključenimi monotipijami), mapa originalnih jedkanic Horvata-Jakija (»Dämonische wiesseies in der Kunst« 1970 — Arben—Press), nadalje pregled »Savremena jugoslovenska grafika« (1939, založba »Jugoslavija« v Beogradu), Debenjaka priročnik o grafičnih tehnikah »Grafika — zvrsti sodobne umetniške grafike« (priloga h katalogu VII. mednarodne grafične razstave v Ljubljani 1967), obstoje npr. le še monografije celotnega opusa Bernika (1966), Spacala (1967), Jakca (1968) ipd.

K popularizaciji grafike pri nas je pripomogla tudi akcija Moderne galerije in Naših razgledov — edicija »Grafični list«. Leta 1968 so bile natisnjene grafike 14 naših grafikov za prodajo. Cene grafik so bile dostopne tudi nepetičnim, predvsem ljubiteljem umetnosti.

V New Yorku pa je nekaj let delovala naša prodajna galerija. Njen pokrovitelj je bilo podjetje »Intertrade« iz Ljubljane v sodelovanju z Moderno galerijo. V njej so bile med deli jugoslovanskih umetnikov za prodajo tudi serije grafik naših priznanih grafikov.

Grafika prvih povojnih let je bila še nekakšno nadaljevanje partizanske. Umetnika partizana Jakac in Mihelič sta se lahko šele sedaj v miru posve-

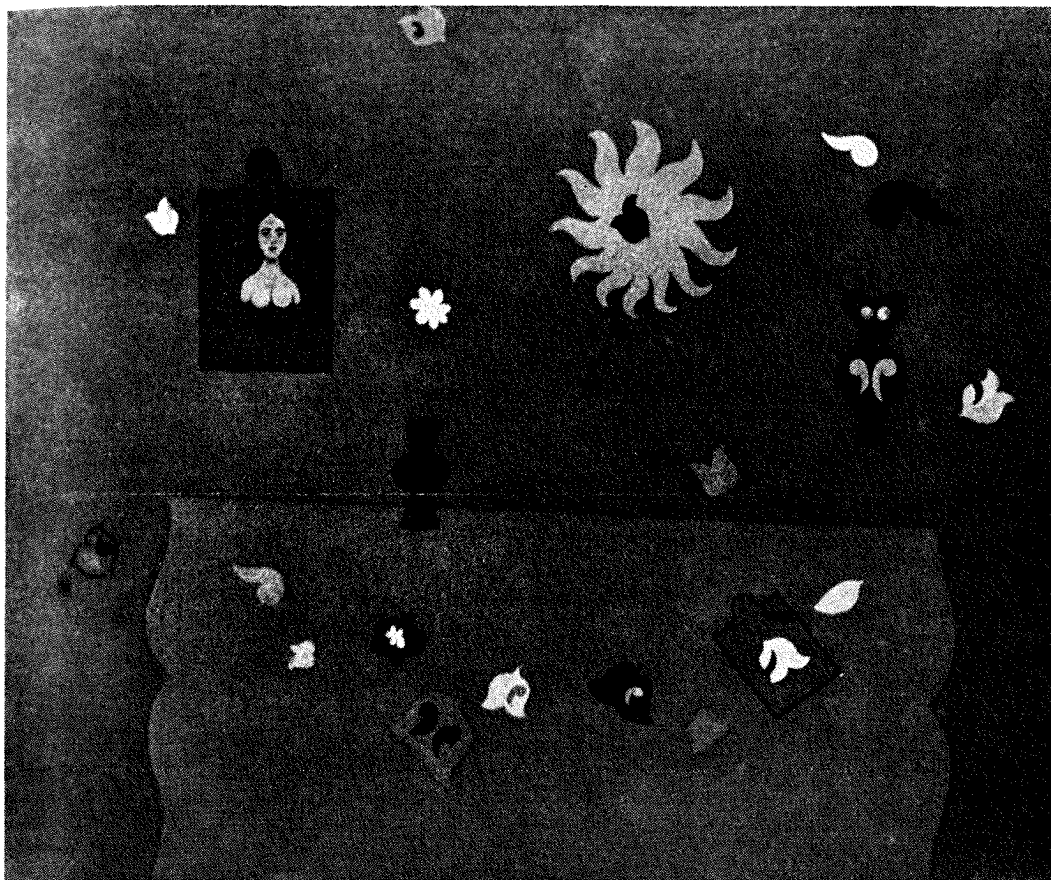
tila izpovedim iz partizanskega življenja (npr. Jakčev ciklus »Po sledeh IV. in V. ofenzive« 1946 »XIV. divizija na Štajerskem« 1948, Miheličeve litografije iz leta 1946: Drevo, Kurir, Partizansko taborišče itd.). Reminiscence vojnih doživetij zasledimo tudi v kasnejših njunih delih (npr. Jakčev Memento belli — Spomin na Sutjesko, litografija 1961, Tu je bila vojna, lesorez 1961, triptihon »Danse macabre«, gravura v les 1963 itd., medtem ko iz Miheličevih makabrističnih del odsevajo med drugimi tudi vojna doživetja). Od ostalih likovnikov partizanov je grafik Nikolaj Pirnat žal prezgodaj umrl (že 1948), Dore Klemenčič-Maj se je le občasno bavil z grafiko, medtem ko sta jo brata Vidmarja bolj ali manj opustila. Motive omizij in pogradov iz vojnega ujetništva ali njih reminiscence v drugih motivih pa zasledimo v lesorezih in litografijah Marija Preglja, nastalih po letu 1953 (prej se avtor ni intenzivneje bavil z grafiko).

Z v tistem času iskanimi motivi vojne in izgradnje so se jim od starejših grafikov pridružili še Tone Kralj (Okupator, lesorez 1945 in nato 1952, motivi dela na polju itd.), Maksim Sedej (Izgnanci, lesorez 1946 itd.), Riko Debenjak (Pohod XIV. divizije na Štajersko, jedkanica 1948, Prekop borcev, suha igla 1949, Jasenovac, suha igla in akvatinta 1950, Zbeg (IV. ofenziva), litografija-brušenka 1950, Talci, akvatinta 1951, Ranjenci in begunci, litografija 1951), Tržičan Lojze Spacal (Hrana za partizane 1944, Mučeniki 1945, Porušeni kraški domovi, Vojna žetev 1946 — lesorezi). Večjo širino pa so prinesle osebne izpovedi, predvsem po 1950. letu. Poleg ostale motivike že omenjenih (npr. Jakčeve krajine, portreti idr., Miheličevi folklorni, fantastični, sanjski motivi, Sedejevi družinski motivi, obmorski motivi, konji itd., Debenjakovi kraški motivi), bi naštetela predvsem še Maleševe motive s potovanj po domovini in tujini, predvsem pa grafikov slovenskega rodu — Tržičanov Černigoja in že imenovanega Spacala ter Zorana Mušiča, od 1953 član École de Paris, delujočega v Parizu in Benetkah (predvsem kraški in obmorski motivi).

Tedanje mlajše generacije so tako imele veliko bero pobud in vzorov za svoje delo. Pionirsko vlogo pri tem pa sta vsekakor odigrala profesorja akademije Jakac in Mihelič. Prvi s svojim ekspresionističnim praškim obdobjem, s katerim so se lahko srečali na prvi povojni retrospektivi umetnika leta 1949, njegovo lirično noto ter izredno tehnično virtuoznostjo, drugi s surrealističnimi deli. Neposredni učitelji pa so bili poleg ostalih naših grafikov še tuji vzori, najpogosteje pa domači umetniki, delujoči v tujini (npr. Mušič — pariška šola ipd.). Tako so grafiki lahko primerjali vrednote osebnih izpovedi z enostavnim posnemanjem narave in so dokaj lahko prebredli do 1950. leta edini upoštevanji socialistični realizem ter se pričeli svobodno in samostojno izražati v raznih izmih, višek pa so dosegli na mednarodnih grafičnih razstavah.

Ob starejših grafikih so se v petdesetih letih pričeli uveljavljati že absolventi ljubljanske akademije.

Poglejmo najprej nekdanje partizanske grafike. Ive Šubic je v grafiki obujal predvsem partizanske spomine (med najpomembnejšimi grafikami so: Spomin na Sutjesko, 1957, lesorez, Partizanska ljubezen, lesorez, 1958, Kolona, 1958, barvni linorez ter Spomin, Utrueni, Glad, 1961, linorezi). Ivan Seljak-Čopič je predvsem slikar in se ni intenzivneje bavil z grafiko (bolj ilustratorstvom), čeprav je sodeloval na II. mednarodni grafični razstavi pri nas 1957. Prav tako so se preusmerili v slikarstvo Alenka Gerlovič (ki je končala zagrebško akademijo tik ob začetku vojne), Janez Vidic (tudi ilustrator), France Slana in pokojni Dušan Petrič (ki je študiral na praški akademiji).



*Marko Šuštaršič: Tihožitje, 1964, akvatinta*

Pokojni Lojze Lavrič in Zinka Bodé-Babi (Hayder), sedaj de Grott sta se preusmerila v kiparstvo. Talentiran samouk dr. ing. Vlado Jordan je kljub Jakčevemu prigovarjanju opustil grafično delovanje, temu se tudi ni posvetil drugi samouk Janez Lajevce, medtem ko je eden najmočnejših mladih partizanskih grafikov Vito Globočnik umrl že v drugem povojnem letu in se ni niti vpisal na akademijo.

Samo občasno so se še bavili z grafiko Marko Šuštaršič (nekdanji partizan, ki je sodeloval na VI. mednarodni grafični razstavi v Ljubljani 1965), Melita Vovk ter Floris Oblak in Marijan Tršar (ki je sodeloval na II. mednarodni grafični razstavi v Ljubljani 1957 in razstavi XYLON 1962), čeprav imata Jakčevo grafično specialko.

Tako so se poleg edinega nekdanjega mladega partizanskega grafika Šubica grafično uveljavili absolventi Jakčeve specialke Pogačnik, Zelenko, Stegovčeva, mlajši Bernik, v šestdesetih letih pa še absolventi kasnejše Debenjakove specialke Boljka (z mnogimi vojnimi motivi), Hozo, sedaj pa so še njegovi slušatelji specialke Krašovčeva, Logar in Šefran. Prav tako pa so bili

uspešni grafiki, absolventi ostalih specialk ali samo absolventi akademije, ki pa so se vsi izpopolnjevali v tujini: starejši Makuc (nekdanji partizan), Borčić (nekdanji interniranec, npr. Dachauski bunker, lesorez 1961), mlajši: Maraževa, Jemec in Kiar Meško ter avtodidakt Horvat-Jaki. Vso to dolgo vrsto povojnih grafikov pa bi lahko še razširili.

V Jakčevi specialki je bil poudarek na pristni umetniški izpovedi in tudi tehniki. Profesor za risbo Mihelič pa je s svojo jedrnato, konstruktivno risbo vplival na nivo risbe — osnove grafičnemu ustvarjanju.

V Debenjakovi specialki so grafiki dobili pobude za abstraktno, racionalno, eksperimentatorsko grafiko s poudarkom na tehničnih dosežkih, kombinacijah najrazličnejših grafičnih tehnik in barvnih. Seveda so tehnične dosežke prevzemali tudi ostali grafiki. Grafika šestdesetih let je dosegla višek tehničnih možnosti, ki so začele prevladovati.

Razvoj slovenske umetniške grafike je tako vodil od predvojnih grafičnih dosežkov njenih pionirjev, ekspresionistično usmerjenih Jakca, Maleša, Pilon ter bratov Kraljev, konstruktivista Černigoja, nadalje bratov Vidmarjev, grafikov tridesetih let Sedeja, Miheliča, prek intenzivnega grafičnega dela že priznanih grafikov in drugih: Jakca, Miheliča, nadalje Pirnata, Klemenčiča, bratov Vidmarjev, in mlajših: Gerlovičeve, Globočnika, Šubica v partizanih, prek prehodnega obdobja povojnega socialnega realizma do neverjetnega povojnega razcveta. K temu so poleg tradicije in neposredne predhodnice partizanske grafike pripomogli predvsem domača akademija ter vse vrste likovnih komunikacij doma in v tujini. Ob starejših generacijah grafikov Jakcu in Malešu, po svojih dosežkih že pred vojno mednarodno priznanima grafikoma, Černigoju, Miheliču, kateremu je grafika po letu 1953 postala glavna likovna govorica in je z njo postal eden najmočnejših grafikov, Sedeju, drugemu tehničnemu virtuozu Debenjaku, slikarsko razpoloženemu mojstru litografije Preglju, mednarodno priznanima grafikoma Spacalu in Mušiču, so se v petdesetih letih pričele uveljavljati doma vzgojene generacije grafikov tako imenovane »ljubljske šole«.

Realist Ive Šubic je bil najbližji Miheliču, nekdanjemu partizanskemu mentorju in kasnejšemu profesorju. Sledove Jakčeve šole zasledimo v nekaterih zgodnjih delih njegovih učencev: zgodnjega Pogačnika, lirika preprostea, toda duhovno bogatega sveta, danes mojstra znakovnega reliefnega tiska jedkanice, tudi barvne; pronicljivega satirika in humorista Karla Zelenka, svojevrstnega in doslednega izpovedovalca v črno-beli tehniki jedkanice; nekdanje pesnice intimnega družinskega sveta Stegovčeve, danes pa širšega zunanjega sveta v lastni likovno poenostavljeni govorici in pestrejših tehnikah. Svojevrstna so nadalje dela Makuca, najpogostejše barvne jedkanice slovensko-primorskih kraških motivov, primorsko ribiški motivi Borčića, simbolično fantastična grafika Horvata. Čeprav je Bernik izšel iz Jakčeve specialke, je bil najznačilnejši predstavnik abstraktne in strukturalne smeri, značilne za Debenjakovo specialko. Slede kiparskim stvaritvam vzporedni motivi Boljke — ribniški in vojne teme, Jemčevi abstraktni pejsaži svetlobe in sence, Kiarove grafike simbolične vsebine, Hozovi znaki, pogojeni v ožji bosanski domovini, popartistične grafike Maraževe itd.

Skratka, povojna slovenska umetniška grafika je nadvse pestra in bogata. Njeni resnični in samosvoji talenti, iskreni izpovedovalci pa so z njo ustvarili naše mednarodno priznane likovne žarišče.

*Vera Visočnik*

## Vojaška moč SZ danes in v prihodnje

V zadnjih osmih letih je Sovjetska zveza vzpostavila velikansko in drago vojsko. Pri tem jo je vodila predvsem želja, da bi prehitela ZDA in pregnala globoko vsajen strah o možni vojni s Kitajsko. Ta zaskrbljenost se je še bolj povečala z izstrelitvijo prvega kitajskega umetnega satelita.

Iz svojega urada, nekdanje carske kadetnice na širokem moskovskem Kalininskem prospektu, poveljuje Grečko vojaškemu stroju, kateremu streže danes 3.220.000 ljudi, poveljuje talentom najboljših sovjetskih tehničnih možganov ter porabi za vse to vsako leto približno 70 milijard dolarjev. Kljub temu da sovjetski družbeni produkt dosega le dve tretjini ameriškega, Sovjetska zveza porabi prav toliko v rubljah za svojo vojsko kot ZDA v dolarjih. Prek dobro organizirane mreže kakšnih 15.300 svetovalcev se je Sovjetska zveza s svojim vojaškim vplivom vsidrala neposredno v številne dežele zunaj vzhodnega bloka, pri tem v dve taki, ki povzročata največ skrbi Ameriki, in sicer sta to Kuba in Severni Vietnam.

Vloga sovjetske armade se je povečala zaradi vsesplošnih nalog pri obrambi dežele. To je tudi predvsem razumljivo, saj je Sovjetska zveza v II. svetovni vojni izgubila 20 milijonov ljudi, zato upravičeno pričakuje svojo varnost od močne armade. Toda sovjetsko vodstvo, predvsem pa vojaške publikacije, vzdržujejo strah še naprej, da ne bi zamrla misel na strahote II. svetovne vojne in ponovno oboroževanje Zahodne Nemčije. Sovjetska zveza se čuti še danes ogrožena od sovražnikov. V takšnem psihološkem stanju je razumljivo, da se izdaja za vojsko več, kot je potrebno za samo obrambo dežele.

Samo bežen pogled v današnjo sovjetsko oborožitev to v celoti potrjuje. Strašna raketna moč, neodvisna veja sovjetskega vojaškega plana, se je prav dramatično razbohotila. Leta 1965 so imeli Sovjeti le 220 medcelinskih balističnih raket (ICBM) in v primerjavi z ZDA je bilo razmerje 1:4. Od tedaj dalje pa se je število ameriških raket povečalo le neznatno, to je na 1.054, medtem ko jih imajo Sovjeti približno 1.350, število pa narašča za 250 raket na leto. Vseh 1-megatonskih raket

(SS-11) imajo 800, v pripravljenosti ali vskladiščene. Toda sovjetske rakete, ki zbuja pri Američanih spoštljiv strah, so strahotne SS-9, katerih je 220 v pripravljenosti in 60 v izdelavi. Raketa SS-9 je tako močna, da lahko ponese eno 25-megatonsko bojno glavo ali tri po 5-megaton, katerih vsaka lahko razbije katerokoli ameriško podzemeljsko skladišče. Zato je ameriški obrambni minister Melvin Laird opozoril vlado, da 450 raket SS-9 s trojnimi bojnimi glavami lahko razbije 90 odstotkov ameriških medcelinskih balističnih raket. Torej, kakorkoli že, trenutno Sovjeti vsekakor vodijo v številu medcelinskih balističnih raket in v megatonah. Za zdaj se Američani počutijo še enakovredne zaradi velikega dometa H bomb.

ZDA je še vedno vodilna sila v raketnem orožju tiste vrste, ki je sicer sposobno prenašati več glav, ki pa lahko ponese tudi eno samo večjo bojno glavo. To sta dve vrsti raket. Bolj preprosto jih imenuje MRV (multiplicirani — ponovno vstopajoči — posredovalec). Postavijo jih po načrtu, toda nikoli jih ne morejo izstreliti na preveč ločene cilje. SS-9 je take vrste raketa, ki lahko ponese tri bojne glave, vsaka pa je usmerjena na eno ameriško skladišče prav enaki raket — Minuteman. Toda Američani so zgradili že veliko bolj izpopolnjene rakete tega tipa imenovanega MIRV (multiplicirane — neodvisni — dometi — ponovno vstopni — posredovalci). Danes ima vsaka bojna glava MIRV sistema svojo lastno usmerjevalno ureditev. Šop raket, ki jih nosi ena sama raketa, lahko zadene velikansko območje ciljev na zelo velike razdalje. Medtem ko je dobil Pentagon potrdilo, da Sovjetska zveza preiskua MIRV sistem, pa upa, da bodo verjetno potrebovali dve do tri leta, preden ga bodo izpopolnili in instalirali. Torej če ZDA pohiti s preureditvijo zemeljskih ICBM in s polarisom ojača MIRV, lahko preprosto potroji svojo ofenzivno kapaciteto. Toda takšna akcija bi pri Sovjetski zvezi prav gotovo zbudila nasprotno potezo, ki bi dodala oboroževalni krivulji še več nepojmljivih in neresljivih točk.

**Mornarica:** Sovjetska vojna mornarica je na svetu druga največja pomorska sila,

pod orožjem ima 465.000 mož na 25 križarkah, 77 rušilcih, 400 obalnih ladjah, 280 bojnih čolnih, 150 čolnih Osa in Komar ter 350 patrolnih čolnih. Dodatno ima mornarica dva nosilca helikopterjev, Moskvo in Leningrad. Sovjeti imajo daleč najboljše in najštevilnejše podmornice na svetu sploh — 350 podmornic, 80 od teh je na jedrski pogon. Sovjetske podmornice trenutno lahko ponesejo 12 raket z bojnimi glavami, medtem ko jih bodo Američani leta 1973—74 z ojačanim polarisom lahko že 41. Sovjetsko vojaško ladjevje je veliko novejši in veliko hitrejši kot ameriško, kajti le 1 odstotek sovjetskega vojaškega ladjevja je starejši od 20 let, medtem ko je 60 odstotkov ameriškega ladjevja v pogonu že dve desetletji ali pa celo več. Zato pa imajo ameriške vojaške posadke na voljo veliko bolj razvite elektronske sisteme, ki lahko prej najdejo in uničijo sovražnika na morju ali v zraku, kot pa sovjetske. Sovjetska pomorska vojaška letalska moč operira vedno z baz na zemlji, v katerih imajo 300 Tu-16 srednjih bombnikov in 50 Tu-20 medvedov-izvidnikov.

**Armada.** Danes ima 1.500.000 mož, delno tudi zaradi večne nevarnosti na meji s Kitajsko. Nasledniki Hruščova so njegovo enostransko oboroževanje z raketami preusmerili v popolno modernizacijo armade. Danes je sovjetska vojska zelo mobilna, hitra udarna moč, je popolnoma motorizirana ter ima največ tankov na svetu — okrog 40.000. Sovjeti so pripravljeni, da se bodo spopadli z velikimi zemeljskimi silami in bodo zato morali prebroditi brez števila rek; veliko bolj kot ZDA imajo mobilne zasilne mostove, tanki pa so v večini primerov opremljeni tako, da lahko nemoteno prebredojo vsako reko.

**Letalska moč.** SZ ima na voljo 9900 letal in 400.000 mož. Sovjeti imajo 200 strateških bombnikov, tako da lahko z njimi preletijo vse ozemlje ZDA. Potem imajo še okrog 700 srednjih bombnikov, ki lahko prelete 3000 milj, medtem ko ZDA takšnega tipa sploh nimajo, odkar so odstranili B-47. Sovjetske taktične zračne sile štejejo 4800 letal, predvsem napadalnih bombnikov, kot na primer YAK-28 in lovec MIG-21 in SU-7, ki so uporabljivi za nizko bombardiranje in obstreljevanje. Imajo pa še 1700 transportnih letal, med katerimi je 20 gigantskih An-22, ki lahko prepelje 720 vojakov z vso bojno opremo.

**Zračna obramba.** Ta je povsem ločena veja vojske, v nji je 500.000 mož. Ima okrog 3400 obrambnih letal, največ MIG-19 in MIG-21, nekaj pa tudi velikanskih Tu-114, ki patrolirajo ob sovjetski meji, ter ves radarski sistem za zgodnje obveščanje. Protiletalske rakete z velikim dosegom SA-5 so instalirane na Talinski liniji vzdolž fin-

skega zaliva. Okrog Moskve so Sovjeti prvi pričeli graditi ABM sistem, ki se sestoji iz 64 »galoša« raket; te lahko ponesejo bojne glave 1 do 2 megatoni in imajo domet nekaj sto milj. Medtem ko so pred tremi leti pričeli Sovjeti graditi ta »galoša« obrambni sistem, so mnogi Američani mislili, da je sistem tehnično zastarel. Toda Pentagon sedaj ve, da so Sovjeti zelo izpopolnili omenjeni obrambni sistem, tako da bi bil lahko prav uspešen. Poleg tega je Sovjetska zveza zelo razširila svoj tako imenovani »kokošnjak« radarskih sistemov po vsej deželi (tako jih imenujejo zato, ker so videti kot velike pravokotne kurnice), da bi takoj prestregli tuje rakete, ki bi letele na sovjetsko ozemlje. Pentagon je izkoristil izpopolnjeni sovjetski obrambni protiraketni sistem in zahteval, da postavijo tudi ZDA svojega. Meni: če bi imela le ena stran zelo izpopolnjen protiraketni sistem, bi to takoj porušilo ravnovesje nuklearnega strahu. V grozljivem scenariju nuklearne vojne preživi napad tista država, ki ima popolnejši obrambni sistem, predvsem pa lahko z nuklearnim orožjem brez skrbi napade nasprotnika le, če je sama zelo dobro zavarovana.

Za raziskave in razvoj porabi danes Sovjetska zveza 16 milijard dolarjev, ZDA pa 13 milijard. Veliko teh naporov je vloženi v obrambo. Da bi Sovjeti zaslepili ameriške radarje, so izdelali kovinski radarski slepilec, ki deluje v zraku kot nepredirna zavesa. Sovjeti ustvarjajo tudi nekakšen antisatelit, ki bo lahko odkril ameriške vojske satelite in jih uničil. V uporabo so dali letalo s trikratno hitrostjo zvoka MIG-23. Ta je predvsem lovec, razvije tudi trikrat tišji in hitrejši napad na podmornice. Antisatelit bo imel nalogo, da hitro najde podmornico in jo povsem uniči. Še vedno pa izpopolnjujejo drugo generacijo obalnega ABM sistema, ki bo lahko odkril tujo raketo v letu in jo takoj uničil. Toda sovjetski radarski naporji niso usmerjeni samo obrambno. Sovjetska zveza je razvila bombnike s premičnimi krili in delno orbitalni bombni sistem (FOBS). Pri tem uporablja ICBM, ki ima nizko poletno pot, in se bo približala ZDA s slepe strani, na primer jugozahoda, kjer je ameriški radarski sistem še vedno zelo pomanjkljiv. V Sari-Šaganu, poskusnem poligonu v Kazahstanu, je zgrajeno največje raketno območje; tu so Sovjeti zelo izpopolnili tudi daljnometne podmorske rakete za nov tip ameriških podmornic, katerih ena že kontrolira ameriško atlantsko obalo.

Kaj bo Sovjetska zveza počela s svojo velikansko vojaško močjo? Mogoče bodo pridobili s tem veliko več samozaupanja pri primerjanju vojaške moči z ZDA. ZDA pa bodo ob takšnem enakopravnem položaju

veliko bolj previdne pri svojih vojaških potezah, kot so bile nekoč, če bi se morale konfrontirati s Sovjetsko zvezo. Z navzočnostjo velikega števila sovjetskega ladjevja v Sredozemskem morju bi bilo ZDA danes veliko manj ljubo vkorakati v Libanon, kot so to nemoteno storili leta 1958. Spoznanje o sovjetski vojaški moči in upanje v njihovo pomoč tam, kjer zahod tega noče ali ne more opraviti, pa je prav gotovo ekvivalentnost ZDA.

V zahodni Evropi pa je Sovjetska zveza ustvarila trajno bojazen, da jih ne more pred njimi več varovati ameriški nuklearni dežnik, zlasti ob zmanjšanju ameriške vojske v deželah zahodne Evrope. V takšem položaju Sovjetska zveza upa, da bodo zahodnoevropski zavezniki veliko manj navezani na svoje ameriške zaščitnike.

Na Srednjem vzhodu ima Sovjetska zveza kakšnih 12.000 vojaških svetovalcev, poleg tega so dali Arabcem od leta 1967 že

nad 3 milijarde dolarjev pomoči. Pred kratkim so opremili egipčansko in, kot je videti, tudi sirsko vojsko z raketnim orožjem in letali, medtem ko je okrog 50 sovjetskih bojnih ladij premaknilo svoja sidrišča od Libije proti Grčiji kot obrambna pomorska moč proti letalom NATO. Sovjetska flota stalno patrolira v Indijskem oceanu in prav pred kratkim se je sovjetska pomorska moč na Tihem oceanu podvojila. Na sovjetsko-kitajski meji je sovjetska armada podvojila svojo vojsko na 300.000 mož; ti imajo tudi na voljo rakete srednjega dometa MRM in povsem novo poveljstvo na tem ozemlju, ki bo zmoglo koordinirati obrambne napade.

Sovjeti so plačali za svojo modernizacijo armade zelo visoko ceno. Čeprav je bilo vse to nujno potrebno, so s temi izdatki posegli globoko v gospodarstvo dežele.

TIME 4. 5. 70.

## Vzroki in posledice tajskega šovinizma so rodili močno gverilsko gibanje

Dne 8. januarja leta 1965 je kitajski zunanji minister Čen-Ji pojasnil, da se bo konec leta pričela v Tajlandu osvobodilna vojna. Ta izjava se je izkazala za resnično, ne pa za prazno baharijo, kajti Tajland ima danes resnično zelo dobro organizirano osvobodilno gibanje, ki se v glavnem zadržuje v mejnih pokrajinah. V bangkoškem časopisu se dnevno pojavljajo novice o spopadih vladnih vojaških enot s »komunističnimi teroristi«. Vladni predstavniki zelo radi prikrivajo dejansko stanje, vladni poročevalci pa dajejo pogostokrat tudi napačna obvestila. Tako na primer nekateri trdijo, da so bili teroristi na severu dežele popolnoma uničeni, drugi pa zopet, da se jih nihče še dotaknil ni, ker jih sploh ni. Taka pojasnila se ne dajejo zaradi različne razlage dejstev, zato toliko bolj kažejo prirojeno taisko nezmožnost, da bi probleme analizirali objektivno. Poleg tega pa hočejo za vsako ceno oprati čast in dogodke spraviti pač v takšne okvire, kakršni jim trenutno najbolj ustrezajo. Posledica vsega tega pa je, da je »borba proti komunizmu« v Tajlandu dobila politične in sociološke korenine, dobila je predstavo demona, ki se imenuje komunizem.

Tajland je v Aziji nekakšen otok brez kolonializma in političnega konzervatizma. Deželi se ni bilo potrebno pokoriti in je

obdržala svojo nacionalno suverenost, zato je ušla najbolj hudim primerom klasičnega kolonializma zahodnih sil. Tako Tajland tudi ni utrpel uničenja svoje kulturne preteklosti, ne načina življenja, vladne in državne ureditve, ki se še danes uresničuje v oblikah iz pred več stoletij. Ker so ubežali kolonializmu, so se prav lahko izognili tudi dekolonializmu in ostankom družbenih in političnih usedlin. Tako stari družbeni red nikoli ni bil porušen, še več, nikoli ni pomenil bistvenega vprašanja za obstoj nacije. V takšni luči pa se kaže Tajland za nekakšno anomalijo 20. stoletja, za tako rekoč statično državo.

Ta tradicija je ostala nedotaknjen temelj sistema, na katerem je zgrajena tajska družba. Glavne prvine tega sistema spoštujejo tako politiki, kot duhovščina. V preteklosti so vsakršne spremembe vedno potrjevale obe strani in glavni tok političnih ter družbenih vplivov je bil vedno speljan v eno in isto pot, vse od zgoraj navzdol, z majhnimi ali sploh brez odstopanj. Vendar so vedno razumeli, če so potrebne kakršnekolik spremembe, da jih bo opravila vlada, zato je bila pobuda na njeni strani. Voditelji pa so čutili, da je veliko bolj pomembno dajati viden, da vodijo ljudstvo, kot pa so ga v resnici. Prav zato pa se je ustalilo čaščenje vodstva, to se pravi kralja, skoraj po božje. Čeprav

je monarhija ustavna, je kraljeva osebnost enaka božanstvu in obkrožena s številnimi tabuji.

Vseobča navzočnost državnega aparata bi postala popolnoma neznosna, če ne bi bila pogojena na budizmu in temu, da tajška družba pozna le malo socialnih plasti in je popolnoma mobilna. Družbena vloga ni definirana ob rojstvu, pač pa z neposredno bližino avtoritete in s tem, da s tem birokracija vsrka vso inteligenco. Tako tajski sistem lahko potrjuje samega sebe za sprejemljivo dobrohotno diktaturo, ki jo vzgaja cerkev, nad katero je navzoče kraljevo božanstvo.

Dve stvari pa sta še bolj utrdili stabilnost sistema.

Tajska je zelo plodna dežela in zelo malo obljudena. Ti dve kvaliteti sta obvarovali ljudstvo pred lakoto in dopustili, da je velika večina kmetov obdržala zemljo. Tako Tajska v svoji zgodovini ni nikoli poznala kmečkih uporov ali velike lakote.

Drugo pa, Tajska ima razmeroma zelo revno kulturo. Razen čudovitega kiparstva po templjih Tajska nikoli ni imela velikih nagnjenj do umetnosti. Nima pomembnih pisateljev, pesnikov, filozofov, kajti tajsko ljudstvo se ni nikoli obračalo v svojo dušo. Vse te značilnosti, združene z vedno dobrimi materialnimi pogoji, so pripeljale deželo v nekakšno družbeno mrtvilo, ki se je menila le za svoje materialne dobrine.

Zato so se učili le praktičnih stvari ali pa se oprijemali popolnoma abstraktne znanosti, seveda vse v sprejemljivih formulah, dogmah in znanih klišejih. Ti delovalci pa so zmanjšali širjenje ne samo inteligence, temveč tudi ljudskega gibanja, političnih strank, sindikatov, študentskega ali reformističnih gibanj ali podobnih političnih manifestacij. Rezultat tega pa je, da poprečni Tajlandec, naj živi ali v mestu ali na deželi, obožuje svojega kralja, spoštuje vlado, je razmeroma zadovoljen, politično apatičen in povsem izoliran od političnih dogodkov in zmožnosti, da bi vplival na politične spremembe in zmenjal vlado — vse do nedavnega, ko je videti, da je marksizem našel ugodna tla za svoj razvoj.

## PRVI ZNAKI KOMUNISTIČNEGA VPLIVA

Komunistično gibanje se je prvič pokazalo na tajlandskih tleh leta 1920, kamor so ga prinesli vietnamski in kitajski člani KP. Razdor med kuomintangom in KP Kitajsko leta 1927 je spodbudilo tudi komunistično gibanje v Tajlandu, se močno razbohotilo, predvsem med kitajsko manjšino. Ker je bila ta aktivnost nagnjena na

Kitajsko, ne pa proti Tajlandu, je takoj zbudila nacionalno tajsko sumničavost proti vsemu, kar je kitajskega. Toda kljub vsemu je leta 1930 tajski tisk veliko poročal o razširjanju komunističnih idej po deželi. Leta 1931 je bila ustanovljena KP Tajlanda in je delovala pod nazivom Kitajska komunistična partija Tajlanda. Čeprav stranka ni bila prepovedana, so jo pričeli neuradno preganjati in ji postopoma zelo otežili delo.

Po državnem udaru leta 1932, v obdobju, ko se je razcvetal radikalizem, se je komunistična partija, z imenom KP Siam, zelo razširila. Toda razširilo se je mnenje, da se med njimi zbirajo tudi odločni sovražniki Tajske, da bi omogočili desnim silam intervencijo proti njej. Pomembno je, da so izraz »komunist«, ki so ga uporabljali za vse opozicijske sile, kaj hitro obsodili tajski politiki, tako da so leta 1933, ko je prevzel vodstvo vlade Phya Mano, KP prepovedali. Stranka je odšla v ilegalo in se počasi krepila tja do decembra leta 1946, ko so sprejeli zakon proti delovanju KP. V vseh teh letih KP Tajlanda ni bila nikoli resno izpostavljena političnim pritiskom, vendar se kljub ugodnim razmeram le ni toliko razširila, kot bi bilo pričakovati. Najhujše obdobje za članstvo KP Tajske pa je bila druga svetovna vojna. V vojnih letih so bili komunisti izpostavljeni terorju z vseh strani — Tajcem in Japoncem, češ da so Kitajci in komunisti, ter kuomintangu, češ da so komunisti. To je ustvarilo v Yenanu občutek, da je Tajska fašistična dežela.

Prepoved KP v Siamu leta 1946 je bila bolj vidna, kot pa politična resničnost, opravičena pa z mednarodnimi odnosi. Kljub vsemu pa je KP ta prepoved onemogočila, da bi se spet legalizirala in svobodno delovala. Z vrnitvijo Pibula leta 1948 so znova pričeli gledati na KP v deželi naklonjeno. Zlasti ko so pričeli v svetu priznavati Kitajsko ljudsko republiko, so v Tajske pozorno pregledali številčno stanje. Pibul je ugotovil, da je v deželi le nekaj sto članov KP, zato je marca leta 1949 objavil: »Tajland nima pomembnega levega krila, zato vlada nima namere, da bi prepovedala komunistično stranko. Casopisna cenzura in deportacija sta odvečni.«

Toda kljub vsemu se je, zlasti med mladino širil kitajski vpliv. Pibul se je pričel odločno upirati levim vplivom od zunaj, zlasti s Kitajske. Ta boj proti vplivom sosedov se je nadaljeval, včasih ostreje, drugič blažje, tja do leta 1952, ko so KP spet postavili zunaj zakona.

Po letu 1950 se je Tajska zaradi »večne nevarnosti komunizma« zelo naslonila na Eisenhowerjevo administracijo, hkrati pa se počasi pripravljala na državni udar.

Kulminacija se je izrazila ob državnem udaru leta 1958.

Medtem pa se je KP, ki se je potegnila v ilegalno, odločila opraviti tri pglavlitne spremembe v taktiki: ne bodo se več odrekali pravici svobodno izjavljati svoje nazore, pravici, da tajlandski vojaški voditelji zavračajo vse svoje resnične ali pa potencialne nasprotnike, ter da bodo zapustili politično areno in organizirali gverilsko gibanje. Ker niso imeli veliko somišljenikov v mestih, so se osredotočili na vasi. Ker jih je odklonilo gibanje združenih komun v Menam Cao Fja bazenu, so se združili s tajskimi manjšinskimi političnimi gibanji v obmejnih predelih.

Tajland je razdeljen na štiri velike pokrajine: srednjo, severno, vključujoč tudi Chiang Mai in zgornji Cao Fja bazen, severovzhodno in južno. Srednja in severna pokrajina z majhnimi izjemami sestavljata resnični Tajland v kulturnem, jezikovnem in etničnem smislu.

Tega ne moremo trditi za severovzhodno in južno pokrajino. Severovzhod je izoliran od Bangkoka — sedeža moči in sile, in je jezikovno ter etnično veliko bolj soroden Laosu, kot Tajski. Tako so prebivalci severovzhodne pokrajine našli v Laosu veliko več razumevanja kot pri osrednji vladi v Bangkoku. Se več, večina ljudstva v severovzhodni pokrajini izhaja iz Laosa in je naseljeno v teh predelih šele eno stoletje. Zadnje veliko preseljevanje z vzhodne na zahodno obalo reke Mekong se je pričelo leta 1828, ko je Rama III. razrušil Vietian in deportiral v Tajsko veliko prebivalstva iz srednjega Laosa. Pozneje pa tega vprašanja niso nikoli več spravljali na dnevni red. Tako so ostali Laozani na tem ozemlju, a se niso nikoli asimilirali, čeprav so bili pod tajske oblastjo. Ti laoški Tajlandci so se ogrevali za komunistične ideje, ker so jim voditelji KP ljubljali veliko večjo teritorialno samostojnost.

Drugo prav tako občutljivo ozemlje je južna provinca. Malajce, ki so v večini v vseh štirih južnih pokrajinah, je tajska vlada vedno zapostavljala. Po veri so muslimani in so zavračali asimilacijo s prebivalci Tajske ter zaradi vseh mogočih verskih in etničnih nasprotovah prišli že davno v spor z vlado v Bangkoku.

Dvanajst let je KP Tajlanda skoraj dre-mala, tako so vsaj menili voditelji v Bangkoku. Leta 1964 pa so nenadoma opazili, da se počasi nekaj premika. Dne 1. oktobra je tajska KP legalno poslala pozdrave KP Kitajski ob njeni 15-letnici, 8. decembra istega leta pa je Glas tajlandskega ljudstva sporočil, da je ustanovljeno tajske gibanje za neodvisnost. 1. januarja 1965 je svobodni radio naznanil, da je ustanovljena Tajska patriotska fronta (TPF). Aprila

istega leta so dva voditelja KP Tajske sprejeli v Pekingu. Očitno so se sedaj politični voditelji v Bangkoku prestrašili, čeprav so od 1963 oznanjali, da komunistično propagando v severovzhodni pokrajini zganjajo edinole »politični banditi«.

Najbrž pa so vodje KP leta 1965 pričeli čutiti, da je napočil trenutek, da za solidno izurjeno gverilo, ki je postala sicer majhna ali zelo prodorna vojaška moč, lahko izve vse ljudstvo.

Danes, pet let od ustanovitve Tajlandske patriotske fronte, se je to gibanje že razširilo v osmih različnih pokrajinah. Motivi njenega delovanja so v vsaki pokrajini drugačni. Takšno ločeno enotno gibanje je razumljivo mogoče zato, ker je Tajska danes še vedno zelo zaprta dežela z malo komunikativnimi sredstvi. Čeprav Tajska ni ostala povsem izločena iz ameriškega vojaškega programa za Jugovzhodno Azijo, je v njej veliko manj sredstev informacij kot v katerikoli drugi deželi, kjer je ZDA veliko bolj zainteresirana za prijateljsko naklonjenost.

## SEVEROVZHODNA POKRAJINA

Zibelka tajskega upora je stekla v planinah Pu Fan, v okolišu Nakae. General Sarat je ukazal ubiti komunista Čandvonga, sina zelo premožne in vplivne družine iz tega kraja. Pod vodstvom njegove hčere je po njegovi smrti vsa številna družina sprejela komunistična gverilska načela. Tako se je v začetku leta 1960 oblikovala majhna skupina gverilcev, verjetno z navezavo stikov prek reke Mekong z vzhodnim predelom — Laosom. Nato se je to gverilsko gibanje v naslednjih treh letih počasi krepilo, zlasti so mu pomagali vaški učitelji, ki so pridobivali veljake za partizansko bojevanje. Vse do leta 1966 so se več ali manj skrivali in se niso hoteli izpostavljati odkritim bojem z vladnimi vojniki. Po tem letu pa, ko so skupine na severu štele že nad 800 borcev, so se pričeli odkriti spopadi. Vlada je na njihove akcije reagirala zelo počasi in jih v glavnem ni vzela resno. Šele ko so izgubili že precejšnje število vojakov, so konec leta 1966 izvedli veliko ofenzivo in objavili, da so zatrli gverilsko gibanje ter uničili nad 2000 gverilcev.

Če bi bili podatki točni, potem bi resnično za vedno zatrli gverilo v Tajski.

Toda leta 1967 se je pričel preobrat v direktnih ameriških intervencijah. V Tajsko je prišel ameriški 606 eskadron in se pomešal med tajske vojake, v Bangkok pa so pričeli trumoma prihajati agenti CIA, kjer so odprli Agencijo za vojaške raziskave. Tej agenciji sta se pridružila se Stand-sordski raziskovalni institut in Korpora-

cija za raziskovalne analize, njihova aktivnost pa se je usmerila v komunikacije, transport in raziskovanje okolja ter se razširila na vse ozemlje Tajlanda.

Končno je vladna vojska v aprilu 1967 prodrla v gorovje Pu Fan, toda tam ni odkrila poveljstva gverilcev. Konec leta sta postali dve stvari povsem jasni. Število gverilcev se je povzpelo na 1000 in osem-mesečni napori vlade, da bi jih iztrebila, niso obrodili sadu. Američani tega sploh niso mogli razumeti in so za neuspeh krivili brezbržnost domače vojske. Kljub vsem vladnim naporom se je gverila tako v 1968 kot 1969 na severovzhodu razširila in ima nad 2000 oboroženih mož in nad 20.000 simpatizerjev.

### SEVERNA POKRAJINA

Tri severne pokrajine Tajske: Utaradit, Nan in Ciengrai leže v goratih predelih, pokritih z bujno vegetacijo. Cest je zelo malo, zato predelov ni mogoče uspešno nadzorovati. Prebivalstvo so v glavnem plemeni Meo in Jao, ki jezikovno pripadata sinitični in mon-kmer skupinam. Čeprav žive na mejnih predelih Tajske, niso nikoli bili Tajlandci. Zato imajo ali »inozemski« legitimacije ali pa nobenih. V preteklosti je bila zveza med plemenom Meo z nižinskimi Tajci ali indiferentna ali pa sovražna. Tajci so vedno sovražili plemo Meo in policija jih je redno preganjala zaradi trgovine z opijem.

Leta 1967, ko se je pokazala komunistična aktivnost med plemenom Meo, se je staro sovraštvo še poglobilo in tajski vojaki so zažigali meojske vasi z napalm bombami. Takšno ravnanje pa je vzbudilo med Meojci še večji odpor, saj so morali z orožjem v roki braniti ne samo svojo plodno zemljo, na kateri so živeli že stoletja, pač pa tudi gola življenja. Zato je pristopilo v gverilo skoraj vse plemo.

### CENTRALNA POKRAJINA

Sele jeseni leta 1968 se je pojavila gverila tudi v Centralni pokrajini, ki obsega tri regije: Pitsanulok, Loei in Petčabun. Okrog 20. novembra se je v tej pokrajini prvič vnel boj med številnimi vladnimi vojaki in 300 do 400 gverilci. Vladne čete so utrpeli hude izgube. Vladni načrt, da bi uničili gverilo s tem, da bi preselili plemo Meo v plodne doline in ga imeli stalno pod nadzorstvom, je doživel velikanski polom. Čeprav so ustanovili pet takšnih taborišč, jih nikoli niso uspeli povsem nadzorovati. Plemo Meo je bilo še bolj povezano med seboj in napadalo nadzornike kar povrsti. Operacije so bile tako krvave, da so dobili ameriški vojaki povelje, naj se ne vmešavajo v boj. Takšno ravnanje Američanov

pa je naletelo na hud odpor pri tajski vojski, tako da je poveljnik tajskih vojakov vprašal nekega ameriškega oficirja: »Čemu ne napadete teh živali?« Neki drug Američan je poročal, da je veliko zaprtih pripadnikov plemena tajska policija izpustila šele, ko so jim pobrali vse srebrne okraske, po katerih je to plemo zelo znano.

Opazovalci so dobili vtis, da se je protikomunistična kampanja osredotočila predvsem na anti-Meo kampanjo. V bangkoških časopisih je 1969. leta dalj časa potekala gonja proti pripadnikom plemena Meo, čes: »Pobijte vse z napalm bombami... toda nikar jih ne naženite v gozd... gozd v plamenih... zelo slabo za gospodarstvo dežele!«

### JUŽNA POKRAJINA

Od 1.500.000 Malajcev (muslimanov), ki žive v Tajlandu, jih je 85 % v štirih južnih pokrajinah. Od Tajcev so ločeni tako po veri kot jeziku; zato so sklenili zelo močno in trdno povezano družbeno enoto, ki se zaveda predvsem svojega manjšinskega statusa. Po državnem udaru leta 1932 je bila vlada zelo previdna in ni vključila v svoje vrste niti enega muslimana. Takó se je dogajalo tudi pozneje z razliko, da je Pibulova vlada leta 1938 zbudila velikanski tajski šovinizem proti Malajcem, ki so jih hoteli posvojiti s tem, da so jim predpisali nošnjo tajske obleke, uporabo uradne jezika in sprejetje tajskih običajev. Leta 1941 je bilo konec njihovih izjem v budističnem pravu dežele. Nova ustava, sprejeta leta 1946, je želela muslimanom popraviti krivico, a je prišla prepozno. Do tega časa je tajski šovinizem že rodil nacionalno gibanje Malajcev za osvoboditev muslimanov izpod tajskega jarma, ki se je pričelo v Kalantanu. Množične aretacije muslimanov so spremljale vso Pibulovo vladavino leta 1948. Maja istega leta se je rodil odpor v provinci Naradivas, ki je bil brutalno zatrt in več kot 2000 Malajcev je moralo zbežati v Malajo, nad 3000 so jih ubili, drugi pa so postali veliko bolj uporni in nepokorni. Prav v tem času so se muslimani tudi pridružili KP Tajlanda.

Takó se je torej v vseh pokrajinah prižgal val nezadovoljstva in mrznje, ki je rodila močno gverilsko gibanje. KP Tajske je pridobila številne pripadnike.

Danes je veliko vprašanje, ali se ne bo vojna, ki je zajela skoraj vso jugovzhodno Azijo, razširila tudi na Tajland? Američani so skeptični; gverilsko gibanje hočejo prikazati kot družbeni problem, ne pa kot političnega, hkrati pa se resno vprašujejo, če le niso s svojimi akcijami v Tajlandu zamudili pet dragocenih let in prišli prepozno.

**WORLD TODAY 5,70**

# Tudi v Kanadi lahko pride do hudih rasnih nemirov

V kanadskih mestih in na podeželju je belim ljudem in črncem nenadoma postalo jasno, da tudi v tej deželi obstaja rasni problem. Dve stoletji so bili črnici v Kanadi »pozabljeno ljudstvo«, pokorni in nezahtevni. Zadnje čase temu ni več tako. Stvari so se pričele počasi zapletati.

Vedno številnejši dotok priseljencev iz karibskih otokov in zaradi vplivov dogodkov v ZDA so se pričeli prebivalci temnejših polti v Kanadi vpraševati, kakšen status imajo pravzaprav v tej domovini, ki je dolgo časa slovela kot vzorna in sprejemljiva za vse rase.

Kanadčani so se vedno zgražali nad nesmiselno rasno segregacijo v ZDA in bili prepričani, da se pri njih kaj takšnega sploh ne more zgoditi. Prav v zadnjem času pa so bili prisiljeni soočiti se s tem vprašanjem na svojih tleh. Soočenje ni bilo nič kaj prijetno, rezultat za ves narod, ki je sodil o samem sebi, da se vedno zelo načelno zavzema za rasno enakopravnost, pa zelo pretresljivo.

Skoraj dve stoletji po državljanski vojni v ZDA je bila Kanada tako rekoč raj za črne priseljence. V tej državljanski vojni so na tisoče sužnjev iz ZDA vabili k sebi kot enakopravne državljane, v polpretekli dobi pa so črnici trumoma pritekali iz Zahodne Indije.

Število barvastih prebivalcev v Kanadi ni nikoli preseglo 125.000, kolikor jih je tam danes. Črnici so bili vedno pohlevni ljudje, živeli v barakah, se nikoli pritoževali nad plačami ali ravnanjem, skratka, zelo malo so zahtevali.

Danes pa, ko Kanada šteje 21 milijonov prebivalcev, se jim je počasi pričela oglašati vest. Na dan prihajajo nekatera dejstva, na katere je potrebno takoj in temeljito odgovoriti. Med njimi na primer: So kanadski črnici res enakopravni? So resnični del kanadske družbe? Mar imajo enake pravice pri pridobivanju udobnega stanovanja, izobrazbi in delovnem mestu?

Obisk v pokrajinah, kjer živi največ črncev, nam osvetli ta problem najboljše.

## HALIFAX — NOVA ŠKOTSKA

Nova Škotska se velikokrat primerja z Jugom ZDA, ker se sorazmerno počasi ekonomsko razvija; v njej je veliko črnškega življa — 19.000. Več kot 12.000 jih živi okoli Halifaxa, pa vendar v središču mesta zelo redko opazite obraz črnca. Jess Dillard, črnski letalski veteran ameriške vojske, danes direktor mestnega igrišča, je

izjavil: »Med belimi in črnimi sosedi v Kanadi je navidezna črta, ki je črnici nikoli ne prekoračijo!«

## UBOZNA STANOVANJA

Večina črncev živi v treh ducatih okoliških občin. Severni Preston, občina, v kateri prebiva 1.800 potomcev sužnjev, je med največjimi. Ko je minister za razvoj obiskal te kraje, se je na svoji poti ustavil tudi v enem izmed črnskih naselij in pozneje dejal:

»Devet otrok in dva odrasla se je stiskalo v dveh prostorih iz lepenke in desak. V njih ni bilo mize, le en stol, trije pogradi in peč. Droben dimnik je delil prvi prostor od drugega. V bližini ni niti sanitarij, v stanovanju pa nobene hrane.«

V Severnem Prestonu je 56 takšnih domov. Da bi ženske pozimi prišle do vode, morajo skopati luknje v ledu bližnjega zamrznjenega jezera. Možje opravljajo nekvalificirana, najslabše plačana sezonska dela; ženske so pogosto zaposlene kot gospodinjske pomočnice v bogatejših predelih. Mnogi so se nad vsem tem zgrozili in mestna uprava je že pričela graditi stanovanja s tekočo vodo, elektriko, asfaltiranimi cestami in uličnimi lučmi.

V samem Halifaxu več kot 90 odstotkov črnskih otrok ne konča niti desetletnega obveznega šolanja. Le en odstotek jih obiskuje srednje šole, izven mest pa je odstotek nešolanih še veliko večji. Visoko izobrazbo v Novi Škotski ima manj kot 20 črncev.

## NAVIDEZNA INTEGRACIJA

Šole po mestih so integrirane, toda zelo malo belih in črnih otrok se igra skupaj izven šole ali se mešajo med seboj v šoli. Burnley Jones, vojaški aktivist v Halifaxu, trdi: »Pri nas je prava segregacija. Kanada je samo podaljšek ZDA.«

Po obisku Stokely Carmichaela in pripadnikov »Črnih panterjev« v Kanadi leta 1968 so nastale nekatere spremembe. Pantherji so prestrašili črne in bele skupine v občinah. Na novo so odprli nekaj več in boljših delovnih mest. Tedaj so v vladi pričeli resno premišljevati tudi o izboljšanju stanovanjskih razmer za barvaste prebivalce.

V Halifaxu je od 200 policajev pol ducata črnih, nekaj gasilcev, večje število avtobusnih šoferjev, dva poštarja, osem učiteljev in dva bančna uslužbenca. Prav tako je črncem urbanistični planer, dva direktorja višjih šol ter nekaj zdravnikov.

## TEŽAVE ZAPOSLOVANJA

Napadajo sindikate, ker so v nekaterih podjetjih omejili število delovnih mest za črnce. Izučeni tesarji in kleparji črnici z dolgoletno prakso ne morejo najti sebi primernega kvalificiranega dela in delajo kot navadni sezonski delavci, ker jim sindikat noče priznati kvalifikacij.

Mnogi črnici, ki si pridobijo poklic ali končajo srednjo šolo, emigrirajo v Boston, Montreal ali Toronto. Črnski voditelji menijo, da je v Bostonu dejansko najmanj 40.000 kanadskih črncev. To pa je več, kot je barvastega prebivalstva v kanadskih pokrajinah ob Atlantskem oceanu.

V družbenem življenju so razlike resnično neznatne, trdijo črnici. V restavracijah in na drugih javnih mestih so črnici dobrodošli, vendar se med belci počutijo še vedno sila nelagodno. Črnici iz Halifaxa trdijo, da v trgovinah trgovci najprej postrežejo belcem. Belci v avtobusih često raje stoje, kot bi morali sedeti k črnskemu potniku.

Črnici obiskujejo cerkve, ki so povsem ločene od belih, čeprav so vse cerkve odprte črnecem. Toda neki črnci je izjavil: »Ura, ki jo v nedeljo preživim v cerkvi belcev, je najbolj samotna v vsem tednu.«

## WINDSOR — ONTARIO

Windsor je mesto avtomobilske proizvodnje v industrijskem območju na jugu Kanade. Je središče dveh pokrajin, kjer živi 11.000 črnih Kanadčanov. Leta 1860 je več kot 40.000 ameriških sužnjev zbežalo v to pokrajino in verjetno se jih je več kot pol pozneje vrnilo.

Danes žive črnici v osmih predmestjih Windsorja. Eno izmed teh predmestij je Amherstburg, okrog dvanajst milj iz Windsorja ob reki Detroit. Vseh prebivalcev je 4600, vključno z 275 črnici. Večino njihovih prednikov, pet generacij nazaj, je pripeljal sem parnik Pearl in kemična tovarna je ustanovila šolo, imenovano po kapitanu tega parnika. Danes ta tovarna zaposluje le 6 črncev.

V Ontariu je kodeks o človeških pravicah postal pravomočen šele leta 1961, ki zagotavlja polno enakopravnost vsem rasam. V resnici ga vzorno izvajajo in je primer za vse kanadske pokrajine. Pa vendar je bilo komisiji za nadzor o izvajanju kodeksa o človeških pravicah od leta 1961 predloženih dvajset tisoč prijav o rasnem razlikovanju in le nekaj belcev zato obsojenih.

Večina črncev v Windsorju delajo kot nekvalificirani ali pol kvalificirani v avtomobilskih tovarnah, drugi pa so zaposleni v uslužnostnih dejavnostih. Več kot 25 odstotkov glavnih windsorskih tovarn ne za-

posluje črncev. Windsor s 197.000 prebivalci ima štiri črnske zdravnike, enega dentista, dva inženirja in tri profesorje na windsorski univerzi.

## VRACANJE V ZDA

Številni izobraženi kanadski črnici so se vrnili v ZDA, da bi našli primerno zaposlitev. Na stotine jih je zaposlenih v Detroitu, kajti zanje se v Windsorju le počasi odpirajo primerna delovna mesta. Največ so zaposleni v telefonskih družbah; ta primer v zadnjem času posnemajo tudi nekateri drugi.

Windsorske šole so integrirane, vendar le 40 črncev obiskuje visoke šole. Od 5000 študentov na tej univerzi je le pet črncev iz tega mesta. V mestu so pred kratkim ustanovili politično združenje »Nacionalna črnska kaolicija«, ki naj bi bila nekakšen »dežnik« za vse črnske skupine v Kanadi. Člani imajo v svojem programu zahteve do kanadske vlade, ki naj bi končno resnično uvedla enakost tudi za črnsko ljudstvo. Vodja tega gibanja dr. McCurdy trdi, da bi takojšnja zahteva za enakopravnost kanadskega črnškega prebivalstva zbudila revolucionarne spremembe, kot jih je v ZDA.

## TORONTO IN MONTREAL

V Torontu in Montrealu pa je popolnoma druga slika odnosov med rasami. Večina nebelega prebivalstva v teh dveh mestih je prišla s Karibskimi otokovi. Za vstop v Kanado so morali skozi sito zelo stroge komisije. Navadno imajo višjo izobrazbo in visoko kvalifikacijo, kot večina potomcev črnih ameriških sužnjev. Ti se navadno pritožujejo zaradi stanovanj, delovnih mest in diskriminacije od policije.

Okrog 10.000 deklet iz Zahodne Indije je zaposlenih v kanadskih gospodinjstvih v Montrealu in Torontu. Mnoge se pritožujejo, da so jih pripeljali v Kanado kot »zasužnjene ovce«. Večina ima tudi izobrazbo, a ne morejo dobiti ustreznih delovnih mest. Ena je dejala: »V Kanadi sem šele opazila svojo barvo!«, druge negodujejo: »Dokler bom ostala v Kanadi, bom le služkinja!«

## PIČLI PODATKI O RASNEM PROBLEMU

V Kanadi ne obstajajo statistike o rasah. Neki visoki uradnik je to zagovarjal: »Nič zato! Saj se še nismo soočili z rasnim problemom!« Podatki iz leta 1961 kažejo, da je bilo v Torontu tedaj 3100 črncev. Sodijo, da jih je danes že 30.000 do 35.000.

Polovica novih emigrantov je iz Jamajke, ostali pa so v glavnem iz Trinidada,

Barbadosa in Gvajane. Vsi so prinesli s seboj navade in običaje svoje stare domovine. To pa ustvarja tudi ovire pri tesnejšem povezovanju in sodelovanju med seboj. Postrani jih gledajo tudi črnici iz Nove Škotske, ki se priselijo v Toronto, ker so novi emigranti bolj izobraženi.

Število prebivalstva v Torontu se je v zadnjem desetletju skoraj podvojilo in mesto šteje danes več kot 2 milijona prebivalcev. Emigrantov je skoraj tretjina. Med njimi je 300.000 Italijanov, 100.000 Nemcev, 50.000 Grkov in 50.000 Portugalcev.

Večina nebelega prebivalstva živi v predmestjih. Tu ni črnih ghetov. V torontskem uradu za nadzorovanje izvajanja kodeksa o človeški enakopravnosti je bilo lansko leto 800 prijav rasne segregacije, predvsem zaradi stanovanj in razmer na delovnem mestu. Toda mesto vztraja na stališču, da ne bo organiziralo črnih ghetov, zato tudi toliko pritožb.

Veliko število emigrantov iz Zahodne Indije opravlja svoje poklice, za katere so se izšolali: učitelji, inženirji, zdravniki, tehniki, električarji, mehaniki in podobno.

Tako šole kot cerkve so v Montrealu in Torontu integrirane. Toda črniki voditelji trdijo, da pritiskajo na šolarje, naj takoj prekinejo šolanje, ko zaključijo obvezno šolo.

Vsi navedeni podatki kažejo, da se mnogi beli Kanadčani le počasi zavedajo, da njihova dežela le ni izpolnila svojih obljub in tudi v praksi uresničila enakopravnosti črnega prebivalstva. Po dolgotrajni apatiji, omalovaževanju in ignoriranju, je videti, da so beli Kanadčani počasi le opazili okoli sebe svoje črnske sosesčane. Rasno vprašanje se v Kanadi še nikoli ni zaostrilo, ker je črncev razmeroma malo. V svoji osamljenosti bi kanadski črnici verjetno še dolgo ostali »pozabljeni ljudstvo«. Toda dogodki, ki so zbudili vso ZDA zaradi rasne segregacije, nastopi črnih oficirjev v kanadski vojski in naraščajoče število emigrantov s Karibskih otokov so prisilili Kanadčane, da se zavedo perečih problemov med njimi in jih rešijo, če nečjejo imeti nekoč hudih posledic, tako hudih kot v ZDA, ki jih bodo težko odstranili.

**US NEWS AND WORLD REPORT** 11. 5. 70.

## Po letu 2.000 človeštvo ne bo lačno, če bo le složno

Minilo je dvesto milijonov let, da se je število prebivalstva na zemeljskem planetu povzpelo na tri milijarde, v tridesetih letih, pa se bo to število verjetno že podvojilo. Kako prehraniti vso to množico? Pred nekaj leti so se strokovnjaki zelo zamislili nad tem problemom — človeštvo bo pomrlo od lakote! Toda danes so eksperti v svetu veliko bolj mirni, kajti »zeleni revolucija« je prinesla možnost, da svet pridelava vsako leto več in boljšega žita. V nekaterih krajih se je letina celo podvojila, na primer v posameznih predelih Indije. In kaj zato, če mora Kitajska uvažati pšenico, bo pa izvažala riž.

Tako bo verjetno lakota vendar le zastavljena, toda težki problemi ne bodo popolnoma odstranjeni. Danes je v Evropi še vedno idealno število obdelovalnih površin. Toda po predvidevanjih mednarodne organizacije FAO se bo poraba življenjskih potrebščin leta 1985 podvojila, pri tem pa bodo porabili 500 milijonov ton zelenjave, primerno mesa, rib in jajc. Računajmo, da se bo zvišala potrošnja vsaj za 250 odstotkov od sedanjosti. Zato bi se morala kmetijska proizvodnja povečati letno

vsaj za 3,9 odstotka, a se je že danes zmanjšala za 2,7 odstotka.

Poleg tega bodo nastali pri takšnem razvoju tudi politično-ekonomski problemi. Bolj bogate države bodo pridelovale in izdelovale več in same določale ceno na svetovnem trgu. Poleg tega bodo mnoge dežele povsem industrializirane in se sploh ne bodo ukvarjale s kmetijstvom, številne države pa ne bodo pridelale zase dovolj niti ne bodo imele dovolj finančnih sredstev, da bi kupile potrebno hrano. V takšne probleme smo danes že zašli in bomo v praksi naleteli nanje oziroma vedno pogostejše. Prepričanje strokovnjakov, da ljudstvo v prihodnje na zemlji ne bo trpelo lakoto, prav iz teh razlogov ni tako zelo prepričljivo.

Če stvari podrobneje pogledamo, lahko ugotovimo, da tudi obdelovalne površine niso povsod enake. Še sama sreča, da je naš planet tako prostran, kajti na njem je 50 milijard ha obdelane zemlje. Temu moramo dodati še 5 milijard ha začasno neobdelane in 4 milijarde ha gozda. Še vedno pa ostane ogromno prerijskih površin ter končno eno in pol milijarde ha

arabske zemlje, na kateri ni moč vzgajati ničesar, kar bi človeku služilo kot hrana, razen industrijskih rastlin, kot so sisal, lan, bombaž in podobno.

Toda obdelovalne površine se iz leta v leto manjšajo tudi zaradi stalnih erozij in povečevanja urbanističnih površin. V Franciji od 30 milijonov ha obdelovalnih površin odpade vsako leto 50.000 ha za razširitev mest, avtocest, mestne napeljave ali oddalgišča starih vozil. V enem stoletju so 300 milijonov ha obdelovalne zemlje in gozda vzeli za druge potrebe. Če se bo to nadaljevalo s takšnim tempom, trdi profesor Bouleinné v svoji knjigi Kmetijstvo prvi pogoj za razvoj, bo odšlo vsako leto 8 milijonov ha plodne zemlje v izgubo.

Vse te številke so resnično vznemirljive. Toda v zahodni Evropi sta bila od srednjega veka do danes le dva pragozda spremenjena v obdelovalne površine. V Afriki pa je seveda položaj povsem drugačen. Tam obdelovalne površine pridobivajo po potrebi in jih je na voljo še dovolj. Bolj važno je, da bo zanje o pravem času dovolj vode za namakanje.

Po statistikah FAO pa se preveč krčijo gozdne površine. Do leta 1985 se bo poraba lesa in papirja zvišala za 250 odstotkov. Seveda je nujno, da se prične resno razmišljati o uporabi plastičnega papirja, kajti gozdovi so zelo pomembni za ohranitev zemeljske talne vode. V Sovjetski zvezi je v preteklem stoletju povzročila iztrebitev 40 milijonov ha gozdnih površin, da se je srednja letna temperatura zvišala v poprečju za eno stopinjo.

### **PRAVILNO IZKORIŠCANJE ZEMELJSKIH POVRŠIN**

V Braziliji se je v zadnjih dvajsetih letih zelo povečala erozija in odnesla ogromne površine neobdelane a zelo plodne zemlje. V Novi Zelandiji, ki je imela nekoč 70 odstotkov gozdov, jih ima danes še komaj 20 odstotkov. Toda v Evropi je le malo neobdelanih površin, kjer so za to ugodne možnosti. Nikjer se ne spreminjajo v prerijsko, ker jih racionirano obdelujejo.

Agrarna politika v svetu, ki je bila stoletja povsem enaka, v zadnjih letih neverjetno napreduje. Struktura proizvodnje se oblikuje sama od sebe, ki pa se bo s tehnološkim napredkom v prihodnje še veliko izboljšala. Ob tem pa se bodo uredile tudi cene. Seveda pa bo na pridelovanje v kmetijstvu vsekakor vplivalo zmanjševanje kmečkega prebivalstva. Na drugi strani pa iz nerazumljivih vzrokov najbolj plodne površine velikokrat ne dajejo takšnih letin, kot bi morale oziroma bi pričakovali. Proizvodnja je veliko odvisna od intenzivne izrabe vseh razpoložljivih sredstev, da bi dosegli tisto, kar pričakujemo.

V prvi vrsti je potrebno misliti na zmanjšanje bolezni ali rastlinskih škodljivcev. Zaradi njih izgubimo danes 30 odstotkov vrednosti pridelkov letno. Po vsem svetu si znanstveniki prizadevajo, da bi obdržali na zemlji sedanje ekologijo, hkrati pa proizvajajo vedno več bioloških in kemičnih sredstev, da bi uničili naravo — zlasti v vojnih vihratih, ki divjajo po jugozahodni Aziji. Vedno več je tudi odpadnih industrijskih voda, ki uničujejo vodno rastlinstvo in živalstvo. V zadnjem času se je pričela ostra znanstvena akcija tako proti obem vrstam uničevalcev, vendar še vedno ne pokažejo odločno s prstom na tistega, ki tako barbarsko in brezdušno uničuje življenje na zemlji.

Veliko pridobitev za boljše obdelovanje površin nam pomenijo slike, ki so jih posneli s sateliti. Po njih bi lahko opravili raziskave, študije in preskuse, kaj bi bilo kje boljše posaditi. Do teh študij pa bi moral priti vsakdo. Tako bi obdelovalne površine bolje izkoriščali, dodajalo bi se jim tisto, kar jim je zmanjkalo. S takšnimi študijami in napotki bi lahko 53 milijonov ton današnjih umetnih gnojil, od katerih odpade 90 odstotkov na bogate dežele, podeseterili. Uspehi gotovo ne bi izostali.

Drugi važen moment pri večanju pridelovanja pa je prav gotovo namakanje. V pol stoletja se je 130 milijonov ha namakalnih površin zvečalo le za nekaj milijonov ha. Namakalni sistemi so se povečali predvsem v ZDA — v dolini Tennessee, v Egiptu — Asuan. V SZ pa so načrti za velikanske namakalne naprave še v delu. Veliko pa je bilo opravljenega dela tudi na iskanju talne vode, s katero bi lahko nadomestili velike potrebe prav tam, kjer vode ni. Tovrstne raziskave so se izkazale za zelo uspešne, zlasti v izraelski puščavi Negev in v Tuniziji. Poleg talne vode pa so še možnosti za pridobivanje prepotrebne vode za namakanje z razsoljeno morskovo vodo, pri tem pa bodo veliko pomagale prav nuklearne centrale, ki bi na morskih obalah naenkrat razsolile ogromne količine vode, potrebne za namakanje, ta pa bi se po izrabi spet vračala v morje.

Znanstveni poskusi kažejo, da je mogoče kultivirati zemljo tam, kjer je biološko popolnoma sterilna, kot so to na primer prave puščave. Dovolj bi bilo, da se tem površinam doda tista kemična snov, ali bolje rečeno umetno gnojilo, ki bi omogočilo, da bi se pričeli razraščati lišaji, ki bi zadržali velike količine letnih padavin. Američani poskušajo puščavo ozeleniti tako, da polagajo na 60 cm v globino tenko plast asfalta, ki kot nekakšna preproga zadržuje vso vodo na površini, ki bi se drugače izgubila v pesku.

Namakalni sistemi, uporaba umetnih gnojil in pesticidi so zelo važni za hiter razvoj v kmetijstvu po svetu. Toda nikakor ne smemo pozabiti na veter, ki je včasih tako uničujoč, da nam vsi moderni pripomočki ne pomenijo veliko, ali pa sploh nič. Spomnimo se uničujočih tornadov v ZDA, katerim se danes še ne moremo upreti s svojo, prav gotovo najbolj razvito tehniko. Sovjetska zveza se jim je v zadnjih letih dobro izmaknila s pogozdovanjem velikanskih površin ob najbolj rodovitnih področjih.

Ob kultiviranju površin pa moramo misliti tudi na kultiviranje rastlin. Tu je že in bo v prihodnje še večjo vlogo odigrala genetika. Z različnimi novimi hibridnimi vrstami lahko pričakujemo v bodoče pridelek 100 centov na ha žitaric (današnji povprečni pridelek v Franciji je 30 centov). Potreben pa bo odstop od proizvodnje zelenjave v dragih rastlinjakih. Danes je že nekaj površin na svetu, ki so jih primerno ogreli, osvetlili, namakali in napeljali vanje ogljikov plin, ki zelo pospeši rast. Na Norveškem, skoraj ob severnem polu, so napravili takšen poskus na tisoč kvadratnih metrih. Tu raste zelenjava vse leto, neodvisno od letnega časa. V Italiji so postavili poskusno postajo v treh dimenzijah, kjer baterije poganjajo po ceveh mešanico mineralnih soli in jih razpršijo po vseh površinah. Tako so zvišali pridobivanje paradižnika na 200 ton na ha, medtem ko se ga lahko na intenzivno obdelanih površinah pridobi le 100 ton na ha, ali na klasičnih poljih 20 ton na ha. Vse to nam potrjuje, da bi tako urejene bodoče plantaže zelenjave lahko zadovoljile velike potrebe, predvsem pa bi ljudje dobivali vse leto svežo zelenjavo.

Z združenimi močmi in moderno tehnologijo bi se dalo na našem planetu prav gotovo zaježiti pretečo nevarnost lakote, tudi pri današnjem hitrem naraščanju prebivalstva. Dala pa bi se izboljšati tudi prehrana prebivalstva v tistih deželah, ki jim ne preti lakota, pač pa imajo slabo prehrano. Kajti za obstoj človeka so potrebne kalorije, a tudi proteini, ki jih danes ne primanjkuje samo v nerazvitih deželah. Evropi danes vsekakor v veliki meri primanjkujejo proteini, lahko pa bi jih pridobili za raznovrstno zelenjavo z deželami, ki imajo proteinske hrane v izobilju. Pri vzreji živali, ki so glavni vir proteinske

prehrane, seveda dosti pripomorejo tudi hormonski in antibiotični pripomočki, da se bo zlasti v Zahodni Evropi z njimi sedanja prireja mesa potrojila ali početrila.

## KAJ BOMO JEDLI POJUTRISNJEM?

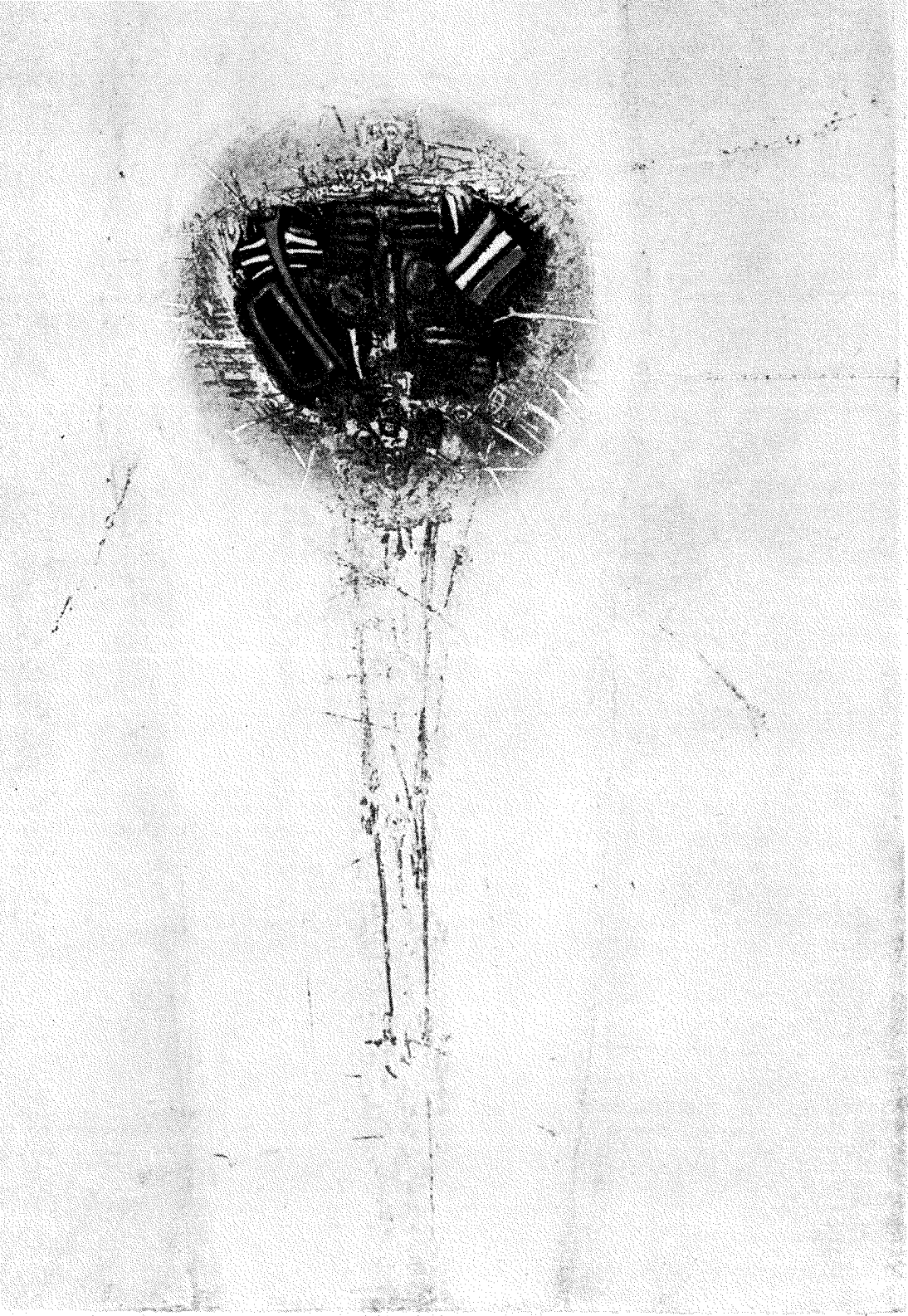
Poleg vseh skrbnih priprav in tehnološkega napredka v pridobivanju hrane za prihodnje rodove pa se znanstveniki po vsem svetu trudijo, da bi lahko ob vsem tem tudi umetno izdelali enakovredne hranljive snovi za človeški organizem. Znano je, da je soja pri tem odločilna. Danes imajo na Japonskem in v ZDA že umetno meso, ki se prav nič ne razlikuje niti po barvi niti po okusu od naravnega in ima prav toliko hranljivih snovi. V Indiji so pričeli že leta 1964 raziskovati različne rastline, ki vsebujejo tudi velik odstotek proteinov. Do danes jih imajo že 24 takšnih, ki preje nikoli niso rabile kot človekova hrana. Drugi vir proteinov pa so morske alge, ki jo že več stoletij uporabljajo za hrano v Čadu in jih umetno vzgajajo na Japonskem. Optimisti trdijo, da bi 800 milijonov ha teh alg, vzgojenih v umetnem okolju — zemlji, atmosferi in svetlobi — zadostovalo za prehrano človeštva za določeno dobo.

Poleg tega obstajajo še enocelični mikroorganizmi, ki vsebujejo velike količine proteinov in bi jih prav lahko umetno kultivirali.

Končno pa imamo tudi nafto, zanjo je znano, da njeni derivati vsebujejo velike količine proteinov. V nekaj mesecih bo dograjena v Laveru nova tovarna British Petrola, ki bo iz naftnih proteinov pridobivala živalsko hrano. V nekaj letih se bo njihova tehnika že toliko razvila, da bodo proizvodi primerni tudi za človeško prehrano. Toda ta možnost prehrane je omejena zaradi omejenih zalog nafte v svetu. Ostane nam še vedno zemeljski plin, v katerem so seveda tudi proteini in katerega, če bo potrebno, bodo tudi lahko spremenjali v človekovo vsakdanjo hrano.

Možnosti za prehrano človeštva po letu 2000 je torej veliko. Če bomo znali zaloge in nove umetne proizvode pravilno razporediti, bo verjetno tedanji zemljan imel veliko bolj raznovrstno hrano na svojem jedilniku, kot pa tretjina današnjega človeštva.

**FIGARO, 4. 5. 70.**



*Janez Boljka: Tja ni poti, 1967, barvna akvatinta*

ADAMIČ, Louis: Orel in korenine. Prevedla: Mira Mihelič. Opremila: Nadja Furlan. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 639 + (IV) str.

BOJER, Johan: Ljudje ob morju. Roman. Prevedel: Jože Dolenc. Ljudska knjiga 104. Prešernova družba. V Ljubljani 1969. 244 str.

BUCK, Pearl S.: Ponosno srce. Prevedel: Mirko Napast. Opremil: Bronislav Fajon. Zbirka Nova obzorja. Založba Obzorja. Maribor 1969. 400 str.

CALDERON de la Barca Pedro: Življenje je sen. Prevedel in opombe k besedilu napisal: Niko Košir. Spremno besedo napisal: Jože Rode. Opremil: Matjaž Rode. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1969. 127 + (V) str.

CANKAR, Ivan: Hlapec Jernej. Povest. Spremno besedo je napisal dr. Bratko Kreft. Opombe in bibliografski podatki po Borisu Merharju in Francetu Dobrovoljcu. Ilustracije: Nora Lavrin, Hinko Smrekar, Ljubivoj Ravnikar. Knjižnica Kondor 114. Urednik: Uroš Kraigher. Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 125 + (III) str.

CHARLES-ROUX, Edmonde: Pozabiti Palermo. Prevod: Mira Mihelič. Oprema: Zdravko Vatovec. Založba Lipa. Koper 1970. 125 + (III) str.

CRONIN, A. J.: Tri ljubezni. Roman. Prevedla: Katja Spur. Opremil: Uroš Vagaja. Prizma 28. Založba Obzorja. Maribor 1969. 600 + (I) str.

DINIČ, Jordan — Dušan LAZIČ: Narodna republika Kina. Konceptije o socijalističkom razvoju i politiki u medjunarodnim odnosima. Politički sistemi socijalističkih zemalja. Studije i monografije. Institut za medjunarodni radnički pokret. Beograd 1970. 370 + (II) str.

ERENBURG, Ilja: Portreti. Odlomki iz knjige »Ljudje, leta, življenja«. Z avtorjevo pomočjo izbral in prevedel: Dušan Željeznov. Opremil: Uroš Vagaja. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 386 + (V) str. + 1 sl.

FOURNIER, Alain: Veliki Meaulnes. Z barvnimi risbami Paula Duranda. Prevedla: Djurdja Flère. Izredna knjiga knjižne zbirke Levstikov hram. Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 247 + (V) str.

FROMM, Erich: Zdrava družba. Prevedla: Frane in Zdenka Jerman. Opremil: Tone

Lapajne. Zbirka Moderna družba. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 306 + (II) str.

JOVANOVIČ, Dušan: Don Juan na psu ali zdrav duh v zdravem telesu. Spremno besedo napisal: Andrej Inkret. Opremil: Uroš Vagaja. Založba Obzorja. Maribor 1969. 130 + (I) str.

JUGOSLOVANI v Oktobru. Zbornik spominov udeležencev oktobrske revolucije in državljanske vojne v Rusiji. Uredil in predgovor napisal: France Klopčič. Prevajalec spominov iz srbohrvaščine in lektor: Jože Zupančič. Opremil: Miligoj Dominko. Zavod »Borec«. Ljubljana 1969. 788 + (III) str. Med tekstom slike.

KAFKA, Franz: Amerika. Roman. Prevedel: Janez Gradišnik. Spremno besedo napisala: Katarina Bogataj. Opremil: Uroš Vagaja. Nova obzorja 73. Založba Obzorja. Maribor 1969. 293 + (II) str.

KENNAN, George F.: Memoari 1925—1950. S engleskog preveo: Omer Lakomica. Biblioteka Svjedočanstva 2. Opremio: Ante Giacconi. Otokar Keršovani. Rijeka 1970. 413 + (II) str.

KIRST, Hans Hellmut: Brez domovine. Roman. Prevedel: Franc Štrimpf. Oprema: Uroš Vagaja. Svet v knjigi. Založba Obzorja. Maribor 1970. 266 str.

KOKOLJ, Miroslav: Vevški papirničarji v boju za svoje pravice. 1842—1945. Izdale in založile Združene papirnice Ljubljana. Ljubljana 1970. 396 + (VII) str.

KOSOVEL, Srečko: Pesmi. Zbral in uredil: Anton Ocvirk. Vinjete so delo Marjana Pogačnika. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1969. 209 + (I) str.

LIN YUTANG: Znamenite kitajske novele. Prevedel in uredil: Jože Plešej. Knjižnica Kondor 112. Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 173 str.

LJUBLJANA v ilegali IV: Do zloma okupatorjev. Izdala mestna konferenca SZDL Ljubljana. Uredil uredniški odbor: Marica Čepe, Vlado Kozak, Miroslav Luštek in Janez Vipotnik. Glavni in odgovorni urednik: Vladimir Krivic. Tehnični urednik: Mitja Čepe. Državna založba Slovenije. V Ljubljani 1970. 656 str. Med tekstom slike, faksimili, skice in zemljevidi.

LONDON, Jack: Beli očenjak. Roman za mladino. 3. izdaja. Prevedel: Pavel Holeček. Ilustriral: Marij Pregelj. Biseri, Mladinska knjiga. Ljubljana 1970. 235 str.

MANOLL, Michel: Prekleti pesnik. Biografski roman o Ch. Baudelairu. Prevedla: Marija Kovač. Opremila: Nadja Furlan. Zbirka Biografije. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1969. 277 str.

MAROTTA, Giuseppe: Milančanke. Prevedel: Silvester Škerl. Ljudska knjiga. Prešernova družba. Ljubljana 1970. 300 str.

MAUROIS, André: Fleming — življenje in delo. Biografija. Prevedel: Severin Šali. Opremil: Uroš Vagaja. Veliki možje. Založba Obzorja, Maribor 1969. 236 str.

MINATTI, Ivan: Bolečina nedoživetea. Pesmi. Opremil: Jože Brumen. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 132 + (V) str.

MITCHELL, Margaret: V vrtincu. Roman. Prevedel: Janko Moder. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 22, 23. Založba Obzorja, Maribor 1969. 1. knj.: 720 str.; 2. knj.: 737 + (I) str.

PETAN, Zarko: Slečene misli. Satire narisal: Milan Maver. Opremil: Aco Mavec. Kultura. Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 52 str.

PRISPEVKI za zgodovino delavskega gibanja. Letnik VIII—IX., štev. 1—2. Odgovorni urednik: Bogdan Osolnik. Založil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Ljubljana 1968—1969. 369 + (II) str. + 123 str. dodatka.

REVOLUCIJA i revolucionari. Priredio: Nikola Pulić. Opremio: Ivo Friščić. Naprijed. Zagreb 1970. 305 + (III) str.

SNOJ, Jože: Hodnik. Roman. Oprema: Matjaž Vipotnik. Založba Obzorja. Maribor 1969. 203 + (III) str.

STEUBEN, Fritz: Saga o Misisipiju. Potopisni roman. Prevedla: Tanja Premk. Oprema: Ive Seljak-Copič. Tehnični urednik: Marjan Rombo. Zbirka Kekec. Mladinska knjiga. Ljubljana 1970. 320 str.

SIFTAR, Vanek: Cigani. Minulost in sedanjost. Opremil: akad. slikar Franc Mesarič. Pomurska založba. Murska Sobota 1970. 232 + (IV) str. + 20 str. sl.

ŠPUR, Katja: Vezi. Pesniška zbirka. Opremil: akad. slikar Ladislav Danč. Pomurska založba. Murska Sobota 1970. 58 str.

SUVAR, Stipe: Nacije i medjunacionalni odnosi u socijalističkoj Jugoslaviji. Biblioteka Naših tema. Urednik: Adolf Dragičević. Naše teme. Zagreb 1970. 153 + (XVIII) str.

STATUT Zveze komunistov Slovenije. — Statut zveze komunistov Jugoslavije. ČZP »Komunist«. Ljubljana 1970. 64 str.

TAGORE, Rabindranath: Dom in svet. Prevedel: Vladimir Levstik. Študio napisala: Vlasta Pacheiner. Zbirka »Sto romanov« 45. Urejuje: dr. Anton Ocirk. Oprema: Matjaž Vipotnik. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1970. 236 + (III) str.

TITL, Julij: Murska republika 1919. Opremil: akad. slikar Franc Mesarič. Pomurska založba. Murska Sobota 1970. 148 + (III) str. Med tekstom slike.

V TEMNEM kotu. Sodobna nemška proza. Izbor. Izbral, prevedel in uredil: Darko Dolinar. Knjižnica Kondor 113. Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 142 str.

UČKOVIC, Ljubo: Dalmatinski proletari. Druga dalmatinska proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada. Zapis o ratnim brigadama 8. Narodna armija. Beograd 1968. 197 + (III) str. + 8 str. sl.

WOLFE, Thomas: Ni poti nazaj. Roman. Prevedel: Bruno Hartman. Nova Obzorja 71. Opremil: Uroš Vagaja. Založba Obzorja. Maribor 1969. 801 + (III) str.

ZWEIG, Stefan: Marija Antonietta. Prevedel: Fran Albreht. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 60. Založba Obzorja. Maribor 1969. 516 + (III) str.

ZUPANČIČ, Oton: Samogovori. Pesniška zbirka. »Uvod v razumevanje župančičevih Samogovorov« Janko Kos. Opremil: Janez Vidic. Ilustriral: Jože Ciuha. Iz slovenske kulturne zakladnice. Založba Obzorja. Maribor 1969. 174 str.



TOVARNA LESOVINSKIH  
PLOŠČ

»LESONIT«

ILIRSKA BISTRICA

*Vsem borcem in aktivistom NOV  
čestitamo za dan borca*

# ELEKTRO GORICA

s poslovnimi enotami: GORICA  
KOPER  
SEŽANA  
TOLMIN

Dobavlja električno energijo industriji in široki potrošnji Slovenskega primorja

Projektira in gradi daljnovode, transformatorske postaje in omrežja

Izvaja hišne priključke in instalacije vseh vrst



Čestita vsem odjemalcem  
in poslovnim prijateljem  
ob dnevu borca 4. juliju  
in dnevu vstaje



**TIK**

TOVARNA IGEL  
KOBARID  
Jugoslavija

*Čestita vsem borcem  
in aktivistom NOV za praznik  
dan borca 4. julij*



*Vsem občanom, borcem  
in aktivistom NOV,  
čestitajo ob dnevu borca*



**SKUPŠČINA  
OBČINE  
KOPER**

ZZB NOV  
Obč. komite ZKS  
Obč. komite ZMS  
Obč. odbor SZDL  
Obč. odbor RK  
Obč. sindikalni svet

ČASOPISNO  
ZALOŽNIŠKO  
PODJETJE

**SOČA**

NOVA GORICA  
SEDEŽ: ŠEMPETER

ENOTE: Goriška tiskarna—  
kartonaža — založbe—knjigarna

*čestita za 4. julij, »Dan  
borca« vsem borcem  
in aktivistom NOV*

**AVTO PODJETJE  
TRANSPORT  
ILIRSKA BISTRICA**

Specializirano podjetje za prevoz  
nafta in naftinih derivatov v tuzem-  
stvu in inozemstvu vam nudi pre-  
vozne storitve z lastnimi termo av-  
tociisternami, hitro, solidno in poceni.



OBENEM ČESTITA VSEM BORCEM  
IN AKTIVISTOM ZA PRAZNIK  
4. JULIJ, »DAN BORCA«

# SKUPŠČINA OBČINE GROSUPLJE

Občinski odbor  
ZZB NOV

Občinski odbor ZKS

Občinski odbor SZDL

Občinski sindikalni  
svet

Občinski komite ZMS

*čestitajo za praznik  
»DAN BORCA« vsem borcem  
in aktivistom NOV*

AVTOPROMET IN  
TUZEMSKA ŠPEDICIJA

*Gorjanci*

NOVO MESTO • STRAŽA



*čestita za praznik 4. julij  
»DAN BORCA« vsem  
borcem in aktivistom NOV*

in priporoča svoje prevozne sto-  
ritve po zelo ugodnih cenah.

# CESTNO PODJETJE NOVO MESTO

MODERNIZIRA, REKONSTRUIRA  
IN VZDRŽUJE CESTE IN OSTALE  
POVRŠINE

*ČESTITAMO BORCEM  
OB PRAZNIKU 4. JULIJU*

# STANOVANJSKO KOMUNALNO PODJETJE LITIJA

Poleg drugih uslug, vršimo pro-  
dajo vseh vrst savskih agregatov

*Za praznik 4. julij  
»DAN BORCA« čestitamo  
vsem borcem in aktivistom  
NOV*

**SKUPŠČINE OBČIN**

**LJUBLJANA-  
BEŽIGRAD  
CENTER  
MOSTE-POLJE  
ŠIŠKA  
VIČ-RUDNIK**

**in**

**SKUPŠČINA MESTA LJUBLJANE**

*z vsemi družbenopolitičnimi organizacijami  
čestitajo vsem borcem,  
aktivistom NOV in drugim občanom  
za praznik 4. julij, »DAN BORCA«*



# TEKSTILNA TOVARNA SENOŽEČE

Čestita vsem borcem  
in aktivistom NOV  
za praznik 4. julij,  
dan borca



OBRATNO PODJETJE

## »KONFEKCIJA« KOMEN

Izdelujemo raznovrstne  
predpasnike, otroško in  
žensko perilo. Priporoča  
se cenjenim odjemalcem!

Obrtno kovinsko proizvodno in remontno  
podjetje

## »KOVINARSKA« VRHNIKA

Proizvodnja puš, matic in podložnic za ležaje,  
kovinskih izdelkov, karoserij za tovornjake in ga-  
silskih prikolic  
Proizvodnja lahkih enosnih prikolic »Močilnik«  
in prodaja lastnih proizvodov na drobno in debelo  
iz skladišča  
Popravila avtomobilov, vseh vrst strojev in ko-  
vinskih konstrukcij  
Prevoz potnikov in blaga — predelava ležajev

Čestita vsem borcem in aktivistom NOV za  
praznik 4. julij, dan borca

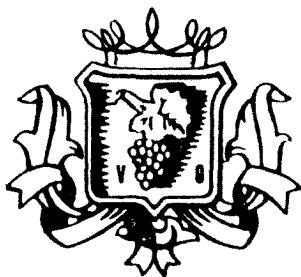
PODJETJE

## »ALUMINIJ«

livarna  
predelava metalov  
montaža  
KOMEN



vošči vsem borcem  
NOV za praznik  
4. julij, »DAN BORCA«



Trgovsko podjetje z alkoholnimi  
in brezalkoholnimi pijačami

## Vino Gorica NOVA GORICA

s svojimi poslovnimi enotami ši-  
rom po Sloveniji nudi prvovrstne  
alkoholne in brezalkoholne pija-  
če, vipavska in briška vina

Čestitamo vsem borcem in aktivistom  
NOV za praznik 4. julij, dan borca

## Invalidski zdravstveno-rekreacijski center Strunjan

vam nudi z ugodnimi cenami  
svoje gostinske usluge in  
prenočišča. Imamo lastno  
kopališče.



ČESTITAMO VSEM ČLANOM ZB  
NOV, INVALIDOM IN DRUGIM  
DELOVNIM LJUDEM  
ZA PRAZNIK 4. JULIJ,  
»DAN BORCA«

## AZBESTCEMENTNI IZDELKI SALONIT ANHOVO

- avtoklavrane tlačne cevi za vodovode in namakalne sisteme
- avtoklavrane cevi za cestno, kabelsko in toplovodno kanalizacijo
- avtoklavrane cevi za hišno kanalizacijo in prezračevalne naprave
- valovite in ravne plošče za pokrivanje streh, fasade in montažne elemente



**SALONIT ANHOVO**  
INDUSTRIJA CEMENTA IN  
AZBESTCEMENTA, ANHOVO

## KOMUNALNO PODJETJE PIRAN

*čestita vsem borcem, aktivistom  
in vsem občanom ob prazniku  
»Dan borca«*



KEMIČNA INDUSTRIJA  
**»JUB«**  
DOL PRI LJUBLJANI

*vošči ob prazniku 4. juliju, dnevu borca  
vsem aktivistom in borcem NOV  
ob njihovem prazniku*

Priporoča svoje kvalitetne izdelke

# Jelen

TOVARNA  
ČEVLJEV  
TOLMIN

Telefon št. 81-138 — Tekoči račun pri NB  
Tolmin št. 5203-1-587 — Železniška postaja  
Most na Soči — Poštni predal 2

*Priporoča svoje kvalitetne izdelke in  
čestita vsem delovnim ljudem  
ob dnevu borca 4. juliju*

## KMETIJSKA ZADRUGA IDRIJA

Telefon: uprava IDRIJA 760-70, klavnica 780-86  
Tek. račun št. 5202-1-545 SDK - ekspoz. IDRIJA

*čestita vsem borcem in aktivistom NOV za praznik  
4. julij, dan borca*

# LESNO INDUSTRIJSKO PODJETJE **BLED**

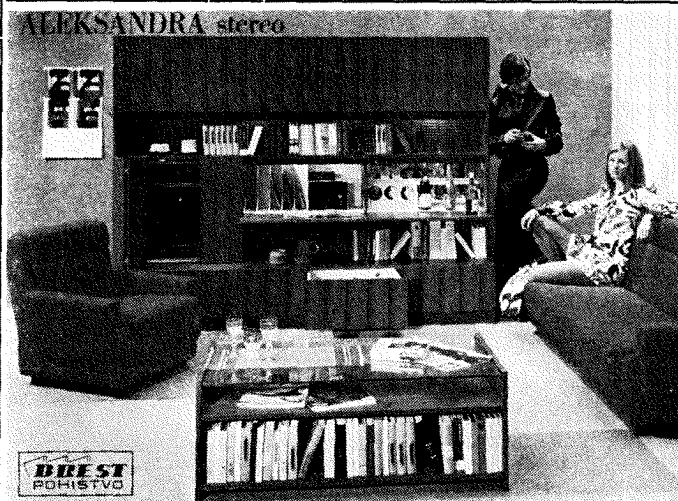
s svojimi obrati

**V BOHINJSKI BISTRICI, BLEDU, MOJSTRANI IN V PODNARTU**

nudi svoje preizkušene in renomirane proizvode:

- žagan les iglavcev
- žagan les listavcev
- ladijski pod
- stropne in stenske obloge
- vrata vseh vrst
- vezane opažne plošče za gradbeništvo
- sredice za panel-plošče
- lesno moko
- lesno embalažo vseh vrst
- opremo avtomatskih kegljišč
- vse vrste transportnih naprav
- čelilnike in
- gradbiščne omarice

Zahtevajte prospekte naših proizvodov!



**VEČINO  
PROSTEGA  
ČASA  
PREŽIVITE  
DOMA!**

**Priporočamo  
vam naše  
kvalitetne  
in udobne  
dnevne sobe!**

**ZAHTEVAJTE  
PROSPEKTE!**

**BREST**  
**POHIŠTVO**

**LAHKO NABAVITE V VSEH VEČJIH  
PRODAJALNAH POHIŠTVA IN TUDI  
V NAŠIH TOVARNAH V CERKNICI.**

# »JADRAN«

EXPORT-IMPORT

SEŽANA

*čestita vsem borcem in aktiv-  
stom NOB ob prazniku 4. juliju,  
dnevu borca in za dan vstaje*



SPLOŠNO  
GRADBENO  
PODJETJE

*Kraški  
zidar*

SEŽANA

*Za praznik 4. julij,  
dan borca in dan vstaje  
voščimo vsem borcem in  
aktivistom NOV*

KOMUNALNO  
PODJETJE  
ILIRSKA BISTRICA

*čestita  
za praznik  
4. julij  
in dan vstaje  
vsem bivšim  
borcem  
in aktivistom NOV*

**SKUPŠČINA OBČINE**

# **ŽALEC**

**Občinski odbor ZZB NOV**

**Občinski odbor SZDL**

**Občinski komite ZKS**

**Občinski komite ZMS**

**in druge**

**družbene organizacije**

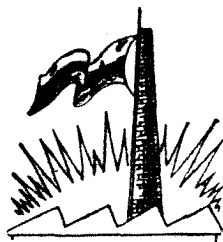
čestitajo za 4. julij, dan borca  
vsem borcem in aktivistom  
NOV

**SKUPŠČINA OBČINE**

# **LENDAVA**

**z vsemi družbeno političnimi  
organizacijami**

*čestita vsem borcem in  
aktivistom NOV za praznik  
4. julij, DAN BORCA*



*K dnevu borca čestita kolektiv*



## **KREDITNE BANKE PTUJ**

Banka opravlja vse kreditne,  
devizne, depozitne in vse ostale  
bančne posle

Za hranilne vloge in devizne žiro  
račune — najvišje obresti

Se priporočata centralna enota v Ptuj  
in poslovalnica v Kidričevem

**SKUPŠČINA OBČINE**

# **LJUTOMER**

**Občinski komite ZKS**

**Občinski odbor ZZB-NOV**

**Občinski odbor SZDL**

**Občinski komite ZMS**

čestitajo za 4. julij, dan borca,  
vsem borcem in aktivistom  
NOV

# Skupščina občine Sežana

Občinski komite ZKS  
Občinski odbor SZDL  
Občinski odbor ZZB NOV  
Občinski komite ZMS  
Občinski odbor RK

čestitajo vsem borcem in aktivistom NOV za praznik DAN BORCA, 4. julij in dan vstaje.



*Vsem borcem NOV,  
aktivistom ter vsem  
občanom čestitajo  
za dan borca 4. julij*

## SKUPŠČINA OBČINE PIRAN

Občinski komite ZKS  
ZZB NOV  
Občinski komite ZMS  
Občinski odbor SZDL  
Občinski odbor RK  
Občinski sindikalni svet



Z VSEMI POSLOVALNICAMI



*čestita  
vsem borcem in  
aktivistom NOV  
za praznik  
4. julij  
in dan vstaje*

*Priporoča se  
svojim  
odjemalcem*

KOVINSKO PODJETJE

**LIV**  
POSTOJNA

ČESTITA VSEM BORCEM IN  
DRUGIM DELOVNIM LJU-  
DEM ZA DAN BORCA IN  
DAN VSTAJE

Obenem priporoča svoje izdel-  
ke:  
gradbene okove in žaluzije,  
naprave za notranji transport  
(vozičke, palete in transportna  
kolesa)

# **SKUPŠČINA OBČINE IDRIJA**

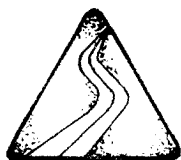
**Občinski komite ZKS  
Občinski odbor SZDL  
Občinski odbor ZZB NOV  
Občinski komite ZMS  
Občinski odbor RK**

čestitajo vsem borcem in  
aktivistom NOV za praznik  
4. julij, dan borca

# **O BRTNO GRADBENO PODJETJE**

**KANAL OB SOČI**

*za praznik 4. julij, dan borca  
voščimo vsem borcem in  
aktivistom NOV*



## **CESTNO PODJETJE V NOVI GORICI**

*čestita vsem borcem in akti-  
vistom NOB za dan borca  
4. julij in dan vstaje*

## **Soško gozdno gospodarstvo Tolmin**

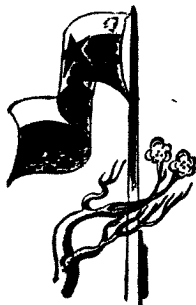
*čestita vsem delov-  
nim ljudem in biv-  
šim borcem za dan  
borca 4. julij*

# SKUPŠČINA OBČINE RIBNICA

na

Dolenjskem

Za »Dan borca«  
4. julij  
in »Dan vstaje«  
čestita  
vsem  
občanom



## PREDILNICA LITIJA

se s kvalitetno proizvodnjo embalaž-  
ne, stanične in sintetične preje pri-  
poroča vsem kupcem. Obenem čestita  
za praznik »DAN BORCA« vsem  
borcem in aktivistom NOV



SPLOŠNO GRADBENO  
PODJETJE

## GROSUPLJE

čestita vsem borcem, akti-  
vistom NOV, delovnim ko-  
lektivom ob prazniku 4. ju-  
liju, dnevu borca, priporo-  
ča svoje kvalitetne usluge

Delovna skupnost

## Biro gradbeništva Slovenije

Za praznik, dan borca  
čestitamo vsem delovnim  
ljudem in jim želimo  
tudi v prihodnje mnogo  
uspeha!



# KEMIJA-IMPEX

**EXPORT-IMPORT**

**LJUBLJANA, TITOVA 25**

P. O. B. 418/VIII

telex: 31-277 YU kemija ● telefon 322-441 (10 linij) ● telegram: Kemija-impex Ljubljana

**IZVAŽAMO — UVAŽAMO**

kemikalije, anilinska barvila, barve in lake, kavčuk, plastične mase, steklo, porcelan, keramiko, celulozo, papir, kartone, pisarniški material itd.

**VOŠČIMO OB »DNEVU BORCA« VSEM BORCEM IN AKTIVISTOM NOV**



## ZAVAROVANJA PRI **ZAVAROVALNICI SAVA**

**varujejo vas, vašo družino  
in vaše imetje**

- ŽIVLJENJSKO ZAVAROVANJE
- NEZGODNO ZAVAROVANJE
- ZAVAROVANJE POSLOPIJ IN PREMIČNIN
- KOMBINIRANO ZAVAROVANJE STANOVANJSKIH PREMIČNIN (STANOVANJSKE OPREME IN OPRAVE)
- ZAVAROVANJA MOTORNIH VOZIL
- IN ŠE DRUGA ZAVAROVANJA

**Zahtevajte prospekte in obisk našega zastopnika!**



## STANOVANJSKO PODJETJE OBČINE NOVA GORICA

*čestita vsem borcem  
in aktivistom NOV  
za praznik  
4. julij, dan borca*

## SKUPŠČINA OBČINE TOLMIN

Občinski komite ZKS  
Občinski odbor SZDL  
Občinski komite ZMS  
Občinski odbor ZZB NOV  
Občinski sindikalni svet  
Občinski odbor RK

*čestitajo borcem in aktivistom  
NOV za praznik  
DAN BORCA*



INDUSTRIJA  
ZA PREDELAVO  
PLASTIČNIH MAS

VOLČJA DRAGA  
pri Novi Gorici  
telefon 72-513 in 72-550

PROIZVAJAMO:

- POLIETILENSKO IN SIKRON  
EMBALAŽO  
vreče, prevleke, rokav s tiskom in  
brez tiska
- BRIZGANE ARTIKLE  
za industrijo in široko potrošnjo
- PVC ROLETE  
za okna in vrata v različnih bar-  
vah
- UMETNE ZOBE  
»super Polident« in »Polident  
cross linked« in druge proizvode  
za zobno protetiko

ZA CENJENA NAROČILA SE PRI-  
POROČA KOLEKTIV PODJETJA!

PODJETJE ZA PROIZVODNJO  
DROBNE INDUSTRIJSKE  
OPREME  
IN KOVINSKE GALANTERIJE

## METALFLEX TOLMIN

*ČESTITA VSEM DELOVNIM LJUDEM  
MNOGO POSLOVNIH USPEHOV IN  
ČESTITA ZA PRAZNIK 4. JULIJ, DAN  
BORCA*



*vaš hobi-revija moj mali svet • za vse • revija »moj mali svet« • vaša hobi-revija*

**VRTIČKARJI, REJCI MALIH  
ŽIVALI, LJUBITELJI NARAVE**

**NAROČITE**  
**revijo**

**ki je namenjena vam,**  
**celoletna naročnina 34.-din**

ČRP »KMEČKI GLAS«, LJUBLJANA  
MIKLOŠICEVA 4/1



SGP

**»ZIDAR«**

**K O Č E V J E**

s svojimi enotami v Kočevju, Ljubljani in Reki,  
vošči vsem borcem NOV  
ob njihovem prazniku

Priporočamo se!

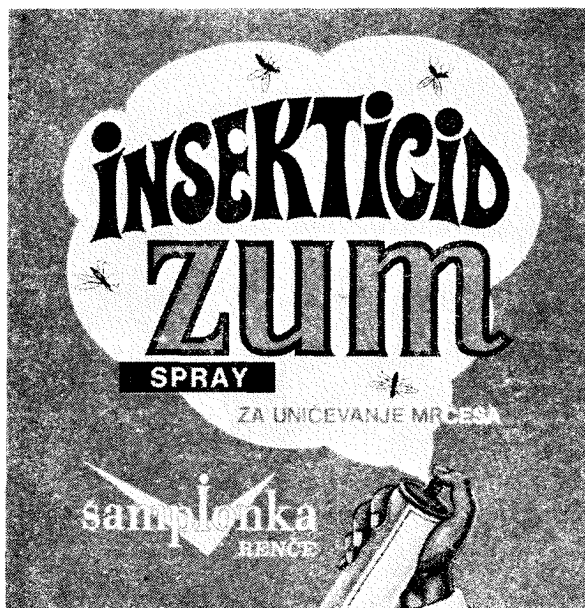


ELEKTRO  
STROJNO  
PODJETJE

**»TIKI«**

**LJUBLJANA, Aleševčeva ulica 52**

vošči za 4. julij vsem  
borcem in aktivistom  
NOV in se priporoča



## »ŠAMPIONKA« RENČE

čestita  
vsem borcem  
in aktivistom NOV  
ob prazniku 4. juliju  
— dnevu borca



## KOVINOPLASTIKA LOŽ

### IZDELUJEMO:

okovje za vrata, okna, pohištveno okovje, Alu-karnise raznih oblik, karnise tipa »Snežnik« in »Loždol«, varnostna stikala II. in IV. — polna, pomivalnike iz nerjaveče pločevine kvalitete Cr 18 Ni 8 % in izdelkov iz plastičnih mas za farmacevtsko, kozmetično ter drugo industrijo.



ČESTITAMO VSEM BORCEM  
IN AKTIVISTOM NOV  
ZA PRAZNIK 4. JULIJ,  
DAN BORCA

# JUGOBANKA

Filijala Ljubljana, Titova 32 in

Ekspozitura Šiška, Ljubljana, Celovška 106

PO NAJUGODNEJŠIH POGOJIH:

- prodaja devizna sredstva na potne liste za privatna in službena potovanja
- odkupuje tuje valute ter vnovčuje čeke in kreditna pisma
- odpira in vodi zasebne devizne tekoče račune
- sprejema dinarske hranilne vloge

Vsa vplačila in izplačila z deviznega računa opravlja banka **BREZPLACNO**.

Vabimo vas, da nas obiščete v naši banki v Ljubljani, Titova 32. oziroma Celovška 106, kjer vam bomo nudili podrobnejše informacije.

## SKUPŠČINA OBČINE KRANJ

z vsemi družbeno-političnimi organizacijami  
čestita vsem  
borcem in  
aktivistom NOV za  
praznik 4. julij,  
»DAN BORCA«

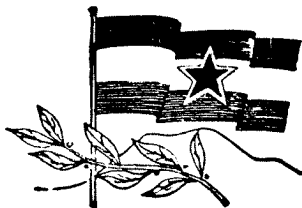


## GOZDNO GOSPODARSTVO NOVO MESTO

z gozdnimi obrati:

Crnomelj, Crmošnjice, Metlika, Novo mesto, Podturen, Straža, Trebnje ter obrata za gozdarsko načrtovanje — za gradnje

VOŠČI VSEM BORCEM NOV ZA  
PRAZNIK »DAN BORCA«



# **VOZILA GORICA**

**ŠEMPETER PRI GORICI**

Izdelava in prodaja priključnih vozil, specialnih vozil, prikolic, pol-prikolic, kiper prikolic, cistern za prevoz tekočin s črpalnimi agregati in cistern za prevoz plinov.



**PRIPOROČA SVOJE KVALITETNE  
IZDELKE IN VOŠČI VSEM UDE-  
LEŽENCEM, BORCEM IN AKTIVI-  
STOM NOV ZA PRAZNIK »DAN  
BORCA«**

Stavbeno in pohištveno  
mizarstvo ter izdelovanje  
rolet

**»MIZAR«**  
**VOLČJA DRAGA**  
**PRI NOVI GORICI**



**čestita vsem delovnim lju-  
dem, bivšim borcem in  
aktivistom NOB za dan  
borca 4. julij**

**TRGOVSKO PODJETJE**  
**ALPKOMERC**  
**TOLMIN**

**čestita vsem borcem  
in aktivistom NOV  
za praznik 4. julij in  
dan vstaje**



**AVTOELEKTRO**  
**TOLMIN**



**čestita vsem borcem in akti-  
vistom za praznik 4. julij, dan  
borca**



# »JADRAN«

EXPORT • IMPORT

## SEŽANA

IZVOZ — UVOZ — ZASTOPANJE TUJIH FIRM

*čestita vsem svojim prijateljem, posebno pa borcem in aktivistom NOV ob prazniku borca, 4. juliju*



LESNO INDUSTRIJSKI KOMBINAT

## »LIKO« VRHNIKA

priporoča cenjenim strankam nakup naših proizvodov, in sicer:

notranja vrata, vhodna in garažna vrata,  
izdelana iz jelovega, hrastovega ali raminovega lesa ter vseh vrst parketov

Vsi izdelki so kvalitetni, izdelani po merah JUS ter jih je mogoče nabaviti promptno.

Za vaš obisk in za nakup se priporočamo!

Vse informacije dobite na telefon 70-152 Vrhnika.



# ISKRA

NOVA GORICA

Tovarna avtoelektričnih izdelkov  
v Združenem podjetju ISKRA KRANJ

priporoča svoje proizvode avtomobilski industriji, servisnim delavnicam ter ostalim potrošnikom

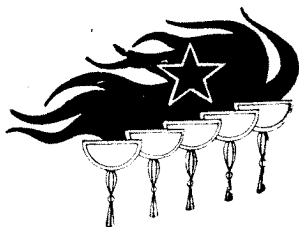
- DINAME
- ZAGANJALNIKE
- VŽIGALNE TULJAVE
- MAGNETNE VŽIGALNIKE
- NAPETOSTNE REGULATORJE

## GRADBENO PODJETJE **POSOČJE**

**TOLMIN**

BRUNOV DREVORED ŠTEVILKA 11

*čestita vsem borcem  
in aktivistom  
ter vsem občanom za  
praznik 4. julij,  
dan borca*



## Čipka

IDRIJA

*čestita vsem čipkaricam - proizvajalkam, občanom, borcem in aktivistom NOV za dan borca*

## HOTEL Nanos

IDRIJA

*Čestitamo vsem borcem in aktivistom ter občanom za praznik — dan borca in se priporočamo cenjenim gostom*

Gostinsko  
podjetje **Zvezda**

**MURSKA SOBOTA, Titova 10, tel. 21-483**

se priporoča s svojimi uslugami v naslednjih obratih:

»Restavracija« s hotelom v Murski Soboti, Titova 10, Ekspresbife s slaščičarno in gostišče »Zvezda« v Murski Soboti, motel »Čarda« pri Martjancih, gostišče »Zvezda« v Beltincih in gostišča v Petrovcih, Šalovcih, Križevcih v Prekmurju in Bogojini ter bife na Hodošu in bife v Moravcih. Posebno pa priporočamo borcem NOV obisk v Moravskih toplicah, kjer je termalna voda, ki prihaja na dan 72 vroča ter je izredno uspešna za zdravljenje vseh revmatičnih obolenj. Voda je uspešna tudi za zdravljenje ginekoloških obolenj. Zahtevajte naše prospekte za Moravske toplice.

**SKUPŠČINA OBČINE**  
**MURSKA**  
**SOBOTA**

skupno z vsemi  
družbenopolitičnimi  
organizacijami  
čestita za praznik  
**DAN BORCA**  
vsem delovnim ljudem,  
posebno pa borcem in  
aktivistom NOV

V vsako hišo

**»DOLENJSKI LIST«**

Za praznik 4. julij, »DAN BORCA«  
voščimo vsem borcem in aktivistom  
NOV

**INDUSTRIJA APNA KRESNICE**

**KRESNICE** TELEFON: 88 601 in 88 607

Proizvaja: živo apno, metalurško apno,  
hidrirano apno in kamene agregate

Čestita vsem borcem in aktivistom NOV ob prazniku 4. julij, »DAN BORCA« in se toplo priporoča

# GORENJSKA KREDITNA BANKA

s poslovnimi enotami

na BLEDU, JESENICAH, v KRANJU,  
RADOVLJICI, ŠKOFJI LOKI in TRŽIČU

opravlja za vas vse denarne posle solidno, hitro in v največji tajnosti.

Obresti, ki jih pripisujemo hranilnim vlogam in deviznim računom, znašajo:

**od 6% do 7,5%**

Vlagatelji vezanih vlog so nezgodno zavarovani in sodelujejo pri velikih nagradnih žrebanjih.

*Za praznik 4. julij »DAN BORCA« iskrene čestitke vsem bivšim borcem in aktivistom NOV.*

## LESNA INDUSTRIJA LITIJA

PRIPOROČA SVOJE IZDELKE

*Vošči za praznik 4. julij  
»DAN BORCA« vsem bor-  
cem in aktivistom NOV*

O D D O B R E G A N A J B O L J Š E :

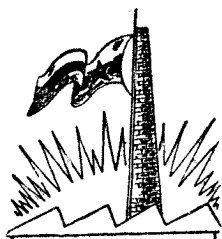
**Union**  
PIVO

Za praznik 4. julij, DAN  
BORCA, čestitamo vsem  
odjemalcem, borcem in  
aktivistom NOV

MLEKARNA

## Planika KOBARID

*čestita  
vsem borcem in  
drugim delovnim  
ljudem za  
dan borca in  
dan vstaje,  
obenem priporoča  
svoje izdelke*



## TEKSTILNA TOVARNA OKROGLICA VOLČJA DRAGA

Telefon Volčja Draga 72-518  
Telegram »Okroglica« Volčja  
Draga — Železniška postaja  
Volčja Draga

Tekstilna tovarna izdeluje bombažne tkanine, zavese, kuhinjske brisalke, prte in kaširane tkanine vseh vrst po najmodernejšem postopku.

Čestita vsem borcem in drugim delovnim ljudem za dan borca in dan vstaje

# Sežana

(tps)

## Tovarna pletenin Sežana

*čestita vsem borcem in aktivistom NOV za 4. julij, dan borca*

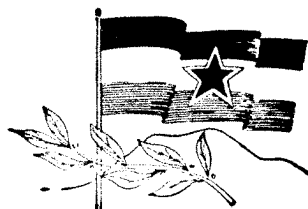
## KOVINSKO INDUSTRIJSKO PODJETJE TRENTA BOVEC

Čestitamo  
vsem borcem  
in aktivistom  
za praznik  
4. julij, dan borca  
in se priporočamo

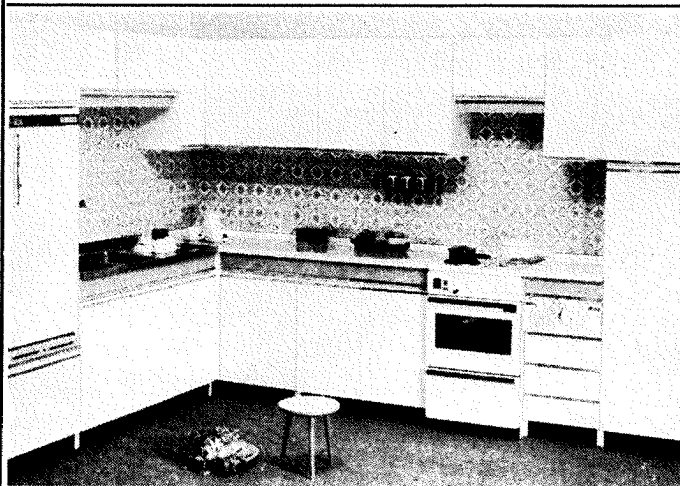


# SKUPŠČINA OBČINE SLOVENSKA BISTRICA

Občinski komite ZKS  
Občinski odbor SZDL  
Občinski odbor ZZB NOV  
Občinski komite ZMS  
Občinski sindikalni svet  
Občinski odbor RK



čestitajo vsem borcem in aktivistom NOV za praznik 4. julij,  
»DAN BORCA«



Vsem borcem  
in aktivistom NOV  
čestita  
in priporoča  
svoje kvalitetne  
izdelke

**GABER** LESNA INDUSTRIJA  
STARI TRG PRI LOŽU

